

Vlaanderen
is landbouw

LARA 2014

Landbouwrapport

BELEIDSDOMEIN
LANDBOUW
& VISSERIJ

www.vlaanderen.be/landbouw

LANDBOUWRAPPORT 2014

Overhandigd op 2 december 2014 aan

Joke Schauvliege

Vlaams minister van Omgeving, Natuur en Landbouw

Deze publicatie werd door het Departement Landbou en Visserij met de meeste zorg en nauwkeurigheid opgesteld. Er wordt evenwel geen enkele garantie gegeven omtrent de juistheid of de volledigheid van de informatie in deze publicatie. De gebruiker van deze publicatie ziet af van elke klacht tegen het Departement Landbou en Visserij of zijn ambtenaren, van welke aard ook, met betrekking tot het gebruik van de via deze publicatie beschikbaar gestelde informatie.

In geen geval zal het Departement Landbou en Visserij of zijn ambtenaren aansprakelijk gesteld kunnen worden voor eventuele nadelige gevolgen die voortvloeien uit het gebruik van de via deze publicatie beschikbaar gestelde informatie.

COLOFON

REDACTIE

Jonathan Platteau (projectleider)

Dirk Van Gijsegheem

Tom Van Bogaert

VORMGEVING

Departement Landbouw en Visserij

DRUK

Drukkerij Peeters

BEELDMATERIAAL

© Departement Landbouw en Visserij: p. 10-11, 24-25, 68-69, 98-99, 152-153, 180-181, 214-215, 254-255, 296-297

© Beeldbank.nl – Wouter Pattyn: cover

DEPOTNUMMER

D/2014/3241/300

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Jules Van Liefferinge

Secretaris-generaal

Departement Landbouw en Visserij

iso 14001

iso 9001

ADMINISTRATIE

Departement Landbouw en Visserij

Afdeling Monitoring en Studie

Koning Albert II-Laan 35, bus 40

1030 Brussel

ams@lvlaanderen.be

www.vlaanderen.be/landbouw

Tel.: 02 552 78 20 Fax: 02 552 78 71

© Vlaamse overheid, Departement Landbouw en Visserij

Alle rechten voorbehouden. Overname van gedeelten van de tekst in publicaties met een educatief of wetenschappelijk doel is toegestaan mits de bron vermeld wordt:

Platteau J., Van Gijsegheem D. & Van Bogaert T. (reds.) (2014) Landbouwrapport 2014, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Het Landbouwrapport 2014 is beschikbaar op www.vlaanderen.be/landbouw/lara.

VOORWOORD

Dit vijfde Landbouwrapport (LARA) staat in het teken van het landbouwbeleid. In 2015 start de uitvoering van het nieuwe gemeenschappelijk landbouwbeleid en dit rapport vergelijkt het vroegere beleid met het nieuwe: de nieuwe directe inkomenssteun, gelinkt aan vergroening, het PDPO III en de nieuwe marktmaatregelen. Ook wordt stilgestaan bij de internationale economische en politieke ontwikkelingen die een grote impact kunnen hebben op de Vlaamse land- en tuinbouw.

Het Landbouwrapport bekijkt niet enkel de primaire sector, maar beschrijft ook de gehele agrovoedingsketen. Deze cluster omvat de primaire landbouw en visserij tot en met de verwerking van de producten ervan. Duurzame ontwikkeling, innovatie en multifunctionele bedrijfsvoering vormen de hoekstenen van Flanders Agrofood Valley.

Ik vind het belangrijk en noodzakelijk om de vinger aan de pols te houden over de ontwikkelingen die zich voordoen in de sector, de techniek, de maatschappij en de wereldeconomie om vervolgens te zien hoe de Vlaamse regering de Vlaamse landbouw, visserij en agrovoeding verder kan ondersteunen en begeleiden in het traject van continue duurzame ontwikkeling. Het Landbouwrapport biedt mij hierbij een schat aan informatie over de huidige Vlaamse land- en tuinbouw, het beleid en de keten.

Tegelijk verstrekt het rapport ook essentiële en onafhankelijke informatie aan de landbouw- en agrovoedingssector en krijgt de burger een beter beeld van de Vlaamse land- en tuinbouw. Het Landbouwrapport versterkt daardoor het maatschappelijke draagvlak van het landbouwbeleid.

Het Landbouwrapport is opgesteld in samenwerking met een stuurgroep, die bestaat uit vertegenwoordigers van de Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij en andere experts. Dat zorgt voor een brede gedragenheid van het werk.

Ik wens u een aangename en nuttige lectuur van het Landbouwrapport 2014.

Joke Schauvliege

Vlaams minister van Omgeving, Natuur en Landbouw

December 2014

INHOUD

INLEIDING	1
1 LANDBOUWRAPPORT 2014 IN TEKEN VAN NIEUW GLB	1
2 OPBOUW VAN HET RAPPORT	2
3 LEESWIJZER	4
3.1 Gebruikte gegevensbronnen	4
3.2 Gebruikte studies en rapporten	5
3.3 Bijkomende informatie	6
4 DOELSTELLING	7
SAMENVATTING	13
ECONOMISCHE EN POLITIEKE ONTWIKKELINGEN OP INTERNATIONAAL VLAK	27
1 ALGEMENE ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN	29
1.1 Economische crisis	29
1.2 Wereld, BRIC- en MINT-landen	30
2 ECOSYSTEEM	33
2.1 Klimaatverandering	33
2.2 Biodiversiteit	35
2.3 Water	36
2.4 Bodem	38
2.5 Niet-hernieuwbare hulpbronnen	39
3 VRAAG	40
3.1 Demografie	40
3.2 Stijgende levensstandaarden	41
3.3 Voedselzekerheid	42
3.4 Biogebaseerde economie	43
3.5 Voedselverspilling	45
4 AANBOD	46
4.1 Wereldwijde productietoename	46
4.2 Genetisch gemodificeerde organismen	48
4.3 Land grabbing	49
4.4 De kleine boer	50
4.5 Biologische landbouw	51
4.6 Lokale landbouw	52
5 HANDEL EN PRIJS	54
5.1 Prijs	54
5.2 Speculatie met landbouwproducten	55
5.3 Handel	56
5.4 Internationale handelsbetrekkingen	59
5.5 Sanitaire en fytosanitaire maatregelen	60
6 CONCLUSIE	61

LANDBOUWBELEIDSONTWIKKELINGEN IN DE EU.....71

1 EU-BELEID EN EU-BUDGET	72
1.1 Grote lijnen van de EU 2020-strategie.....	72
1.2 Uitbreidingsplannen EU.....	73
1.3 EU-budgetverdeling over de grote posten en het aandeel van landbouw.....	73
2 GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID	75
2.1 Evolutie van het GLB.....	75
2.2 Accentverschuivingen in de financiering van het GLB.....	76
2.2.1 Restricties op het globale budget.....	76
2.2.2 Betere afstemming pijler 2 met andere Europese programma's.....	76
2.3 Grote lijnen van het nieuwe GLB.....	77
2.4 Van primaire naar secundaire doelstellingen.....	78
2.4.1 Hervormingsdoelstelling 1: versterkt concurrentievermogen.....	78
2.4.2 Hervormingsdoelstelling 2: verbeterde duurzaamheid.....	79
2.4.3 Hervormingsdoelstelling 3: verhoogde doeltreffendheid.....	80
2.5 Van hervormingsdoelstellingen naar nieuwe wetgeving.....	80
2.5.1 Directe inkomenssteun.....	80
2.5.2 Marktmaatregelen.....	82
2.5.3 Plattelandsontwikkeling.....	83
2.5.4 Horizontale en financiële bepalingen.....	84
3 ACTUELE EUROPESE BELEIDSTHEMA'S IN RELATIE MET LANDBOUW	85
3.1 Horizon 2020.....	85
3.2 Efficiënt gebruik van hulpbronnen.....	87
3.2.1 Resource efficiency.....	87
3.2.2 Bio-economie.....	87
3.2.3 Voedselverliezen.....	88
3.3 Herziening klimaatdoelstellingen.....	89
3.4 Europese biodiversiteitsstrategie.....	90
3.5 Andere actuele Europese beleidsthema's.....	91
3.5.1 Herziening EU-veiligheids- en -gezondheidsstandaarden voor de hele voedselketen, inclusief zaadwetgeving.....	91
3.5.2 Gewasbescherming.....	92
3.5.3 Bijenteelt.....	92
3.5.4 Ggo's.....	92
3.5.5 Dierenwelzijn.....	93

LANDBOUWBELEIDSONTWIKKELINGEN IN VLAANDEREN101

1 GLB – PIJLER 1 – DIRECTE STEUN	102
1.1 Situatie 2007-2013.....	102
1.2 Analyse van de rechtstreekse steun voor de periode 2007-2013.....	103
1.2.1 Uitbetaalde rechtstreekse steun voor de periode 2007-2013.....	103
1.2.2 Verdeling volgens waarde van de rechtstreekse steun in 2013.....	106
1.2.3 Verdeling volgens leeftijd van de bedrijfsleider van de rechtstreekse steun in 2013.....	107
1.3 Bijdrage rechtstreekse steun pijler 1 aan opbrengst en bedrijfsinkomen.....	108
1.4 Grote lijnen van Vlaamse beleidsopties 2014-2020.....	110
1.4.1 Krachtlijnen.....	110
1.4.2 Verdeling van de beschikbare middelen.....	114
1.4.3 Impactanalyses voor aspecten van de hervorming.....	114
2 GLB – PIJLER 1 – MARKTMAATREGELEN	122

3 GLB – PIJLER 2 – PLATTELANDSONTWIKKELING	124
3.1 PDPO II (2007-2013)	124
3.1.1 Grote lijnen	124
3.1.2 Uitgaven PDPO II	124
3.1.3 Verdeling van steun en invulling van de maatregelen	126
3.2 PDPO III (2014-2020)	131
3.2.1 Krachtlijnen	131
3.2.2 Verdeling van de steun over de maatregelen	132
3.2.3 Enkele onderdelen uitgelicht	134
3.2.4 Europees innovatiepartnerschap ‘productieve en duurzame landbouw’	135
3.2.5 Interne afstemming met andere Europese fondsen	135
4 VERSCHILLENDE ACCENTEN VLAANDEREN EN WALLONIË IN TOEKOMSTIG GLB	136
4.1 Verdeling nationale enveloppe directe steun	136
4.2 Inhoudelijke accentverschillen directe steun	136
4.2.1 Directe steun in algemene zin	136
4.2.2 Gekoppelde (directe) steun	137
4.3 Accentverschillen marktmaatregelen	137
4.3.1 Budgettaire aspecten	137
4.3.2 Producentenorganisaties	137
4.3.3 Schoolfruit/schoolmelk	137
4.4 Verdeling nationale enveloppe plattelandsontwikkeling	138
4.5 Inhoudelijke accentverschillen plattelandsontwikkeling	138
5 ACTUELE VLAAMSE BELEIDSTHEMA'S IN RELATIE MET LANDBOUW	139
5.1 Nieuwe Vlaamse bevoegdheden door regionalisering	139
5.2 Ruimte voor landbouw	139
5.2.1 Beleidsplan Ruimte Vlaanderen	139
5.2.2 Afbakening agrarische en natuurlijke structuur	140
5.2.3 Glastuinbouwzones	141
5.3 Integraal waterbeheer en stroomgebiedbeheerplannen	142
5.4 MAP V	143
5.5 Biodiversiteit	144
5.5.1 Instandhoudingsdoelstellingen	144
5.5.2 Historisch permanent grasland	145
5.6 Gewasbescherming	146
5.7 Bio-economie	146
5.7.1 Vlaamse visie en strategie voor een duurzame en competitieve bio-economie in 2030	146
5.7.2 Potentieel van een Vlaamse bio-economie	146
5.8 Omgevingsvergunning	147
5.9 Voedselverliezen	148

VLAAMSE LAND- EN TUINBOUW: STRUCTUUR **155**

1 SPECIALISATIE	156
2 SCHAALVERGROTING	160
2.1 Standaard output	162
2.2 Veestapel	162
2.3 Areaal	163
2.4 Arbeid	166
3 MULTIFUNCTIONELE LANDBOUW	168
3.1 Verbreding	168
3.2 Lokale voedselproductie	170

4 INNOVATIE	171
4.1 Voorkomen van innovatie	171
4.2 Soorten innovatie	172
5 STRUCTUUR VAN WAAELSE LANDBOUW	174
5.1 Specialisatie	174
5.2 Bedrijfsomvang	175
5.3 Verbreding	176
VLAAMSE LAND- EN TUINBOUW: ECONOMISCH	183
1 PRODUCTIEREKENING	183
2 RENTABILITEIT	185
2.1 Algemene bespreking	185
2.2 Bedrijfsresultaten	186
2.2.1 Akkerbouwsector	187
2.2.2 Melkveesector	189
2.2.3 Vleesveesector	192
2.2.4 Varkenssector	194
2.2.5 Groente- en aardbeiensector	197
2.2.6 Fruitsector in openlucht	201
2.2.7 Sierteeltsector onder glas	203
3 VERGELIJKING MET EU	206
3.1 Productierekening	206
3.2 Rentabiliteit	209
4 VERGELIJKING MET WALLONIË	210
VLAAMSE LANDBOUW EN ZIJN NATUURLIJKE OMGEVING	217
1 WEER	218
2 AGRARISCH MILIEU	220
2.1 Stikstof- en fosforstromen in Vlaanderen	220
2.1.1 Stikstof- en fosforoverschot in de Vlaamse landbouwbodem	220
2.1.2 Dierlijke mest	222
2.1.3 Kunstmest	222
2.2 Gewasbescherming	225
2.3 Watergebruik	227
2.4 Energie	229
2.4.1 Energiegebruik	229
2.4.2 Energieproductie door WKK's	231
2.4.3 Hernieuwbare energieproductie	231
2.5 Emissie broeikasgassen	232
2.6 Verzuring	234
2.7 Fijn stof	235
2.8 Bodem	237
2.8.1 Bodemorganische stof	237
2.8.2 Erosie	238
2.9 Afval	242
2.10 Geluidshinder, lichthinder en geurhinder	244
2.11 Eco-efficiëntie	244

3 NATUUR	246
4 DIERGEZONDHEID EN DIERENWELZIJN	248
4.1 Gebruik antibacteriële middelen bij dieren	248
DE KETEN IN BEELD	257
1 VAN PRODUCENT TOT CONSUMENT: DE KETEN IN BEELD	257
2 HET AGROBUSINESSCOMPLEX	259
2.1 Economische kernindicatoren ABC en aandeel per sector	259
2.2 Analyse per indicator op sectorniveau	260
2.2.1 Aantal bedrijven	260
2.2.2 Omzet	261
2.2.3 Investerings	262
2.2.4 Tewerkstelling	263
2.2.5 Netto toegevoegde waarde	264
2.2.6 Winstgevendheid	265
2.3 Handelsrelaties binnen het ABC en met de rest van de Vlaamse keten	265
2.4 Agrohandel	267
2.4.1 Handel per categorie	268
2.4.2 Belangrijkste producten en productgroepen	269
2.4.3 Handelspartners	270
3 AGRARISCHE TOELEVERING	272
3.1 Mengvoederfabrikanten	272
3.2 Agrochemie	273
3.3 Uitrustingssector	274
3.4 Zaadsector	274
4 VOEDINGSINDUSTRIE	275
4.1 Economisch belang	275
4.2 Structuur sector	275
4.3 Economische kernindicatoren	277
4.4 Exportgerichtheid	278
4.5 Toekomstverkenning	279
5 RETAIL	280
5.1 Beschrijving sector	280
5.2 De niet-gespecialiseerde retail	280
5.3 Versmarkt	282
5.4 Korte keten	284
6 CONSUMENT	286
6.1 Financiële aspecten	286
6.2 Belangrijkste aankoopcriteria	287
6.3 Consumptie	288
7 SAMENWERKING IN DE KETEN	290
7.1 Belgische ketenoverleg van de agrovoedingssector	290
7.2 Transformatieproject	291
7.3 Samen tegen voedselverlies	291

AFKORTINGEN	299
BEGRIPPEN	305
METHODEN	317
1 LANDBOUWTYPERINGSKAART.....	317
2 BEREKENING VAN HET GEBRUIK VAN ENERGIE, GEWASBESCHERMING, WATER EN KUNSTMEST IN DE VLAAMSE LANDBOUW.....	318
3 AFBAKENING ABC EN BEREKENING VAN DE ECONOMISCHE ABC-INDICATOREN.....	319

INLEIDING

1 LANDBOUWRAPPORT 2014 IN TEKEN VAN NIEUW GLB

De vijfde editie van het Landbouwrapport staat in het teken van het nieuwe gemeenschappelijke landbouwbeleid van de Europese Unie. Op 1 januari 2015 treedt namelijk het hervormde GLB in werking. Het wetgevend kader waarbinnen de Vlaamse landbouw opereert, wordt grotendeels bepaald door het GLB, maar Vlaanderen legt ook eigen accenten door de principes in eigen beleidsmaatregelen te vertalen.

Internationale economische en politieke ontwikkelingen hebben een grote impact op de Vlaamse land- en tuinbouw. Daarom schetsen we in het beginhoofdstuk van het LARA 2014 de voornaamste tendensen. De vakgroep Landbouweconomie van de Universiteit Gent leverde de tekst aan op basis van een uitvoeriger achtergronddocument, dat afzonderlijk verschijnt.

Zoals steeds biedt het LARA een algemene beschrijving van de land- en tuinbouw op basis van de laatst beschikbare cijfers, met specifieke aandacht voor structurele, economische en milieu-indicatoren. Omdat landbouw een schakel vormt in een hele keten van sectoren, brengen we ook het agrobusinesscomplex en de volledige keten in beeld.

We hebben ditmaal geopteerd voor een beknopter Landbouwrapport. Daarom hebben we de beschrijvingen van de (sub)sectoren (akkerbouw, tuinbouw, veeteelt en de verdere opdelingen) niet opgenomen in het rapport. Ze zullen later als indicatorensets een plaats krijgen op de website www.vlaanderen.be/landbouw.

Het Landbouwrapport bevat talrijke tabellen en figuren, maar achter die cijfers gaan mensen schuil. Daarom zetten we in het rapport negen Vlaamse land- en tuinbouwers uit het Landbouwmonitoringsnetwerk in de kijker en vertellen we hun verhaal. Hoe zijn ze in de landbouw terechtgekomen? Welke opleiding hebben ze genoten? Waarin zijn ze gespecialiseerd? Wat zijn voor hen de positieve en negatieve aspecten van hun beroep? Op welke professionele verwezenlijkingen zijn ze het meest trots? Hoe zien ze de toekomst van hun bedrijf? Het zijn boeiende getuigenissen van ondernemers die in tijden van crisis strategieën ontwikkelen om het voortbestaan van hun bedrijf te verzekeren.

Het Visserijrapport (VIRA) verschijnt voor de tweede keer als aparte publicatie. Het rapport belicht het nieuwe gemeenschappelijke visserijbeleid en beschrijft de visserij en aquacultuur in Vlaanderen op basis van structurele, economische, sociale en milieu-indicatoren.

2 OPBOUW VAN HET RAPPORT

Economische en politieke ontwikkelingen op internationaal vlak

De gunstige afloop van een landbouwjaar hangt onder meer af van wat er op internationaal politiek vlak beslist wordt over handel en milieu of wat een of ander natuurfenomeen aan de andere kant van de oceaan doet. De Vlaamse land- en tuinbouwers zijn zich daar sterk van bewust en ze betrekken die factoren direct en indirect in hun bedrijfsmanagement.

De landbouwsector en bij uitbreiding de agrovoedingsketen is onderdeel van een macro-economische omgeving. Verdergaande globalisering beïnvloedt de sector diepgaand. Aangezien de landbouw via allerlei complexe interacties verbonden is met de rest van de economie, bepaalt het bredere economische kader en met name de recente economische crisis mee de evoluties op landbouwwvlak.

Landbouwbeleidsontwikkelingen in de EU

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie is voor de periode 2014-2020 veel nadrukkelijker verstrengd en geïntegreerd met de globale EU 2020-strategie van het Europa met 28 lidstaten. De hervormingsdoelstellingen beogen een versterkt concurrentievermogen, een verbeterde duurzaamheid en een verhoogde doeltreffendheid. Voor het realiseren van deze doelstellingen worden nieuwe accenten gelegd voor directe inkomenssteun, marktmaatregelen en plattelandsontwikkeling en voor de horizontale en financiële bepalingen. Om de doelstellingen tegen 2020 te halen, wordt veel verwacht van de wijze waarop de landbouw zal investeren in onderzoek en de innovaties in de praktijk zal weten te brengen. De koppeling met de Horizon 2020-onderzoeksstrategie is daarom erg belangrijk.

Actuele beleidsthema's die verband houden met landbouw bepalen de ruimte en de voorwaarden waarbinnen de landbouw in Europa kan opereren. Zij bieden kansen en mogelijkheden voor de landbouwsector om daarop in te spelen.

Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen

Het reglementair kader waarbinnen de Vlaamse landbouw opereert, wordt grotendeels Europees bepaald. Toch kan Vlaanderen nog voldoende eigen invulling geven aan de principes van het nieuwe gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB), dat loopt van 2014 tot 2020. Dat geldt zowel voor directe steun en marktmaatregelen als voor plattelandsontwikkeling.

Het is daarnaast ook nuttig om terug te kijken op het GLB in de voorbije programmaperiode 2007-2013. Wat leren ons de cijfers?

Het GLB en zijn vertaling in Vlaanderen staan natuurlijk niet op zichzelf. Zij maken deel uit van een hele reeks beleidsinitiatieven, waarvan sommige implicaties hebben voor de landbouw.

Vlaamse land- en tuinbouw: structuur

De Vlaamse landbouw wordt gekenmerkt door specialisatie, schaalvergroting, verbreding en innovatie. Zo is 87% van de 25.217 landbouwbedrijven in Vlaanderen gespecialiseerd in een van de drie subsectoren, met veeteelt als veruit de belangrijkste specialisatie. Het aantal landbouwbedrijven in Vlaanderen daalt gemiddeld met 4% per jaar. De resterende bedrijven worden steeds groter. Volgens ramingen oefenen 20% à 25% van alle producenten minstens één verbredingsactiviteit uit om zo een aanvullend inkomen te verwerven. Uit een enquête blijkt dat 43% van de land- en tuinbouwbedrijven innoveerde in 2012 of 2013. De tuinbouw heeft het hoogste aandeel innoverende bedrijven.

Vlaamse land- en tuinbouw: economisch

De Vlaamse land- en tuinbouwsector realiseerde in 2013 een eindproductiewaarde van 5,8 miljard euro, 2% meer dan in 2012. Daarvan is veruit het grootste deel (62%) afkomstig van de veeteelt. Tuinbouw en akkerbouw zijn goed voor respectievelijk 26% en 12%. Ten opzichte van het gemiddelde van de Europese Unie en onze buurlanden neemt de varkenssector in Vlaanderen een groter aandeel van de productiewaarde van de landbouw in.

Het familiaal inkomen per familiale arbeidskracht schommelt sterk over de jaren heen en varieert tussen de subsectoren en tussen de bedrijven onderling. Bij het netto bedrijfsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht staan België en Vlaanderen bovenaan in het EU-klassement.

Vlaamse landbouw en zijn natuurlijke omgeving

Landbouw staat in nauwe relatie met zijn natuurlijke omgeving. De sector oefent druk uit op het milieu door het gebruik van hulpbronnen (water, energie, enz.) en inputs (gewasbeschermingsmiddelen). Door indicatoren van milieudruk met een economische indicator te vergelijken, ontstaat er een beeld van de eco-efficiëntie van de landbouw. Als drukindicatoren selecteerden we de gewaserosiegevoeligheid, het N- en P-kunstmestgebruik, het watergebruik, het energiegebruik, de druk door gewasbescherming, de emissie van fijn stof en van broeikasgassen en de potentieel verzurende emissie. Als economische indicator kozen we voor de eindproductiewaarde tegen constante prijzen. Ten slotte is ook de impact van landbouw op natuur en diergezondheid en dierenwelzijn relevant.

De keten in beeld

De landbouw vormt een belangrijke schakel in een hele keten van sectoren. Het agrobusinesscomplex omvat ook de agrarische toelevering (bv. landbouwmachines) en tussenhandel, de verzamelende handel (bv. veilingen), de voedingsindustrie (eerste en tweede transformatie) en de groothandel. Het ABC vormt samen met de schakels retail, catering en de consument de volledige keten.

Het Vlaamse agrobusinesscomplex telt 35.471 bedrijven en is goed voor een omzet van 61 miljard euro. De gemiddelde Vlaming besteedt voor zijn thuisverbruik 1.855 euro aan voeding en 398 euro aan dranken, tezamen goed voor een aandeel van 15% in het totale budget.

3 LEESWIJZER

3.1 Gebruikte gegevensbronnen

Het Landbouwrapport is het resultaat van de verwerking en analyse van beschikbaar, al dan niet gepubliceerd cijfermateriaal, afkomstig van diverse databanken, zowel beleidsinterne (verschillende afdelingen van het beleidsdomein Landbouw en Visserij, Studiedienst Vlaamse Regering, Instituut voor Landbouw en Visserijonderzoek, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Vlaamse Milieumaatschappij, Vlaamse Landmaatschappij, Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij) als beleidsexterne (Eurostat, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek, Universiteit Gent, BEMEFA, FEVIA). Aan het einde van elk hoofdstuk volgt een opsomming van de geraadpleegde bronnen.

Wat de opgestelde statistieken betreft, geldt dat alle cijfers betrekking hebben op Vlaanderen, tenzij uitdrukkelijk anders vermeld. Het gaat om de laatst beschikbare gegevens, wat niet voor alle indicatoren hetzelfde jaar is. Voor de cijfers, maar ook voor de beschrijving van beleidsmaatregelen geldt dat de eindversie van het rapport is opgemaakt in september 2014. Het rapport weerspiegelt de stand van zaken op dat moment. Het is dus mogelijk dat bepaalde informatie niet meer actueel is op het moment van publicatie.

In de tekst wordt er vaak gesproken over landbouw en over land- en tuinbouw. Zolang er geen expliciet onderscheid wordt gemaakt (in indicatoren en dergelijke) tussen landbouw en tuinbouw, wordt met landbouw zowel land- als tuinbouw bedoeld.

In de cijfers is de inflatie inbegrepen. In 2012 bedroeg die 3,4% voor versproducten en 3,1% voor verwerkte producten. In 2013 was de inflatie 4,4% voor versproducten en 3,2% voor verwerkte producten.

Het grootste deel van het Landbouwrapport 2014 is gebaseerd op twee grote databronnen: de landbouw-enquête van de FOD Economie en de data afkomstig van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) van het Departement Landbouw en Visserij. Hieronder lichten we de twee bronnen kort toe.

Landbouwenquête

Traditioneel ondervraagt de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek de landbouwers door middel van een enquête in mei. De gegevens worden samengevoegd met beschikbare gegevens uit administratieve databanken (zoals SANITEL en GBCS) en vormen samen de landbouwenquête.

2013 is een structuurjaar, waarin FOD Economie via de enquête rapporteert over algemene kenmerken, arealen, diergegevens en arbeid, aangevuld met enkele bijkomende modules zoals plattelandsontwikkeling. Voor de overige jaren maakt ze voortaan gebruik van administratieve data van ALV (arealen, aantal bedrijven) en Sanitel (diergegevens, vooral runderen en varkens).

De landbouwenquêtes geven een volledige en gedetailleerde momentopname van de landbouw. Ze bieden de mogelijkheid om te antwoorden op diverse en gevarieerde vragen op alle geografische niveaus, over de oppervlakten van de teelten, het aantal dieren, enz. De landbouwenquêtes stellen ons in staat om de impact te meten van het landbouwbeleid en meer bepaald het GLB op de landbouwpraktijken en het milieu. Ze bieden de beleidsmakers en de vertegenwoordigers van landbouworganisaties informatie voor de voorbereiding van toekomstige regelgevingen op landbouwgebied en voor internationale onderhandelingen. Tot slot zijn de landbouwenquêtes vereist om te beantwoorden aan internationale en Europese verplichtingen.

Om redenen van administratieve vereenvoudiging berust de enquête van 2011 niet meer op de landbouwers die hebben deelgenomen aan de landbouwtelling van 2010 maar op de landbouwers die een verzamelaanvraag hebben ingediend bij het Vlaams Gewest. Dat heeft gevolgen voor het aantal landbouwbedrijven in het register. In bepaalde gevallen wordt een productie-eenheid, die tevoren als een bedrijf werd beschouwd, nu opgenomen in een aangifte op een hoger beheersniveau. De oppervlakten en de veestapel die bij die oude eenheid hoorden, verdwijnen niet uit de resultaten maar worden opgeteld bij andere aangiften. Het voornaamste gevolg daarvan is een vermindering van het aantal landbouweenheden (of bedrijven) in het register. In 2011 is er dus een chronologische breuk in het aantal landbouwbedrijven.

Landbouwmonitoringsnetwerk

Het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN) is het boekhoudnet dat door het Departement Landbouw en Visserij wordt beheerd. Het LMN heeft als doel om economische, technische en milieukundige boekhoudgegevens van deelnemende bedrijven te verzamelen, te registreren, te verwerken, te analyseren en te synthetiseren tot bruikbare rapporten die de toestand van de land- en tuinbouw evalueren. Dat gebeurt ter ondersteuning van het beleid en voor het aanleveren van boekhoudgegevens aan het Europese Informatienetwerk Landbouwboekhoudingen. 750 land- en tuinbouwers die representatief zijn voor de Vlaamse landbouw maken momenteel deel uit van het LMN.

In eerste instantie gebruiken we de verzamelde gegevens voor bedrijfseconomische analyses zoals rentabiliteits- en kostprijsanalyses. Naast die klassieke analyses benutten we de gegevens ook voor de berekening en de analyse van enkele milieu-indicatoren zoals het gebruik van energie, water, gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest in de Vlaamse landbouw.

Specifiek voor dit Landbouwrapport hebben we in 2014 een extra enquête uitgevoerd bij de LMN-deelnemers om te peilen naar innovatie in de landbouw. De resultaten van die enquête hebben we niet geëxtrapoleerd, waardoor ze niet geldig zijn voor de hele sector.

Cijfers op de website

De cijferrubriek op de website van Landbouw en Visserij actualiseren we regelmatig. In de rubriek komen economische, structurele, sociale en milieu-indicatoren aan bod. Ook het landbouwbeleid krijgt de nodige aandacht. U vindt de gegevens op www.vlaanderen.be/landbouw/cijfers.

3.2 Gebruikte studies en rapporten

De meeste informatie van het LARA is gebaseerd op diverse bestaande studies en rapporten. Achteraan in elk hoofdstuk vindt u een uitgebreid overzicht van de gebruikte informatiebronnen. Een groot deel van de geraadpleegde bronnen zijn studies van het Departement Landbouw en Visserij.

Het Landbouwrapport 2014 heeft ook een uitvoerig achtergronddocument, waarvan het eerste hoofdstuk een samenvatting is. Louis Mahy, Ann Verspecht, Guido Van Huylenbroeck en Jeroen Buysse van de vakgroep Landbouweconomie van de Universiteit Gent schreven in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij de studie 'Economische en politieke ontwikkelingen op internationaal vlak. Land- en tuinbouw in breder perspectief'. Het rapport schetst de wereldwijde economische, politieke en ecologische landbouwomgeving, wat onontbeerlijk is voor een grondig begrip van de Vlaamse en Belgische landbouwevolutes en het Vlaams/Europees beleidskader. De vijf hoofdstukken gaan dieper in op algemene economische ontwikkelingen, het ecosysteem, de vraag naar voedsel en aanbod, handel en prijs. Het rapport sluit af met een overzicht van de voornaamste conclusies.

Die studie en andere beleidsvoorbereidend studiewerk van het Departementale Landbouw en Visserij zijn raadpleegbaar op de webpagina www.vlaanderen.be/landbouw/studies.

3.3 Bijkomende informatie

Samenvatting

Het Landbouwrapport wordt voorafgegaan door een samenvatting, waarin we cijfers, resultaten en conclusies van de zeven hoofdstukken in een notendop voorstellen.

Afkortingen, begrippen en methoden

Aangezien het niet mogelijk is om in de tekst alle afkortingen, begrippen en berekeningswijzen toe te lichten, bevat het rapport extra bijlages: een lijst met afkortingen een bijlage met begrippen en methoden. Daarin vindt u bijvoorbeeld waarvoor IHD staat, wat de standaard output inhoudt en hoe het agrobusinesscomplex afgebakend wordt.

Medewerkers en lectoren

De meeste hoofdstukken van het Landbouwrapport en het Visserijrapport zijn van de hand van medewerkers van de afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij. Enkel het hoofdstuk over de internationale ontwikkelingen is geschreven door externe auteurs van de Universiteit Gent. Ruim 70 verschillende landbouw- en visserijexperts, binnen en buiten het beleidsdomein Landbouw en Visserij, werkten mee aan de tekst, lazen de hoofdstukken na en kregen de gelegenheid opmerkingen te formuleren. De namen van de auteurs en de medewerkers en lectoren zijn respectievelijk aan het begin en aan het eind van elk hoofdstuk terug te vinden. Lectoren hebben de tekst op onderdelen nagelezen, maar zijn niet verantwoordelijk voor de definitieve versie van het rapport. De eindverantwoordelijkheid ligt bij het Departement Landbouw en Visserij.

Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegheem en Tom Van Bogaert namen de algemene coördinatie en eindredactie van het Landbouwrapport voor hun rekening.

Visserijrapport

Het Visserijrapport is analoog opgebouwd. Eerst schetsen we het omgevings- en beleidskader, met bijzondere aandacht voor het gemeenschappelijk visserijbeleid. Daarna bespreken we de Vlaamse visserijsector aan de hand van structurele, economische, ecologische en sociale kenmerken.

4 DOELSTELLING

Dit is de vijfde editie van het tweejaarlijkse Landbouwrapport (LARA). Met dit rapport proberen we de Vlaamse landbouw-, tuinbouw- en visserijsector zo accuraat mogelijk te beschrijven. Om een goed landbouwbeleid te voeren, is het noodzakelijk te beschikken over een betrouwbaar, op cijfers en onderzoek gebaseerd referentiekader. Dit rapport is daarom in de eerste plaats bedoeld voor de beleidsbetrokkenen, maar wil ook voldoende toegankelijk zijn voor de geïnteresseerde burger.

Net als het vorige rapport (LARA 2012) bestaat het rapport uit twee boeken. Visserij is gezien de eigenheid van de sector het onderwerp van een rapport dat gelijktijdig verschijnt: het Visserijrapport (VIRA).

Decretale opdracht

Met het decreet van 6 juli 2007 houdende de oprichting van de Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij is de opmaak van het Landbouwrapport decretaal verankerd. Het decreet beschrijft de opmaak van het Landbouwrapport als volgt:

Het tweejaarlijks te verschijnen Landbouwrapport zal een beschrijving geven van de evolutie van de landbouw en de visserijsector in Vlaanderen. Het rapport bestaat uit:

- een beschrijving, analyse en evaluatie van de toestand van de landbouw en de visserij in Vlaanderen;
- een beschrijving, analyse en evaluatie van het door het beleidsdomein gevoerde landbouw- en visserijbeleid;
- een beschrijving van de verwachte ontwikkelingen van de Vlaamse landbouw en visserij.

Een stuurgroep zal het Departement Landbouw en Visserij bijstaan bij de opmaak. Afgevaardigden van de Strategische Adviesraad maken deel uit van deze stuurgroep.

Stuurgroep

De opmaak van het Landbouwrapport 2014 werd begeleid door de LARA-stuurgroep, die daarvoor vier keer bijeenkwam. De stuurgroep bestaat uit vertegenwoordigers van de Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij (SALV), zowel van het secretariaat als van de maatschappelijke middenveldorganisaties die deel uitmaken van de SALV. Daarnaast zetelen in de stuurgroep medewerkers van de beleidsdomeinen Landbouw en Visserij, Leefmilieu, Natuur en Energie en Economie, Wetenschap en Innovatie, afgevaardigden van landbouworganisaties en landbouwonderzoekers en –experts. In de stuurgroepvergaderingen stelde de projectgroep de eerste ideeën voor het rapport en de blauwdruk voor, gaven de leden hun opmerkingen bij eerste versies van hoofdstukken en kwam ook de behoefte aan data en informatie over land- en tuinbouw aan bod.

De stuurgroep is als volgt samengesteld:

Projectteam (Departement Landbouw en Visserij)

Jonathan Platteau (projectleider)

Tom Van Bogaert

Dirk Van Gijseghe (voorzitter stuurgroep)

Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Annemie Leys (Departement Landbouw en Visserij)

Greet Riebbels (ILVO)

Luc Van Bellegem (VLAM)

Lieve Vleurick (Agentschap Landbouw en Visserij)

Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie

Katleen Van Essche (Departement Leefmilieu, Natuur en Energie)

Beleidsdomein Economie, Wetenschap en Innovatie

Ferdi Soors (IWT)

Strategische Adviesraad Landbouw en Visserij (SALV)

Giel Boey (Groene Kring)

Esmeralda Borgo (Bioforum)

Emiel Brouckaert (Rederscentrale)

Koen Carels (SALV-secretariaat)

Guy Depraetere (ABS)

François Huyghe (Boerenbond)

Ann Nachtergaele (FEVIA)

Annelore Nys (Natuurpunt)

Danny Vandebreeck (VAC)

Experts

Wim Fobelets (VILT)

Stijn Overloop (VMM – MIRA)

Dirk Smets (Studiedienst Vlaamse Regering)

Peter Van Gossum (INBO)

NAAM: BART VAN DE VLOET

LEEFTIJD: 40

PLAATS: ZOERSEL

TEELT: MELKVEE

Bart Van de Vloet is geboren in een landbouwersgezin en volgde een technische landbouwopleiding. In 2007 nam hij het ouderlijke bedrijf over. Zijn bedrijf telt 80 melkkoeien en 50 stuks jongvee. Om in ruwvoeder te voorzien teelt hij op een areaal van 46 hectare maïs en grasland.

Zeven dagen in de week is Bart in de weer voor zijn bedrijf. Zijn harde werk wordt beloond met een verbetering van de technische resultaten. De melkproductie gaat omhoog, het zit goed met de vruchtbaarheid en er is minder sterfte. Het vraagt veel toewijding om het bedrijfsbeheer permanent te kunnen bijsturen. Spijtig genoeg blijft de waardering op de markt uit en krijgt hij te lage prijzen voor zijn melk.

Een beperkte uitbreiding van zijn bedrijf met een 20-tal melkkoeien acht hij mogelijk in de toekomst. Al wil hij zich niet op de kosten jagen en moet het arbeidsvolume haalbaar blijven. Zijn vrouw werkt buitenshuis. Hij kijkt ook uit naar mogelijke innovaties. Waarom zou hij geen elektriciteit kunnen opwekken uit mest?

SAMENVATTING

ECONOMISCHE EN POLITIEKE ONTWIKKELINGEN OP INTERNATIONAAL VLAK

De gunstige afloop van een landbouwjaar hangt onder meer af van wat er op internationaal politiek vlak beslist wordt over handel en milieu of wat een of ander natuurfenomeen aan de andere kant van de oceaan doet. De Vlaamse land- en tuinbouwers zijn zich daar sterk van bewust en ze betrekken die factoren direct en indirect in hun bedrijfsmanagement.

De landbouwsector en bij uitbreiding de agrovoedingsketen is onderdeel van een macro-economische omgeving. Verdergaande globalisering beïnvloedt de sector diepgaand. Aangezien de landbouw via allerlei complexe interacties verbonden is met de rest van de economie, bepaalt het bredere economische kader en met name de recente economische crisis mee de evoluties op landbouwvlak. Daarenboven kunnen we een verschuiving in de wereldeconomie vaststellen waarin een aantal opkomende economieën zoals de BRIC(S)-landen (Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika) in het voorbije decennium sterke groeicijfers lieten optekenen. Dat zorgt enerzijds voor een grotere concurrentie voor westerse landen, maar kan anderzijds kansen bieden door een veranderend consumptiepatroon in die landen.

Daarnaast zal het groeitempo van de landbouwproductie voor een groot deel bepaald worden door de grenzen van het ecosysteem. Schaarste aan vruchtbare bodems, water en niet-hernieuwbare hulpbronnen zal in verschillende gebieden van de wereld de productie aan banden leggen. Klimaatverandering zal op de ene plaats leiden tot meer productie en op de andere plaats als rem werken. Bovendien zal er extra aandacht moeten gaan naar biodiversiteitsbehoud om de stabiliteit van het agro-ecosysteem niet in het gedrang te brengen. Veel van deze problemen hebben een paradoxaal aspect. Landbouw is afhankelijk van water, bodem, agrobiodiversiteit en minerale meststoffen maar is tegelijk ook watervervuiler, een van de oorzaken van klimaatverandering en bodemdegradatie en een grote producent van organische meststoffen. Om deze problemen aan te kunnen pakken, zijn aanzienlijke investeringen in onderzoek en infrastructuur nodig.

De landbouwsector heeft de laatste decennia een enorme productiviteitsgroei gekend, die nodig was om aan de sterk groeiende vraag te voldoen. Die stijgende vraag vindt zijn oorsprong onder meer in de mondiale bevolkingsgroei (voornamelijk in landen met lage inkomens). De wijzigende levensstandaarden door welvaartstoename zal ook voedselpatronen doen veranderen. De vleesconsumptie neemt toe, maar die heeft een grotere ecologische voetafdruk dan de plantaardige productie. Bovendien is er een toenemende vraag van landbouwproducten voor de bio-gebaseerde economie, niet het minst voor biobrandstoffen. We kunnen ook voedselverspilling beschouwen als een 'onnodige' vraag voor productie. Allerlei initiatieven zien het licht om die verspilling tegen te gaan. De komende decennia zal de vraag naar landbouwproducten blijven stijgen, maar het jaarlijkse groeitempo van de vraag zal afzakken. Desondanks blijft de groei substantieel. De interactie van demografie en stijgende levensstandaarden zou volgens schattingen tussen de 50% en 100% meer vraag creëren tegen 2050, vooral in ontwikkelingslanden. Als er naast Brazilië en de VS nog landen komen die ambitieuze biobrandstofdoelen vooropstellen in hun beleid, zal dat de vraag naar basislandbouwproducten nog verhogen. Het is door de vertraagde snelheid van de bevolkingstoename, het groeiend aantal mensen dat op een consumptieplafond stuit en de weinig hoopgevende situatie voor de armsten dat de consumptie minder snel zou groeien.

De realisatie van die toenemende vraag hangt ook af van de omvang van de productie. Ook hier is voorspeld dat het groeitempo van het aanbod zal afzakken. De wereldproductie zal in de periode 2030-2050 slechts met een kwart van de huidige snelheid groeien. Er worden verschillende oplossingen naar voren geschoven. Van ggo's wordt veel verwacht, maar wereldwijd is de publieke opinie verdeeld in voor- en tegenstanders. Ook de kleine boer wordt als oplossing gezien voor het voedselprobleem. De FAO vraagt aandacht voor kleinschalige landbouw en heeft 2014 als jaar van de familielandbouw uitgeroepen. Daartegenover kwamen verschillende projecten van 'land grabbing' in de media. Dat fenomeen houdt in dat er grote stukken grond voor de productie van landbouwgewassen gehuurd of gekocht worden door buitenlandse investeerders, vaak zonder inachtneming van eigendoms- of gebruikersrechten van de plaatselijke bevolking. Tot slot kunnen we nog enkele niches vermelden die een aanbod verzekeren dat ingaat tegen de grootschalige, intensieve en exportgebaseerde productie van landbouwproducten. Biologische landbouw is een productiewijze die de gezondheid van het ecosysteem wil maximaliseren. Lokale landbouw wil vooral de letterlijke en figuurlijke afstand tot de consument verminderen om zo vervreemding en voedselkilometers te verminderen.

Landbouwproducten worden al lang niet meer uitsluitend lokaal geconsumeerd. Wereldwijde handel is belangrijk om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen. De WTO-onderhandelingen over vrije handel streven een harmonische ontwikkeling van de wereldlandbouwhandel na zonder ongeoorloofde afscherming van binnenlandse markten. Doordat die onderhandelingen nog niet volledig afgerond zijn, sluiten verschillende landen en staten handelsakkoorden af. Een deel van die akkoorden gebeurt tussen ontwikkelingslanden en ontwikkelde landen om zowel import te vergemakkelijken naar het Westen als export vanuit het Westen naar de ontwikkelingslanden. Maar ook tussen grote economische spelers worden akkoorden gesloten. Deze akkoorden worden sterk onderhandeld en elke partij probeert uit het akkoord zo veel mogelijk voordeel te halen om de eigen binnenlandse productie te vrijwaren. Naast deze akkoorden over importbepalingen en -tarieven, worden ook sanitaire en fytosanitaire maatregelen opgelegd. Deze verschillen van land tot land en geven ook aanleiding tot discussie, waarbij het niet altijd eenduidig is of deze maatregelen ingevoerd worden om de eigen markt af te schermen of dat zij inderdaad voortkomen uit het voorzichtigheidsprincipe.

Vanaf 2006 stegen de voedselprijzen sterk. Sindsdien is de volatiliteit van de voedselprijzen een belangrijk thema geworden in de wereldeconomie. Verschillende lange- en kortetermijnfactoren hadden hierop een invloed. Tot de langetermijnfactoren behoren zonder twijfel de stijgende bevolking en de veranderende voedingspatronen. Ook het overheidsbeleid voor steun aan biobrandstoffen heeft een significante impact gehad op de vraag. Daarnaast zijn de stocks op een laag peil gekomen ten opzichte van de consumptie, wat de kwetsbaarheid voor schommelingen verhoogt. Kortetermijnfactoren die gezamenlijk speelden en elkaar versterkten, waren hoge olieprijsen en onvoorziene extreme weersomstandigheden zoals droogte. Om zich in te dekken tegen deze volatiliteit, proberen marktspelers op voorhand prijsafspraken te maken. Zo ontstaat er ook bij landbouwproducten speculatie. Futures en opties zijn daarbij de twee meest gebruikte afgeleide producten.

Het klassieke economische kader van vraag, aanbod en de prijsbepaling is het complexe samenspel van factoren zoals de algemene economische ontwikkelingen, het ecosysteem en de productie. Dat zal uitwijzen welke van de toenames in de vraag naar landbouwproducten zich ook effectief zullen manifesteren in consumptie. De geschiedenis heeft aangetoond dat voorspellingen waarbij de bevolking, en dus de vraag, sneller groeit dan de landbouwproductie, niet opgaan. De landbouw past zich snel aan en kan dat in de toekomst ook doen, mits er vanuit het beleid, de consument en de producent aandacht is voor alle facetten van de uitdaging.

LANDBOUWBELEIDSONTWIKKELINGEN IN DE EU

De EU 2020-strategie is het lopende tienjarenplan voor groei van de Europese Unie. Het plan moet ervoor zorgen dat de Europese economie zich ontwikkelt tot een concurrerende, sociale en groene markteconomie en wil de voorwaarden scheppen voor een ander soort groei: slimmer, duurzamer en inclusief. Het gemeenschappelijke landbouwbeleid (GLB) is voor de periode 2014-2020 sterk verweven met de globale EU 2020-strategie en is geïntegreerd in een gemeenschappelijk beleidskader voor alle Europese structuur- en investeringsfondsen.

Het EU-budget voor de komende periode is vastgelegd in het meerjarig financieel kader 2014-2020. Van het totale bedrag van 960 miljard euro neemt landbouw 40% in. Dat percentage is de laatste decennia aanzienlijk geslonken, maar blijft hoog omdat het gemeenschappelijke landbouwbeleid een van de weinige gebieden is die hoofdzakelijk via de EU worden gefinancierd. Het gezamenlijke budget voor landbouw daalt in de nieuwe programmaperiode in lopende prijzen.

Het hervormde GLB mikt op een versterkt concurrentievermogen, een verbeterde duurzaamheid en een verhoogde doeltreffendheid. De landbouw komt nadrukkelijker in het centrum van het GLB te staan en de steun wordt rechtvaardiger verdeeld tussen en binnen de EU-lidstaten. Er komt meer flexibiliteit voor het halen van de GLB-doelstellingen. De complementariteit van de pijlers wordt sterk vergroot. De rechtstreekse steun wordt 'groener' door het invoeren van drie verplichte vergroeningspraktijken, waarvan 30% van de steun afhangt. Enkel actieve landbouwers krijgen in de toekomst nog inkomenssteun en er zijn extra maatregelen voor jonge landbouwers en kleine bedrijven. Het belang van het plattelandsbeleid neemt toe. Om de werking van de voedselketen te verbeteren wordt veel verwacht van een versterkt wetgevend kader voor producentenorganisaties (PO's) en brancheorganisaties (BO's). Onderzoek en innovatie krijgen meer aandacht via Europese innovatiepartnerschappen (EIP's), het stimuleren van landbouwonderzoek en kennisoverdracht en de bedrijfsadviesdiensten.

Naast het GLB zijn er nog heel wat andere Europese beleidsontwikkelingen die de landbouw beïnvloeden. Horizon 2020, de uitvoering van het Europese onderzoeks- en innovatiebeleid, schuift als een van de maatschappelijke uitdagingen 'voedselzekerheid, duurzame land- en bosbouw, marien, maritiem en zoet-wateronderzoek en de bio-economie' naar voren. De EU zet binnen EU 2020 in op het efficiënt gebruik van hulpbronnen. Daaronder valt een strategie voor de ontwikkeling van de bio-economie en de aanpak van voedselverliezen. Het Europese energie- en klimaatpakket bevat ambitieuze doelstellingen om de klimaatverandering tegen te gaan. De Europese biodiversiteitsstrategie streeft ernaar om biodiversiteitsverlies en de achteruitgang van ecosysteemdiensten tot staan te brengen en, voor zover dat haalbaar is, ongedaan te maken. In 2014 stemde het Europees Parlement in met een richtlijn om invasieve exoten, schadelijke uitheemse planten en dieren, te bestrijden.

Europa werkt ook volop aan een herziening van de veiligheids- en gezondheidsstandaarden voor de hele voedselketen, inclusief de zaadwetgeving. Er wordt daarbij ingezet op een meer op risico's gebaseerde aanpak ter bescherming van de gezondheid en op efficiëntere controle-instrumenten om de toepassing van de voorschriften te waarborgen. Uit 2009 dateert de richtlijn over duurzame of geïntegreerde gewasbescherming. Die houdt in dat land- en tuinbouwers de voorkeur moeten geven aan oplossingen die het minst gevaarlijk zijn voor de gezondheid van mens en dier en voor het leefmilieu. De Europese Commissie heeft sinds 2010 een strategie om de achteruitgang van de Europese bijenpopulatie tegen te gaan. Een recente maatregel was de beperking voor het gebruik van drie bestrijdingsmiddelen van de neonicotinoïdenfamilie. Gezien de uiteenlopende standpunten van de EU-lidstaten maken toelatingsaanvragen voor de teelt van nieuwe ggo's weinig kans, waardoor de ggo-teelt in de EU zeer beperkt blijft. Dierenwelzijn leeft sterk in West-Europa. Daardoor zijn al heel wat maatregelen genomen om de levensomstandigheden van landbouwhuisdieren te verbeteren en het transport te beperken, maar nieuwe thema's dienen zich aan.

LANDBOUWBELEIDSONTWIKKELINGEN IN VLAANDEREN

Het wetgevend kader waarbinnen de Vlaamse landbouw kan opereren, wordt grotendeels Europees bepaald. Toch kan Vlaanderen ook eigen accenten leggen door de principes van het GLB in eigen beleidsmaatregelen te vertalen.

In de periode 2007-2013 ontvingen Vlaamse landbouwbedrijven 1,8 miljard euro rechtstreekse steun. De totale rechtstreekse steun ging van 263 miljoen euro in 2007 naar 254 miljoen euro in 2013 (-3%). Het aantal begunstigten daalde echter met 11%, zodat de gemiddelde pijler 1-steun per bedrijf steeg van 10.770 euro naar 11.647 euro. Het gros van de steun bestond uit de bedrijfstoelage via geactiveerde toeslagrechten (87%) en de zoogkoeienpremie (11%). In de periode 2007-2012 kreeg de melkveehouderij het grootste deel van de steun (23%), gevolgd door vleesveehouderij (14%), akkerbouw (11%) en gemengde bedrijven. De bedrijfstypes tuinbouw, varkens- en pluimveehouderij krijgen traditioneel weinig of geen rechtstreekse steun.

In de periode 2007-2013 ging er 759 miljoen euro aan Vlaamse en Europese middelen naar de doelstellingen van het plattelandsontwikkelingsprogramma PDPO II. 67% was bestemd voor de verbetering van het concurrentievermogen, 20% voor de verbetering van het milieu en 9% voor de leefkwaliteit op het platteland. 4% van de uitgaven werd toegekend aan lokale ontwikkelingsstrategieën via Leader. Investeringssteun voor modernisering of diversificatie van landbouwbedrijven was goed voor zo'n 435 miljoen euro. 146 miljoen euro vloeiende naar agromilieumaatregelen die de landbouwproductie willen verzoenen met bepaalde natuur- en milieudoelstellingen. De grootste slokop was de beheerovereenkomst water (47%). De sectoren varkens en pluimvee, melkvee en de teelten onder glas ontvingen de meeste Pijler 2-steun.

Binnen de hervormde rechtstreekse steun maken de toeslagrechten in 2015 plaats voor betalingsrechten. Ze geven potentieel recht op de uitbetaling van drie premies: de basisbetaling, de vergroeningspremie en de betaling voor jonge landbouwers. In principe moeten landbouwers op hun bedrijf drie vergroeningsmaatregelen nemen: gewasdiversificatie, het behoud van blijvend grasland en het aanhouden van ecologisch aandachtsgebied op 5% van het akkerbouwareaal. Vlaanderen kiest ervoor om de betaling voor jonge landbouwers maximaal in te vullen: ze ontvangen een vast extra bedrag per hectare voor maximaal 90 hectare. Er blijft gekoppelde steun voor de sectoren rundvlees (10% van de steunenveloppe) en vleeskalveren (1%).

Door het lager beschikbaar budget voor directe steun (1,7 miljard euro voor Vlaanderen) daalt de gemiddelde steun per landbouwer bij ongewijzigde bedrijfsgrootte tussen 2015 en 2019 aanzienlijk. Daarbovenop komt het proces van interne convergentie waarbij de verschillen in de waardes per betalingsrecht gedeeltelijk worden weggewerkt en er ook steun gaat naar de sectoren groenten, fruit, wijn en sierteelt. Een deel van de middelen voor rechtstreekse steun wordt bovendien overgeheveld naar het plattelandsontwikkelingsbeleid: 5% transfer in 2015, 7,5% transfer in 2016 en 10% vanaf 2018. Uit een impactanalyse blijkt dat dat ruim twee derde van de bedrijven in 2019 minder steun zal krijgen dan in 2013 en bijna een kwart van de bedrijven zal winnen bij de hervorming.

De gemeenschappelijke marktordening stelt regels vast voor het beheer van de interne landbouwmarkten, bepaalt de normen voor de interne handel in landbouwproducten en reguleert de import en export naar en van de EU. De nationale productiequota voor suiker en melk lopen ten einde, respectievelijk op 31 maart 2015 en in september 2017. De noodzakelijke wettelijke aanpassingen worden voorbereid voor het post-quotum-tijdperk. Algemeen wordt voor de melkproductie een sterke netto groei verwacht, die op basis van enquêtegegevens voor Vlaanderen tot 30% zou kunnen bedragen tegen 2018. De nationale strategie voor duurzame operationele programma's voor de sector groenten en fruit moet tegen 2015 worden aangepast. De regeling voor schoolmelk en -fruit wordt mogelijk nog Europees herzien. Producentenorganisaties zijn al lang een begrip in de sector groenten en fruit en sinds kort in de zuivelsector, maar zullen ook in andere sectoren mogelijk worden. Crisismaatregelen kunnen nodig zijn in geval van sterke marktverstoringen, de uitbraak van dierziekten en het verlies van vertrouwen bij de consument door gezondheidsrisico's.

Het PDPO III wordt opgebouwd rond vier voor Vlaanderen strategische thema's: 1) inzetten op jonge landbouwers, 2) investeren in innovatie en opleiding, 3) verhogen van de weerbaarheid en verduurzaming van de Vlaamse landbouwsector en 4) versterken van de kwaliteit en vitaliteit van het platteland. Vlaanderen ontvangt voor de uitvoering van het programma 288 miljoen euro Europese middelen en investeert hetzelfde bedrag. Uit de ex ante evaluatie blijkt dat het PDPO III in hoofdzaak positieve milieueffecten zal genereren, maar dat de omvang van het positief effect bij lokale luchtkwaliteit en klimaatproblematiek sterk gereduceerd zal worden aangezien Europa oplegt om bepaalde energie-investeringen zoals WKK's niet meer te ondersteunen. Als interessante nieuwe maatregelen gelden innovatiesteun voor pioniers, producentengroeperingen om de kracht van de primaire producent te versterken, Europese Innovatiepartnerschappen als platform tussen onderzoek en landbouwer, risicobeheer, nultbemesting in Natura 2000-gebieden en fosfaatuitmijning.

Door de uitvoering van de zesde staatshervorming komen met betrekking tot landbouw een aantal nieuwe competenties naar Vlaanderen. Het gaat over de pacht(wetgeving), het Belgische Interventie- en Restitutiebureau (BIRB), het (landbouw)rampenfonds en de bevoegdheid over dierenwelzijn.

Als opvolger van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) wordt gewerkt aan de opmaak van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. Via het afbakeningsproces van de agrarische en natuurlijke structuur (AGNAS) is een visie ontwikkeld welke gebieden behouden blijven voor landbouw (herbevestigd agrarisch gebied) en waar er ruimte kan zijn voor natuurontwikkeling of bosuitbreiding. Momenteel bevinden veel processen van ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP) zich in de officiële goedkeuringsprocedure. Er zijn processen gaande om de ontwikkeling van glastuinbouw in clusters gebiedsgericht te ondersteunen, maar de geplande glastuinbouwzones komen moeilijk van de grond. Bedrijven die een vergunningsplichtig project willen realiseren, hoeven binnenkort slechts één vergunningsaanvraag in te dienen, want in de omgevingsvergunning worden de stedenbouwkundige en de milieuvergunning geïntegreerd. In uitvoering van de Europese kaderrichtlijn Water maakt Vlaanderen stroomgebiedbeheerplannen op voor het bekken van de Brugse Polders en de Vlaamse delen van de internationale stroomgebiedsdistricten van Schelde, IJzer en Maas. Aangezien het oppervlakte- en grondwater in Vlaanderen onder druk staat, komen er extra maatregelen.

Het vijfde mestactieplan (MAP V) voor de periode 2015-2018 is in voorbereiding. De verbetering van de kwaliteit van oppervlakte- en grondwater is daarbij een belangrijk aandachtspunt. Op vraag van Europa formuleert Vlaanderen instandhoudingsdoelstellingen (IHD) of kortweg natuurdoelen voor de Europees beschermde habitattypes en soorten in de Natura 2000-gebieden. Het Vlaams actieplan duurzaam gebruik pesticiden vertaalt de beginselen van de IPM (Integrated Pest Management) uit de Europese richtlijn naar praktische richtsnoeren voor de sectoren akkerbouw, fruitteelt, groenten, glasgroenten en sierteelt.

De uitbouw van een duurzame bio-economie kan een antwoord bieden op de bedreiging die de uitputting en het gebruik van fossiele grondstoffen met zich meebrengen. Een belangrijke opportuniteit voor Vlaanderen is de valorisatie van nevenstromen uit en in de landbouw. Het materialendecreet beoogt het afvalbeleid om te buigen tot een duurzaam beheer van materialenkringen. Vlaanderen gaat ten slotte het langetermijnengagement aan om voedselverlies te verminderen, efficiënter om te gaan met hulpbronnen en nevenstromen optimaal te benutten.

VLAAMSE LAND- EN TUINBOUW: STRUCTUUR

De Vlaamse landbouw wordt gekenmerkt door specialisatie, schaalvergroting, verbreding en innovatie.

Van de 24.884 landbouwbedrijven in Vlaanderen is 88% gespecialiseerd in een van de drie subsectoren, met vee- teelt als veruit de belangrijkste specialisatie, gevolgd door akkerbouw en tuinbouw. Een andere vorm van specialisatie is de biologische landbouw. Eind 2013 waren er 319 actieve biologische producenten. Dat aantal vertoont de laatste vijf jaar een gemiddelde groei van 6,5% per jaar. De biobedrijven bewerkten in 2013 samen 5.065 ha of 0,8% van het volledige landbouwareaal.

Het aantal landbouwbedrijven in Vlaanderen daalt gemiddeld met bijna 4% per jaar. De resterende bedrijven worden steeds groter. Enkele factoren die een rol spelen bij schaalvergroting zijn de continue verbetering van de techniek en de technologische ontwikkelingen, samenwerking met andere schakels in de keten en productieverhoging om het inkomen veilig te stellen en de kostprijs te drukken. De schaalvergroting komt duidelijk naar voren uit de groei van de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond (25 ha per bedrijf), de veebezetting (119 runderen, 1.848 varkens en 47.092 stuks pluimvee per bedrijf), het aantal voltijdse arbeidskrachten (1,65 VAK per bedrijf) en de standaard output (198.678 euro per bedrijf).

Verbreidingsactiviteiten zijn activiteiten van landbouwers die niet rechtstreeks met de productieactiviteit te maken hebben, maar waaruit de producent een aanvullend inkomen haalt. Volgens ramingen oefenen 20% à 25% van alle producenten minstens één verbredingsactiviteit uit. Zo zijn er 405 actieve zorgboerderijen, 401 landbouwers die aan hoevetoerisme doen, 949 bedrijven die loonwerk verrichten, 3.169 landbouwers met minstens één beheerovereenkomst bij de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), 2.133 bedrijven die aan hoeveverkoop doen en 895 bedrijven die energie produceren bestemd voor verkoop. Ondertussen stijgt de belangstelling voor lokale voedselproductie om de kloof tussen producent en consument te dichten. Daarbij valt te denken aan korteketeninitiatieven, community supported agriculture (via zelfpluk of zelfoogst of via levering van pakketten) en volkstuinen.

Innovatie is belangrijk voor land- en tuinbouwbedrijven om economische ontwikkeling te realiseren en tegemoet te komen aan maatschappelijke uitdagingen. Uit een enquête blijkt dat 43% van de bedrijven innoveerde in 2012 of 2013. De tuinbouw heeft het hoogste percentage innoverende bedrijven, gevolgd door gemengde en akkerbouwbedrijven, de intensieve veehouderij en de rundveehouderij. Bedrijven investeren vooral in procesinnovaties, gevolgd door innovaties in de vermarkting en de bedrijfsorganisatie.

VLAAMSE LAND- EN TUINBOUW: ECONOMISCH

De Vlaamse land- en tuinbouwsector realiseerde in 2013 een eindproductiewaarde van 5,8 miljard euro. Daarvan is veruit het grootste deel (62%) afkomstig van de veeteelt. Tuinbouw en akkerbouw zijn goed voor respectievelijk 26% en 12%. De vijf belangrijkste producten qua productiewaarde zijn varkensvlees, melk en melkderivaten, rundvlees, groenten en niet-eetbare tuinbouwproducten. De landbouwsector heeft de laatste jaren te kampen met hoge kosten. De veevoerders maken 54% uit van het intermediair verbruik, energie 11% en meststoffen 4%. De netto toegevoegde waarde wordt geraamd op 1,3 miljard euro.

Het familiaal inkomen per familiale arbeidskracht (FAK) schommelt sterk over de jaren heen en varieert tussen de subsectoren en tussen de bedrijven onderling. In 2012 komen de melkvee- en de vleesveesector en sierteelt onder glas als minst rendabele specialisaties naar voren, terwijl de akkerbouw en fruit in openlucht zeer goed scoren.

Vlaanderen vertegenwoordigt in 2012 0,9% van de totale bruto toegevoegde waarde van de landbouw (inclusief bosbouw en visserij) in de EU-28. De top vier wordt gevormd door Frankrijk (18%), Italië (14%), Spanje (12%) en Duitsland (10%). Het aandeel van de landbouw (inclusief bosbouw en visserij) in de totale bruto toegevoegde waarde bedraagt in Vlaanderen 0,9%. Gemiddeld in de Europese Unie bedraagt dit kengetal 1,7%. Ten opzichte van het gemiddelde van de Europese Unie en onze buurlanden neemt de varkenssector in Vlaanderen een groter aandeel van de productiewaarde van de landbouw in. Akkerbouw neemt daarentegen een beduidend kleiner deel voor zijn rekening.

Bij het netto bedrijfsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht staan België en Vlaanderen qua netto bedrijfsinkomen bovenaan op de ranglijst. Enkel het Verenigd Koninkrijk scoorde gemiddeld beter in de jaren 2007 tot 2011. Daarna volgen onze buurlanden Nederland, Luxemburg, Frankrijk en Duitsland. Bij de netto toegevoegde waarde per bedrijf scoort Vlaanderen in 2007 beter dan Luxemburg en Frankrijk, terwijl het Nederland, Verenigd Koninkrijk en Duitsland moet laten voorgaan. Voor het netto bedrijfsinkomen en het rendement op activa prijken de Vlaamse landbouwbedrijven bovenaan, maar qua solvabiliteit doen ze het veel minder goed.

VLAAMSE LANDBOUW EN ZIJN NATUURLIJKE OMGEVING

Om een beeld te krijgen van de eco-efficiëntie van de landbouw plaatsen we drukindicatoren tegenover een economische indicator. In de periode 2007-2012 blijft de eindproductiewaarde min of meer stabiel. De milieudrukindicatoren evolueren onderling verschillend ten opzichte van de eindproductiewaarde. Enkel voor de emissie van zeer fijn stof, het P-kunstmestgebruik en de druk door gewasbeschermingsmiddelen stellen we vast dat er sprake is van een verbeterde eco-efficiëntie. Drijvende krachten achter de sterke daling van het P-kunstmestgebruik zijn het gevoerde mestbeleid en de stijgende prijzen van P-kunstmest. De gunstige evolutie van de druk door gewasbeschermingsmiddelen kan verklaard worden door enerzijds de afname van het gebruik en anderzijds het uit de handel nemen van de meest toxische producten. De daling van de emissie van zeer fijn stof hangt samen met de omschakeling naar aardgas. Daarentegen zijn de toenemende veestapel vanaf 2008 en het toenemende aantal WKK's in eigen beheer in de glastuinbouw belangrijke factoren die ervoor zorgen dat inspanningen voor het milieu zich niet vertalen in een daling van het energiegebruik, de broeikasgasemissie en de potentieel verzurende emissie. Daarnaast is de oppervlakte erosiegevoelige gewassen op percelen met een hoge of zeer hoge bodemerosiegevoeligheid, gedaald of gelijk gebleven ten opzichte van 2007. Tot slot ligt het watergebruik hoger in de periode 2009-2012 ten opzichte van het jaar 2007.

Tijdens de periode 2007-2011 blijft het fosforoverschot op de bodembalans in Vlaanderen in de buurt van een nuloverschot. Alhoewel niet significant door de grote foutenmarge lijkt het fosforoverschot af te nemen: van 8,0 kg P/ha in 2007 naar 2,2 kg P/ha in 2011. De jarenlange trend van toename van het fosforgehalte in de bodem is op de meeste akkerbouwgronden aan het stabiliseren of zelfs aan het afnemen, maar de gemiddelde orthofosfaatconcentratie in oppervlaktewater toont weinig of geen verbetering. Het stikstofoverschot schommelt in de periode 2007-2011 tussen 47,9 kg N/ha en 67,4 kg N/ha. In de winter van 2012-2013 werd de nitraatnorm in oppervlaktewaters nog steeds in 26% van de meetpunten niet gehaald. Vooral in de bekkens van de Leie, de IJzer, de Maas en de Demer zijn extra inspanningen nodig.

In 2012 bedroeg het dierlijke mestaanbod in Vlaanderen in 2012 91,1 miljoen kg N en 40,8 miljoen kg P_2O_5 (rekening houdend met het gebruik van nutriëntenarme voeders en N-emissieverliezen uit stal en opslag). De Vlaamse mestbalans is opnieuw in evenwicht. Tussen 2005 en 2008 daalde het stikstofkunstmestgebruik door de Vlaamse landbouw om daarna opnieuw te stijgen en in 2011 en 2012 opnieuw te dalen tot 72 miljoen kg N. Het mestactieplan, maar zeker ook de kunstmestprijzen hebben een zichtbaar effect. Het totale fosforgebruik uit kunstmest halveerde bijna tussen 2005 en 2008, steeg daarna opnieuw om in 2011 en 2012 te dalen.

Gewasbeschermingsmiddelen dienen om de oogst veilig te stellen. Het gebruik van gewasbescherming bleef in 2012 met 2,7 miljoen kg actieve stof ongeveer op hetzelfde niveau als in 2011. De Seq-index, de maat voor de druk van de bestrijdingsmiddelen uitgeoefend op het waterleven, in 2005 gelijkgesteld aan 100, daalde de eerste vier jaar spectaculair tot 12 in 2009 en bleef vervolgens ongeveer op hetzelfde niveau hangen.

Het totale watergebruik in de land- en tuinbouw in 2012 ligt 2% hoger dan in 2011 en bedraagt 53 miljoen m³. Mogelijk spelen de zeer droge maanden augustus en september een rol. Meer dan de helft van het water pompen de landbouwers zelf op uit de grond. 46% van het totale watergebruik is afkomstig van de diepere grondwaterlagen, 18% is afkomstig van ondiep grondwater. Hemelwater neemt een kwart van het verbruik in. Het aandeel van leidingwater zakt gestaag en ligt nu bij 8%.

Het netto primaire energiegebruik door de landbouwsector bedraagt in 2012 24.916 TJ. De glastuinbouw blijft met 46% de grootste energiegebruiker. Het aandeel van aardgas stijgt van 21% in 2007 tot 58% in 2012 terwijl het aandeel petroleum (LPG, benzine en stookolie) in die periode met 24% daalt tot 35%. Zware stookolie is helemaal weggedeemsterd, van 21% naar 2%. Sinds 2010 is de Vlaamse landbouwsector een nettoproducteur van elektriciteit. Het teveel aan zelf geproduceerde elektriciteit uit een eigen WKK (in 2012 produceerden 207 installaties op 197 bedrijven samen 16.494 TJ energie) of zonnepanelen wordt in de praktijk immers terug op het net gezet en wordt dus niet noodzakelijk door de landbouwsector zelf gebruikt.

Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedraagt 10% in 2011. Het relatief grote aandeel van de landbouw is te wijten aan het feit dat 53% van de lachgasemissie en 76% van de methaanemissie uit de landbouw komt. Aangezien beide gassen een veel zwaarder broeikas effect hebben dan CO₂, komt de landbouw aan een groter aandeel in de totale broeikasgasemissie dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doen vermoeden. De sectoren rundvee (38%), varkens en akkerbouw (elk 22%) zijn de grootste uitstoters.

De totale emissie van potentieel verzurende stoffen door de landbouw daalt in 2012 met 16% t.o.v. 2003. De ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest is goed voor 81% van de potentieel verzurende emissies van de landbouw in 2012. Het aandeel van zwaveldioxide bedraagt 6% en dat van stikstofdioxide 13%.

Fijn stof is een mengsel van deeltjes van uiteenlopende samenstelling en afmetingen in de lucht. In 2012 produceerde de landbouw 1.515 ton zeer fijn stof. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse PM_{2,5}-emissie bedraagt 8%. Bij de fractie PM₁₀ is de landbouw met 5.790 ton stof (22%) de belangrijkste emissiebron in Vlaanderen. Vooral de rundveehouderij en de akkerbouw zijn daarvoor verantwoordelijk. Weiland en akkerbouw nemen ook fijn stof op.

Organische stof en erosie spelen een essentiële rol in bodemvruchtbaarheid en in productiviteit. Uit onderzoek blijkt dat er voor de periode 1960-2006 bij akkerland een daling merkbaar is in bodemorganische koolstof voor alle bodemtypes behalve voor de kleigronden in West-Vlaanderen. De verminderde toediening van stalmest sinds midden jaren 90, de toegenomen ploegdiepte en de verandering in gewasrotatie veroorzaken de daling van het koolstofgehalte nabij de oppervlakte. Van het totale Vlaamse landbouwareaal is 40.459 ha potentieel sterk erosiegevoelig en 9.758 ha zeer sterk erosiegevoelig. De gemiddelde gewaserosiegevoeligheid over de periode 2007-2013 is ongeveer constant gebleven.

De Vlaamse landbouw produceert in 2012 127.626 ton bedrijfsafval. Bijna de helft is van plantaardige en/of dierlijke oorsprong. De rest bestaat vooral uit delfstoffen en mineralen, bouw- en sloopafval en gemengd afval en grondaafval. 24% van het bedrijfsafval wordt afgevoerd voor verschillende vormen van materiaalrecyclage: recyclage, composteren, direct gebruik als nieuwe grondstof, hergebruik. Ongeveer 69% van het bedrijfsafval, incl. nieuwe grondstoffen, uit de landbouw ondergaat een voorbehandeling (sorteren, andere voorbehandeling) op weg naar de eindverwerking.

Uit een enquête blijkt dat 1% van de Vlamingen ernstig tot extreem gehinderd wordt door lawaai uit de landbouw. Bronnen van lawaaihinder zijn landbouwwerktuigen, vee en ventilatoren van stallen. Voor licht- en geurhinder bedragen de percentages 0,1% en 1,8%.

Als grootste grondgebruiker en -beheerder heeft de landbouwsector een grote invloed op de toestand van de natuur en biodiversiteit in Vlaanderen. Het is voorlopig moeilijk om een duidelijke ecologische impact te meten van agromilieumaatregelen als het gaat om het aantal akker- en weidevogels.

De totale consumptie van antibacteriële middelen in de diergeneeskunde, uitgedrukt in ton actieve substantie, is tussen 2007 en 2013 met 26% gedaald (259.450 kg in 2013). In vergelijking met de omliggende lidstaten met eenzelfde type veehouderij blijft het gebruik in verhouding tot het aantal aanwezige dieren hoog, zodat een versterking van de inspanningen zich opdringt.

DE KETEN IN BEELD

De landbouw vormt een belangrijke schakel in een hele keten van sectoren. Het agrobusinesscomplex omvat ook de agrarische toelevering (bv. landbouwmachines) en tussenhandel, de verzamelende handel (bv. veilingen), de voedingsindustrie (eerste en tweede transformatie) en de groothandel. Het ABC vormt samen met de schakels retail, catering en de consument de volledige keten.

Het Vlaamse agrobusinesscomplex telt 35.471 bedrijven, 16% minder dan in 2008. De omzet daarentegen is sterk toegenomen: 61 miljard euro of +15%. De investeringen zijn afgenomen ten opzichte van 2008: 1,62 miljard euro of -10%. Anno 2013 waren er 147.402 mensen tewerkgesteld in de verschillende takken van het ABC. In 2008 waren dat er nog 159.401 (-7,5%). De netto toegevoegde waarde nam toe met 18% en bedraagt 8,4 miljard euro. De land- en tuinbouw levert het gros van het aantal bedrijven (70%). De voedingsindustrie is de grootste werkgever (42%) en levert het grootste aandeel van de omzet (64%), de investeringen (55%) en de netto toegevoegde waarde (55%).

In 2013 voerde België voor 39,4 miljard euro aan agrarische producten uit. De import bedroeg 34,5 miljard euro. Het handelsoverschot bedraagt 4,9 miljard euro. Vooral de dierlijke producten en agro-industriële producten dragen bij tot het positieve saldo, met een overschot van respectievelijk 2 miljard euro en 1,9 miljard euro. De voornaamste handelspartners zijn onze buurlanden, met een aandeel van 67% van de uitvoer en 63% van de invoer. In de totale Belgische handel in landbouwproducten wordt het Vlaamse aandeel geraamd op 79% (invoer) en 80% (uitvoer). De agrohandel neemt 10% van de totale Belgische import en 11% van de totale Belgische export in.

Onder de agrarische toelevering vallen de producenten van veevoeders, kunstmeststoffen en gewasbescherming, machines, gebouwen en uitrustingen en zaaigoed. De Belgische mengvoederindustrie produceerde in 2012 6,6 miljoen ton veevoeder, goed voor een omzet van 5,0 miljard euro en een tewerkstelling van 3.518 mensen. De agrochemie en biosciences stelden 1.437 mensen tewerk. In 2012 realiseerde de subgroep tractoren en landbouwmachines binnen de uitrustingssector, die een dertigtal ondernemingen en 4.190 werknemers telt, een omzet van 1,5 miljard euro. De Belgische zaadsector telt 30 bedrijven, heeft een omzet van 138 miljoen euro en stelt 450 mensen tewerk.

Het belang van de voedingsindustrie binnen de Belgische industrie is groot. De voedingssector neemt 17% van de omzet, 18% van de tewerkstelling en 10% van de export van de industrie voor zijn rekening. Vier vijfde van de omzet van voedingsproducten (excl. dranken) werd in 2013 gerealiseerd door ondernemingen in Vlaanderen. De drie belangrijkste subsectoren zijn de vervaardiging van andere voedingsmiddelen (o.a. chocolade, suiker, koffie, bereide maaltijden), de vleesindustrie en de vervaardiging van oliën en vetten. Samen zijn ze goed voor 43% van de totale omzet. 85% van het aantal werkgevers (zelfstandigen niet meegeteld) telt minder dan 20 werknemers. De uitvoergerichtheid van de Belgische voedingsindustrie neemt de laatste decennia toe.

De retail levert fysieke goederen voor persoonlijk gebruik aan de consument. De grootdistributie is goed voor ruim de helft van niet-gespecialiseerde retail. Daarna volgen de middelgrote distributie (28%), hard discounters (15%) en de kleindistributie (5%). Het belangrijkste afzetkanaal voor verse producten is de grootdistributie (bijna de helft van alle bestedingen), gevolgd door de hard discount en de buurtsupermarkt (elk 16%), speciaalzaken (13%) en de openbare markt en overige kanalen (6%).

Ongeveer 1.200 Vlaamse producenten verkopen rechtstreeks aan de consument. In 2013 bedroeg de omzet van de korte keten (enkel cijfers voor hoeve en boerenmarkten) in België 95 miljoen euro of 3% meer dan het jaar ervoor.

De gemiddelde Vlaming gaf 1.855 euro uit aan voeding en 398 euro aan dranken, tezamen goed voor een aandeel van 15% in het totale budget. Daarnaast spendeerde de Vlaming gemiddeld 782 euro aan voeding en dranken in horeca-aangelegenheden. De Vlaamse consument koopt verse voeding in de eerste plaats op basis van zijn zintuigen: smaak, versheid en kwaliteit. Het duurzaamheidsgehalte van producten is niet de meest doorslaggevende factor, maar voor 16% van de aankoopverantwoordelijken is het een principe waarnaar ze consequent handelen. 40% probeert in zijn gedrag zo veel mogelijk rekening te houden met duurzaamheid, vooral als ze er zelf baat bij hebben.

Het thuisverbruik van de belangrijkste verse agrovoedingsproducten vertoont in vergelijking met 2008 een dalende tendens bij brood (44 broden per jaar per hoofd van de bevolking), aardappelen (34,5 kg), fruit (48,8 kg), vlees (28,5 kg), vis (4,1 kg) en zuivel (96 kg). Een stijging wordt genoteerd bij groenten (41 kg) en eieren (66,6 stuks).

De afgelopen jaren werken de verschillende ketenschakels meer samen rond gemeenschappelijke uitdagingen die sectorgrenzen overstijgen. Het ketenoverleg van de agrovoedingsketen focust op faire economische relaties tussen de verschillende schakels. Het transformatieproject is het gezamenlijke antwoord van enkele ketenschakels op de duurzaamheidsuitdaging waarmee het huidige voedselsysteem wordt geconfronteerd. Recent engageerden de gehele keten en de Vlaamse overheid zich om een ketenroadmap ter reductie van voedselverliezen op te stellen.

**NAAM: ROMAIN EN ARLETTE
VANWEDDINGEN
LEEFTIJD: ALLEBEI 60
PLAATS: BRUSTEM
TEELT: KERSEN**

Romain en Arlette Vanweddungen hebben sinds 1989 een gespecialiseerd fruitbedrijf. Op 20 hectare telen ze kersen. Met de teelt van braambessen zijn ze gestopt toen ze niet meer konden concurreren met grootschalige bedrijven en hun lage prijzen. Ze hebben ook een gastenverblijf.

De landbouw zit Arlette in de genen. Op de ouderlijke boerderij was er een boomgaard met peren, kersen en pruimen. Toch ging ze eerst aan de slag in de privésector, maar ze verloor haar werk na een herstructurering. Romain doorzwom vele beroepswatertjes. Hij was elektronicus bij het leger, werkte bij de marine en de rijkswacht en was veiligheidsagent bij de koninklijke familie. Een artikel in Boer & Tuinder over de proefteelt van laagstammige kersenvormen in Gembloux bracht hen op het juiste spoor. Ze zijn nog altijd dankbaar voor de begeleiding die ze toen kregen.

Romain en Arlette zijn er trots op dat ze het bedrijf hebben kunnen uitbreiden van 2 naar 20 hectare. Ze hebben er hun hoofdberoep van kunnen maken. Intussen is het bedrijf al voor 70% overgedragen aan hun zoon. Ze gingen op zoek naar innovaties om betere resultaten te halen en de oogst beter te beschermen tegen de weersomstandigheden. De succesvolle laat rijpende variëteit Regina leerden ze bijvoorbeeld in Duitsland kennen.

Sinds vijf jaar bieden ze ook twee kamers aan. Arlette legt de gasten in de watten. Ook voor het logement van de seizoenarbeiders, die zes weken op het bedrijf werken, wordt momenteel gezorgd. Ze experimenteerden met wijn. Van 1.000 liter kersensap produceerden ze 1.200 flessen wijn. In samenwerking met Veiling Haspengouw hebben ze ook een proefperceel met abrikozen.

ECONOMISCHE EN POLITIEKE ONTWIKKELINGEN OP INTERNATIONAAL VLAK

LAND- EN TUINBOUW IN BREDER PERSPECTIEF

Vakgroep Landbouweconomie - Universiteit Gent

Louis Mahy, Ann Verspecht,

Guido Van Huylenbroeck en Jeroen Buysse

Polemiek rond een handelsakkoord met Oekraïne, droogte in Iowa en stijgende maïsprijzen in Vlaanderen, overvloedige regen in Frankrijk en een succesvol Belgisch aardappeljaar. Zowel wat op internationaal politiek vlak beslist wordt over handel en milieu als wat een of ander natuurfenomeen aan de andere kant van de oceaan doet, kan de gunstige afloop voor het Belgische landbouwjaar beïnvloeden. De landbouw is altijd afhankelijk geweest van lokale weersomstandigheden, maar door de toenemende globalisering is hij ook afhankelijk geworden van het klimaat in andere landbouwstreken.

De Vlaamse land- en tuinbouwers zijn zich hier sterk van bewust en ze betrekken deze factoren direct en indirect in hun bedrijfsmanagement. Vanuit deze optiek geeft een schets van de belangrijkste internationale ontwikkelingen duiding voor wat in eigen land gebeurt met de land- en tuinbouwsector. Een brede schets van de wereldwijde economische, politieke en ecologische landbouwomgeving is onontbeerlijk voor een grondig begrip van de Vlaamse en Belgische landbouwevoluties en het Vlaamse en Europese beleidskader.

Dit wordt gedaan aan de hand van vijf delen (zie figuur 1). Een eerste deel schetst de algemene economische ontwikkelingen. Dat is belangrijk aangezien de landbouw via allerlei complexe interacties verbonden is met de rest van de economie. We schetsen hier een beeld van de economische crisis en van de wereld-economie. Dit eerste deel is dus iets minder direct gericht op landbouw, de volgende delen focussen voornamelijk op landbouw.

Het tweede deel bespreekt de landbouw in relatie met het ecosysteem. Dat wordt in figuur 1 voorgesteld aan de kant van het aanbod omdat het de landbouwproductie is die binnen de grenzen van het ecosysteem valt. We lichten in dit deel enkele van de belangrijkste thema's uit: klimaatverandering, biodiversiteit, water, bodem en niet-hernieuwbare hulpbronnen.

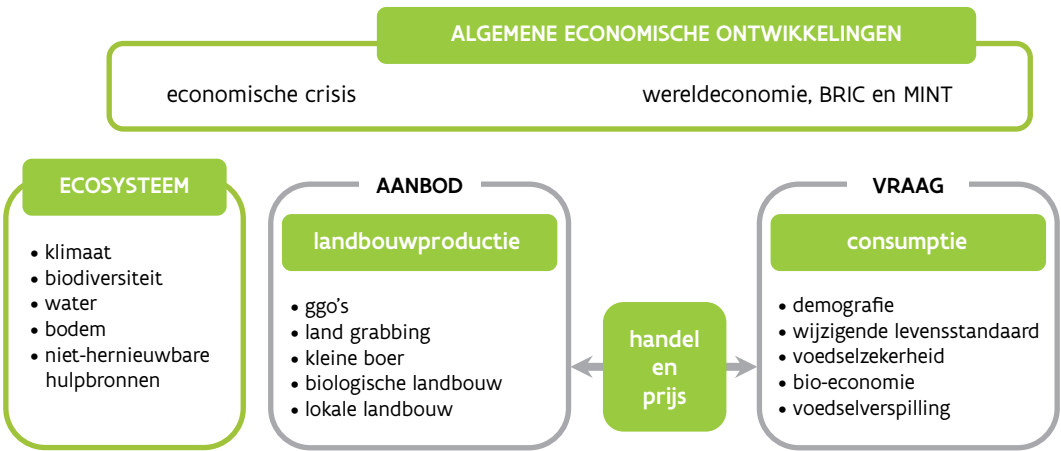
De volgende drie delen zijn georganiseerd volgens het klassieke economische kader van vraag en aanbod en hun interactie. We geven telkens een brede schets van wat speelt op het wereldtoneel. In deel drie zoomen we in op de vraag naar voedsel. De belangrijkste tendensen in de consumptie van landbouwgoederen worden behandeld. De vijf behandelde thema's zijn: demografie, stijgende levensstandaarden, voedselzekerheid, bio-economie en voedselverspilling.

Het volgende deel is aanbod. We leggen de focus op de wereldwijde toename in landbouwproductie. Daarna gaan we in op drie onderwerpen die verbonden zijn met die toename van productie: genetisch gemodificeerde organismen, land grabbing en de kleine boer. Om vervolgens ook twee thema's te bekijken die meer gericht zijn op specifieke niches van het landbouwaanbod en in een specifieke markt opereren: biologische landbouw en lokale landbouw.

Het laatste deel gaat over de interactie tussen vraag en aanbod, namelijk handel en prijs. Eerst schetsen we de algemene evoluties van deze twee onderwerpen. Daarnaast bespreken we nog vier onderwerpen. Een eerste onderwerp bekijkt hoe de handelsbetrekkingen van de landbouwsector op EU-niveau gereguleerd worden, een tweede bespreekt een selectie van de belangrijkste handelsakkoorden, in een derde beschrijven we de regulering van sanitaire en fytosanitaire uitdagingen. Het laatste thema uit dit deel gaat over speculatie, wat gezien kan worden als een specifieke vorm van handel drijven.

In het afsluitende deel bundelen we de voornaamste conclusies van de voorgaande thema's in een globaal overzicht.

Figuur 1. Schematisch overzicht

1 ALGEMENE ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN

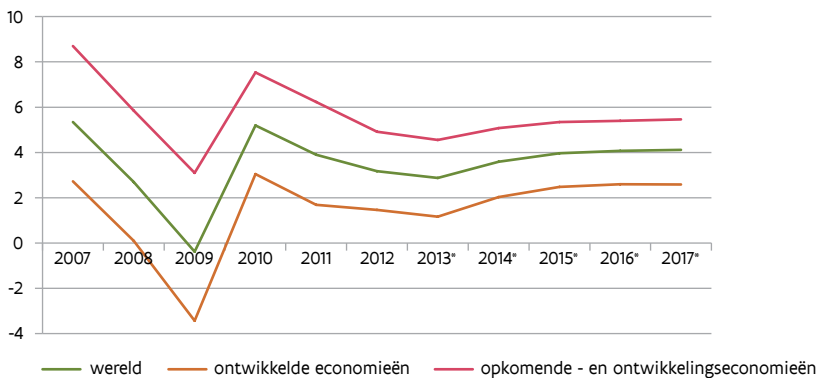
De landbouwsector en bij uitbreiding de agrovoedingsketen is onderdeel van een macro-economische omgeving waar verdergaande globalisering ook deze sector diepgaand zal beïnvloeden. Daarom gaat dit eerste deel over het bredere economische kader waarin de landbouw opereert. Eerst behandelen we de recente economische crisis, daarna schetsen een aantal cijfers kort de toestand van de wereldeconomie en ten slotte besteden we aandacht aan verschuivingen in het belang van een aantal economische spelers op de wereldmarkt.

1.1 Economische crisis

Met het failliet van Lehmann Brothers werd in september 2008 een kettingreactie ingezet, die wordt gezien als het begin van de huidige economische crisis. Hierbij werden alle grote financiële centra geraakt met ongeziene gevolgen. Die kettingreactie werd mogelijk gemaakt door de financiële deregulering die plaatsvond sinds de jaren 80 van de voorbije eeuw. Hierdoor namen financiële instellingen grotere risico's, wat nefast bleek voor de stabiliteit van het financiële systeem. Een combinatie van buitensporige financiële innovaties en kredietverlening veroorzaakte de eerste problemen. De bankencrisis had ook een weerslag op de algemene economie, bijvoorbeeld doordat de kredietverlening in het gedrang kwam. Daardoor mondde de financiële crisis uit in een wereldwijde economische crisis.

2009 was het absolute dieptepunt. Dat jaar kromp de economie in de ontwikkelde landen. Aangezien deze landen de bulk van het mondiale bruto nationaal product (bnp) uitmaken, was er zelfs sprake van een krimp in de wereldeconomie. De jaren daarop herstelde de groei gedeeltelijk, maar de cijfers blijven lager dan voor de crisis. Als we de economische groei in 2007 als referentie nemen, kunnen we nog steeds spreken van een periode van laagconjunctuur. Dat is het geval voor de meeste landen, voor zowel de ontwikkelde als de opkomende en ontwikkelingseconomieën (figuur 2).

Figuur 2. Bnp-groei cijfers, %, 2007-2017

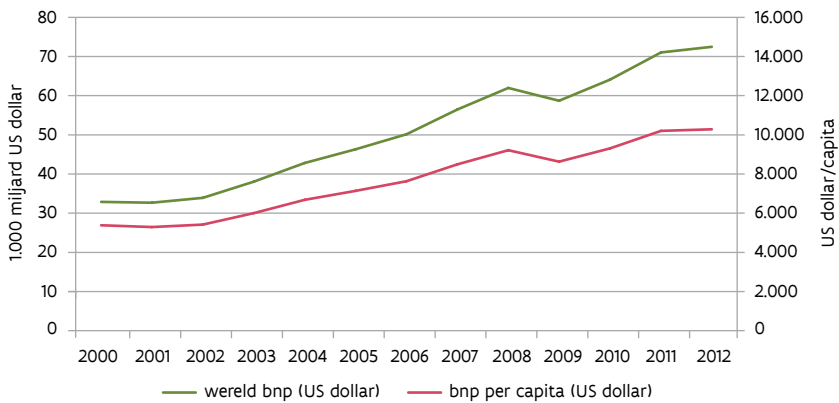
*geprojecteerde cijfers.

Bron: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, oktober 2013

1.2 Wereld, BRIC- en MINT-landen

Een aantal ontwikkelingslanden kenden de laatste decennia een spectaculaire groei. Het verschil tussen de ontwikkelde landen en een aantal opkomende economieën slinkt zienderogen. Er wordt algemeen aangenomen dat de procentuele groei in de rijkste landen niet meer het peil zal bereiken van de aanstormende economieën. Het is daarentegen de groep van opkomende en ontwikkelingseconomieën die de voornaamste motor vormt van de wereldgroei. Dat wordt geïllustreerd in de voorgaande figuur 2, waar het verschil in groeitempo tussen de twee groepen duidelijk is, alhoewel dit verschil zou afzwakken. Door de aanhoudende groei van een groot deel van de ontwikkelingslanden blijft de wereldwelvaart groeien, wat ervoor zorgt dat het gemiddelde bnp per persoon ook toeneemt (figuur 3).

Figuur 3. Trend in wereld-bnp en bnp per capita, 2000-2012

Bron: Wereldbank

De bekendste onder de opkomende economieën zijn de BRIC(S)-landen: Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika. Deze landen hebben het voorbije decennium goede tot spectaculaire groeicijfers vertoond, wat voor een verschuiving in de wereldeconomie zorgde. Ondertussen vertegenwoordigen deze vijf landen 18% van de wereldhandel, 43% van de wereldbevolking, 25% van het wereld-bnp en blijven ze 45% van de groei in de wereldeconomie genereren. Hierdoor verschoof de economische beslissingsmacht van de G8 (vooral westerse industrielanden) naar de G20, waar ook de BRICS-landen deel van uitmaken.

Het moet worden gezegd dat Zuid-Afrika er niet altijd wordt bijgetrekt. In dit land liggen de gemiddelde groeicijfers wat lager dan bij de BRIC-landen. Zuid-Afrika wordt ook niet onder de 20 grootste economieën van de toekomst gerekend (tabel 1).

Recent eisen de MINT-landen ook de aandacht op. In 2050 zullen Mexico, Indonesië, Nigeria en Turkije qua grootte niet moeten onderdoen voor de gevestigde economieën (tabel 1). Het zullen, op de BRIC-landen en enkele gevestigde economieën na, de grootste economieën ter wereld zijn. Door hun strategische geografische ligging en lage loonkosten hebben deze landen een groot exportpotentieel, wat mee aan de basis lag van de groei bij de BRIC-landen.

Tabel 1. Top 20 economieën en hun bnp, miljard US dollar, 2011, 2030 en 2050

	2011*		2030**		2050**	
	land	bnp	land	bnp	land	bnp
1	VS	15.094	China	30.634	China	53.856
2	China	11.347	VS	23.376	VS	37.998
3	India	4.531	India	13.716	India	34.704
4	Japan	4.381	Japan	5.842	Brazilië	8.825
5	Duitsland	3.221	Rusland	5.308	Japan	8.065
6	Rusland	3.031	Brazilië	4.685	Rusland	8.013
7	Brazilië	2.305	Duitsland	4.118	Mexico	7.409
8	Frankrijk	2.303	Mexico	3.662	Indonesië	6.346
9	VK	2.287	VK	3.499	Duitsland	5.822
10	Italië	1.979	Frankrijk	3.427	Frankrijk	5.714
11	Mexico	1.761	Indonesië	2.912	VK	5.598
12	Spanje	1.512	Turkije	2.760	Turkije	5.032
13	Zuid-Korea	1.504	Italië	2.629	Nigeria	3.964
14	Canada	1.398	Zuid-Korea	2.454	Italië	3.867
15	Turkije	1.243	Spanje	2.327	Spanje	3.612
16	Indonesië	1.131	Canada	2.148	Canada	3.549
17	Australië	893	Saudi-Arabië	1.582	Zuid-Korea	3.545
18	Polen	813	Australië	1.535	Saudi-Arabië	3.090
19	Argentinië	720	Polen	1.415	Vietnam	2.715
20	Saudi-Arabië	686	Argentinië	1.407	Argentinië	2.620

Bron: Wereldbankschattingen voor 2011 (*) en schattingen van Price Waterhouse Coopers in 2013 voor 2030 en 2050 (**)

Al in de jaren 60 van de vorige eeuw vormden landen van het Zuiden allianties om sterker te kunnen staan in een bipolaire Noord-Zuidwereld. De Groep van 77 (G77) werd opgericht in 1964 als intergouvernementele organisatie van toen 77 ontwikkelingslanden tijdens de eerste UNCTAD-conferentie (United Nations Conference on Trade and Development) in het kader van de Verenigde Naties (VN). De centrale doelstelling was en is om gemeenschappelijke economische belangen te verdedigen in internationale fora, en de Zuid-Zuidsamenwerking te versterken. Ondertussen omvat de G77 meer dan 130 ontwikkelingslanden.

40 van deze 77 landen, plus Mexico, tekenden in 1988 een multilateraal akkoord rond de vermindering van importtarieven, het zogenaamde GSTP-akkoord (Global System of Trade Preference, voor ontwikkelingslanden). In 2011 was 20% van de wereldexport afkomstig uit deze groep landen, terwijl dat in 2005 nog maar 17% was. De onderlinge afhankelijkheid is groot: bij de leden van het GSTP-akkoord is de gemiddelde import voor landbouw- en niet-landbouwproducten uit GSTP-landen respectievelijk 30% en 20%.

Deze positieve noten zijn niet per se geldig voor alle ontwikkelingslanden. De groep van minst ontwikkelde landen (MOL), op basis van bruto nationaal product per inwoner, menselijk kapitaal en economische kwetsbaarheid, telt 49 landen. Dat is een vrij stabiele groep: er zijn de laatste 20 jaar slechts vier landen die deze status achter zich lieten. Hoewel heel wat MOL een gestage economische groei vertonen, is hun status nog steeds zorgwekkend. Dat komt omdat deze groei niet inclusief is. Dat wil zeggen dat er grote delen van de bevolking niet van kunnen meegenieten. De belangrijkste oorzaak hiervan is het gebrek aan jobcreatie, wat een voorwaarde is om armoede te overwinnen. De oorzaak is deels te vinden bij de internationale gemeenschap die de verbintenissen voor de millenniumdoelstellingen slechts gedeeltelijk nakomt (UN, 2013).

Dat een deel van de ontwikkelingslanden economisch sterk groeit, is een goede zaak. Het is vooral in die landen dat meer welvaart nodig is. Vaak gaat dit positieve nieuws echter gepaard met angst voor de toekomst in de ontwikkelde landen. Deze zien de concurrentie stijgen. Een kleiner economisch verschil tussen ontwikkelde landen en het vroegere 'Zuiden' is echter niet per se negatief voor de gevestigde economieën. Dat hun absolute economische en politieke dominantie wegvalt, klopt. Maar ook voor deze landen brengt ontwikkeling in het Zuiden bijvoorbeeld extra afzetmarkten met zich mee, ook voor landbouwproducten. Zo blijft de Europese export groeien.

2 ECOSYSTEEM

De landbouwsector wordt niet enkel beïnvloed door het economische kader, maar evenzeer door het ecologische kader. Vanuit duurzaamheidsperspectief moet de landbouwproductie gebeuren binnen de grenzen van het ecosysteem. Doordat de landbouw zo nauw verweven is met de rest van het ecosysteem is hij ook gevoelig voor verstoringen die er plaatsvinden. Wanneer diensten als bodemvorming, bestuiving of de waterhuishouding in het gedrang komen, zal de landbouw hier snel onder lijden. Vandaar de grote maatschappelijke aandacht voor de relatie tussen de landbouw en het ecosysteem. In dit deel worden enkele belangrijke aspecten uit de relatie tussen de landbouw en het ecosysteem beschreven: klimaatverandering, biodiversiteit, water, bodem en niet-hernieuwbare hulpbronnen.

2.1 Klimaatverandering

Het IPCC (International Panel on Climate Change) is zonder twijfel de referentie op vlak van klimaatverandering. In 2013 stond in het vijfde rapport te lezen dat het 'uiterst waarschijnlijk' is dat de mens de belangrijkste factor achter de klimaatverandering is sinds het midden van de vorige eeuw. De verhoogde uitstoot van broeikasgassen zoals CO₂ zorgt ervoor dat de dampkring steeds meer opwarmt. Afhankelijk van de hoogte van de toekomstige broeikasgasuitstoot, wordt de gemiddelde globale temperatuurstijging tegen 2100 tussen 1,5°C en 4°C geschat.

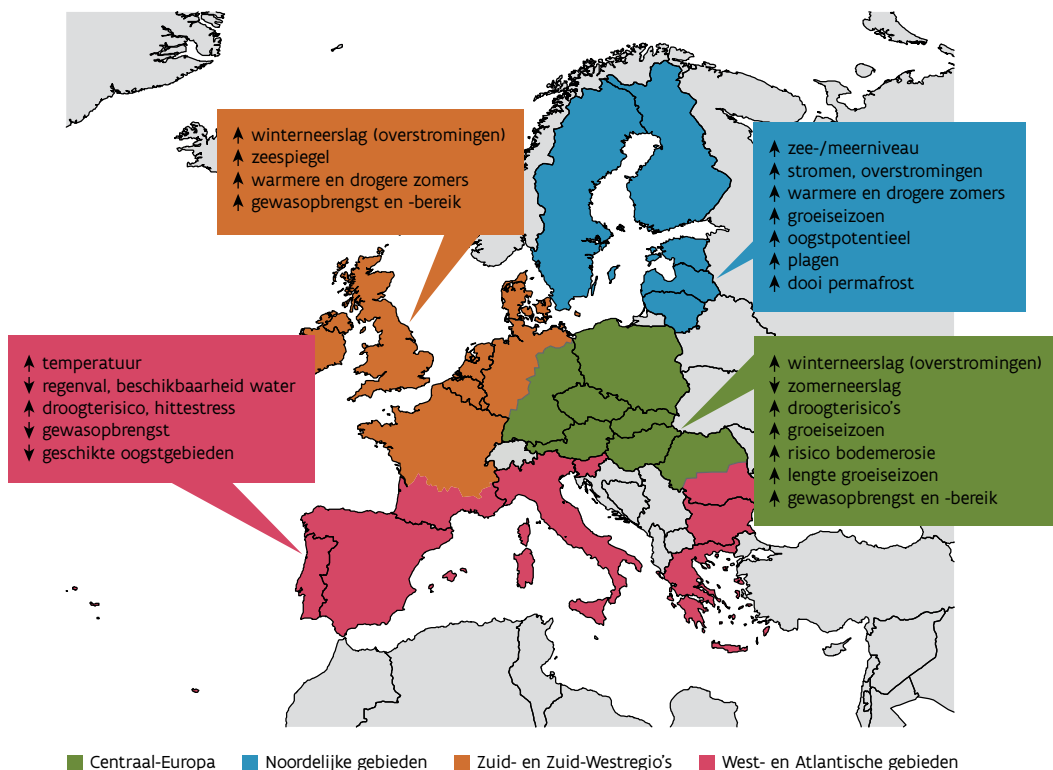
De landbouw speelt hierin een cruciale rol. Zo zou land- en bosbouw tot 30% van de menselijke uitstoot van broeikasgassen veroorzaken. Dat komt omdat de landbouw verantwoordelijk is voor het grootste deel van de methaan- en stikstofdioxide-uitstoot, twee van de voornaamste broeikasgassen. Daarnaast speelt hij als drijvende factor van veranderingen in landgebruik ook een enorme rol in de uitstoot van CO₂. Grasland of bossen die in akkerland worden omgezet, kunnen niet meer voor koolstofopslag dienen.

Er is dus geen twijfel mogelijk dat landbouw ook een rol zal moeten spelen bij het omkeren van de huidige trend door de uitstoot van broeikasgassen te verminderen of te voorkomen. Er worden wereldwijd tal van initiatieven genomen:

- REDD, Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation is een grootschalig programma dat sinds 2008 vanuit verschillende VN-instellingen de ontbossing in ontwikkelingslanden wil tegengaan.
- Het Kyoto-protocol trad in 2005 in werking. De participerende landen verbonden zich er toe elk een bepaald percentage van hun uitstoot te verminderen (ten opzichte van het basisjaar 1990). Heel wat van de participerende landen haalden de normen, waaronder ook België en de EU in haar geheel. Om deze normen te halen wordt ook verwacht dat de landbouwsector hiertoe bijdraagt.
- Aangezien er geen (ambitieuze) opvolger kwam voor het Kyoto-protocol, nam de EU zich eenzijdig voor de uitstoot met 20% te verminderen tegen 2020, met als referentie de uitstoot van 1990. Tegen 2030 is de doelstelling een vermindering van 40%.

Naast zijn rol in het veroorzaken en mogelijk verminderen van de klimaatverandering zal de landbouw er ook door getroffen worden en zich hieraan moeten aanpassen. De effecten zijn echter complex en plaatsafhankelijk. Veel gebieden die nu al droog en moeilijk te bewerken zijn, zullen nog droger worden in de toekomst. Aan de andere kant zullen gebieden die vroeger bijvoorbeeld te koud waren, nu wel bepaalde gewassen kunnen telen. Seizoenen veranderen, ziekte- en plagenverspreiding verandert en extreme weersomstandigheden zullen frequenter voorkomen. Figuur 4 vat de landbouwrelevante effecten in Europa samen.

Figuur 4. Verwachte effecten van klimaatverandering in verschillende EU-gebieden

Bron: Europese Commissie, DG Agri, uitgewerkt op basis van literatuur

Doordat klimaatverandering onder meer veroorzaakt wordt door hogere CO_2 -concentraties in de lucht, kan dat ook een positief effect hebben op de landbouw. Planten gebruiken koolstof uit de lucht voor fotosynthese en zetten dat samen met water om in koolwaterstofverbindingen, onder andere voor energieopslag. Hoe meer koolstof in de lucht, hoe efficiënter dat proces wordt. Het effect is zo significant dat tuinbouwers extra CO_2 in hun serres pompen om de productie te verhogen. Als er dus algemeen meer CO_2 in de lucht komt, zal dat ook een effect hebben op de algemene plantengroei. Wanneer geen rekening gehouden wordt met de verhoogde efficiëntie van fotosynthese door hogere CO_2 -concentraties, zijn er slechts een handvol gebieden die een positief productie-effect ondervinden. Hoe dichterbij de evenaar, hoe negatiever het effect. Indien men wel rekening houdt met deze zogenaamde koolstoffertilisatie, verbetert de situatie bijna overal ten opzichte van het scenario zonder hogere CO_2 -concentratie. In sommige gebieden verder van de evenaar verbetert de productiviteit met meer dan 25% ten opzichte van de huidige situatie.

2.2 Biodiversiteit

Biodiversiteit is een maat van variatie in levensvormen in een ecosysteem. Het begrip wordt gebruikt als maat voor de gezondheid van dat ecosysteem, doordat de verschillende onderdelen van het ecosysteem met elkaar verweven zijn. Als er een deel wegvalt, zal dit een effect hebben op de andere delen. Andere soorten kunnen zich sterk vermenigvuldigen of ook wegvallen, afhankelijk van hun relatie met de soort die wegviel. In een systeem met veel biodiversiteit is de kans groter dat verschillende soorten gelijkaardige functies hebben en elkaar kunnen vervangen. Dat zorgt ervoor dat het systeem minder uit balans geraakt bij onregelmatigheden. Hoe diverser een ecosysteem, hoe gezonder het is en hoe beter het kan reageren op een verlies van een deel van die diversiteit.

Dat is zo voor de bredere biodiversiteit, maar ook voor de agrobiodiversiteit. Een fictief landbouwsysteem gebaseerd op één gewas heeft maar één plaag nodig om in elkaar te storten. Een systeem met meer gewassen heeft meer plagen nodig. Net zoals een gewas met verschillende variëteiten een grotere kans heeft op resistentie ten opzichte van een plaag. Bovendien is de kans dat een parasiet uitgroeit tot een plaag groter in een monocultuur, dan wanneer datzelfde gewas in een divers landbouwsysteem geplaatst wordt. Dat komt doordat een divers landbouwsysteem een groter potentieel heeft aan natuurlijke plaagbeheersing. De aanwezigheid van natuurlijke vijanden en de competitie voor hulpbronnen tussen de verschillende soorten zorgen hiervoor.

Het onderdeel van de biodiversiteit dat de landbouw rechtstreeks ondersteunt, heet functionele agrobiodiversiteit. Het staat onder andere in voor de ontwikkeling van een gunstige bodemtoestand, bestuiving van gewassen, natuurlijke plaagbeheersing, beïnvloeding van het microklimaat en beschikbaarheid van genetische diversiteit.

De intensifiëring van de landbouw heeft een aantal negatieve invloeden op de biodiversiteit. Enkele voorbeelden:

- Er zijn minder soorten die kunnen gedijen in een monocultuur dan in een divers landbouwlandschap.
- Overvloedig pesticiden- en meststofgebruik vermindert de bodem- en plantdiversiteit (zie ook thema 2.4).
- Intensief maaibeheer op graslanden brengt de habitats van verschillende diersoorten in het gedrang.
- Met grotere akkers en minder landschapselementen gaan de ecologische corridors verloren waarmee dieren zich in het landschap verplaatsen.

Hoewel de snelheid van het biodiversiteitsverlies in Noordwest-Europa afneemt, zijn er nog veel plaatsen waar dat niet het geval is. Daarom worden tal van maatregelen genomen op beleidsniveau, zoals het promoten van teeltdiversiteit en landbouwpraktijken die de habitats van bepaalde soorten in stand houden. Maar op de vraag of de getroffen maatregelen voldoende zullen zijn om de stijgende trend in het aantal bedreigde soorten te keren, moet men waarschijnlijk negatief antwoorden.

2.3 Water

Een derde essentieel aspect uit de relatie tussen de landbouw en het ecosysteem is water. In sommige gebieden is landbouw verantwoordelijk voor 90% van het zoetwatergebruik. Wereldwijd is dat gemiddeld 70%. 40% van de wereldvoedselproductie is afhankelijk van irrigatie en er is tussen 2.000 en 5.000 liter water nodig om het voedsel voor één persoon voor één dag te produceren. In de toekomst zal dit waterverbruik enkel toenemen doordat de wereldbevolking blijft stijgen. Bevolkingsgroei en verstedelijking betekenen echter ook dat de steden met landbouw in competitie zullen gaan voor water (zie 3.1). Het vraagt 15 keer zoveel water om een kg vlees te produceren in vergelijking met een kg graan. De klimaatverandering zou ook het risico op extreme weersomstandigheden zoals droogte en overstromingen met zich meebrengen (zie 2.1). Daarnaast heeft slecht irrigatiebeleid de kwaliteit van 10% van de geïrrigeerde landbouwgronden al verminderd. Deze cijfers tonen dat de landbouw met een extra handicap aan de uitdagingen van de komende decennia begint. Water zal een beperkende factor zijn voor een aanzienlijk deel van de wereldbevolking. Tegen 2030 wordt verwacht dat 47% van de wereldbevolking onvoldoende toegang tot water zal hebben.

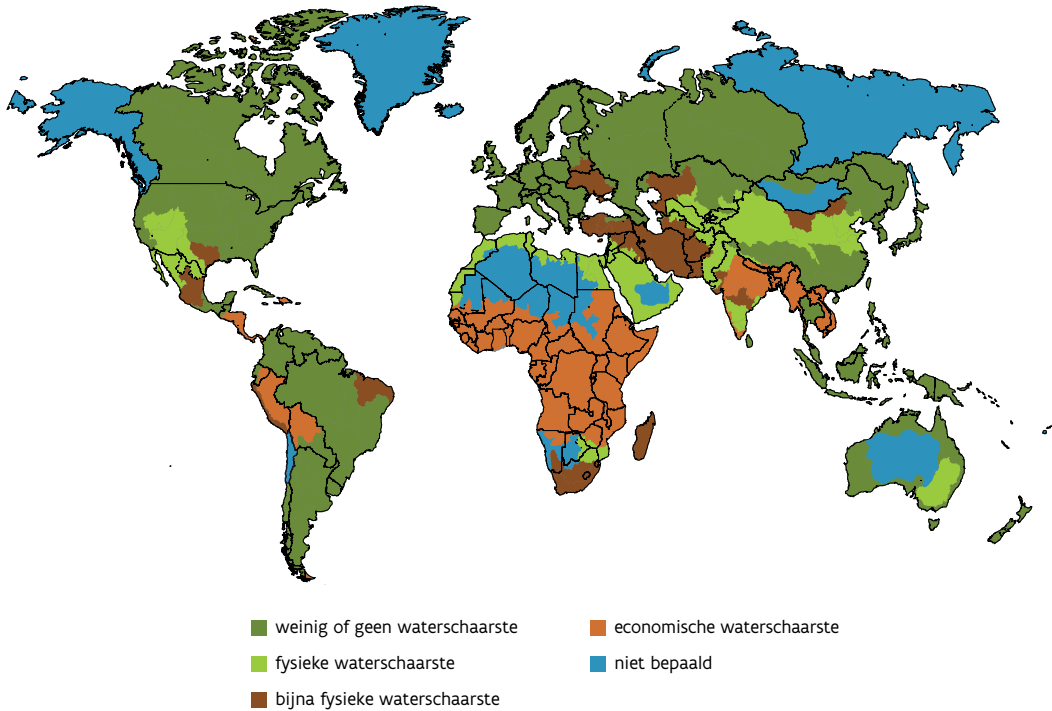
Figuur 5 toont dat water erg ongelijk verdeeld is. In gebieden waar schaarste is en er verschillende landen dezelfde voorraden delen is water dan ook een oorzaak voor conflict. Anderzijds, doordat water een publiek goed is, krijgen de uitdagingen die ermee gepaard gaan aandacht op alle overheidsniveaus. Sinds 1850 werden 450 internationale akkoorden getekend om grensoverschrijdende waterreserves te beheren, tegenover 'slechts' 37 conflicten. Dat is een uitzonderlijk voorbeeld van internationale coöperatie.

In de figuur worden twee soorten waterschaarste besproken: de fysieke en economische. De eerste spreekt voor zich, de tweede heeft te maken met een economisch onvermogen om zich van water te voorzien hoewel er voldoende water is. Vandaar de relevantie van de term waterzekerheid, parallel met voedselzekerheid. Waterzekerheid staat voor 'een betrouwbare toegang tot voldoende, kwaliteitsvol water voor gezond levensonderhoud en productie, gekoppeld aan een aanvaardbaar niveau van watergerelateerde risico's'. Dat concept zal nog belangrijker worden in de toekomst doordat het watergebruik met 19% zal toenemen en de reserves aan het slinken zijn.

Deze schaarste betekent dat er efficiënter met de beschikbare voorraden zal moeten worden omgesprongen. De millenniumdoelstelling voor water werd vijf jaar voor de deadline gehaald. Dat is een bevestiging dat met de juiste investeringen veel bereikt kan worden. Het percentage mensen dat onvoldoende toegang had tot drinkwater werd gereduceerd met 50%. Uiteraard is er in veel landen wel voldoende water en kan men in kwantitatieve termen niet van schaarste spreken. Dat betekent dat in die landen meer ruimte is voor expansie.

De definitie van waterzekerheid heeft ook een kwalitatieve component. Vervuild water kan niet voor alle doeleinden gebruikt worden. Landbouw is een belangrijke veroorzaker van watervervuiling. Wereldwijd wordt door de geprojecteerde toename in gebruik van meststoffen een stijging van 10 à 20% van nitraatvervuiling in kustbiotopen verwacht. Ook overmatig en verkeerd gebruik van allerlei pesticiden is een probleem. Daarnaast is de voedselvoorziening verantwoordelijk voor het overgrote deel van organische watervervuiling.

Figuur 5. Waterschaarste in de wereld

Definities en indicatoren:

- weinig of geen waterschaarste: wateraanbod is groter dan de vraag. Minder dan 25% van water uit rivieren wordt gebruikt door mensen.
- bijna fysieke waterschaarste: meer dan 60% van rivierwater wordt gebruikt. In deze bassins zal zich in de nabije toekomst fysieke waterschaarste voordoen.
- fysieke waterschaarste (waterwinning nadert of overschrijdt duurzame limieten): meer dan 75% van rivierwater wordt gebruikt voor landbouw, veeteelt, industrie en huishoudelijk gebruik (met inbegrip van hergebruikt water). Deze definitie – het relateren van het aanbod aan de vraag – impliceert dat in droge gebieden niet automatisch waterschaarste heerst.
- economische waterschaarste (menselijk, institutioneel en financieel kapitaal beperkt toegang tot water): het natuurlijke wateraanbod is (ruim) onvoldoende voor menselijk gebruik. Minder dan 25% van water uit rivieren wordt gebruikt door mensen, maar de bevolking ontbeert schoon drinkwater.

Bron: UNESCO (2012)

2.4 Bodem

Een andere essentiële voorwaarde om de voorgaande uitdagingen aan te gaan, is een voldoende bodemkwaliteit. Er werd aangetoond dat slecht bodembeheer in het verleden al tot het einde van samenlevingen heeft geleid. En ook nu leidt landdegradatie tot bedreigingen in levensonderhoud en migratie. Niet-duurzame praktijken zoals overmatige bodemerosie door braakligging, verzilting door irrigatie, ontbossing, overbegrazing of bodemverdichting door het frequente gebruik van zware landbouwmachines leiden tot bodemdegradatie. Zeker in combinatie met extreme weersomstandigheden verslechteren de bodemcondities.

Dat zorgt ervoor dat de landbouw, als een van de grootste 'bodemgebruikers', een belangrijke oorzaak is van bodemdegradatie. 52% van de wereldwijde landbouwgrond is matig tot zwaar aangetast. In de VS verliest 80% van de cultuurbodem 13 keer meer vruchtbare bodem dan er natuurlijk aangemaakt wordt. In het algemeen gaat jaarlijks 12 miljoen hectare landbouwgrond verloren aan landdegradatie. In het extreme geval leidt dat tot verwoestijning met als gevolg dat het levensonderhoud van 1 miljard mensen bedreigd wordt. Vanuit een productieperspectief gaat er jaarlijks 40 miljard dollar aan landbouwproductiviteit verloren en zal bodemdegradatie de komende 25 jaar leiden tot een vermindering van 12% van de wereldvoedselproductie. Daarnaast worden ook de waterhuishouding en biodiversiteit aangetast. Bovendien gebeurt dat voornamelijk in armere regio's, waardoor de armen het hardst getroffen worden.

We lichten hier drie belangrijke voorbeelden van bodemdegradatie uit:

- Bodemvervuiling is een breed begrip maar gerelateerd aan landbouw kunnen we er twee belangrijke oorzaken uithalen: pesticidengebruik en overmatig gebruik van meststoffen.
- Een ander probleem is de vermindering van de organische stof in de bodem. Organische stof is het voedsel voor de bodemorganismen en zorgt voor verschillende andere aspecten van de bodemkwaliteit. Bovendien vermindert hierdoor de koolstofopslagcapaciteit van de bodem.
- Meer dan 1 ton erosie per hectare per jaar kan, gespreid over 50 jaar, al onherroepelijke gevolgen hebben voor de bodem. Water- en winderosie zijn hier de belangrijkste vormen.

Het belang van de bodem voor de verdere landbouwontwikkeling en het aanpakken van de uitdagingen die de sector te wachten staan, wordt algemeen erkend.

2.5 Niet-hernieuwbare hulpbronnen

Het huidige landbouwsysteem is ook afhankelijk van een aantal niet-hernieuwbare, externe hulpbronnen. Voorbeelden zijn de macronutriënten stikstof (N), fosfor (P) en kalium (K). Een groot deel van de landbouw is afhankelijk van de externe toevoer van deze nutriënten, in de vorm van niet-organische meststof. Er worden extra voedingsstoffen aan de nutriëntencycli toegevoegd om de productiviteit te verhogen:

- De externe fosfortoevoer is grotendeels gebaseerd op fosfaatgesteente. Momenteel woedt een debat over wat de effectieve voorraad aan fosfaatgesteente is. De meest pessimistische schatting houdt rekening met reserves die met het huidige gebruik slechts 50 à 100 jaar zouden meegaan. Er kwam echter een revisie van die cijfers waarbij de reserves ettelijke malen hoger werden ingeschat, maar deze cijfers worden betwist.
- Ook stikstof, het best opgenomen door de plant in de vorm van nitraat, kan gemijnd worden. Er liggen bijvoorbeeld grote reserves sodiumnitraat in de Atacame-woestijn in Chili. Daarnaast wordt stikstof via het energie-intensieve Haber-Boschproces letterlijk uit de lucht gehaald om verder verwerkt te worden tot stikstof die direct opgenomen kan worden door de plant.
- Kalium, de laatste van de drie, is minder schaars dan fosfaat. Het is te mijnen op oude zeebodems, vaak op grote diepte. Het wordt ook uit pekels geëxtraheerd.

Het voordeel van deze niet-organische meststoffen is dat ze op een vrij precieze manier aan de plant toegediend kunnen worden, dat wil zeggen in de vorm die direct door de plant opgenomen wordt. Dat heeft er mee voor gezorgd dat het huidige landbouwmodel sterk afhankelijk is geworden van deze bemesting, in die mate dat de piek en aankomende daling in fosforproductie als een bedreiging voor de voedselzekerheid wordt beschouwd.

Naar schatting zou 48% van de wereldvoedselvoorziening gebaseerd zijn op minerale stikstof bekomen uit het Haber-Boschproces. De energie voor dit proces wordt gehaald uit fossiele brandstoffen en toont nogmaals de afhankelijkheid van de landbouw van een andere categorie niet-hernieuwbare hulpbronnen. Net als tal van andere sectoren, zijn er veel onderdelen uit het landbouwproductieproces gebaseerd op fossiele brandstoffen (bijvoorbeeld transport, het gebruik van landbouwmachines, opslag, verpakking en distributie).

Er doet zich in sommige vee-intensieve regio's een paradoxale situatie voor wat betreft nutriënten. In gebieden waar overschotten aan nutriënten zijn (i.e. mest), zal men toch nog minerale meststoffen gebruiken. Men heeft met andere woorden te veel nutriënten om deze op het land te spreiden zonder de water- en bodemkwaliteit aan te tasten, en toch gaat men extra minerale nutriënten toedienen. Dat komt door de precisie waarmee de minerale meststoffen toegediend kunnen worden, in tegenstelling tot mest. Minerale meststoffen worden volledig opgenomen als ze op de correcte manier worden toegediend. Organische meststoffen laten de nutriënten minder gecontroleerd vrij, waardoor het risico op bodem- en watervervuiling vergroot. Dat zorgt ervoor dat men zowel energie moet investeren in de productie van minerale meststoffen als in de verwerking van het mestoverschot.

De piek en vervuilende aspecten van aardolie- en fosforproductie laten ons geen andere keuze dan erg efficiënt met de beschikbare grondstoffen om te gaan. Het (toekomstige) tekort duwt de prijzen de hoogte in, wat een economische drijfveer zal zijn om efficiënter te produceren. Maar op lange termijn zullen toch andere oplossingen gevonden moeten worden.

3 VRAAG

Het eerste luik dat behandeld wordt uit het drieluik van vraag, aanbod en interactie, is de vraag naar landbouwproducten. De thema's die hier behandeld worden, hebben stuk voor stuk een invloed op de aard en/of hoeveelheid van consumptie van landbouwgoederen. Zoals in deel 5 beschreven zal worden is er geen oneindige productietoename mogelijk, de oorzaak hiervoor ligt grotendeels bij de grenzen van het ecosysteem (deel 3). En toch is er een grotere vraag naar landbouwgoederen door de demografische ontwikkelingen, de stijging in levensstandaarden, de bio-economie en het voedselzekerheidsprobleem.

3.1 Demografie

De eerste drijfveer van de toenemende vraag naar landbouwproducten is de stijgende vraag naar voedsel door een wereldbevolking die in aantal blijft toenemen. In de twintigste eeuw ging die van 1,6 miljard naar 6,1 miljard en tegen 2050 zou deze pieken op 9,6 miljard mensen.

Wereldwijd lag de gemiddelde bevolkingsgroei op 1,15% in 2012, maar daar bestaat grote variatie op die samenhangt met het inkomensniveau van het land (tabel 2). De bevolkingsgroei is namelijk veel sterker in landen met een laag inkomen. De minst ontwikkelde landen (MOL), die voor een groot deel samenval- len met Sub-Sahara-Afrika, kennen een bevolkingsgroei van 2,32% per jaar. Dat komt erop neer dat de bevolking in die landen in 30 jaar tijd zal verdubbelen. De Europese Unie, met gemiddeld hoge inkomens, inclusief een aantal Oost-Europese landen met een dalende bevolking, heeft een gemiddeld groeicijfer van 0,25% per jaar.

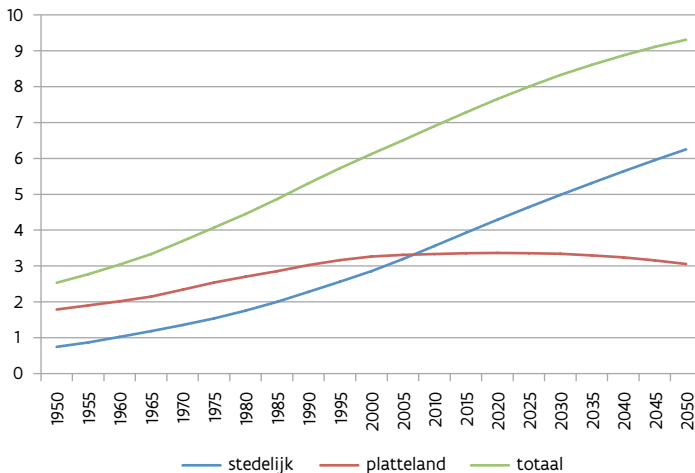
Tabel 2. Bevolkingsgroei in de wereld en een selectie landengroepen, %, 2012

regio/classificatie	groei anno 2012
wereld	1,15
laag inkomen	2,26
laag gemiddeld inkomen	1,47
hoog gemiddeld inkomen	0,77
hoog inkomen	0,56
selectie:	
Europese Unie	0,25
minst ontwikkelde landen	2,32
Sub-Sahara-Afrika	2,7

Bron: Wereldbank 2014

Er wordt verwacht dat de groei van de wereldbevolking de komende decennia zal afnemen, ook in die landen die nu sterke groei cijfers vertonen. Op basis van de huidige kennis wordt er met 85% zekerheid geschat dat de wereldbevolking tegen het einde van de eeuw niet verder in aantal zal toenemen. Er is 60% kans dat de wereldbevolking kleiner dan 10 miljard zou bedragen in 2100. Figuur 6 geeft het meest waarschijnlijke traject weer van de bevolkingsgroei samen met nog een andere belangrijke trend: het steeds groter wordende aandeel stedelingen in de wereldbevolking.

Figuur 6. Wereldwijde bevolkingsgroei verdeeld over stad en platteland, miljard, 1950-2050

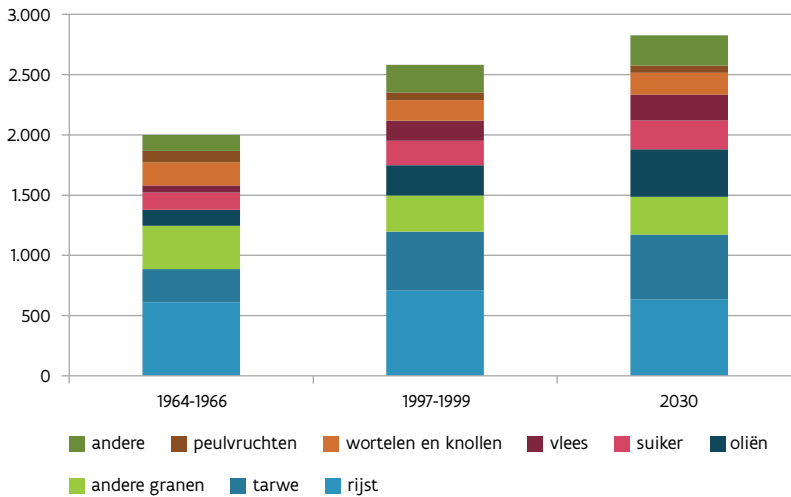
Bron: VN, Department of Economic and Social Affairs

3.2 Stijgende levensstandaarden

Louter afgaand op de stijging in wereldbevolking zou men kunnen zeggen dat de vraag naar voedsel met ruwweg een derde zal toenemen als we van 7 miljard nu naar 9,6 miljard mensen in 2050 gaan. Dat is echter slechts een deel van het verhaal. Door de stijging in welvaart bij een groot deel van de wereldbevolking zijn er ook veranderingen in voedingspatronen (zie figuur 7). Er is voorspeld dat niet alleen het aantal opgenomen kcal per persoon per dag zal toenemen, maar dat ook de vleesconsumptie met 39% zou toenemen tegen 2050 (in vergelijking met 2000).

De reden waarom dit proportioneel een groter beslag legt op de productie, is de inefficiëntie van dierlijke productie in vergelijking met plantaardige. Er is gemiddeld 3 kg graan nodig (naast grote hoeveelheden andere types voeder, grasland en organisch afval) om 1 kg vlees te produceren met grote verschillen tussen de diersoorten. Zo gaat er ook 100 maal meer water naar de productie van dierlijke eiwitten dan naar de productie van plantaardige eiwitten. Gevogelte (kip) blijkt de efficiëntste vleesproductie te zijn qua oppervlakte, water en energieverbruik. Wereldwijd wordt ruwweg de helft van de graanproductie als veevoeder gebruikt, net als een derde van het landbouwareaal.

Figuur 7. Kalorische opname per capita per dag, voor verschillende productcategorieën

Bron: FAO, 2002

De verwachte toenemende consumptie van dierlijke landbouwproducten legt dus een groot beslag op de toekomstige voedselproductie. Als men de gemiddelde vleesconsumptie per persoon stabiliseert op het huidige niveau, kan men 1,2 miljard extra mensen voeden tegen 2050. Veronderstellen we dat de graanproductie die nu als voeder wordt gebruikt, rechtstreeks ter beschikking komt voor menselijke consumptie, dan zou men tegen 2050 3,5 miljard mensen extra kunnen voeden. Daarentegen, als de huidige trends zich voortzetten, moet er een productiestijging van 60% à 100% van de landbouwproductie plaatsvinden tegen 2050 (zie ook deel 4). Dat is inefficiënt en heeft bovendien nefaste gevolgen voor het milieu en de voedselzekerheid.

3.3 Voedselzekerheid

Een van de millenniumdoelstellingen bestaat erin om het percentage mensen dat honger lijdt tegen 2015 te halveren ten opzichte van 1990. Volgens het laatste rapport van de Food and Agriculture Organization (FAO) zal dat cijfer niet gehaald worden. Als de dalende trend zich blijft doorzetten, zal het uiteindelijke percentage hongerlijdende mensen net boven de millenniumdoelstelling eindigen. Het wereldvoedselprogramma van de Verenigde Naties hanteert een andere millenniumdoelstelling in verband met honger. De VN wil het absolute aantal hongerlijdenden tegen 2015 zien halveren vergeleken met 1990. In de periode tussen 2011 en 2013 werd geschat dat nog steeds 842 miljoen mensen honger leden. Dat absolute aantal is 17% lager dan in de periode 1990-1992. Door de sterke bevolkingsgroei is het moeilijker het absolute aantal te verminderen dan de proportie hongerlijdenden te verminderen.

Op alle continenten is vooruitgang geboekt op het vlak van beschikbare kcal per persoon per dag. Maar binnen de continenten zijn er wel nog steeds grote verschillen. Zo is de gemiddelde beschikbaarheid in de MOL weliswaar aan het stijgen maar duidelijk lager. Het wereldvoedselprogramma stelt dat een mens gemiddeld minimum 2.100 kcal per dag moet halen om een normaal, gezond leven te leiden. In de MOL was de beschikbare hoeveelheid kcal per capita per dag net 2.100 in 1999. In theorie zou vanaf dat moment voldoende beschikbaar moeten zijn om iedereen in zijn of haar calorische minimumbehoeften te

voorzien. In realiteit is de beschikbaarheid echter ongelijk verdeeld, met als gevolg een aanzienlijk aantal ondervoeden. Volgens dezelfde redenering zijn er momenteel wereldwijd voldoende kcal beschikbaar, namelijk 2.800 kcal per persoon per dag, maar ook die zijn ongelijk verdeeld.

De ongelijke verdeling van het beschikbare voedsel kan omschreven worden met de term voedselzekerheid. De VN definieert die als volgt:

‘Voedselzekerheid bestaat wanneer elke persoon op elk moment economisch, sociaal en fysisch toegang heeft tot voldoende, veilig en voedzaam voedsel om aan zijn dieetbehoeften en voedselvoorkeur te voldoen, en om actief en gezond te kunnen leven.’

Het bevat dus vier aspecten:

- beschikbaarheid: de productie van voldoende voedsel;
- toegang: economische, sociale en fysieke toegang;
- stabiliteit: de beschikbaarheid van en de toegang tot voedsel het hele jaar door;
- gebruik: een evenwichtige voeding bestaande uit voldoende calorieën maar ook voldoende essentiële voedingsstoffen zoals vitamines.

Voedselzekerheid heeft dus verschillende dimensies. Het differentieert tussen mensen en incorporeert aspecten als tijd en kwaliteit. Hierdoor past het beter bij de complexiteit van het hongerprobleem dan de gemiddelde calorische beschikbaarheid. Het toont aan dat het voedselprobleem niet enkel door middel van productietoename opgelost zal worden. Er is infrastructuur voor nodig, net als inclusieve economische ontwikkeling en de ontwikkeling van lokale landbouw.

3.4 Biogebaseerde economie

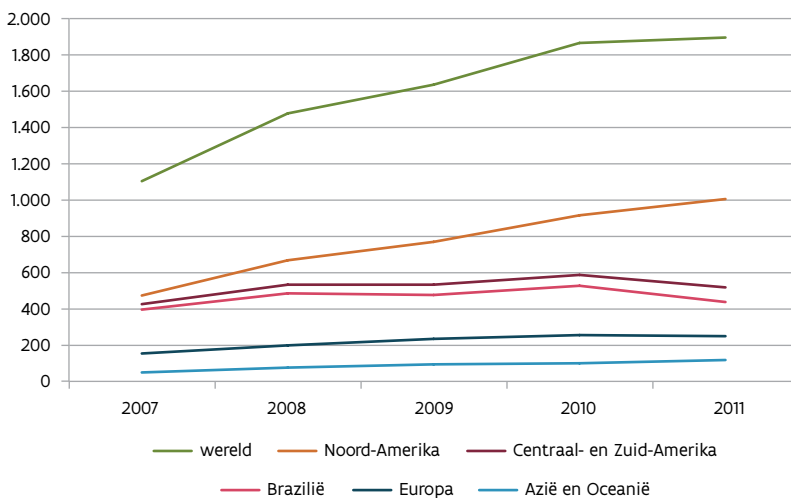
Contrasterend met het voedselprobleem is de toenemende vraag naar landbouwgoederen voor de biogebaseerde economie. De biogebaseerde economie, bekeken vanuit het perspectief van de landbouwsector, omvat de toepassing van hernieuwbare, door de landbouwsector geproduceerde grondstoffen (biomassa) in plaats van fossiele (niet-hernieuwbare) grondstoffen zoals aardolie of afgeleide producten, voor de vervaardiging van chemische stoffen, biomaterialen, transportbrandstoffen en voor de productie van energie. Ze is een sterk groeiend onderdeel van onze economie. Het past bij uitstek in het streven naar een duurzame samenleving en krijgt dan ook veel aandacht van bedrijven, onderzoekscentra en de politiek. Binnen de biogebaseerde economie kunnen twee belangrijke subsectoren worden onderscheiden: de productie van biogebaseerde energie en van biogebaseerde producten.

Biogebaseerde producten worden onderverdeeld in biobased materialen en chemicaliën. Er wordt enorm veel onderzoek gedaan naar het gebruik van enzymen, vergisting en organismen, die gebruikt kunnen worden voor processen en producten in de energie-, chemische, farmaceutische, voedsel-, textiel-, pulp- en papiersector. Men focust onder andere op die processen om klimaatverandering gekoppeld aan fossiele brandstoffen tegen te gaan en vervuiling door niet-afbreekbare plastics te verminderen. De welbekende biobrandstoffen zijn ook een deel van de biogebaseerde economie. Biobrandstoffen hebben, in tegenstelling tot fossiele brandstoffen, hun energie recent opgeslagen. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen biobrandstoffen van de eerste, tweede en derde generatie. Biobrandstoffen van de eerste generatie treden rechtstreeks in competitie met voedsel. Ethanol afgeleid uit maïs of suiker is hier een voorbeeld van. Wanneer ethanol afgeleid is uit niet-eetbare (delen van) gewassen, spreken we van biobrandstoffen van de tweede generatie. Biobrandstoffen van de derde generatie zijn verdere evoluties zoals brandstof gebaseerd op algen.

Sinds de invoering van de 'Energy Independence and Security Act' in de VS in 2007, die hoge ambities voor hernieuwbare energie formuleert, gaat een steeds groter deel van de Amerikaanse maïsproductie naar ethanol. Dat verklaart de sterke stijging in de totale biobrandstofproductie in de VS, en dus Noord-Amerika (figuur 8). In 2012 ging 40% van de maïsproductie in de VS naar bio-ethanolproductie, om 10% van het totale benzinegebruik in transport te vervangen. Doordat de VS de grootste maïsproducent is, heeft dat een erg sterke invloed op de wereldprijs. In die mate dat verschillende landen en organisaties de VS vroegen om dit beleid te stoppen. Na de VS is Brazilië de grootste bio-ethanolproducent. In plaats van maïs wordt hier echter suikerriet gebruikt. Het gaat hier ook om een overheidsbeleid dat al bijna 40 jaar geleden werd geïmplementeerd.

Figuur 8 toont het belang van deze twee wereldspelers in de biobrandstofproductie. Door de productie van de VS en Brazilië zijn beide Amerika's de grootste producenten van biobrandstoffen. De rest van de Centraal- en Zuid-Amerikaanse productie kan toegewezen worden aan de sterk stijgende Argentijnse biodieselproductie (met soja als grondstof).

Figuur 8. Biobrandstofproductie per werelddeel/land (bio-ethanol en biodiesel), 1.000 vaten per dag, 2007-2011

Bron: US Energy Information Administration (2014)

In tegenstelling tot fossiele brandstoffen wordt vaak aangenomen dat biobrandstoffen koolstofneutraal zijn. De CO₂ die wordt uitgestoten bij de verbranding, is atmosferische CO₂ die werd vastgelegd in de gewassen. Er woedt echter een hevig debat over die koolstofneutraliteit. Er zou geen rekening gehouden worden met een aantal andere factoren. Het gebruik van landbouwgrond voor biobrandstoffen van de eerste generatie zorgt namelijk direct en indirect voor de conversie van bossen en grasland (die als koolstofopslag dienen) in landbouwgrond. Bovendien worden in de productiecycclus ook heel wat broeikasgasen uitgestoten, bijvoorbeeld voor de productie van de minerale meststoffen of het transport. Dergelijke factoren reduceren de positieve impact die biobrandstoffen zouden hebben op het broeikaseffect. Dat zorgt ervoor dat er nog steeds sprake is van een netto uitstoot.

Doordat biobrandstoffen een significante impact hebben op de vraag naar landbouwproducten, is er ook het conflict met voedselproductie. Volgens de FAO worden alle aspecten van voedselzekerheid beïnvloed door het beslag dat biobrandstoffen leggen op natuurlijke hulpbronnen, niet het minst omdat ze de voedselprijzen mee helpen stijgen. Deze problemen kunnen nog toenemen, aangezien er wordt verwacht dat de totale ethanolproductie nog met 67% zal stijgen en die van biodiesel nog meer, vergeleken met het gemiddelde van 2010-2012. Er wordt geschat dat 28% van de rietsuiker, 15% van de plantaardige olie en 12% van de voedergranen tegen 2022 naar de productie van biobrandstoffen zal gaan.

3.5 Voedselverspilling

Na de vorige vier specifiek vraaggerelateerde factoren is voedselverspilling iets minder expliciet aan de vraag te koppelen. Eerst en vooral omdat verspilling, of verlies, ook bij de productie plaatsvindt. Anderzijds is het geen expliciete vraag voor consumptie, het dient geen doel. Toch wordt het in dit deel beschreven. Het drijft namelijk de vraag naar extra productie.

De laatste jaren is voedselverspilling een belangrijk thema geworden op de politieke agenda. De VN schat dat wereldwijd ongeveer een derde van de voedselproductie verloren gaat. Die verspilling is een gemiste kans om de globale voedselzekerheid te verbeteren, maar brengt eveneens een inefficiënt gebruik van hulpbronnen, zoals water, land, energie, meststoffen, werk en kapitaal in voedselketens, met zich mee, en heeft een nog grotere en onnodige impact op het milieu, wat dan wordt aangeduid als 'de milieuvootafdruk van voedselverspilling'. Dat draagt bij tot de klimaatverandering en andere milieugerelateerde problemen, niet het minst door de extra methaanuitstoot van rottend voedsel. De hoeveelheid voedsel die verloren gaat in de hoge inkomenslanden is even groot als de totale voedselproductie in Sub-Sahara-Afrika en bevat voldoende kilocalorieën om ruimschoots te voldoen aan de calorische behoefte van de wereldbevolking (zie 3.3).

Hoewel voedselverspilling vaak gezien wordt als een westers probleem, gebeurt het ook in ontwikkelingslanden. De wijze waarop verspilling of verlies plaatsvindt, is wel verschillend tussen ontwikkelingslanden en landen met een midden- tot hoog inkomen. Bij de eerste gaat het grootste deel (40%) verloren in het begin van de voedselketen, bij het oogsten en de opslag. De oplossing hier ligt in het ondersteunen van boeren en het ontwikkelen van infrastructuur en transport. Bij landen met hogere inkomens ligt het probleem overwegend bij de consument en distributie, waar 40% verloren gaat. Andere bronnen van verspilling niet meegerekend, wordt in het Verenigd Koninkrijk ongeveer een derde van het door huishoudens gekochte voedsel weggegooid. Per jaar gooien Europese en Noord-Amerikaanse consumenten tussen 95 en 115 kg voedsel per inwoner weg, terwijl dat in Sub-Sahara-Afrika, Zuid- en Zuid-Oost-Azië tussen 6 en 11 kg per inwoner is.

4 AANBOD

De conclusie die men kan trekken uit het vorige deel is dat de vraag naar landbouwproducten toeneemt. Deze toenemende vraag drijft via het prijsmechanisme de druk op de productie op. Maar net zoals er in het vorige deel een aantal thema's besproken werden die de vraag beïnvloeden, spelen er ook aan aanbodzijde krachten die de productie beïnvloeden. In dit deel behandelen we daarom de tendensen in het aanbod van landbouwproducten.

4.1 geeft een schets van de productietoename die tot nu toe plaatsvond en van de toekomstverwachtingen hieromtrent. Daarna behandelen we een aantal meer specifieke thema's die veel aandacht krijgen vanuit verschillende lagen van de samenleving. We gaan in op genetisch gemodificeerde organismen (4.2), land grabbing (4.3) en de kleine boer (4.4). Deze drie onderwerpen zijn verbonden met het aanbod van landbouwproducten en het voedselprobleem, maar zijn ook beladen met controverse, met voor- en tegenstanders. Daarna gaan we in op twee veelbesproken niches uit de landbouwproductie: biologische landbouw (4.5) en lokale landbouw (4.6).

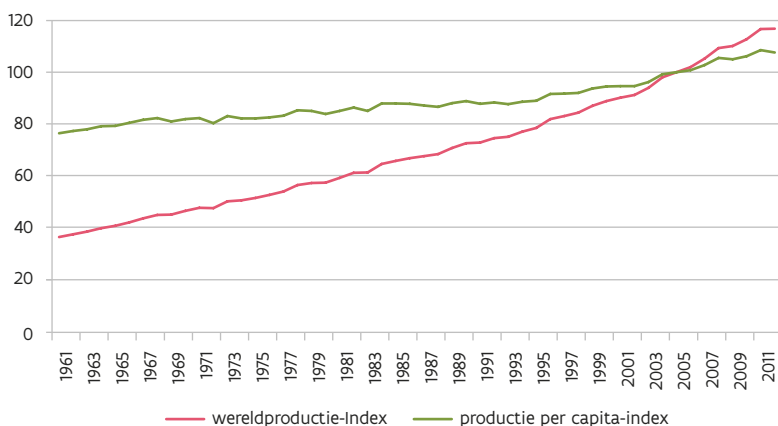
4.1 Wereldwijde productietoename

Om aan de continue stijging in de vraag naar landbouwproducten te voldoen, is de totale landbouwproductie de voorbije eeuw al enorm gestegen. De wereldwijde landbouwtechnologietransfers (o.a. de introductie van irrigatie, kunstmest, pesticiden en nieuwe variëteiten) in de jaren 60 en 70, ook wel de groene revolutie genoemd, hebben hier veel toe bijgedragen. Figuur 9 toont dat die productietoename zich heeft blijven doorzetten. Elk jaar wordt op recordoogsten geanticipeerd. De toename is voldoende groot om ook de productie per capita te laten stijgen, ondanks de bevolkingsgroei.

Deze toename in productie is toe te schrijven aan:

- een groter landbouwareaal (15% bijdrage);
- een grotere opbrengst per oppervlakte (78% bijdrage);
- een grotere teeltintensiteit (7% bijdrage).

Figuur 9. Totale landbouwproductie en productie per capita, index: 100 = 2004-2006, 1961-2012

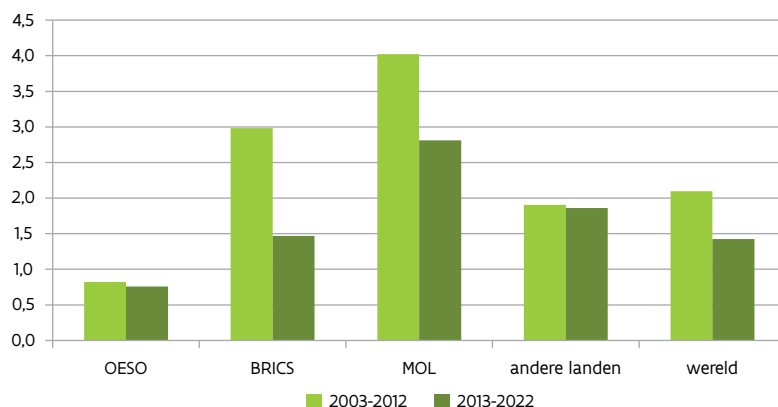
Bron: AMIS Statistieken 2014

De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) en de Voedsel- en Landbouworganisatie van de VN (FAO) stellen een landbouwontwikkeling met twee snelheden in het vooruitzicht. Er wordt nog steeds een globale toename verwacht voor de landbouw- en visserijproductie van 1,5% per jaar in de periode 2013-2022, maar voor de OESO-landen blijft dat beperkt tot minder dan 1%. Bij de MOL zal de productietoename significant hoger liggen, net beneden de 3% per jaar (figuur 10).

Doordat een steeds groter deel van de geschikte landbouwgronden al in gebruik is, zal 90% van de toekomstige plantaardige productietoename komen door intensifiëring van de productie en een stijgende opbrengst per oppervlakte. In de ontwikkelingslanden ligt dat percentage iets lager aangezien er een groter aandeel van de productietoename zal komen van toenames in landbouwareaal. Vooral in Sub-Sahara-Afrika en Zuid-Amerika wordt verwacht dat het areaal zal toenemen (zie onder andere thema 4.3).

In het voorbije decennium is er een stijgende productie vastgesteld van de belangrijkste landbouwgewassen (maïs, rijst, tarwe, ruwe suiker, voedergranen en oliehoudende gewassen). In vergelijking met 2002 is de maïsproductie in 2012 met 44% toegenomen, voor rijst is dat 25%, voor tarwe 17% en voor oliehoudende gewassen 55%. Desondanks blijft de situatie voor sommige producten nijpend. Hoewel de tarweoogst in 2013 een absoluut record vestigde en de wereldprijzen voor tarwe wat afgezwakt zijn, is er maar net genoeg om aan de sterke vraag te voldoen. De productie van voedergranen steeg de laatste 10 jaar met 30%. Dat was enerzijds nodig om de stijging in dierlijke productie mogelijk te maken en anderzijds om te beantwoorden aan wat door het beleid inzake biobrandstoffen werd vooropgesteld. Productie van rundvlees steeg tussen 2001 en 2011 met 14%, geiten- en schapenvlees met 16%, varkensvlees met 28% en pluimveevlees met 44%.

Figuur 10. Gemiddelde jaarlijkse toename in landbouw- en visserijproductie, %, 2003 tot 2012 in vergelijking met de prognose voor 2013-2022

Bron: OESO-FAO Agricultural Outlook 2013

Er is dus een continue stijging geweest in de productie van de belangrijkste landbouwgewassen en -dieren. Dat werd onder meer mogelijk gemaakt door verbetering in technologie, waaronder plantenveredeling. Het volgende thema sluit hierop aan doordat het een doorgedreven vorm van veredeling is.

4.2 Genetisch gemodificeerde organismen

Genetisch gemodificeerde organismen (ggo's) worden gedefinieerd als organismen waarvan het genetisch materiaal (DNA) gewijzigd is om ze nieuwe eigenschappen te geven. Het is een technologie in volle expansie met hevige voor- en tegenstanders.

De meest voorkomende eigenschappen die worden geïntroduceerd bij gewassen zijn herbiciden- en insectenresistentie. De plant wordt met andere woorden resistent tegen herbiciden, wat ervoor zorgt dat na gebruik van bijvoorbeeld glyfosaat (round-up) het onkruid sterft maar het gewas blijft staan. De insectenresistente gewassen zijn bestand tegen bepaalde insectenplagen doordat ze een toxine produceren waardoor het insect niet meer op het gewas kan parasiteren. Er zijn ook andere toepassingen mogelijk, zoals het toevoegen van bepaalde nutritionele eigenschappen. Gouden rijst bijvoorbeeld bevat vitamine A. Een gebrek aan deze vitamine zorgt jaarlijks voor grote kindersterfte. Deze rijst biedt hier een potentiële oplossing voor.

De meest geciteerde cijfers over het gebruik van ggo's komen van de International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications (ISAAA), een organisatie die op basis van de verkoopcijfers van ggo-zaden het volgende berekende:

- In 2013 was de met ggo's beplante landbouwoppervlakte goed voor 175 miljoen hectare.
- Dat is een stijging met 3% ten opzichte van het vorige jaar.
- Er zijn 27 landen die ggo-teelt toestaan. Daarvan cultiveren de vijf grootste (VS, Brazilië, Argentinië, Canada en India) 89% van het areaal.

Qua veiligheid en voorzorgsmaatregelen is het debat erg gepolariseerd. Er is onder meer bezorgdheid over effecten op de gezondheid van de mens en het verspreiden van de ggo's of de geïntroduceerde eigenschap in het ecosysteem door bestuiving. De ggo-voorstanders beweren dat de maatregelen voldoende of zelfs excessief zijn. Anderen beweren het tegenovergestelde. De Europese publieke opinie is gekant tegen ggo's. 27% van de bevolking beweert erg bezorgd te zijn als het gaat over ggo's in voedsel en drank, 39% is bezorgd. De rest is niet erg of helemaal niet bezorgd. In de Verenigde Staten is de publieke opinie erg ambivalent. Afhankelijk van hoe de vraag verwoord wordt, is de meerderheid tegen of voor het gebruik van ggo's.

In Europa worden enkel in Spanje, Portugal, Tsjechië, Slowakije en Roemenië ggo's geteeld. Dat komt omdat in de Europese Unie een hevig debat woedt over ethische kwesties en veiligheidsaspecten. De verdeeldheid van de Europese landen vertaalde zich in een Europees wetgevend kader waar de lidstaten zelf kunnen kiezen over het al dan niet toelaten van ggo's op hun landbouwgronden. Het vrije verkeer van ggo-producten op de Europese interne markt en de import ervan worden door deze wetgeving niet aan banden gelegd. Lidstaten kunnen dat niet verbieden zolang aan de algemene regelgeving voldaan wordt. Het zou trouwens verstrekken gevolgen hebben om de import van ggo-producten aan banden te leggen. Onder andere de Europese veeteelt is sterk afhankelijk van de import van eiwit uit landen waar ggo's geteeld worden. Dat is ook belangrijk voor landen waarvan de exportmarkt sterk afhankelijk is van Europa. Daar synchroniseert men de wetgeving met de Europese (bijvoorbeeld Argentinië en Brazilië).

Ook buiten Europa is er veel controverse. Verschillende landen hebben de teelt en/of import verboden, terwijl andere landen het verbod aanvechten onder de noemer vrije handel. Hoewel het debat focust op de veiligheid van ggo's en allerlei voorzorgsmaatregelen die genomen moeten worden, wordt ook gezegd dat een van de achterliggende motieven van de tegenstanders de afkeer is van de industrie en van haar controle over de ggo-zaadmarkt.

4.3 Land grabbing

Een andere reactie op de stijgende vraag naar landbouwproducten is land grabbing. De laatste jaren haalden verschillende gevallen van grootschalige aankoop- of leaseprojecten van landbouwgrond de media. Een algemeen aanvaarde definitie van land grabbing is er niet, maar in essentie gaat het om het huren of kopen van grootschalige stukken grond voor de productie van landbouwgewassen door buitenlandse investeerders. Het gaat vaak om voedselonzekere staten als China en India of grote private investeerders die de productie willen exporteren. De toenemende schaarste van land, water en voedsel maakt het steeds interessanter om te investeren in landbouw. Bovendien is er door de economische crisis onzekerheid op de financiële markten en zoekt men investeringen met meer zekerheid, zoals land. Via participatie in investerende bedrijven, privaat-publieke samenwerkingen of directe investeringen legt men grote stukken buitenlands grondgebied vast voor eigen gebruik.

Land grabbing is met andere woorden het gevolg van de schaarste en zou volgens de voorstanders kunnen leiden tot verhoogde productie en stabiele voedselprijzen. Een van de meest gebruikte argumenten ten voordele van deze deals is dat het om land gaat dat niet benut of onderbenut is. De investeringen zouden ook leiden tot meer werkgelegenheid en andere positieve neveneffecten, zoals introductie van technologie en verbeterde economische en sociale infrastructuur. Het probleem is dat deze deals niet in een vacuüm plaatsvinden maar in een complexe omgeving. Het 'niet-benutte' land kan bijvoorbeeld op papier niet in gebruik zijn, maar in de realiteit gebruikt worden door mensen van wie de gebruiksrechten niet geformaliseerd zijn. De onderhandelingspositie van de lokale mensen is vaak verwaarloosbaar in vergelijking met de organisaties achter de aankoop of lease, met alle gevolgen van dien.

Doordat de aankoop- of leaseovereenkomsten vaak achter gesloten deuren besloten worden, zijn er geen accurate gegevens over de omvang van het fenomeen. De gerapporteerde deals, een onderschatting dus, zouden in totaal goed zijn voor 203 miljoen hectare of 66 keer de oppervlakte van België. 78% daarvan is voor landbouwgebruik, meer dan de helft ligt in Afrika en drie kwart daarvan zou voor biobrandstof zijn. Door de stijgende vraag naar voedsel, biobrandstoffen en grondstoffen voor de bio-economie kan men een toenemende schaarste van land, water en voedsel verwachten en zal het fenomeen van land grabbing in de toekomst eerder toenemen dan afnemen.

4.4 De kleine boer

Waar grootschalige projecten van 'land grabbing' het ene uiteinde vertegenwoordigen van het productiespectrum, vind je aan het andere uiteinde de kleine boer. Volgens het Internationaal Fonds voor Landbouwontwikkeling (IFAD) zijn er zo'n 500 miljoen kleine boeren actief (tabel 3). Dat zijn landbouwers met minder dan 2 hectare land die voornamelijk een beroep doen op de leden van het huishouden voor de arbeid. Hoewel kleine boeren slechts 14% van het globale landbouwareaal beslaan, voorzien ze in een aanzienlijk deel van de wereldproductie. Zo wordt 80% van de consumptie in Sub-Sahara-Afrika en Azië door kleine boeren geproduceerd. De FAO heeft aandacht gevraagd voor kleinschalige landbouw en heeft 2014 als jaar van de familielandbouw uitgeroepen.

Tabel 3. Verdeling van kleine boeren over de wereld

regio	gemiddelde opp./landbouwvestiging (ha)	kleine landbouwbedrijven (miljoen)
Afrika	1,6	33
Azië	0,5	435
Latijns-Amerika en de Caraïben	67,0	5
Europa	27,0	32
Noord-Amerika	121,0	-
wereld	-	500

Bron: Von Braun (2005), Nagayets (2005), Altieri (2009), Hazell et al. (2007) and Thapa (2009).

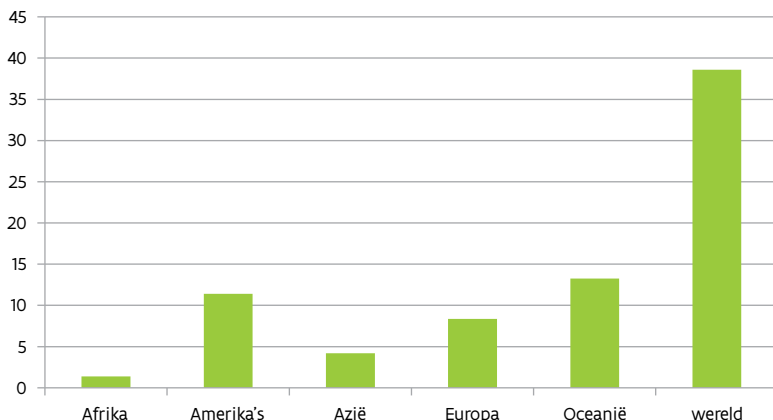
Wat betreft hun aantal en de oppervlakte die ze beslaan, zijn er twee verschillende trends in de ontwikkelingslanden versus de ontwikkelde landen. Volgens sommigen zullen kleine boeren nog enkele decennia domineren in Afrika en Azië. In Azië daalt zelfs de gemiddelde oppervlakte per landbouwvestiging. Het aantal kleine boeren stijgt er, net als hun gezamenlijk aandeel in het landbouwareaal. In de ontwikkelde landen observeert men een tegengestelde trend. Het aantal landbouwers slinkt drastisch en de gemiddelde oppervlakte per landbouwbedrijf stijgt.

In het algemeen wordt gezegd dat grootschalige landbouw efficiënter is. Dat moet echter genuanceerd worden. Efficiëntie is een doel bereiken met zo weinig mogelijk productiemiddelen. Enerzijds zal grootschalige landbouw minder menselijke arbeid nodig hebben om een bepaalde hoeveelheid te produceren; anderzijds zal kleinschalige landbouw minder land nodig hebben om een bepaalde hoeveelheid te produceren. Hiermee wordt eenzijdig gefocust op 'economische efficiëntie', terwijl efficiëntie wat betreft ecosysteemdiensten, die essentieel zijn voor welvaart én welzijn van de mens, grotendeels buiten beschouwing blijft.

4.5 Biologische landbouw

Het deel over het ecosysteem maakt duidelijk dat de relatie landbouw en ecosysteem op verschillende vlakken niet duurzaam is. Een reactie hierop is de biologische landbouw. Deze productiewijze heeft als doel de gezondheid van het ecosysteem te maximaliseren. Er worden slechts bepaalde productiepraktijken en inputs toegelaten. Het gebruik van minerale meststoffen, synthetische pesticiden en bewaarmiddelen, slib van afvalwater, ggo's en bestraling zijn verboden.

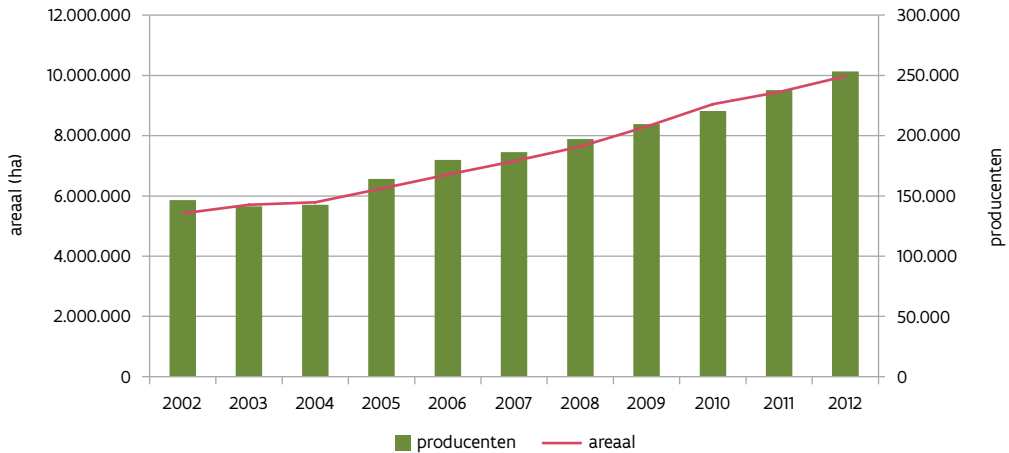
Figuur 11. Oppervlakte biologische landbouw, miljoen ha, 2011

Bron: FAO Statistical Yearbook 2013

Het wereldwijde aandeel van biologische producten in de handel blijft continu stijgen. Er wordt geschat dat de verkoop elk jaar met 5 miljard dollar stijgt. Ook de productie steeg van 11 miljoen ha in 1999 tot 37,2 miljoen ha in 2011 (figuur 11). Dat blijft echter slechts een klein deel van de totale landbouwoppervlakte. De meeste landen hebben minder dan 3% areaal gecertificeerde biologische landbouw. De werelddelen die het grootste aandeel in de productie hebben, zijn respectievelijk Oceanië, Europa en Latijns-Amerika. Afrika heeft dan weer het grootste aantal biologische producenten, bijna de helft van alle producenten wereldwijd. In tegenstelling tot de productie concentreert de vraag zich voornamelijk in Noord-Amerika en Europa. In totaal zou 97% van de vraag zich in deze twee werelddelen concentreren. Net als de wereldlandbouwproductie blijft ook de Europese biologische productie gestaag stijgen. De laatste 10 jaar is het areaal bijna verdubbeld: van een kleine 6 miljoen hectare in 2002 tot meer dan 11 miljoen hectare in 2012. Daarvan bevindt zich het overgrote deel, 10 miljoen hectare, in de EU-lidstaten (figuur 12). Ook het aantal biologische producenten is in stijgende lijn. De trends overlappen nagenoeg perfect, wat wil zeggen dat het gemiddelde areaal van ruwweg 40 hectare per biologisch bedrijf gelijk blijft in de EU.

Figuur 12. Totaal oppervlakte biolandbouw en aantal biolandbouwbedrijven in de EU, 2002-2012

Bron: Willer et al. (2013b)

De baten van de biologische landbouw voor het milieu worden zelden betwist. Hoewel het verschil tussen biologische en conventionele landbouw vermindert door de steeds strengere milieuwetgevingen voor de laatste (zeker in westerse landen), blijft biologische landbouw significant beter voor het ecosysteem. Een grootschalig onderzoek toonde aan dat biologische landbouw gemiddeld 30% meer biodiversiteit met zich meebrengt dan conventionele landbouw. Biolandbouw scoort ook beter op vlak van stikstofhuishouding en organisch materiaal in de bodem. Hij maakt minder gebruik van niet-hernieuwbare hulpbronnen dan conventionele landbouw en is beter voor de waterhuishouding. Dat zou de negatieve effecten op het milieu en de gezondheid door sommige landbouwpraktijken verminderen.

4.6 Lokale landbouw

Door de toenemende internationale handel in landbouwproducten (thema 5.3) en het steeds groter aantal stedelingen (thema 3.1) is de letterlijke en figuurlijke afstand tussen de voedselproductie en -consumptie vergroot. Er worden tal van initiatieven ondernomen om die afstand en vervreemding te verminderen.

Een heel duidelijk voorbeeld hiervan is community supported agriculture (CSA), waarbij landbouwer en consument de handen in elkaar slaan. De consument betaalt een jaarlijkse bijdrage, heeft inspraak in sommige beslissingen op de boerderij en gaat in sommige gevallen ook meehelpen. Hij krijgt hiervoor (wekelijks) een deel van de oogst, uiteraard seizoensgebonden. De landbouwer verzekert hierdoor zijn afzetmarkt, vermindert het risico bij misoogsten en krijgt hulp bij bepaalde taken. Door deze nauwe samenwerking weet de consument hoe en waar zijn voedsel geproduceerd wordt.

Een andere vorm van lokale landbouw, of lokale voedselvoorziening, is stadslandbouw. Zoals gezegd zijn stedelingen vervreemd geraakt van hun voedselvoorziening. Door projecten als een schooltuin, een buurttuin of een daktuin wordt dit bewustzijn en contact opnieuw aangewakkerd. Het grootste verschil met gewone landbouw ligt hem in de mate van integratie met het stedelijk economisch, sociaal en ecologisch systeem. Op dit moment ligt de focus vooral op sociaal en ruimtelijk vlak: het heeft een educatieve functie, het kan bijdragen als groenvoorziening in een park, het kan sociale tewerkstelling creëren, een tijdelijke invulling geven aan braakliggend terrein (efficiënt ruimtegebruik), maar zorgt ook voor sociale cohesie door gedeelde projecten. Stadslandbouw is een hot topic met veel innovatieve aspecten. Heel wat steden hebben de waarde ervan ingezien en stimuleren dergelijke projecten. New York is hier een koploper in, maar ook in tal van andere steden duiken projecten op.

Een andere term verbonden aan lokale landbouw zijn de zogenaamde 'food miles' (voedselkilometers). Deze staan symbool voor de afstand die de verschillende ingrediënten afgelegd hebben vooraleer ze op ons bord terechtkomen. Dat transport draagt bij tot de CO₂-uitstoot en dus de klimaatopwarming. Uiteraard varieert dat sterk van product tot product. Men berekende dat als een gemiddelde Amerikaan lokaal voedsel zou eten, er 4 à 5% minder voedselgerelateerde broeikasgasuitstoot zou zijn. Het is dus mogelijk om de koolstofuitstoot van een maaltijd te verminderen door naar de bestemming van de ingrediënten te kijken, maar het is belangrijk alle factoren in rekening te brengen. Een studie toonde aan dat een Spaanse tomaat getransporteerd naar het VK, gemiddeld driemaal minder CO₂-uitstoot veroorzaakt dan een Britse tomaat uit een verwarmde kas.

Een onderwerp verbonden met lokale landbouw is dat van geografische indicaties. Bepaalde voedingsproducten zijn verbonden met een bepaalde regio en met de cultuur en/of tradities van die regio. Aan de hand van geografische indicaties wil men de authenticiteit van een product bewaren. Het gaat hierbij om meer dan louter de plaats van oorsprong op de verpakking te vermelden. Wanneer een product ook een bepaald kenmerk of kwaliteit te danken heeft aan de plaats van oorsprong kan dat kenbaar gemaakt worden met geografische indicaties.

Voorbeelden zijn:

- De 'appellation d'origine' bij wijnen. Zoals gebruikt bij de Georgische en Franse wijnen.
- Producten die de zegels van de Europese Unie voor beschermde oorsprongsbenaming en beschermde geografische aanduiding dragen. Als men de traditionele producten (niet verbonden met een bepaalde regio, maar wel met tradities en cultuur) meerekent, telt de Europese Unie 1.419 dergelijke producten. Bijvoorbeeld: Parmezaanse kaas en Ardense ham.

5 HANDEL EN PRIJS

De interactie tussen vraag en aanbod noemen we handel, en handel gebeurt tegen een bepaalde prijs. Deze twee aspecten worden behandeld in dit deel. Eerst schetsen we de voornaamste prijsevoluties in landbouwproducten (5.1). Speculatie met landbouwproducten kan gekoppeld worden aan prijsvolatiliteit en dat bespreken we in 5.2. Daarna bekijken we de globale handelsstromen (5.3), om vervolgens de handelsakkoorden toe te lichten (5.4). Het laatste thema gaat dieper in op de toepassing van sanitaire en fytosanitaire maatregelen en het effect op mondiale handelsrelaties (5.5).

5.1 Prijs

Ondanks de stijging in productie is de prijs voor de meeste landbouwproducten de laatste tien jaar blijven stijgen. Dat is uiteraard doordat de vraag ook bleef stijgen (zie bijvoorbeeld thema 3.1 en 3.2), maar ook doordat bepaalde productiefactoren schaarser en duurder geworden zijn. Zo is er een sterke competitie voor land tussen de verschillende sectoren en landen (zie 4.3) en zijn er sterke prijsstijgingen en –schommelingen geweest voor aardolie en meststoffen (zie 2.5).

Maïs, rijst en tarwe blijven de belangrijkste gewassen op wereldvlak. Rijst is hier atypisch omdat slechts een klein deel van de productie op de wereldmarkt komt. Tarwe en maïs worden daarentegen veel meer verhandeld. Omdat maïs en tarwe, net als soja en gerst, een aantal prijsbepalende factoren zoals land en energie delen, zien we in figuur 13 een gelijkaardig prijsverloop. Hoewel momenteel de grootste prijspieken achter de rug zijn, liggen de prijzen nog steeds tussen 40 en 80% hoger dan tien jaar geleden. Bij de wereldprijs voor vleesproducten is er ook een duidelijke stijging te merken, zeker voor rund- en varkensvlees: de prijs nam ongeveer met de helft toe. Gevogelte werd ook duurder maar minder sterk. Zoals al vermeld, liggen stijgende veevoederprijzen (bijvoorbeeld soja en maïs) en de toename van de globale vraag door de stijgende levensstandaarden (thema 3.2) aan de basis.

Figuur 13. Prijsverloop van geselecteerde plantaardige landbouwproducten, euro per ton, 2003-2013

Bron: Indexmundi 2014

De FAO berekent de voedselprijsindex als maatstaf door maandelijkse wijzigingen van internationale prijzen in vijf productgroepen te bundelen. Op een piek tijdens de oliecrisis in 1974 na, zijn de wereldvoedselprijzen (reële index) gestaag blijven dalen sinds de jaren 60, om vanaf 2006 met de helft toe te nemen en daarna een aantal erg volatiele jaren door te maken. Sindsdien is de volatiliteit van de voedselprijzen een belangrijk thema geworden in de wereldeconomie. Er circuleren verschillende voorstellen om die volatiliteit te verminderen en om de prijzen terug te brengen naar het niveau van voor deze turbulente periode. Maar wat zijn de oorzaken en gevolgen van deze plotse trendwijziging?

Het gaat om een samenspel van lange- en kortetermijnfactoren. Onder de langetermijnfactoren zijn zonder twijfel de stijgende bevolking (thema 3.1) en de veranderende voedingspatronen door de inkomensstename van een middenklasse in ontwikkelingslanden (thema 3.2). Ook het overheidsbeleid voor steun aan biobrandstoffen heeft een significante impact gehad op de vraag. Daarnaast zijn de stocks op een laag peil gekomen ten opzichte van de consumptie, wat de kwetsbaarheid voor schommelingen verhoogt. Kortetermijnfactoren die gezamenlijk speelden en elkaar versterkten, waren hoge olieprijsen en onvoorziene extreme weersomstandigheden zoals droogte. Hierdoor brak paniek uit op de markten, waardoor de prijzen stegen. Verschillende landen reageerden hierop door exportbeperkingen op te leggen, waaronder Rusland. En omdat Rusland een groot exportland is, zorgde dit ervoor dat de prijzen nog meer toenamen. De prijzen kwamen daarna niet meer terug op hun oorspronkelijk niveau. Integendeel, de jaren erna waren er oogsten die mislukten en daardoor de prijzen opnieuw naar recordhoogtes dreven. De factoren achter de prijsstijgingen en -volatiliteit zijn met elkaar verweven. De lage voorraden in vergelijking tot het verbruik (stock-to-use) bijvoorbeeld komt mede doordat er tijdelijk meer vraag is dan waarop het aanbod kan inspelen. Een erg controversiële factor is die van voedselspeculatie. Er is meer winst (en verlies) te halen met speculatie als er meer volatiliteit in een markt is. Dat heeft speculanten in de landbouwmarkten aangetrokken.

5.2 Speculatie met landbouwproducten

Het is belangrijk eerst te begrijpen wat die speculatie betekent en waar die speculatie vandaan komt. Een landbouwer loopt naast het risico dat zijn oogst mislukt ook nog eens het risico dat de prijs voor zijn product te laag uitvalt. Dat zijn respectievelijk het productie- en prijsrisico. Dit prijsrisico is inherent aan de landbouw omdat de productie niet van de ene dag op de andere kan worden aangepast en er dus moeilijker geanticipeerd kan worden op overschotten of tekorten. Daarnaast is de vraag, althans voor voedsel, niet elastisch. Dat wil zeggen dat als er bijvoorbeeld een overschot is men niet plots meer gaat eten. Daardoor kan een klein tekort of overschot in het aanbod leiden tot grote verschillen in prijs. Het spreekt voor zich dat de marktspelers zich hiervoor willen indekken. Dat gebeurt door prijsafspraken.

Een van de vormen waaronder prijsafspraken gemaakt kunnen worden is een 'future', waarbij voor een klein bedrag een belofte gemaakt wordt om het product te kopen of te verkopen op een bepaald moment in de toekomst. De totale som wordt slechts op het einde betaald of verkregen. De houder van een future is verplicht de transactie te laten plaatsvinden tenzij hij ook een tegengestelde positie inneemt waardoor hij van zijn verplichting afkomt. Met andere woorden: als de houder een future heeft waardoor hij de plicht heeft op een bepaald moment in de toekomst een aankoop te doen, kan hij dit ongedaan maken door ook het recht van verkoop te kopen voor dezelfde hoeveelheid van dat product op datzelfde moment in de toekomst. Een andere mogelijke prijsafpraak is een 'optie', waarbij voor een bepaald bedrag het recht (geen verplichting) wordt gekocht om op een bepaald tijdstip in de toekomst een hoeveelheid van een bepaald product te kopen of verkopen tegen een vastgelegde prijs. Dat zijn de twee meest verhandelde afgeleide producten van landbouwproducten, ook wel derivaten genoemd.

In se zijn dit erg interessante producten aangezien ze handelaars in het basisproduct de kans geven hun prijsrisico te verminderen. Partijen die ook in het basisproduct handelen en hun prijsrisico wensen te verminderen (zowel landbouwers als afnemers van landbouwproducten) zijn hedgers. Partijen die enkel op de financiële markten actief zijn, zijn speculanten. De laatste jaren is het aandeel posities en volume dat door speculanten wordt verhandeld, sterk gestegen (onder andere door de grotere volatiliteit en de kans op grotere winsten), wat soms als een bedreiging voor de goede werking van de basismarkten wordt beschouwd.

Dat is echter niet bewezen. Er werd nog niet aangetoond dat de prijzen in het basisproduct beïnvloed worden door speculatie op afgeleide producten. Bovendien moet gezegd dat na enkele jaren met gigantische instroom van kapitaal in de grondstofmarkten (deels door de economische crisis) in oktober 2013 het bericht kwam dat deze instroom gestopt zou zijn.

5.3 Handel

De wereldhandelstromen zijn de laatste dertig jaar zowel in export als import haast vertienvoudigd met een jaarlijkse toename van gemiddeld 7%. De belangrijkste redenen van deze enorme expansie zijn de verminderde transport- en communicatiekosten. De wereldpolitiek met als duidelijk voorbeeld alle internationale handelsbetrekkingen (zie 5.4) heeft ook meegespeeld in deze toename. Tabel 4 geeft aan dat Azië zowel qua import als export een belangrijke economische wereldmacht geworden is. In 2012 nemen Europa en Azië elk meer dan 30% van de wereldhandel voor hun rekening. Maar ook de import uit en export naar Afrika en Midden-Oosten kenden de laatste jaren een aanzienlijke stijging.

Door de enorme toename van handel in andere goederen en diensten nam het aandeel van landbouw in de wereldhandel sinds 1900 proportioneel af. In 2011 is de export van landbouwproducten goed voor 9% van de totale wereldexport. Als men daarentegen naar de absolute cijfers kijkt van de laatste tien jaar, ziet men dat de waarde van wereldwijde export van landbouwproducten verdriedubbelde. In 2012 was die goed voor 1.200 miljard euro of 1.600 miljard dollar. Dat komt door een combinatie van stijgende productie, stijgende vraag, stijgende prijzen en de grotere hoeveelheden hoogwaardige landbouwproducten.

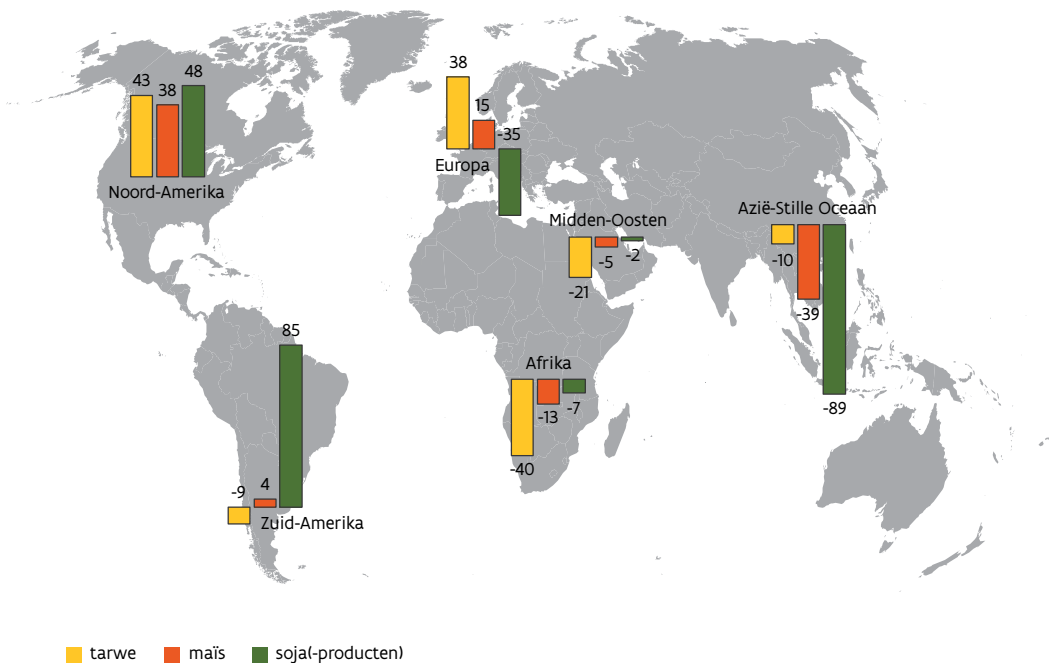
Tabel 4. Wereldexport en –import per regio (alle producten), 1948-2012

import	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2003	2012
wereld (miljard US dollar)	62	85	164	594	1.882	3.787	7.696	18.188
aandeel (%)								
Noord-Amerika	18,5	20,5	16,1	17,2	18,5	21,4	22,4	17,6
Zuid- en Centraal-Amerika	10,4	8,3	6,0	4,4	3,8	3,3	2,5	4,1
Europa	45,3	43,7	52,0	53,3	44,2	44,6	45,0	35,9
Afrika	8,1	7,0	5,2	3,9	4,6	2,6	2,2	3,4
Midden-Oosten	1,8	2,1	2,3	2,7	6,2	3,3	2,8	4,1
Azië	13,9	15,1	14,1	14,9	18,5	23,6	23,5	31,8
export	1948	1953	1963	1973	1983	1993	2003	2012
wereld (miljard US dollar)	59	84	157	579	1.838	3.677	7.380	17.930
aandeel (%)								
Noord-Amerika	28,1	24,8	19,9	17,3	16,8	18,0	15,8	13,2
Zuid- en Centraal-Amerika	11,3	9,7	6,4	4,3	4,4	3,0	3,0	4,2
Europa	35,1	39,4	47,8	50,9	43,5	45,3	45,9	35,6
Afrika	7,3	6,5	5,7	4,8	4,5	2,5	2,4	3,5
Midden-Oosten	2,0	2,7	3,2	4,1	6,8	3,5	4,1	7,5
Azië	14,0	13,4	12,5	14,9	19,1	26,1	26,1	31,5

Bron: WTO, 2014b

Per regio zijn het vooral de Amerika's en Europa die de belangrijkste verhandelde gewassen (tarwe, maïs, soja) naar de andere regio's exporteren (figuur 14). Noord-Amerika is ondanks de grote eigen consumptie een netto exporteur voor alle drie de producten. Zuid-Amerika exporteert vooral soja die gebruikt wordt als basis voor veevoeder in andere continenten. Europa is dan weer een netto importeur van soja. Deze handel in soja wordt vaak als een heikel punt gezien. Er kan in Europa tot op vandaag geen goedkopere bron van eiwitten geproduceerd worden voor de veeteelt, die kan concurreren met soja. De grote behoefte aan maïs en soja in de Aziatisch-Pacifische regio kan gelinkt worden met de toename in vleesconsumptie (zie 4.1 en 3.2).

Figuur 14. Wereldhandel in tarwe, maïs en soja-producten)

Bron: Financial Times (2013)

Het is echter ook in de ontwikkelingslanden dat de vraag zal stijgen door stijgende inkomens en bevolkingstoename. Dat maakt dat Sub-Sahara-Afrika, een groot deel van Azië en het Midden-Oosten afhankelijk zullen blijven van import. Zuid-Amerika daarentegen zal zijn positieve handelsbalans voor landbouw kunnen versterken. Dat is het continent dat het meest bijdraagt tot de toename in landbouwproductie.

5.4 Internationale handelsbetrekkingen

Alhoewel veel landen formeel vrije handel hoog in het vaandel dragen, is dat in de praktijk niet altijd het geval. Door de verschillen in economieën en beleidsprioriteiten tussen landen en regio's, is het niet steeds voor de hand liggend om tot akkoorden te komen waarin de betrokken partners hun voordeel zien. De vele bi- en multilaterale akkoorden komen vaak maar moeizaam tot stand. Deze akkoorden gaan over handel in alle productcategorieën, maar de handel in landbouwproducten is geregeld een struikelblok in deze onderhandelingen.

De belangrijkste handelsakkoorden op wereldvlak zijn te vinden in het General Agreement on Tariffs and Trade (GATT). Het eerste akkoord stamt van 1947 en werd ondertekend door 23 landen. Het laatste, gesloten in 1994, werd ondertekend door 123 landen en heet het Uruguay-akkoord. Het is door dit laatste akkoord dat de Wereldhandelsorganisatie (WTO) werd gecreëerd. Deze organisatie streeft naar liberalisering van handelsstromen om zo internationale handel te faciliteren. De 160 landen die vandaag de dag deel uitmaken van de WTO zijn dus onderhevig aan de regels overeengekomen in 1994. Sinds het Uruguay-akkoord in 1994 werd landbouw voor het eerst opgenomen in het GATT, onder het Agreement on Agriculture (AoA). Hierdoor werd een eerste belangrijke stap gezet in het verminderen van uitvoersubsidies. Ook de keuze voor de directe inkomenssteun in de VS en Europa vindt gedeeltelijk zijn oorsprong in dit handelsakkoord. Dit type subsidie wordt namelijk beschouwd als niet of minimaal verstorend voor de handel, in tegenstelling tot de eerdere productiesubsidies.

In 2001 gingen de onderhandelingen voor een nieuw wereldhandelsakkoord van start in Doha. Deze Doha-ronde sleept echter tot op de dag van vandaag aan, onder andere door de groeiende macht van veel ontwikkelingslanden die ook op hun strepen gaan staan en de dominantie van de gevestigde economieën betwisten. Verschillende strategieën werden voorgesteld om door de impasse te komen. Uiteindelijk werden eind 2013, op de negende ministeriële conferentie in Bali, een aantal knopen doorgesneden. Eerdere verbintenissen voor verminderingen in exportsubsidies werden herbevestigd, landen die publieke stocks willen aanleggen om de voedselzekerheid te garanderen zullen dit mogen doen zonder repercussies en importtarieven zullen verder afgebouwd worden. Het 'Bali-pakket' van maatregelen moet vooral worden gezien als een belangrijke systemische 'doorstart' van de onderhandelingen in het kader van de Doha-ronde, waarbij het vertrouwen in het multilaterale systeem in belangrijke mate werd hersteld. Maar ongeveer 90% van de Doha-agenda, met onder meer het landbouwluik, blijft nog te onderhandelen. Er werd afgesproken dat in de 12 maanden volgend op deze conferentie een gedetailleerd werkprogramma 'post-Bali' zal worden uitgewerkt.

Onder meer door het uitblijven van een dergelijk multilateraal akkoord in de Doha-ronde, was er sindsdien een exponentiële toename van bilaterale vrijhandelsakkoorden. Deze akkoorden wijken af van het MFN-principe (MFN = Most Favoured Nation): als een land handelsvoordelen bij invoer van een product toekent aan een ander WTO-lid, moet het die voordelen ook meteen en onvoorwaardelijk toekennen aan alle leden van de WTO voor hetzelfde of een soortgelijk product. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen douane-unies, zoals de EU of de MERCOSUR, en de echte vrijhandelsakkoorden (FTA = free trade agreements) zoals NAFTA of CETA. Er kan worden vastgesteld dat onder meer in het landbouwgedeelte van dergelijke FTA er vergaande wederzijdse concessies worden gedaan in de vorm van volledige tarief liberalisering en voor gevoelige producten in de vorm van tariefcontingenten. Verder zijn er ook dikwijls delicate afspraken over sanitaire en fytosanitaire maatregelen, die ook rechtstreeks de mogelijkheden van de landbouwhandel aanbelangen.

5.5 Sanitaire en fytosanitaire maatregelen

Mond-en-klauwzeer, gekkekoeienziekte, E. Coli, residuen van diergeneesmiddelen en gewasbeschermingsmiddelen, de dioxinecrisis, allemaal voorbeelden van bedreigingen voor de voedselveiligheid. Het zijn gebeurtenissen die verschillende landen troffen en waar nog veel meer landen maatregelen genomen hebben om te vermijden dat het hen ook zou treffen. Naast het gezondheidsrisico brengen zulke gebeurtenissen ook enorme kosten met zich mee voor de burgers en de voedselproductieketen. Door bijvoorbeeld de vernietiging van een groot deel van de veestapel, gekelderde prijzen en gezondheidskosten, werd de totale kostprijs van de gekkekoeienziekte bijvoorbeeld geschat op ettelijke miljarden euro's. Het spreekt voor zich dat maatregelen nodig zijn om dergelijke zaken zoveel mogelijk te vermijden.

Zo werkt elk land regels uit om zijn burgers te beschermen. Uiteraard verschillen de manieren waarop voedselgerelateerde gezondheidsrisico's waargenomen en aangepakt worden van land tot land. De perceptie ten opzichte van hormonen die de vleesproductie verhogen is bijvoorbeeld erg verschillend tussen de EU en de VS. Door de internationale handel zorgen zulke verschillen voor handelsgeschillen. Het ene land beweert zijn burgers te beschermen voor een waargenomen risico, het andere land beweert een veilig product te exporteren en beschuldigt het eerste van het afschermen van de binnenlandse markt om andere (economische) redenen.

Het risico op misbruik van dergelijke beschermende maatregelen is vergroot doordat andere mogelijkheden die een land kon gebruiken om zijn interne markt te beschermen aan banden werden gelegd. Denk bijvoorbeeld aan de verplichte vermindering of afschaffing van importtaksen. Een land zou dus onder het mom van volksgezondheid zijn markt kunnen afschermen en zo de eigen producenten steunen. Om dat te vermijden, werkte de WTO een kader uit waar landen aan moeten voldoen om geen sancties opgelegd te krijgen, het akkoord op de toepassing van sanitaire en fytosanitaire maatregelen (Sanitary and Phytosanitary Agreement, SPS-Agreement). De hoofdlijn in dit akkoord is dat landen hun markt enkel kunnen afschermen met wetenschappelijke argumenten. De maatschappij en haar burgers kunnen beschermd worden voor ziektes, ziektedragers, voedseladditieven, toxische stoffen, besmettingen en plagen.

In de praktijk zou er toch protectionisme zijn. Volgens het SPS-comité van de WTO zouden veel ontwikkelingslanden hun gelijk krijgen als ze dergelijke regels zouden aanvechten in het hiervoor voorziene geschilbeslechtsmechanisme van de WTO. Zo is er ook het dispuut tussen de EU en de VS met betrekking tot andere geldige factoren om een product te weren. De EU beschouwt het gebrek aan unanimiteit in de academische wereld met betrekking tot de veiligheid of noodzaak van een bepaald product als een andere geldige factor en de VS betwist dit. Een bekend voorbeeld is ractopamine, een groeihormoon waarvan de effecten op de dierlijke en menselijke gezondheid betwist worden. De EU heeft een verbod ingesteld op het gebruik van dit product en weert alle import van vlees van dieren die ractopamine toegediend kregen. De Europese Commissie wil de Europese voedselautoriteit EFSA (European Food Safety Authority) de komende tijd nader onderzoek laten doen naar de veiligheid van ractopamine. Europa wordt in zijn afwijzing van ractopamine gesteund door onder meer Rusland en China.

6 CONCLUSIE

In de vorige vijf delen beschreven we de interacties die plaatsvinden tussen vraag en aanbod in de landbouw. Daarnaast bespraken we twee belangrijke delen van de omgeving waarin de landbouw zich bevindt, het economische en het ecologische kader. Er zijn een aantal van deze relaties die als een rode draad door de verschillende thema's lopen.

De landbouwsector heeft de laatste decennia een enorme productiviteitsgroei gekend, die nodig was om aan de sterk groeiende vraag te voldoen. De komende decennia zal dat niet veranderen, behalve dat het jaarlijks groeitempo van de vraag zal afzwakken. Dat wil echter niet zeggen dat de groei niet substantieel blijft. De interactie van demografie en stijgende levensstandaarden zou volgens schattingen tussen de 50% en 100% meer vraag creëren tegen 2050, vooral in ontwikkelingslanden. Als er naast Brazilië en de VS nog landen komen die ambitieuze biobrandstofdoelen voor ogen stellen, zal dat de vraag nog verhogen.

Het is door de verminderde snelheid van de bevolkingstoename, het groeiend aantal mensen dat op een consumptieplafond stuit en de weinig hoopgevende situatie voor de armsten, dat de consumptie minder snel zou groeien. Dat zijn echter slechts prognoses. Het is het complexe samenspel met andere factoren zoals de algemene economische ontwikkelingen, het ecosysteem en de productie, dat zal uitwijzen welke van de toenames in de vraag naar landbouwproducten zich ook effectief zullen manifesteren in consumptie. Met andere woorden, zal er voldoende inclusieve, economische groei zijn om de meest behoeftigen van voedsel te voorzien? Zal er een gepast beleid komen om de vraag van voedselonzekere landen te beantwoorden? Zal de vleesconsumptie blijven toenemen? Het is voor een deel het landbouw- en voedselbeleid dat bepaalt welke finaliteit de landbouwproductie krijgt. Maar uiteindelijk hangt het grotendeels van de markt af wat de bestemming is van de landbouwproductie. Vandaar de nauwe samenhang met de algemene economische ontwikkelingen.

De realisatie van die toenemende vraag hangt ook af van de omvang van de productie. Ook hier is voorspeld dat het groeitempo zal afzwakken. De wereldproductie zal in de periode 2030-2050 slechts met een vierde van de snelheid groeien waarmee ze tot nu toe groeide. Er worden verschillende oplossingen naar voren geschoven. Van ggo's wordt veel verwacht, maar ook de kleine boer wordt als oplossing gezien voor het voedselprobleem.

Naast innovatie en investeringsbeleid in de landbouw zal het groeitempo van de productie voor een groot deel bepaald worden door de grenzen van het ecosysteem. Een schaarste aan vruchtbare bodems, water en niet-hernieuwbare hulpbronnen zal op verschillende plaatsen in de wereld de productie terugschroeven. Klimaatverandering zal op sommige plaatsen leiden tot meer productie en zal op andere plaatsen als rem werken. Bovendien zal extra aandacht aan biodiversiteitsbehoud geschonken moeten worden om de stabiliteit van het agro-ecosysteem niet in het gedrang te brengen. Om deze problemen aan te kunnen pakken, zijn grote investeringen in onderzoek en infrastructuur nodig.

De geschiedenis heeft getoond dat Malthusiaanse voorspellingen, waarbij de bevolking, en dus de vraag, sneller groeit dan de landbouwproductie, niet opgaan. De landbouw past zich snel aan en kan dit in de toekomst ook doen, mits er vanuit het beleid, de consument en de producent aandacht is voor alle facetten van de uitdaging.

Landbouwproducten worden al lang niet meer lokaal geconsumeerd. Wereldwijde handel is belangrijk om vraag en aanbod op elkaar af te stemmen. De WTO-onderhandelingen over vrije handel willen een harmonische ontwikkeling van de wereldhandel zonder afscherming van de binnenlandse markten. Doordat die onderhandelingen nog niet volledig afgerond zijn, sluiten verschillende landen en staten handelsakkoorden. Een deel van die akkoorden gebeurt tussen ontwikkelingslanden en ontwikkelde landen om zowel import te vergemakkelijken naar het Westen als export vanuit het Westen naar de ontwikkelingslanden. Maar ook tussen grote economische spelers worden akkoorden gesloten. Deze akkoorden worden sterk onderhandeld en elke partij probeert uit het akkoord zoveel mogelijk voordeel te halen om de eigen binnenlandse productie te vrijwaren. Naast deze akkoorden over importbepalingen en -tarieven, worden ook sanitaire en fytosanitaire maatregelen opgelegd. Deze verschillen van land tot land en geven ook aanleiding tot discussie, waarbij het niet altijd eenduidig is of deze maatregelen ingevoerd worden om de eigen markt af te schermen of dat zij inderdaad voortkomen uit het voorzichtigheidsprincipe.

Het is duidelijk dat er heel wat internationale ontwikkelingen en mondiale gebeurtenissen invloed hebben op de Vlaamse landbouw. Dit deel geeft achtergrondinformatie bij deze sociaal-economische ontwikkelingen en schetst het internationale kader waarbinnen de Vlaamse land- en tuinbouwsector zich afspeelt.

BRONNEN

- Abraham, F. (2014) **Een verhaal van BRIC en MINT-landen**. Opiniestukken, Vlerick Business School. <http://www.vlerick.com/nl/about-vlerick/news/another-bric-in-the-wall>.
- Altieri, M.A. (2009) **Agroecology, small farms and food sovereignty**. Monthly Review 61: 102-113.
- AMIS Statistics (2014) **Agricultural Market information Statistics**. Food and Agricultural Organization, Rome, 2014. <http://statistics.amis-outlook.org/data/index.html#STATISTICALNOTES>.
- Berg, A. (2013) **Structural change in the agricultural markets?** Fourth session of the AMIS global food market information group. FAO, Rome.
- Bobenrieth, E., Wright, B. and Zeng, D. (2013) **Stocks-to-use ratios and prices as indicators of vulnerability to spikes in global cereal markets**. Agricultural Economics, 44: 43–52. doi: 10.1111/agec.12049.
- Bruinsma, J. (2009) **The Resource outlook to 2050: How much land, water and crop yields need to increase by 2050? Expert Meeting on How to Feed the World in 2050**. Food and Agriculture Organization of the United Nations Economic and Social Development Department, Rome.
- Carvalho, L. G., Kunin, W. E., Keil, P., Aguirre-Gutiérrez, J., Ellis, W. N., Fox, R., Groom, Q., Hennekens, S., Van Landuyt, W., Maes, D., Van de Meutter, F., Michez, D., Rasmont, P., Ode, B., Potts, S. G., Reemer, M., Roberts, S. P. M., Schaminée, J., WallisDeVries, M. F., Biesmeijer, J. C. (2013). **Species richness declines and biotic homogenisation have slowed down for NW-European pollinators and plants**. Ecology Letters 16: 870-878.
- Cline, W. R. (2007) **Global Warming and Agriculture: Impact Estimates by Country**. Center for Global Development and Peterson Institute for International Economics, Washington D.C., USA.
- Cordell, D., Drangert, J.-O. and White, S. (2009) **The Story of Phosphorus: Global food security and food for thought**. Global Environmental Change Journal 19 doi:10.1016/j.gloenvcha.2008.10.009.
- Cotula, L., Vermeulen, S., Leonard, R. and Keeley, J. (2009) **Land grab or development opportunity? Agricultural investment and international land deals in Africa**. IED/FAO/IFAD, London/Rome. ISBN: 978-1-84369-741-1.
- D'Haene, K., Laurijssens, G., Van Gils, B., De Blust, G. en Turkelboom, F. (2010) **Agriobiodiversiteit: een steunpilaar voor de 3de generatie agromilieumaatregelen?** Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie. Vlaamse overheid, Brussel.
- EFSA (2009) **Safety evaluation of ractopamine**. EFSA Panel on Additives and Products or Substances used in Animal Feed (FEEDAP). doi:10.2903/j.efsa.2009.1041.
- EFSA (2010) **Special Eurobarometer 354: food-related risks**. European Food Safety Authority, European Commission, Brussels.
- Erismann, J.W., Sutton, M.A., Galloway, J., Klimont, Z. and Winiwarte, W. (2008) **How a century of ammonia synthesis changed the world**. Nature Geoscience 1: 636-639.
- FAO (2002) **World agriculture: towards 2015/30, summary report**. Food and Agricultural Organization of the United Nations, Italy, Rome. 106p.
- FAO (2011) **Global food losses and food waste**. Food and Agricultural Organization of the United Nations, Italy, Rome.
- FAO (2013) **Statistical Yearbook 2013**. Food and Agricultural Organization of the United Nations, Italy, Rome.

FAO, IFAD and WFP (2013) **The State of Food Insecurity in the World 2013**. The multiple dimensions of food security. Food and Agricultural Organization of the United Nations, Italy, Rome.

Financial Times (2013) <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/dc1a8b88-1fd7-11e3-aa36-00144feab7de.html#axzz2t770wPGV>.

FAOstat (2014) **FAOstat**. Food and Agricultural Organization of the United Nations, Italy, Rome.

Fuglie, K. en Nin-Pratt, A. (2012) **A changing global harvest**. 2012 Global Food Policy Report, IFPRI.

Graham, A., Aubry, S., Künne, R. & Suárez, S.M. (2010) **Advancing African Agriculture (AAA): The Impact of Europe's Policies and Practices on African Agriculture and Food Security – Land Grab Study**. Food First Information and Action Network (FIAN). 115 p.

Gulati, A., Minot, N., Delgado, C. & Bora, S. (2005) **Growth in high-value agriculture in Asia and the emergence of vertical links with farmers**. Paper presented at the workshop 'Linking Small-Scale Producers to Markets: Old and New Challenges', World Bank, Washington, D.C.

Hazell, P., Poulton, C., Wiggins, S. and Dorward, A. (2007) **The Future of small farms for poverty reduction and growth**. International Food Policy Research Institute (IFPRI) 2020 Discussion Paper 42, May 2007. Washington D.C.

IFPRI (2014) **2013 Global Food Policy Report**. International Food Policy Research Institute (IFPRI) US, Washington.

ILRI (2009) **Global demand for animal protein and its implications for the feed industry**. Published by ILRI, W. Dwight Armstrong – JDA Consulting, LLC, Key Biscayne, Florida, US.

IMF (2013) **World Economic Outlook Database 2013**. International Monetary Fund, US, Washington.

Indexmundi (2014) **Indexmundi**. www.indexmundi.com/

IPCC (2007) **Fourth Assessment Report: Climate Change 2007 (AR4)**. Intergovernmental Panel on Climate Change, Switzerland.

IPCC (2013) **Climate Change 2013 The Physical Science Basis**. Intergovernmental Panel on Climate Change, Switzerland.

Lin, J.Y. & Martin, W. (2010) **The financial crisis and its impacts on global agriculture**, *Agricultural Economics*, 41:133-144.

Lowder, S.K., Skoet, J. & Singh, S. (2014) **What do we really know about the number and distribution of farms and family farms in the world?** Background paper for The State of Food and Agriculture 2014, ESA Working Paper No. 14-02. Rome, FAO.

Lutz, W., Sanderson, W. & Scherbov, S. (2001) **Dimensions of global population projections: what do we know about future population trends and structures?** *Nature* (412) 543-545. Meeusen, M.J.G., Reinhard, S. & Bos, E.J. (2008) *Waardering van duurzaamheidsprestaties van biologische landbouw*. LEI, Wageningen UR, Den Haag.

Momagri (2012) **Soutiens Globaux à la Production Agricole (SGPA): Résultats et enseignements pour les Etats-Unis et l'Europe sur la période 2005-2010**, Paris.

Nagayets, O. (2005) **Small farms: current status and key trends**. Information Brief. Prepared for the Future of Small Farms Research Workshop Wye College, June 26-29, 2005, Wye, UK.

Nellemann, C., MacDevette, M., Manders, T., Eickhout, B., Svihus, B., Prins, A. G. & Kaltenborn, B. P. (Eds.) (2009) **The environmental food crisis – The environment's role in averting future food crises**. A UNEP rapid response assessment. United Nations Environment Programme, GRID-Arendal, www.grida.no, ISBN: 978-82-7701-054-0, Norway.

Oeschger, M.P. & Silva, C.E. (2007) **Genetically modified organisms in the United States: Implementation, concerns and public perception**. *Advanced biochemical engineering/biotechnology* 107:57-68.

OESO (2010) **Bioheat, Biopower and Biogas: Developments and Implications for Agriculture**, OECD Publishing.

OESO (2013) **Economic Outlook, Volume 2013 Issue 2**. OECD Publishing. DOI:10.1787/agr_outlook-2013-en.

OESO-FAO (2013) **Agricultural Outlook 2013–2022**. OECD Publishing.

Pimentel, D., Hepperly, P., Hanson, J., Douds, D. and Seidel, R. (2005) **Environmental, Energetic, and Economic Comparisons of Organic and Conventional Farming Systems**. *BioScience* 55(7):573–582.

PwC (2013) **World in 2050: The BRICs and beyond: prospects, challenges and opportunities**. PricewaterhouseCoopers, UK.

Rodrik, D. (2011) **The future of economic convergence**. National bureau of economics research. Cambridge, 02138. <http://www.nber.org/papers/w17400>.

Rothkopf, G. (2007). **A Blueprint for green energy in the Americas**. Inter-American Development Bank, Washington, D.C.

Smith, A., Watkiss, P., Tweddle, G., Mckinnen, A., Browne, M., Hunt, A., Treleven, C., Nash, C. & Cross, S. (2005) **The validity of food miles as an indicator of sustainable development**. DEFRA, UK.

Stephenson (2010). **Livestock and climate policy: less meat or less carbon**. Round Table on Sustainable Development. OESO.

Tait, J. (2001) **More Faust than Frankenstein: the European debate about the precautionary principle and risk regulation for genetically modified crops**. *Journal of Risk Research* 4(2) 175-189.

Thapa, G. (2009) **Smallholder Farming in Transforming Economies of Asia and the Pacific: Challenges and Opportunities**. Discussion Paper prepared for the side event organized during the Thirtythird session of IFAD's Governing Council, 18 February 2009, IFAD.

TNCDB/DITC (2011) **The Global system of trade preference among developing countries (GSTP) Assessment of intra-GSTP tariff cuts for 22 countries**. Unedited draft for discussion prepared by TNCDB/DITC.

Tuck, S.L., Winqvist, C., Mota, F., Ahnstrom, J., Turnbull, L.A. & Bengtsson J. (2014) **Land-use intensity and the effects of organic farming on biodiversity: a hierarchical meta-analysis**. *Journal of Applied Ecology*. doi: 10.1111/1365-2664.12219.

UN (2013) **MDG Gap Task Force Report 2013: The Global Partnership for Development: The Challenge We Face**. https://www.un.org/en/development/desa/policy/mdg-gap/mdg_gap2013/mdggap_facts_2013_en.pdf.

UN-REDD, <http://www.un-redd.org/AboutUN-REDDProgramme/tabid/102613/Default.aspx>.

UNCTAD (2013) **The least developed countries report 2013**. Growth with employment for inclusive and sustainable development. United Nations Conference on Trade and Development. Switzerland, Geneva.

- UNESCO (2012) <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b1/Waterschaarste.UNESCO2012.jpg>.
- US Energy Information Administration (2014) **International Energy Statistics** <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=79&pid=79&aid=1&cid=regions,&syid=2007&eyid=2011&unit=TBDP>.
- Vandermeulen, V., Nolte, S., Van Huylenbroeck, G. (2010) **Hoe biobased is de Vlaamse economie?**, Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, UGent, Brussel, 132 p.
- Von Braun, J. en Meinzen-Dick, R. (2009) **'Land Grabbing' by foreign investors in developing countries: Risks and opportunities**. IFPRI Policy Brief, New York, VS.
- Weber, C. en Matthews, H.S. (2008) **Food-Miles and the Relative Climate Impacts of Food Choices in the United States**. Environ. Sci. Technol (42) 3508–3513.
- Wereldbank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/1W?display=graph>.
- Willer, H. and Kilcher, L. (Eds.) (2009): **The World of Organic Agriculture**. Statistics and Emerging Trends 2009 IFOM, Bonn, FiBL, Frick, ITC, Geneva p.24.
- Willer, H, Lernoud, J, and Kilcher, L. (2013a) **The World of Organic Agriculture**. Statistics and Emerging Trends 2013. FiBL, Frick, and, IFOAM, Bonn p.340.
- Willer, H, Lernoud, J, and Kilcher, L. (2013b) <http://www.organic-europe.net/europe-data-tables.html>.
- Wright, B.D. (2009) **International grain reserves and other instruments to address volatility in grain markets**. World Bank Policy Research Working Paper Series, World Bank, Washington, DC.
- WTO (2014) **Country profiles: European Union**. <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=E27>.
- WTO (2013a) **World Trade Report: 2013 Factors shaping the future of world trade**. WTO, Geneva, Switzerland, p.340.
- WTO (2013b) **International Trade Statistics 2013**. WTO, Geneva, Switzerland, p. 208.

**NAAM: DANNY BOEDT EN
SABINE WILLEMS
LEEFTIJD: 49 EN 47
PLAATS: LEFFINGE
TEELT: VARKENS EN
MELKVEE**

Danny Boedt nam in 1990 het melkveebedrijf van zijn ouders over. Zijn vrouw, Sabine Willems, komt uit een gezin van varkensboeren. Al voordat ze trouwden, bouwden ze daarom een varkensstal. Hij ging naar de landbouwschool. Zij is van opleiding kinderverzorgster.

32 ha telt hun bedrijf. Ze houden een 60-tal melkkoeien, 45 stuks jongvee, 130 zeugen en 1.400 mestvarkens. Hun areaal bestaat uit blijvend grasland, maïs, suikerbieten, luzerne en voederbieten. Daarmee voederen ze hun melkvee.

Ze houden ervan buiten te werken en de hele dag samen te zijn. Als de kinderen – twee zonen van 22 en 13 en een dochter van 19 – thuiskomen, staat altijd iemand voor hen klaar. Uiteraard is niet alles rozengeur en maneschijn. Landbouwers zijn nooit klaar met hun werk, het onvoorspelbare weer speelt hen parten, de milieunomen worden steeds strenger en de papierwinkel neemt toe. Bovendien heeft de varkenssector geen beste reputatie.

Wat brengt de toekomst? De melkveestapel willen ze eventueel nog uitbreiden tot 80 stuks. Als er zich een opportuniteit voordoet, willen ze grond bijkopen om meer aan teeltrotatie te kunnen doen. Van de aankoop van een melkrobot zijn ze nog niet overtuigd. Stilaan wordt het ook tijd voor de nieuwe generatie. Ze kijken daarvoor vooral naar hun dochter: “Het boeren zit haar in het bloed.”

LANDBOUWBELEIDS- ONTWIKKELINGEN IN DE EU

Dirk Bergen, Linn Dumez, Kris Roels,
Eva Van Buggenhout, Bart Van der Straeten,
en Anne Vuylsteke

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie is voor de periode 2014-2020 veel nadrukkelijker verstrengd en geïntegreerd met de globale EU 2020-strategie van het Europa met 28 lidstaten.

Daarom besteden we in dit hoofdstuk eerst aandacht aan de grote lijnen van deze strategie en aan de verdere uitbreidingsplannen van de EU. We zoomen in op het EU-budget en de verdeling over de grote posten, met daarin de geplande uitgaven voor het landbouw- en plattelandsbeleid.

Daarna schetsen we de belangrijkste aspecten van het nieuwe GLB: wat zijn de nieuwe elementen, hoe evolueren de GLB-uitgaven, hoe wordt het beleid bijgestuurd om in te spelen op de hervormingsdoelstellingen? Die doelstellingen beogen een versterkt concurrentievermogen, een verbeterde duurzaamheid en een verhoogde doeltreffendheid. Voor het realiseren van deze doelstellingen worden nieuwe accenten gelegd voor directe inkomenssteun, marktmaatregelen en plattelandsontwikkeling, en ten slotte op het vlak van de horizontale en financiële bepalingen.

Om de doelstellingen tegen 2020 te halen, wordt veel verwacht van de wijze waarop de landbouw zal investeren in onderzoek en de innovaties in de praktijk zal weten te brengen. De koppeling met de Horizon 2020-onderzoeksstrategie is daarom erg belangrijk.

Ten slotte gaan we in dit hoofdstuk in op een aantal brede actuele beleidsthema's die verband houden met landbouw. Die thema's bepalen de ruimte en de voorwaarden waarbinnen de landbouw in Europa kan opereren. Zij bieden kansen en mogelijkheden voor de landbouwsector om daarop in te spelen.

1 EU-BELEID EN EU-BUDGET

1.1 Grote lijnen van de EU 2020-strategie

De EU 2020-strategie is het lopende tienjarenplan voor groei van de Europese Unie (2010-2020). Het plan moet ervoor zorgen dat de Europese economie zich ontwikkelt tot een zeer concurrentiële, sociale en groene markteconomie en bouwt voort op de Lissabonstrategie. Het plan moet niet alleen de economische crisis helpen overwinnen, maar ook de problemen van ons groeimodel aanpakken en de voorwaarden scheppen voor een ander soort groei: slimmer, duurzamer en inclusief (voor iedereen).

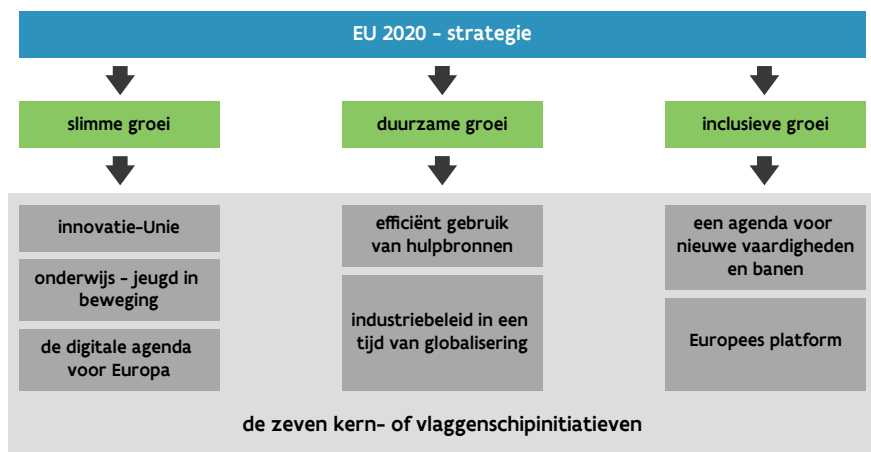
Met slimme groei kan de EU beter presteren op het gebied van onderwijs, onderzoek en innovatie, en de digitale samenleving. Duurzame groei verwijst naar een competitieve, groene(re) economie die zuinig omgaat met grondstoffen. Bij inclusieve groei gaat het om een economie met veel werkgelegenheid en economische, sociale en territoriale cohesie.

De EU 2020-strategie is ontwikkeld als een partnerschap tussen de Europese Unie en haar lidstaten. Om er concrete invulling aan te geven, worden tegen 2020 vijf hoofddoelstellingen vastgesteld op het vlak van werkgelegenheid, onderzoek en ontwikkeling, klimaatverandering en duurzame energievoorziening, onderwijs en de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting.

Zo is het 2020-kerndoel voor werkgelegenheid dat 75% van de bevolking tussen 20 en 64 jaar werk heeft en voor onderzoek en ontwikkeling dat 3% van het EU-BNP daarin wordt geïnvesteerd. Voor klimaatverandering en duurzame energievoorziening gaat het om het halen van de 20/20/20-doelstellingen: 20% minder uitstoot van broeikasgassen dan in 1990 (of zelfs 30%, als de omstandigheden het toelaten), 20% van de energie uit duurzame energiebronnen en 20% meer energie-efficiëntie.

Om het proces op EU-niveau te katalyseren heeft de Europese Commissie zeven kern- of vlaggenschipinitiatieven opgezet. Die initiatieven vormen het kader voor gezamenlijke acties van de EU en de nationale autoriteiten op aandachtsgebieden zoals innovatie, digitale economie, werkgelegenheid, industriebeleid, armoede en efficiënt gebruik van hulpbronnen (figuur 1).

Figuur 1. Schematische voorstelling van de EU 2020-strategie

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van informatie Europese Commissie

Voor de landbouw verwijst duurzame groei naar een concurrentiële, CO₂-armere landbouw die zuinig en duurzaam omgaat met grondstoffen en die zorg draagt voor het milieu, minder emissies uitstoot en de biodiversiteit in stand houdt. Als grootgebruiker van het platteland is landbouw zeker betrokken bij inclusieve groei. Slimme groei zal ook voor landbouw belangrijk zijn, voor het creëren van nieuwe producten en diensten en om de informatie- en communicatietechnologieën nuttig aan te wenden. Ook voor landbouw zal het zaak zijn om bij de tijd te blijven.

1.2 Uitbreidingsplannen EU

De uitbreiding is een belangrijke hefboom om vrede, democratie, welvaart en stabiliteit in Europa te verspreiden. Onderzoek wijst bovendien uit dat het lidmaatschap zeer gunstig uitpakt voor de economieën van de nieuwe lidstaten. Bovendien is de EU door de schaalvergroting een sterkere speler op het wereldtoneel geworden.

Landen kunnen echter niet zomaar toetreden tot de Europese Unie: zij moeten aan een aantal voorwaarden voldoen. Zo moet een toekomstige lidstaat: 1. een stabiele democratie hebben die de rechtsstaat, de eerbiediging van de mensenrechten en de bescherming van de minderheden waarborgt, 2. over een functionerende markteconomie beschikken en 3. gemeenschappelijke regels, normen en beleidsmaatregelen aanvaarden die de basis van de EU-wetgeving vormen (het zogenaamde 'acquis communautaire').

Recent is Kroatië in 2013 als 28ste lid tot de EU toegetreden. Daarnaast lopen nog toetredingsonderhandelingen met Turkije, Macedonië, Montenegro en Servië. Samen hebben deze kandidaat-lidstaten meer dan 90 miljoen inwoners (waarvan bijna 81 miljoen in Turkije) ten opzichte van de circa 352 miljoen inwoners van de EU-28. Verder op het lijstje van potentiële toetreders staan onder meer Albanië, Bosnië en Herzegovina en Kosovo.

1.3 EU-budgetverdeling over de grote posten en het aandeel van landbouw

Het EU-budget voor de komende periode is vastgelegd in het meerjarig financieel kader 2014-2020 (MFK) dat is overeengekomen door het Europees Parlement, de Europese Raad en de Europese Commissie. Het financieel kader bepaalt voor elk jaar van de lopende periode van zeven jaar het maximale EU-budget voor de verschillende beleidsdomeinen. Dat wordt vervolgens verdeeld over de lidstaten. Het budget moet in België nog tussen de gewesten worden verdeeld.

Voor de volledige zeven jaar komt de meerjarenbegroting uit op een bedrag van 960 miljard euro (tabel 1). Dat is 1 procent van het bnp van alle lidstaten bij elkaar. Voor de periode 2007-2013 bedroeg de meerjarenbegroting nog 994 miljard euro, 1,12 procent van het bnp van alle lidstaten tezamen.

Het aandeel voor landbouw is aanzienlijk en bedraagt op dit moment circa 40%. Dat komt omdat het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) een van de weinige gebieden is die hoofdzakelijk via de EU worden gefinancierd. Het beleid op de meeste andere beleidsterreinen wordt hoofdzakelijk door de lidstaten zelf betaald. Het is dan ook nuttig om de landbouwbegroting in het licht van alle overheidsuitgaven in de EU te bekijken.

Het aandeel van het landbouwbudget in de EU-begroting is in de afgelopen bijna 35 jaar sterk gedaald, van meer dan 70% in 1980 naar de huidige circa 40%. Tijdens de komende periode neemt het aandeel verder af tot minder dan 38% in 2020.

Het GLB wordt vormgegeven door middel van twee zogenaamde 'pijlers' die elk verbonden zijn aan een landbouwfonds. Pijler 1 krijgt middelen vanuit het Europees Landbouwarantiefonds (ELGF) voor directe steun en marktmaatregelen. Pijler 2 krijgt middelen uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) en behelst allerlei maatregelen voor plattelandsontwikkeling.

Tabel 1. Meerjarig financieel kader 2014-2020, vastleggingen in miljoen euro (prijzen 2011)

budgetposten	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	totaal	aandeel (%)
1. slimme en inclusieve groei									
1a concurrentievermogen voor groei en banen	15.605	16.321	16.726	17.693	18.490	19.700	21.079	125.614	13,08
1b economische, sociale en territoriale samenhang	44.678	45.404	46.045	46.545	47.038	47.514	47.925	325.149	33,87
2. duurzame groei; natuurlijke hulpbronnen	55.883	55.060	54.261	53.448	52.466	51.503	50.558	373.179	38,87
Europees Landbouwgarantiefonds (ELGF) - markt-gerelateerde uitgaven en directe betalingen	41.585	40.989	40.421	39.837	39.079	38.335	37.605	277.851	28,94
Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) – uitgaven voor plattelandsontwikkeling	12.865	12.613	12.366	12.124	11.887	11.654	11.426	84.936	8,85
3. veiligheid en burgerschap	2.053	2.075	2.154	2.232	2.312	2.391	2.469	15.686	1,63
4. globaal Europa	7.854	8.083	8.281	8.375	8.553	8.764	8.794	58.704	6,12
5. administratie	8.218	8.385	8.589	8.807	9.007	9.206	9.417	61.629	6,42
6. compensatiebedragen	27	0	0	0	0	0	0	27	0
totaal (vastleggingskredieten)	134.318	135.328	136.056	137.100	137.866	139.078	140.242	959.988	100

Bron: Europese Commissie

2 GEMEENSCHAPPELIJK LANDBOUWBELEID

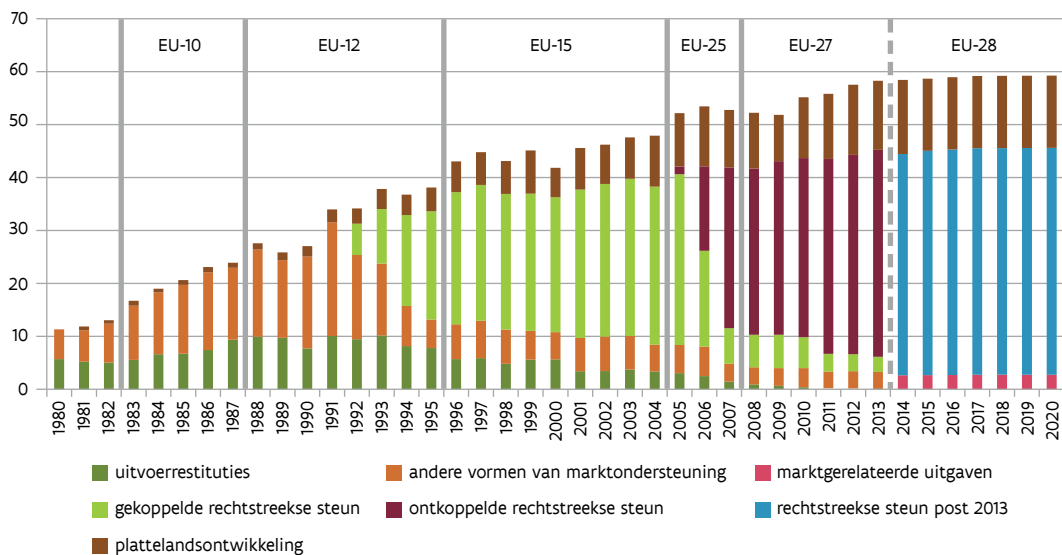
2.1 Evolutie van het GLB

Het nieuwe GLB bouwt verder op een reeks eerdere ontwikkelingen, op een aantal gedurende de laatste decennia gemaakte beleidskeuzes en bijstellingen daarvan. Deze evolutie is goed zichtbaar aan de hand van het budgetaandeel in de diverse beleidsinstrumenten (figuur 2).

Terwijl de GLB-uitgaven in de jaren 80 vooral besteed zijn aan uitvoerrestituties en andere vormen van marktondersteuning werd deze steun in het begin van de jaren 90 in belangrijke mate omgevormd naar inkomenssteun. Aanvankelijk ging het om (aan de productie) gekoppelde inkomenssteun, maar die werd vanaf 2005 grotendeels ontkoppeld. Over de beschouwde periode hebben ook de uitgaven voor plattelandsontwikkeling gaandeweg aan belang gewonnen.

In het nieuwe GLB kunnen alleen nog uitvoerrestituties worden gegeven in welbepaalde uitzonderlijke omstandigheden en zijn de marktgerelateerde uitgaven beperkter en enigszins bijgestuurd. Gekoppelde rechtstreekse steun blijft mogelijk maar wordt onder voorwaarden en in beperkte mate nog alleen als overgangsmaatregel geduld. De rechtstreekse steun is 'groener' geworden omdat er bijkomende eisen aan worden gesteld en het belang van het plattelandsbeleid is verder toegenomen.

Figuur 2. Ontwikkeling van de GLB-uitgaven, miljard euro (lopende prijzen), 1980-2020

Bron: Europese Commissie – DG Landbouw en Plattelandsontwikkeling

2.2 Accentverschuivingen in de financiering van het GLB

2.2.1 Restricties op het globale budget

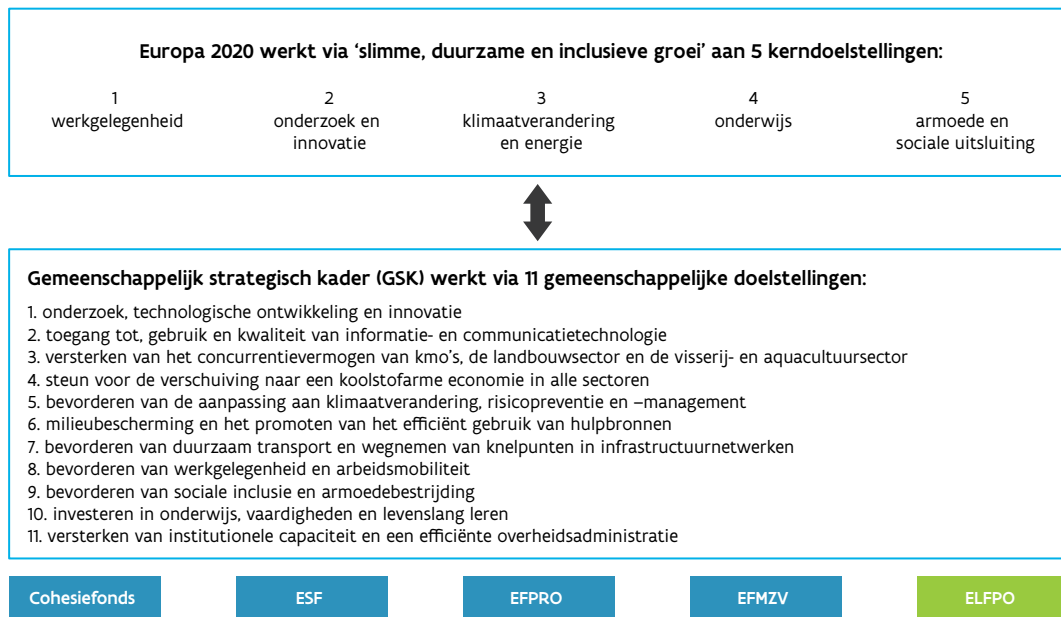
Waar het totale Europese GLB-budget over de laatste decennia en mede als gevolg van de toetreding van nieuwe lidstaten de neiging had om van jaar tot jaar te stijgen, wordt deze trend in de periode 2014-2020 omgebogen. Er is vooral sprake van een stabilisering (in lopende prijzen) en als gevolg daarvan van een daling van de jaarlijkse GLB-uitgaven via het ELGF en ELFPO in constante prijzen. Over de nieuwe MFK-budgetperiode bedraagt de daling circa 13% in constante prijzen 2011 (en gerekend met een deflator van 2%).

2.2.2 Betere afstemming pijler 2 met andere Europese programma's

De Europese pijler 2-middelen leveren in de periode 2014-2020 een meer zichtbare bijdrage aan de strategie van Europa op middellange termijn. Zij zijn duidelijk verankerd in de strategie voor 'slimme, duurzame en inclusieve groei' (EU 2020-strategie). Samen met de middelen uit vier andere Europese fondsen - het Cohesiefonds, het Europees Sociaal Fonds (ESF), het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en het Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij (EFMZV) - dragen ze bij aan het realiseren van het gemeenschappelijk strategisch kader (GSK) via elf gemeenschappelijke doelstellingen.

Die gemeenschappelijke doelstellingen zijn de verdere vertaling van de vijf hoofddoelstellingen van de EU 2020-strategie rond werkgelegenheid, onderzoek & innovatie, klimaatverandering & energie, onderwijs en armoede & sociale uitsluiting in operationele programma's waarvoor de nodige fondsen ter beschikking staan (figuur 3).

Figuur 3. Afstemming ELFPO-middelen met andere Europese programma's

Bron: Europese Commissie (2013)

2.3 Grote lijnen van het nieuwe GLB

De grote lijnen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid voor de periode 2014-2020 zijn uitgezet op basis van de uitdagingen voor de landbouw op economisch, milieu- en territoriaal gebied. Er is nagedacht over de rol die het GLB daarin kan spelen om landbouwers te ondersteunen om deze uitdagingen aan te pakken.

Op economisch gebied werden als belangrijkste uitdagingen de voedselzekerheid, de vertraagde productiviteitsgroei, de prijs-/inkomensvolatiliteit en de economische crisis naar voren geschoven. Op milieugebied gaat het vooral om CO₂-uitstoot, bodemuitputting, water-/luchtkwaliteit en het behoud van natuurlijke habitats en biodiversiteit. Op territoriaal gebied is gewezen op het belang van de leefbaarheid van het platteland en op de diversiteit van de landbouw.

Figuur 4 geeft aan hoe de uitdagingen vertaald werden in de primaire hervormingsdoelstellingen voor het GLB: een versterkt concurrentievermogen, een verbeterde duurzaamheid en een verhoogde doeltreffendheid.

Figuur 4. Van uitdagingen naar hervormingsdoelstellingen voor het GLB

Bron: Europese Commissie – DG Landbouw en Plattelandsontwikkeling

Bij de nieuwe elementen in het GLB horen zeker een aantal als 'historisch' aangemerkte verschuivingen. Zo wordt de landbouw als gezamenlijke leverancier van een particulier en collectief goed nadrukkelijker in het centrum van het GLB geplaatst en wordt de steun rechtvaardiger herverdeeld: zowel door externe (tussen lidstaten) als door interne convergentie (binnen lidstaten).

Er is gestreefd naar een meer geïntegreerd en meer coherent GLB. De bestaande tweepijlerstructuur (voor directe en voor plattelandssteun) blijft overeind, maar de complementariteit van beide pijlers wordt sterk vergroot. Integratie zal verder plaatsvinden door het operationaliseren van één overkoepelend monitoring- en evaluatiesysteem.

In het nieuwe GLB wordt meer flexibiliteit ingebouwd voor het halen van de GLB-doelstellingen. Om meer recht te doen aan de sterk uiteenlopende productieomstandigheden in de Europese Unie wordt een meer flexibele toepassing van beleidsinstrumenten mogelijk gemaakt.

2.4 Van primaire naar secundaire doelstellingen

Figuur 5 geeft een beknopt overzicht van de drie GLB-hervormingsdoelstellingen en van de wijze waarop deze in secundaire doelstellingen vertaald zijn om ze verder te concretiseren. Die worden daarna nog verder besproken, waarbij de focus gelegd wordt op beleid en beleidsinstrumenten om deze effectief te kunnen realiseren.

Figuur 5. Het toekomstige GLB in een oogopslag: primaire en secundaire hervormingsdoelstellingen

Bron: Europese Commissie – DG Landbouw en Plattelandontwikkeling

2.4.1 Hervormingsdoelstelling 1: versterkt concurrentievermogen

Om het concurrentievermogen te versterken wordt ingezet op meer marktgerichtheid, een betere werking van de voedselketen en het overbruggen van de kloof tussen kennis en praktijk.

Bij meer marktgerichtheid moet onder meer gedacht worden aan de geleidelijke afschaffing van productiebeperkingen (zoals quota), zodat groei mogelijk wordt en productie daar plaatsvindt waar ze het meest efficiënt is, aan het stroomlijnen van de beschikbare marktinstrumenten en de versterking van het vangnet voor landbouwbedrijven en ten slotte aan sterkere mechanismen voor crisisbeheer (waarbij ook sprake is van een toolkit voor risicomanagement). Om de werking van de voedselketen te verbeteren, wordt veel verwacht van een versterkt wetgevend kader voor producentenorganisaties (PO's) en brancheorganisaties (BO's), van de financiële steun voor de oprichting van PO's en van meer steun voor korte toeleveringsketens. Om de kloof tussen praktijk en kennis te overbruggen, worden Europese innovatiepartnerschappen (EIP's) uitgewerkt, wordt landbouwonderzoek en kennisoverdracht gestimuleerd en wordt gerekend op de positieve impact van de bedrijfsadviesdiensten.

2.4.2 Hervormingsdoelstelling 2: verbeterde duurzaamheid

Om de duurzaamheid van de landbouw te verbeteren, wordt in het nieuwe GLB voorzien in groenere rechtstreekse betalingen, plattelandsontwikkeling en meer aandacht voor onderzoek en innovatie.

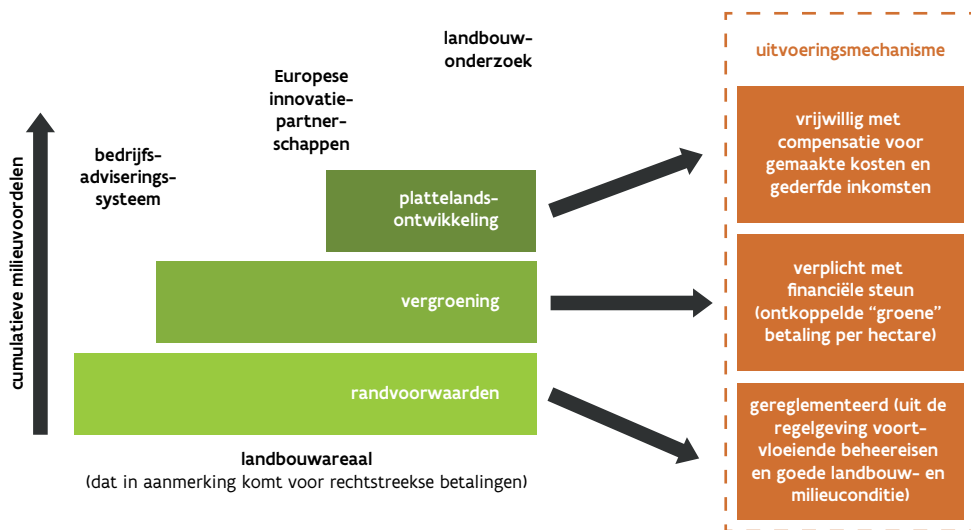
Om de band tussen de landbouwsector en onderzoek en innovatie te stimuleren wordt onder meer ingezet op EIP's, kennisoverdracht en bedrijfsadviesdiensten. Rechtstreekse betalingen worden 'groener' door het invoeren van drie verplichte vergroeningspraktijken (gewasdiversificatie, behoud van blijvend grasland en beschikken over een minimale oppervlakte ecologisch aandachtsgebied (EAG)), door het koppelen van 30% van het budget aan deze eisen en door randvoorwaarden. Ook de plattelandsontwikkeling moet 'groener' worden. Dat wordt beoogd door klimaatverandering en milieu als transversale doelstellingen te incorporeren in de plattelandsontwikkelingsprogramma's en door het verplichte minimumbestedingsniveau van 30% voor milieugerelateerde maatregelen.

Een en ander wordt gevisualiseerd aan de hand van de voor het GLB ontwikkelde nieuwe vergroeningsstructuur (figuur 6). De verplichte randvoorwaarden zijn daarbij de reglementaire sokkel met de uit de regelgeving voortvloeiende beheereisen en de verplichting om de grond in goede landbouw- en milieuconditie te houden. Het niet voldoen aan deze randvoorwaarden impliceert een vermindering van het berekende basisbedrag voor directe steun.

Als een landbouwer aan de vergroeningseisen voldoet, ontvangt hij een vergroeningspremie. Daardoor verhoogt het totale bedrag van de rechtstreekse steun die hij ontvangt met 30%. Deze vergroeningspremie kan daarom gezien worden als een van de specifieke productie ontkoppelde 'groene' betaling per hectare. Landbouwers zijn verplicht hieraan te voldoen als ze dat belangrijk onderdeel van directe steun willen ontvangen. Het niet voldoen aan de vergroeningsvereisten kan ook leiden tot een verminderde basisbetaling.

'Groene' maatregelen die door landbouwers worden genomen in het kader van plattelandsontwikkeling zijn daarentegen vrijwillig. In principe worden landbouwers voor deze maatregelen (geheel of gedeeltelijk) gecompenseerd voor de gemaakte kosten en/of de gederfde inkomsten.

Figuur 6. De nieuwe vergroeningsstructuur van het GLB

Bron: Europese Commissie – DG Landbouw en Plattelandsontwikkeling

2.4.3 Hervormingsdoelstelling 3: verhoogde doeltreffendheid

De Europese Commissie, de Raad van Ministers en het Europese Parlement hebben alle een verhoogde doeltreffendheid als cruciaal punt naar voren geschoven. Die wordt in het nieuwe GLB beoogd door middel van een gerichtere steunverlening, een rechtvaardigere verdeling van de steun en een strategischere aanpak van de uitgaven.

Om de steun gericht te maken, wordt een sterk accent gelegd op de actieve landbouwer, op jonge landbouwers, op het 'vergroenen' van de betalingen en op beperkte gekoppelde steun voor sectoren in moeilijkheden. Om tot een rechtvaardigere verdeling van de steun te komen, is de aandacht vooral gegaan naar de convergentie van betalingen tussen lidstaten en naar de convergentie van betalingen tussen landbouwers (binnen eenzelfde lidstaat). Om de uitgaven strategischer te kunnen aanpakken, werd een gemeenschappelijk beleidskader gecreëerd voor alle Europese structuur- en investeringsfondsen. Ook het gemeenschappelijke monitoring- en evaluatiesysteem voor het gehele GLB valt in dit licht te zien.

2.5 Van hervormingsdoelstellingen naar nieuwe wetgeving

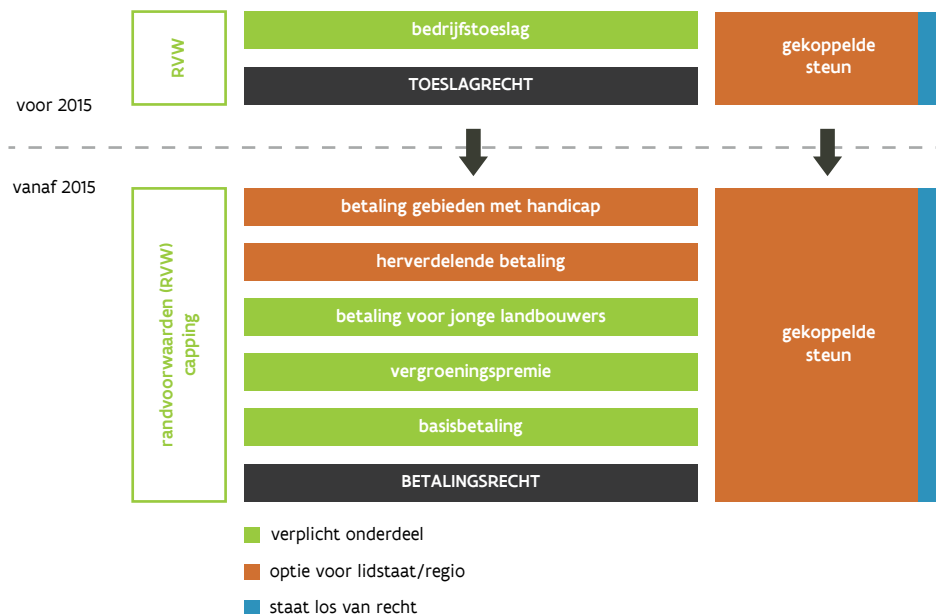
De Europese Commissie heeft de hervorming vertaald in vier grote wetgevende voorstellen: rond directe inkomenssteun, marktmaatregelen, plattelandsontwikkeling en de zogenaamde horizontale en financiële bepalingen. Per voorstel geven we hierna een toelichting van de belangrijkste punten uit het oorspronkelijke voorstel en het eindakkoord.

2.5.1 Directe inkomenssteun

Het nieuwe EU-kader voor directe steun na 2015 is gevisualiseerd in figuur 7. De belangrijkste aspecten zijn daarbij de evolutie van toeslagrechten naar betalingsrechten, met een gelaagde opbouw die op zijn minst uit drie verplichte onderdelen bestaat: de basisbetaling, de vergroeningspremie en de betaling voor jonge landbouwers. Optionele directe steun is er voor de betaling in gebieden met een handicap, de herverdelende betaling en de gekoppelde steun.

De wijze waarop de inkomenssteun van de landbouwers vandaag verdeeld is tussen de bedrijven varieert zeer sterk tussen de lidstaten en tussen landbouwers binnen een lidstaat. De verschillen zijn voornamelijk om historische redenen ontstaan. De Raad van ministers van Landbouw en het Europese Parlement hebben daarom beslist om de inkomenssteun gelijk, eenvoudiger en gericht in te zetten. Ook zullen enkel actieve landbouwers in de toekomst nog inkomensondersteuning ontvangen. Tegelijk werd de toekenning van deze inkomenssteun voor 30% gekoppeld aan het respecteren van drie praktijken die bijdragen aan een beter beheer van de natuurlijke hulpbronnen en aan de klimaatactie (vergroeningspremie). Om het Europees probleem van opvolging in de sector aan te pakken, hebben Raad en Europees Parlement beslist om een bijkomende inkomensondersteuning te geven voor jonge landbouwers. Tot slot is een aparte steunverlening op maat van kleine landbouwbedrijven voorgesteld en een beperkte mogelijkheid voor de koppeling van steun aan productie voor de meest kwetsbare sectoren. De belangrijkste elementen op het vlak van directe inkomenssteun zijn daarmee genoemd: interne convergentie, vergroening, jonge landbouwers en het begrip 'actieve landbouwer'.

Figuur 7. EU-kader voor directe steun na 2015

Bron: Europese Commissie – DG Landbouw en Plattelandsontwikkeling

Interne convergentie van de inkomenssteun

De Europese Commissie stelde voor dat alle landbouwers in een lidstaat of een regio tegen 2019 hetzelfde bedrag aan inkomenssteun per hectare (flat rate) zouden ontvangen, via een geleidelijke verschuiving van de steun van bedrijven die vandaag zeer hoge bedragen per hectare ontvangen naar bedrijven die vandaag weinig of geen inkomenssteun krijgen. Het eindakkoord bestaat erin dat de interne convergentie minder verregaand ingevoerd kan worden en dat de lidstaten of regio's uit verschillende modellen kunnen kiezen om deze te realiseren. Tegen 2019 dienen alle landbouwers minimaal 60% van het regionaal of nationaal gemiddelde betaalrecht per hectare te ontvangen. Naast de landbouwers die zullen verliezen bij deze herverdeling zijn er ook heel wat die zullen winnen. Dat zal in principe vooral gelden voor die landbouwers die over meer grond dan toeslagrechten beschikken of van wie bepaalde teelten in het nieuwe systeem subsidiabel zijn geworden.

Vergroening

Zoals eerder aangegeven heeft de Europese Commissie 30% van de directe inkomenssteun verbonden aan de voorwaarde om drie praktijken te respecteren die bijdragen tot een duurzamer beheer van de natuurlijke hulpbronnen en de klimaatactie. Het gaat dan met name over een voldoende grote teeltdiversificatie binnen het bedrijf, het behoud van het areaal blijvend grasland en het in stand houden en/of aanleggen van ecologisch aandachtsgebied op bouwland. Politiek was 'vergroening' een van de gevoeligste onderdelen van de hervorming. Het akkoord bestaat erin dat de drie vergroeningseisen behouden blijven maar op een meer flexibele manier ingevuld kunnen worden en dat de bestaande inspanningen zoals groenbedekking en agromilieumaatregelen kunnen worden gevaloriseerd. Daarnaast is ook het voorstel aanvaard om de vergroening ook gedeeltelijk via samenwerking tussen landbouwers te realiseren. Vermeldenswaard ten slotte is ook de mogelijkheid om equivalente maatregelen te realiseren wanneer deze meer milieuvorderen opleveren dan de vergroeningseisen.

Jonge landbouwers

De Europese Commissie stelde voor dat de lidstaten tot 2% van hun nationale enveloppe zouden moeten gebruiken om een bijkomend steunbedrag per hectare te geven aan jonge, startende landbouwers. Het bereikte politieke akkoord bepaalt dat de lidstaten wel verplicht in een bijkomend steunbedrag voor de jonge landbouwers voorzien maar dat ze kunnen kiezen uit verschillende modellen voor de berekening van deze inkomenstoeslag.

Actieve landbouwer

In het verleden kreeg het Europese landbouwbeleid soms de kritiek dat het in bepaalde gevallen geen 'echte landbouwers' ondersteunt. Daarom stelde de Europese Commissie voor om enkel nog directe inkomenssteun te geven aan 'actieve landbouwers'. Het is echter gebleken dat het moeilijk is om de 'actieve landbouwer' zo te definiëren dat niet-actieve landbouwers konden worden uitgesloten. Het uiteindelijke politieke compromis houdt rekening met alle praktische en juridische bezwaren. Het belangrijkste element is dat een zogenaamde 'negatieve lijst' is opgesteld van organisaties en personen die zeker geen actieve landbouwer kunnen zijn. Dat gaat dan bijvoorbeeld over luchthavens of vastgoedbedrijven. De Europese negatieve lijst is bindend. Lidstaten kunnen de lijst aanvullen naar eigen inzichten.

2.5.2 Marktmaatregelen

Om tegemoet te komen aan de internationale handelsverplichtingen heeft de Europese Commissie voorgesteld om de bestaande marktinstrumenten verder af te bouwen. Maar wegens de stijgende volatiliteit van de prijzen op de landbouwmarkten is tegelijkertijd en in ruil daarvoor gedacht aan alternatieven. Zo is het belang onderstreept van instrumenten om de onderhandelingspositie van de primaire producenten te verhogen. Er is ook gewezen op de noodzaak om een goed werkend vangnet van maatregelen overeind te houden om snel en efficiënt te kunnen inspelen op crisissituaties als die zich zouden voordoen in een van de landbouwsectoren.

Op het vlak van marktmaatregelen hebben de belangrijkste actuele of nieuwe elementen betrekking op de melkquota, de suikerquota, de productenorganisaties/brancheorganisaties (PO's/BO's) en de marktondersteuning.

Melkquota

Het EU-zuivelbeleid ondergaat sinds 2003 een grondige en stapsgewijze hervorming. De Mid Term Review in 2003 leidde tot een afname van de markt- en prijssteun door de interventieprijzen van boter en magere melkpoeder stapsgewijs te verlagen met respectievelijk 25% en 15% en door de interventieaankopen van boter te beperken.

In 2008 is in het kader van de Health Check beslist om de marktondersteuning verder af te bouwen. De interventiemechanismen zijn afgeslankt maar er bleef een vangnet bestaan. De Health Check bevestigde het niet verlengen van de melkquotaregeling vanaf 1 april 2015.

Sindsdien zijn en worden maatregelen genomen om voor de Europese melkveehouders een 'zachte landing' te realiseren. Zo werd bijvoorbeeld beslist om in de periode 2009/2010-2013/2014 de quota gedurende vijf opeenvolgende jaren jaarlijks met 1% te verhogen en werd de positieve vetcorrectiecoëfficiënt gehalveerd, wat voor een aantal lidstaten (waaronder België) tot een quotumverruiming leidde.

Ondertussen lopen ook discussies over maatregelen om crisissen in de toekomst te bestrijden. De standpunten daarover liggen echter ver uit elkaar. Een recent rapport van de Europese Commissie geeft aan dat de volatiliteit in de sector al sterk is toegenomen en de komende jaren nog sterk zal toenemen na de afschaffing van de melkquota. Op EU-niveau werd een marktobservatorium uitgewerkt om enerzijds de marktontwikkelingen goed te monitoren en op te volgen en om anderzijds proactief veiligheidsvoorzie-

ningen uit te werken en op uitzonderlijke omstandigheden te kunnen reageren. Over bijkomende maatregelen bestaat nog geen uitsluitel en lopen de discussies verder.

Suikerquota

De suikersector werd in 2006 grondig hervormd met het oog op een verdere rationalisering van de sector. Dit resulteerde in een daling van de minimumbietenprijs met 40%, een inkrimping van het Europese suikerquotum met 36% en een aanzienlijke afbouw van een aantal suikerfabrieken in Europa. Alle markt-instrumenten werden toen wel behouden, zoals onder andere de quota, de referentieprij voor suiker, de minimumbietenprijs, en het systeem van interprofessioneel onderhandelen met bijhorende aankoopvoorwaarden (een set van regels die vastleggen over hoe en wat er in de keten onderhandeld kan worden en die de bietenplanters beschermen tegen te lage prijzen).

Aanvankelijk stelde de Europese Commissie voor om de quota en de bij het suikerregime horende markt-instrumenten in 2015 af te schaffen. Het politieke akkoord bestaat erin om dat pas vanaf oktober 2017 te doen, maar dat de referentieprij voor suiker en het systeem van interprofessioneel onderhandelen met bijhorende aankoopvoorwaarden daarna wel integraal overeind blijft.

Producentenorganisaties en brancheorganisaties

Een van de grote uitgangspunten van de Europese Commissie bij de hervorming was een verdere liberalisering van de landbouwsector. Maar juist daarom wordt een goede ketenwerking en een voldoende sterke onderhandelingspositie van de primaire producenten essentieel geacht. In het verleden was het slechts voor een zeer beperkt aantal sectoren mogelijk om collectief te onderhandelen vanwege beperkingen inzake mededinging.

In de toekomst wordt het door de erkenning van producentenorganisaties en unies van producentenorganisaties mogelijk voor producenten om binnen alle sectoren een betere marktpositie te bemachtigen via collectieve onderhandeling. Het politiek akkoord bestaat erin dat de producenten van zuivel, suiker, granen, rundvlees, kalfsvlees en olijfolie collectief mogen onderhandelen over prijs en volume zonder eigendomsoverdracht (tussen producent en PO) voor het geheel of een deel van de productie. De andere sectoren mogen ook collectief samenwerken via PO's en collectief over prijzen onderhandelen maar daar is eigendomsoverdracht verplicht en moet over de hele productie onderhandeld worden. BO's mogen allerlei ketenafspraken maken, behalve over prijzen en volumes.

Marktondersteuning

Marktinterventie heeft twee facetten. Openbare interventie geldt (soms voor beperkte periodes) in de markten voor zachte tarwe, durumtarwe, gerst, maïs, padierijst, rundvlees, boter en magere melkpoeder. Steun voor private opslag kan toegekend worden voor rijst, suiker, olijfolie, vezelvlas, boter, kaas, magere melkpoeder, rund-, varkens-, schapen- en geitenvlees.

De referentieprijzen die een belangrijke invloed hebben op de hoogte van de interventieprijzen zijn al jaar en dag ongewijzigd. Omdat deze prijzen nooit geïndexeerd worden, wordt het vangnet in een wereld van stijgende productiekosten en inflatie in reële termen systematisch verlaagd. Er is nu afgesproken om deze prijzen meer 'bij de tijd' te brengen.

2.5.3 Plattelandsontwikkeling

De tweede pijler van het GLB geeft vorm aan het plattelandsontwikkelingsbeleid. Lidstaten krijgen binnen deze tweede pijler de vrijheid om, binnen de Europese krijtlijnen, een of meerdere plattelandsontwikkelingsprogramma's uit te werken, afgestemd op de specifieke behoeften van de lidstaat of de regio.

In de periode 2007-2013 bestond de architectuur van de plattelandsontwikkelingsprogramma's uit drie assen plus Leader. In die structuur werden de verschillende maatregelen geprogrammeerd onder een van de drie thematische assen. De doelstellingen van die assen waren de verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouw (as 1), de verbetering van het milieu en landbeheer (as 2), en de verbetering van de leefkwaliteit op het platteland en de bevordering van diversificatie van de economische bedrijvigheid (as 3). De vierde as was een methodologische as waarmee via de Leadermethodiek lokale en regionale initiatieven konden worden gefinancierd. Voor iedere as had de EU een minimumbesteding van het ELFPO-budget (Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling) opgelegd: 10% voor as 1, 25% voor as 2, 10% voor as 3 en 5% voor Leader.

Het nieuwe plattelandsontwikkelingsbeleid (2014-2020) is niet meer ingedeeld in assen, maar wel gestructureerd rond zes prioriteiten: (1) kennistransfer en innovatie, (2) competitiviteit van de landbouw, (3) voedselketen en risicobeheer, (4) ecosystemen, (5) natuurlijke hulpbronnen en klimaat en (6) sociale inclusie, armoedebestrijding en economische ontwikkeling van het platteland. Daarnaast zijn innovatie, milieu en klimaat drie horizontale doelstellingen die in elk plattelandsontwikkelingsprogramma aangepakt moeten worden. Elk programma zet in op de doelstellingen en prioriteiten die in de betrokken regio belangrijk zijn, via een waaier aan maatregelen die kunnen inspelen op een of meerdere prioriteiten.

Qua keuzewaaier aan maatregelen blijft er nog steeds heel wat mogelijk. In die zin zijn er weinig beperkingen. Er zijn zelfs nieuwe maatregelen toegevoegd, bijvoorbeeld in verband met risicobeheer en samenwerking.

Voor agromilieumaatregelen en de steun voor biolandbouw is de grootste vernieuwing de link met vergroening: er kan enkel een vergoeding gegeven worden voor extra inspanningen bovenop de relevante vergroeningsvoorwaarden.

Hoewel binnen de tweede pijler inhoudelijk wordt afgestapt van het systeem met assen en een verplichte minimumbesteding per as, blijft er toch enige verplichte besteding bestaan. Zo moet 5% van het budget verplicht naar Leader-werking gaan, is er de verplichting om in elk programma agromilieumaatregelen aan te bieden en moeten in alle programma's minstens 30% van de ELFPO-middelen worden ingezet voor maatregelen voor leefmilieu en klimaat. Deze middelen mogen besteed worden aan agromilieumaatregelen, aan biologische landbouw, aan op leefmilieu- en klimaatacties gerichte investeringssteun, aan bosbouwmaatregelen en aan compensatiebetalingen (in functie van Natura 2000- of benadeelde gebieden).

Daarnaast bepaalt de nieuwe verordening voor directe steun dat tot 15% van de pijler 1-middelen overgebracht kan worden naar pijler 2. Het is aan de lidstaten/regio's om te bepalen in hoeverre deze optie wordt toegepast.

2.5.4 Horizontale en financiële bepalingen

In een aantal lidstaten zijn de regio's bevoegd voor het landbouwbeleid. Geregeld rijzen er in de praktijk echter problemen met de Europese Commissie bij situaties waar deze regio's eigen beleidskeuzes wensen te maken. Zo eiste de Europese Commissie in het verleden en in het geval van België vaak dat Vlaanderen en Wallonië hetzelfde beleid inzake landbouw zouden voeren.

Ondertussen is succesvol geargumenteed dat dit in tegenspraak is met een artikel van het Verdrag van de Europese Unie waarin gesteld wordt dat de Europese instellingen de institutionele organisatie van de lidstaten moeten respecteren. In het finale politieke akkoord is nu een bepaling opgenomen dat de lidstaten alle bepalingen van het GLB waarin zij een beleidskeuze moeten maken op het juiste institutionele niveau mogen toepassen.

3 ACTUELE EUROPESE BELEIDSTHEMA'S IN RELATIE MET LANDBOUW

Bij de bespreking van de actuele Europese beleidsthema's streven we geen volledigheid na. Er is een selectie gemaakt van thema's die de eerstkomende tijd sterk in de belangstelling zullen staan.

3.1 Horizon 2020

Horizon 2020 is de uitvoering van het Europese onderzoeks- en innovatiebeleid. In de praktijk gaat het om een samenvoeging van de eerdere kaderprogramma's voor onderzoek en voor concurrentievermogen en innovatie. Horizon 2020 is het grootste onderzoeks- en innovatieprogramma ooit en heeft een budget van bijna 80 miljard euro voor een periode van 7 jaar (2014-2020).

Horizon 2020 kadert binnen de Europa 2020-strategie, die een slimme, duurzame en inclusieve groei wil realiseren. Het is meer bepaald het financiële instrument om de innovatie-unie te implementeren. Het is de bedoeling om economische groei in Europa te stimuleren en werkgelegenheid, welvaart, levenskwaliteit en publieke goederen te genereren door sterker in te zetten op onderzoek en innovatie.

Budgettair valt Horizon 2020 onder de budgetpost 'slimme en inclusieve groei', meer bepaald onder 'concurrentievermogen voor groei en banen' (zie ook tabel 1).

In tegenstelling tot het GLB wordt het Europese onderzoeks- en innovatiebeleid volledig centraal aangestuurd door de Europese Commissie. Dat houdt in dat alle fasen in het proces (lanceren van de werkprogramma's, evalueren van de voorstellen, gunnen van de projecten, projectopvolging, enz.) gebeuren door de Europese Commissie en haar onderzoeksagentschap (Joint Research Centre). De middelen worden geconcentreerd op drie prioriteiten die elkaar versterken:

- Wetenschap op topniveau heeft als doel om de Europese voortrekkersrol in onderzoek te versterken. Het gaat om grensverleggend onderzoek, waarbij ingezet wordt op de beste ideeën, het ontwikkelen van Europees talent, toegang tot prioritaire onderzoeksinfrastructuur en het verhogen van de aantrekkelijkheid van Europa voor de beste onderzoekers ter wereld.
- Industrieel leiderschap moet bedrijven aantrekken om te investeren in onderzoek en innovatie door het bedrijfsleven te betrekken in het opstellen van de onderzoeksagenda's. Dat moet leiden tot investeringen in belangrijke industriële technologieën, zoals biotechnologie, ICT, nanotechnologie en geavanceerde materialen. Via een passende financiering en steun wil men ook innoverende kmo's de kans geven om door te groeien tot wereldleiders.
- Maatschappelijke uitdagingen spelen in op de Europese beleidsprioriteiten. Het doel is om verschillende onderzoeksdisciplines bij elkaar te brengen via een probleemgerichte aanpak en zo tegemoet te komen aan de uitdagingen. De activiteiten beperken zich niet tot onderzoek, maar omvatten ook proef-, test- en demonstratieprojecten en steun voor overheidsopdrachten en marktintroductie. Via de maatschappelijke uitdagingen wordt ook de link gelegd naar de Europese innovatiepartnerschappen.
- Om tegemoet te komen aan de nood om een groeiende wereldbevolking te voeden in een context van beperkte natuurlijke hulpbronnen, werd de maatschappelijke uitdaging 'voedselzekerheid, duurzame land- en bosbouw, marien, maritiem en zoetwateronderzoek en de bio-economie' geformuleerd. Andere relevante maatschappelijke uitdagingen zijn 'veilige, schone en efficiënte energie' en 'klimaatbeleid, hulpbronefficiëntie en grondstoffen'.

De concrete thema's voor de maatschappelijke uitdaging rond voedselzekerheid worden geformuleerd in de tweejaarlijkse werkprogramma's. Daarbij komen drie grote blokken aan bod: duurzame voedselzekerheid (waartoe zowel land- en bosbouw als voedselverwerking behoren), blauwe groei en innovatieve, duurzame en inclusieve bio-economie. Telkens worden een aantal probleemstellingen naar voren geschoven, waarvoor de indienende consortia vrij een oplossingsrichting kunnen formuleren. Kenmerkend voor deze maatschappelijke uitdaging is dat er specifieke instrumenten ontworpen werden die zowel onderzoek als toepassing in de praktijk mogelijk maken. Zo wordt er voor verschillende thema's uitdrukkelijk gevraagd naar een aanpak die verschillende actoren betreft (multi-actorprojecten) en richten de thematische netwerken zich op het verder ontsluiten van bestaande kennis. Eén type nieuw type instrument zijn de Europese innovatiepartnerschappen, de zogenaamde EIP's.

Tabel 2 geeft een overzicht van de budgetverdeling over de verschillende onderdelen van Horizon 2020 (in lopende prijzen). Uit de cijfers blijkt dat het grootste gedeelte van het budget gereserveerd is voor de maatschappelijke uitdagingen (circa 38%), gevolgd door wetenschap op topniveau (circa 31%) en industrieel leiderschap (circa 22%).

Binnen de maatschappelijke uitdagingen heeft de uitdaging rond voedselzekerheid een gemiddelde omvang in vergelijking met de andere uitdagingen. Het gaat wel om een significante stijging van het budget in vergelijking met het programma 'voeding, landbouw en visserij en biotechnologie' onder het voorbije zevende kaderprogramma.

Tabel 2. Budget beschikbaar voor de verschillende onderdelen van Horizon 2020, miljoen euro (lopende prijzen), 2014-2020

thema	budget
wetenschap op topniveau	24.441
industrieel leiderschap	17.016
maatschappelijke uitdagingen	29.679
gezondheid, demografische verandering en welzijn	7.472
voedselzekerheid, duurzame land- en bosbouw, marien, maritiem en zoetwateronderzoek en de bio-economie	3.851
veilige, schone en efficiënte energie	5.931
slim, groen en geïntegreerd vervoer	6.339
klimaatbeleid, hulpbronefficiëntie en grondstoffen	3.081
Europa in een veranderende wereld – inclusieve, innoverende en reflecterende samenlevingen	1.309
veilige samenlevingen – beschermen van de vrijheid en de veiligheid van Europa en zijn burgers	1.695
andere	7.495
totaal	78.631

Bron: Fact sheet: Horizon 2020 budget, 25 november 2013

3.2 Efficiënt gebruik van hulpbronnen

3.2.1 Resource efficiency

Het EU-vlaggenschipinitiatief voor een efficiënt gebruik van hulpbronnen in Europa stimuleert de omschakeling naar een economie die daarin slaagt met een lage CO₂-uitstoot. Deze hulpbronnen omvatten grondstoffen zoals brandstoffen, mineralen en metalen, maar ook voedsel, bodem, water, lucht, biomassa en ecosystemen. Door efficiënter met hulpbronnen om te springen, moeten groei en werkgelegenheid in Europa gegarandeerd blijven en worden positieve effecten verwacht in de vorm van nieuwe kansen voor de economie, productiviteitsstijging, kostendaling en verbetering van de concurrentiepositie.

Het initiatief biedt een langetermijnkader voor acties op tal van beleidsgebieden zoals klimaat, energie, vervoer, industrie, grondstoffen, landbouw, visserij, biodiversiteit en regionale ontwikkeling. Het moet meer zekerheid bieden voor investeringen en innovaties en zorgen dat op alle relevante beleidsgebieden voldoende rekening wordt gehouden met efficiënt gebruik van hulpbronnen.

Via een mededeling (van 26 januari 2011) heeft de Europese Commissie de verdere stappen geconcretiseerd om tot een 'resource-efficiënt Europe' te komen, door middel van doelstellingen op middellange en lange termijn en van acties die daarvoor moeten worden ondernomen.

Bij die acties horen ook deze thuis voor de hervorming van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB), het gemeenschappelijk visserijbeleid (GVB) en de Europese strategie en het actieplan naar een duurzame biogebaseerde economie tegen 2020. Maar ook van andere geplande acties mag een impact op landbouw verwacht worden, bijvoorbeeld omdat ook van de landbouwsector een bijdrage zal worden verwacht in het reduceren van de CO₂-uitstoot.

3.2.2 Bio-economie

De bio-economie omvat alle activiteiten die verbonden zijn aan de productie van biomassa en de verschillende manieren waarop deze biomassa en haar reststromen vervolgens gebruikt worden. De landbouw neemt als producent van biomassa in een dergelijke economie een belangrijke plaats in, naast onder andere volgende sectoren: bosbouw, visserij, voedingsnijverheid, houtverwerkende sector, pulp en papier, milieutechnologie, energie en industriële sectoren zoals de chemische en biotechnologische sector, de eindgebruiker/consument en de logistieke sector (recyclage en afvalophaling).

Op 13 februari 2012 publiceerde de Europese Commissie een strategie 'innovatie voor duurzame groei: een bio-economie voor Europa'. Die strategie kadert binnen de EU 2020 – vlaggenschipinitiatieven innovatie-unie en efficiënt gebruik van hulpbronnen en stelt een geïntegreerde aanpak voor om de Europese (en globale) uitdagingen m.b.t. milieu, energie, voedselzekerheid en natuurlijke rijkdommen aan te gaan. Bovenal wil de transitiestrategie Europa klaarstomen voor het post-aardolietijdperk.

Duurzame productie en ontginning van biologische hulpbronnen zullen meer productie mogelijk maken met minder. Ook afval als grondstof gebruiken speelt hierin een belangrijke rol. Het belang van de bio-economie manifesteert zich reeds volop in Europa: met een jaarlijkse omzet van ongeveer 2 biljoen (2x10¹²) euro en een tewerkstelling van 22 miljoen mensen is het al een van de belangrijkste delen van de Europese economie. Voedselafval bijvoorbeeld kost de Europese belastingbetaler tussen 55 en 90 euro per ton om het te storten en zorgt voor 170 miljoen ton CO₂. Dit afval kan worden omgezet in bio-energie of andere biogebaseerde producten die werkgelegenheid en groei creëren.

De strategie steunt op drie pijlers: (1) investeringen in onderzoek, innovatie en vaardigheden; (2) ontwikkelen van bio-economische markten en het concurrentievermogen en (3) een betere beleidscoördinatie en betrokkenheid van belanghebbenden. Er wordt gestreefd naar synergieën en complementariteit met andere beleidsgebieden, -instrumenten en financieringsbronnen met dezelfde doelstellingen, zoals het GLB en gemeenschappelijk visserijbeleid (GVB), het geïntegreerde maritiem beleid (GMB) en het beleid inzake milieu, ondernemingen, werkgelegenheid, energie en gezondheid. Europa riep lidstaten en regio's op om ook een strategie en actieplan te ontwikkelen.

De Europese Commissie richtte in maart 2013 een waarnemingscentrum op om in kaart te brengen hoe de ontwikkeling van de bio-economie van de EU vordert en om te meten wat de invloed daarvan is (onder andere op vlak van leefmilieu). Naast een waarnemingscentrum richtte de Europese Commissie ook een bio-economiepanel op dat de interacties ondersteunt tussen verschillende beleidsgebieden, sectoren en belanghebbenden in de bio-economie.

In het nieuwe onderzoeksprogramma Horizon 2020 van de Europese Commissie wordt de noodzaak erkend om meer middelen te besteden aan onderzoek op het gebied van bio-economie: er wordt voorgesteld om 4,7 miljard euro uit te trekken voor het thema 'voedselzekerheid, duurzame landbouw, marien en maritiem onderzoek en de bio-economie' en voor andere thema's van Horizon 2020 komen daar nog aanvullende middelen bovenop. Schattingen tonen dat elke euro geïnvesteerd in Horizon 2020 voor onderzoek en innovatie met betrekking tot de bio-economie tien euro aan toegevoegde waarde oplevert in de verschillende bio-economie sectoren tegen 2025.

3.2.3 Voedselverliezen

Voedselverlies is elke reductie in het voor menselijke consumptie beschikbare voedsel dat in de voedselketen, van oogst tot en met consumptie, plaatsvindt. Wereldwijd gaat naar schatting een derde van al het geproduceerde voedsel verloren. In Europa wordt jaarlijks 90 miljoen ton voedselafval gegenereerd en prognoses tonen een toename tot 126 miljoen ton voedselafval in 2020 bij ongewijzigd beleid. Intussen is het belang en de urgentie van de problematiek internationaal aanvaard. De preventie van voedselverlies is dan ook opgeklommen tot een prioritaire doelstelling om diverse maatschappelijke uitdagingen aan te pakken.

De problematiek treft zowel landen in ontwikkeling als de geïndustrialiseerde regio's. Voedselverlies komt voor in elke schakel van de keten en heeft diverse oorzaken. Vanuit een ethisch perspectief is verlies en verspilling niet te verantwoorden in een wereld waarin anno 2014 een op de acht mensen nog steeds chronisch honger lijdt en voedselzekerheid bovenaan op de internationale beleidsagenda staat. Voedselverlies voorkomen en hoogwaardig valoriseren draagt bij tot een duurzaam beheer van schaarser wordende voedselgrondstoffen, verlicht de milieu-impact van voedselproductie en draagt bij tot een efficiëntere keten. Sociaal aan de slag gaan met voedseloverschotten draagt bij tot de bestrijding van voedselarmoede. Gederfde inkomsten en onnodige uitgaven bij de consument kunnen worden vermeden.

Het 'stappenplan voor efficiënt hulpbronnengebruik in Europa' (Mededeling 2011/0571/EG) identificeert voeding als een prioritaire sector om de grondstoffenefficiëntie te verbeteren. Dat stappenplan wil tegen 2020 het gebruik van hulpbronnen in de voedselketen met 20% verminderen, een gezondere en duurzamere voedselproductie en -consumptie stimuleren en het voedselverlies in de Europese Unie halveren.

Het stappenplan kondigt eveneens een Europese mededeling over duurzaam voedsel aan. De Europese Commissie organiseerde daartoe een consultatie waarin het publiek feedback kan geven op 5 mogelijke acties om het voedselsysteem te verduurzamen. De vijf acties zijn: een betere technische kennis over de milieu-impact van voeding, het stimuleren van duurzame voedselproductie, het promoten van duurzame voedselconsumptie, het verbeteren van coherentie in beleid ten aanzien van voeding én het reduceren van voedselverliezen.

Het Europese Parlement roept de Europese instellingen en actoren uit de keten op om voedselverlies met voorrang op de Europese beleidsagenda te zetten (Resolutie 2011/2175/INI). In maart 2013 heeft het Europese Economisch en Sociaal Comité (Advies NAT/570) aangegeven welke bijdrage het maatschappelijke middenveld kan leveren aan een Europese voedselverliesstrategie.

In 2012 is het Europese project Fusions van start gegaan. Fusions is een Europees samenwerkingsverband van 21 partners uit 13 landen, bestaande uit onder meer universiteiten, bedrijven en consumentenorganisaties. De doelstellingen van het project zijn:

- meer eenheid brengen in de definities en meetmethodes die in Europa gebruikt worden;
- kennis en ervaring samenbrengen door middel van een Europees Multi-Stakeholder Platform;
- de haalbaarheid van sociaal innovatieve maatregelen testen samen met het bedrijfsleven;
- beleidsmaatregelen ontwikkelen.

3.3 Herziening klimaatdoelstellingen

De Europese Unie was op internationaal vlak altijd al een pionier in de strijd tegen de verandering van het klimaat. Zo legde Europa al in 2000 zijn rol vast in een 'programma over de bestrijding van de klimaatverandering'. Het Europese klimaatbeleid is geïntegreerd binnen de EU 2020-strategie, maar is dus zelf heel wat ouder. Zo beslisten de staatshoofden en regeringsleiders van de Europese Unie bijvoorbeeld al in maart 2007 dat de EU, onafhankelijk van de uitkomst van een internationaal klimaatakkoord, haar broeikasgasuitstoot tegen 2020 met 20% moet verminderen ten opzichte van 1990. Als er een internationaal klimaatakkoord zou komen, was de EU bovendien bereid haar emissies met 30% te verminderen op voorwaarde dat andere ontwikkelde landen zich tot vergelijkbare emissiereducties zouden verbinden en indien economisch meer gevorderde ontwikkelingslanden een bijdrage zouden leveren die in verhouding staat tot hun verantwoordelijkheden en capaciteiten. De Europese doelstellingen zijn ondertussen verdeeld over de verschillende lidstaten, die daardoor specifieke eigen doelstellingen krijgen toegewezen.

In het Europese energie- en klimaatpakket heeft de Europese Unie de volgende ambitieuze 20-20-20-doelstellingen voor 2020 vastgelegd en verdeeld:

- Een vermindering van het energiegebruik met 20% door efficiënter gebruik ten opzichte van het verwachte niveau in 2020. Dit reductiepercentage is voor alle lidstaten gelijk.
- Een stijging van het aandeel van hernieuwbare energiebronnen in het bruto eindgebruik tot 20%. Voor België stelt Europa deze doelstelling vast op 13%. Voor transport geldt een specifieke doelstelling van minstens 10% hernieuwbare energie op het totale energiegebruik voor vervoer.
- Een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen met minstens 20% ten opzichte van 1990. Ook deze laatste doelstelling werd op Europees niveau verder opgesplitst, maar de individuele doelstelling voor de lidstaten geldt enkel voor de sectoren die niet onder het Europees emissiehandelssysteem (ETS) vallen. Voor België werd die doelstelling vastgelegd op een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen in de niet-ETS-sectoren met minstens 15% in 2020 ten opzichte van 2005. Voor de periode 2013-2020 worden jaarlijkse reductiedoelstellingen opgelegd in de niet-ETS-sectoren volgens een lineair afnemend pad vanaf 2013.

Er bestaat grote wetenschappelijke consensus over het feit dat de globale gemiddelde opwarming van de aarde niet meer dan 2°C mag bedragen als men de effecten van de klimaatverandering beheersbaar wil houden. Om aan deze algemene doelstelling tegemoet te komen, moeten de industrielanden tegen 2050 hun uitstoot van broeikasgassen met minstens 80% verminderen ten aanzien van het niveau uit het basisjaar 1990.

Mede als gevolg van deze cijfers wordt ondertussen een nieuw Europees klimaatpakket na 2020 voorbereid, met ambitieuzere klimaatdoelstellingen. Zo wil het Europees Parlement de uitstoot van broeikasgassen tegen 2030 met 40% terugschroeven, een energie-efficiëntie halen van 40% en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot minstens 30% van de totale consumptie. Volgens de resolutie moeten deze doelstellingen geïmplementeerd worden via bindende nationale doelstellingen.

3.4 Europese biodiversiteitsstrategie

Eind 2011 is overeenstemming bereikt over de conclusies voor de uitvoering van de biodiversiteitsstrategie (tot 2020) van de EU, die de Raad in juni 2011 had goedgekeurd. De conclusies vormen de tweede beleidsverklaring van de Raad op dit gebied. Daarin zijn ook de zes streefdoelen opgenomen: het volledig implementeren van de vogel- en habitatrichtlijnen, het in stand houden en herstellen van ecosystemen en hun diensten, de bijdrage van land- en bosbouw verhogen voor het in stand houden en versterken van biodiversiteit, een duurzaam gebruik van visserijstocks waarborgen, het bestrijden van invasieve vreemde soorten en het leveren van een grotere bijdrage door de EU aan de strijd tegen het wereldwijde biodiversiteitsverlies.

Deze strategie sluit aan bij de verbintenissen uit het verdrag van de Verenigde Naties (VN) inzake biologische diversiteit dat voor 2020 wereldwijde doelstellingen heeft vastgelegd en dezelfde periode bestrijkt. Het verwezenlijken van de streefdoelen (de zogenaamde 'Aichi Targets') van deze VN-strategie wordt als belangrijke stap gezien voor het welslagen van het mondiale biodiversiteitsstreven.

Voor de EU is het kerndoel om het biodiversiteitsverlies en de achteruitgang van ecosysteemdiensten tot staan te brengen en, voor zover dit haalbaar is, ongedaan te maken. De Raad heeft de Commissie en de lidstaten ook opgeroepen om de biodiversiteitsdoelstellingen op te nemen en te incorporeren in de ontwikkeling en uitvoering van alle relevante EU- en nationale maatregelen in de verschillende beleidssectoren, waaronder het landbouwbeleid.

De EU-streefdoelen tegen 2020 passen binnen de visie van de Europese Unie op lange termijn. Die stelt dat de biodiversiteit en de ecosysteemdiensten die zij levert tegen 2050 beschermd, naar waarde geschat en voldoende hersteld zijn in de EU. Dat is nodig om een essentiële bijdrage te kunnen leveren aan het menselijke welzijn en aan de economische welvaart en om catastrofale veranderingen te vermijden die door een verlies aan biodiversiteit zouden kunnen worden veroorzaakt.

Aanpak invasieve exoten

In april 2014 heeft het Europees Parlement ingestemd met de zogenaamde 'exotenrichtlijn' met maatregelen die moeten voorkomen dat soorten die tóch de EU binnenkomen en zich verspreiden economische en ecologische schade kunnen aanrichten. Sommige uitheemse planten en dieren, zoals de Aziatische tijgermug (drager van dengue en chikungunya), zullen straks moeilijker de EU binnenkomen. Het wetsvoorstel verbant soorten die van belang zijn voor de Europese Unie. Ook moeten lidstaten samenwerken om deze soorten uit te roeien.

De wetgeving draagt de lidstaten op om de oorsprong van de uitheemse diersoorten te achterhalen, toezichtsystemen op te zetten en actieplannen uit te werken. Officiële controles aan de grenzen moeten worden verbeterd en voor wijdverspreide plagen moeten managementplannen worden opgesteld. De wetgeving maakt het illegaal om soorten die voor de Europese Unie van belang zijn te introduceren, te vervoeren, te verkopen, te houden, te kweken of los te laten in het wild. De lijst van als zodanig aangemerkte invasieve exoten kan worden aangevuld en zal niet beperkt blijven tot de 50 soorten die al zijn voorgesteld.

Lidstaten moeten ook boetes invoeren voor overtredingen van de regels. Als de Europese Commissie het toestaat, kan bij uitzondering toestemming worden verleend om bepaalde economische activiteiten met uitheemse soorten te ondernemen. Volgens de Europese Commissie zijn uitheemse diersoorten een belangrijke oorzaak van het verlies van biodiversiteit en het uitsterven van soorten. Bovendien kunnen ze ziektes overdragen en directe gezondheidsproblemen veroorzaken, zoals astma, dermatitis en allergieën. Ze kunnen infrastructuur beschadigen en bossen en gewassen aantasten. De wetgeving treedt pas in werking na de formele goedkeuring door de Raad van ministers van de Europese Unie.

3.5 Andere actuele Europese beleidsthema's

3.5.1 Herziening EU-veiligheids- en -gezondheidsstandaarden voor de hele voedselketen, inclusief zaadwetgeving

In mei 2013 heeft de Europese Commissie een pakket maatregelen 'slimmere regels voor veiliger voedsel' voorgesteld om de voedselketen in Europa te moderniseren, te vereenvoudigen en te versterken. De andere EU-instellingen (onder meer het Europees Parlement en de Raad) bestuderen en bediscussiëren onder tussen het pakket maatregelen van de Commissie en nemen daar te zijner tijd een standpunt over in. Verwacht wordt dat het uiteindelijk aangenomen pakket in 2016 in werking zal treden.

In het zogenaamde '5-pack' wordt de bestaande EU-wetgeving met betrekking tot de voedselketen van 70 teksten tot 5 teksten gereduceerd. Er wordt ingezet op een meer op risico's gebaseerde aanpak ter bescherming van de gezondheid en op efficiëntere controle-instrumenten om de toepassing van de voorschriften te waarborgen. Het wetgevend initiatief zou ook de administratieve rompslomp voor landbouwers, fokkers en exploitanten van levensmiddelenbedrijven (producenten, verwerkers en distributeurs) moeten verlichten.

De belangrijkste onderdelen van het voorstel zijn de officiële controles, diergezondheid, plantengezondheid, plant- en vermeerderingsmateriaal (teeltmateriaal inclusief zaaizaad) en het management van de uitgaven.

Het toepassingsgebied van de bestaande controleverordening omvat onder andere de controles in het kader van de biologische landbouw en in het kader van de voedselkwaliteitsregelingen. Het nieuwe voorstel breidt de scope uit met de certificering en controles op de kwaliteit en de handel van zaaizaden en plantaardig teeltmateriaal. Vooral de financiering kan daarbij een impact hebben in het geval dat beslist wordt om het principe van de 'full cost recovery' te hanteren, waarbij de betrokken operatoren de noodzakelijke controles tegen effectieve kostprijs moeten betalen.

3.5.2 Gewasbescherming

De richtlijn 'duurzaam gebruik van pesticiden' dateert van 21 oktober 2009 en beoogt een gemeenschappelijk regelgevingskader voor een duurzaam gebruik van pesticiden door een op voorzorg en preventie gebaseerde benadering.

De richtlijn gaat niet alleen over de opleiding van professionele gebruikers, de keuring van de apparatuur, de wijze waarop de middelen gebruikt mogen worden en de bescherming van bepaalde biotopen en gebieden. De Europese lidstaten moeten ook maatregelen nemen om alle professionele gebruikers van gewasbeschermingsmiddelen de beginselen van 'Integrated Pest Management (IPM)' te doen toepassen. De richtlijn definieert geïntegreerde gewasbescherming als "de zorgvuldige afweging van alle beschikbare gewasbeschermingsmethoden, gevolgd door de integratie van passende maatregelen die de ontwikkeling van populaties van schadelijke organismen tegengaan, het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en andere vormen van interventie tot economisch en ecologisch verantwoorde niveaus beperkt houden en het risico voor de gezondheid van de mens en voor het milieu tot een minimum beperken. Bij de geïntegreerde gewasbescherming ligt de nadruk op de groei van gezonde gewassen, waarbij de landbouwecosystemen zo weinig mogelijk worden verstoord en natuurlijke plaagbestrijding wordt aangemoedigd."

Om de richtlijn in praktijk te brengen, zijn de lidstaten verplicht om actieplannen op te stellen met doelstellingen, maatregelen en planningen om de risico's van pesticidengebruik te beperken. Daarnaast moeten ze ook het gebruik van meer ecologische alternatieve benaderingswijzen of technieken stimuleren.

3.5.3 Bijenteelt

De Europese Commissie heeft de beperking voor het gebruik van drie bestrijdingsmiddelen van de neonicotinoïdenfamilie goedgekeurd, met ingang van 1 december 2013. Volgens de Commissie is vastgesteld dat de betrokken bestrijdingsmiddelen (clothianidine, imidacloprid en thiamethoxam) medeverantwoordelijk zijn voor de achteruitgang van de Europese bijenpopulatie. De betrokken bestrijdingsmiddelen worden gebruikt voor de behandeling van planten en granen tegen vraatinsecten. Diezelfde gewassen zijn echter ook aantrekkelijk voor bijen en andere bestuivers. Na twee jaar wordt het gedeeltelijke verbod geëvalueerd.

De maatregel maakt deel uit van de algemene strategie van de Commissie om de achteruitgang van de Europese bijenpopulatie tegen te gaan. Sinds de bekendmaking van de strategie van de Commissie voor de gezondheid van bijen in 2010 zijn al verscheidene maatregelen genomen, terwijl andere nog worden doorgevoerd. Het gaat onder meer om: de aanwijzing van een EU-referentielaboratorium voor bijengezondheid, extra EU-medefinanciering voor nationale bijenteeltprogramma's, medefinanciering voor de uitvoering van monitoringstudies op vrijwillige basis in 17 lidstaten en EU-onderzoeksprogramma's zoals BeeDoc en STEP, die kijken naar de vele factoren die een rol kunnen spelen bij de achteruitgang van de bijenpopulatie in Europa.

3.5.4 Ggo's

Over de laatste jaren neemt de teelt van genetisch gemodificeerde organismen (ggo's) wereldwijd met gemiddeld meer dan 10 miljoen hectare per jaar toe. In 2013 bedroeg het areaal 175,2 miljoen hectare (tabel 3). In 2012 bestond het areaal uit 47% soja, 32% maïs, 14% katoen en 5% koolzaad. Het aandeel genetisch gemodificeerd ten opzichte van de totale geteelde oppervlakte van deze gewassen in de wereld bedroeg toen 81% voor soja, 81% voor katoen, 35% voor maïs en 30% voor koolzaad.

Binnen de EU daarentegen is eerder sprake van een relatieve stagnering. In 2013 bereikte de oppervlakte genetisch gemodificeerde gewassen circa 137.000 hectare, waarvan meer dan 90% geproduceerd werd in Spanje (maïs).

Tabel 3. Evolutie van het areaal genetisch gemodificeerde teelten, 2006-2013

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
wereld (miljoen ha)	102,0	114,3	125,0	134,0	148,0	160,0	170,3	175,2
Europa (ha)	67.187	110.077	107.719	94.750	91.438	114.624	129.071	148.013
Spanje (ha)	53.667	75.148	79.269	76.057	76.575	97.326	116.306	136.962

Bron: ISAAA (2014)

Toelatingsaanvragen voor de teelt van nieuwe ggo's lopen meestal vast in de uiteenlopende standpunten van lidstaten, waardoor geen gekwalificeerde meerderheid kan worden gevonden. In de Leefmilieuraad van de Europese Unie van 12 juni 2014 is een politiek akkoord bereikt over een voorstel van richtlijn die de lidstaten de mogelijkheid biedt om het telen van ggo's op hun grondgebied te beperken of te verbieden. Voorlopig lijkt er binnen de EU geen duidelijk perspectief voor ggo-teelt waardoor de private bedrijven die deze gewassen ontwikkelen stilaan afhaken.

3.5.5 Dierenwelzijn

De laatste 10 à 15 jaar heeft het thema dierenwelzijn in West-Europa enorm aan maatschappelijk belang gewonnen. Richtlijn 98/58/EG van de Raad van 20 juli 1998 inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren heeft hiervoor de wettelijke basis gelegd.

Als een gevolg daarvan zijn de levensomstandigheden van heel wat landbouwhuisdieren ondertussen verbeterd. Op dit moment zijn de welzijnsregels voor leghennen in de laatste fase van implementatie (boetes voor de EU-lidstaten die nog niet voldoen) en sinds begin 2013 gelden nieuwe regels voor de groepshuisvesting van drachtige zeugen. Aan de regels voor het transport van landbouwhuisdieren wordt verder gesleuteld, vooral dan voor transporten over langere afstand.

Omdat het thema in een aantal Europese lidstaten zo sterk leeft, mag verwacht worden dat het de komende tijd ook op Europees regelgevend niveau belangrijk zal blijven. Belangrijke aandachtspunten voor de komende jaren zijn onder andere het snavelkappen bij leghennen en het doden van (mannelijke) eendagskuikens.

BRONNEN

Departement Landbouw en Visserij (2013) **Landbouw tuinbouw 2013 Vlaanderen**, zakboekje.

Departement Landbouw en Visserij (2014) **Het nieuwe GLB: toepassing in Vlaanderen**, PowerPointpresentatie, 30 januari 2014, 66 dia's.

Dewispelaere S. (2014) **Het nieuwe GLB, met oog op 2020**, Europese Commissie, DG Landbouw en Plattelandsontwikkeling, PowerPointpresentatie, 5 februari 2014, 13 dia's.

Dumez L. & Van Zeebroeck M. (2013) **Programma voor Plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2007-2013, Jaarverslag 2012**, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Europese Commissie (2011a) **Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions, Horizon 2020 – The Framework Programme for Research and Innovation**, COM/2011/0808 final.

Europese Commissie (2011b) **Mededeling 2011/0571/EG van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's betreffende een Stapplan voor efficiënt hulpbronnengebruik in Europa**, 20 september 2011.

Europese Commissie (2013a) **Fact sheet: Horizon 2020 budget**, 25 november 2013, https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/Factsheet_budget_H2020_0.pdf.

Europese Commissie (2013b) **Sustainability of the Food System – Public Consultation**, Europese Commissie, DG Milieu, Brussel.

Europese Commissie (2014) **Europa 2020 in een notendop**, http://ec.europa.eu/europe2020/index_nl.htm.

Europese Unie (2013) **Multiannual financial framework 2014-2020 and EU-budget 2014 – The figures**, rapport, 24 p.

Europees Economisch en Sociaal Comité (2013) **Advies van het Europees Economisch en Sociaal Comité van 20 maart 2013 over de bijdrage van het maatschappelijk middenveld aan een strategie voor preventie en beperking van voedselverlies en –verspilling** (NAT/570).

Europees Parlement (2012) **Resolutie van het Europees Parlement van 19 januari 2012 over het voorkomen van voedselverspilling: strategieën voor een doelmatiger voedselvoorzieningsketen in de EU**, 2011/2175(INI).

FAO (2013) **Food wastage footprint. Impacts on natural resources**, Food and Agriculture Organization (FAO), Rome.

FAO, IFAD & WFP (2013) **The State of Food Insecurity in the World 2013. The multiple dimensions of food security**, Food and Agriculture Organization (FAO), Rome.

Fusions (2014) <http://www.eu-fusions.org>

Gustavsson J., Cederberg C., Sonesson U., Van Otterdijk R. & Meybeck A. (2011) **Global food losses and food waste. Extent, Causes and Prevention**, Food and Agriculture Organization (FAO), Rome.

IDEA, ANTEA & UGent (2013) **Ex ante evaluatie van het Vlaamse programma voor plattelandsontwikkeling 2014-2020 (PDPO III)**, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Interdepartementale Werkgroep Voedselverlies (2012) **Voedselverlies in Vlaanderen**, Vlaamse overheid, Brussel.

Mahy L., Verspecht A., Van Huylebroeck G. & Buysse J. (2014) **Economische en politieke ontwikkelingen op internationaal vlak. Land- en tuinbouw in breder perspectief – Achtergronddocument bij het Landbouwrapport 2014**, UGent, Vakgroep Landbouweconomie, in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.

Monier V., Mudgal S., Escalon V., O'Connor C., Anderson G., Montoux H., Reisinger H., Dolley P., Ogilvie S. & Morton G. (2010) **Preparatory study on food waste across EU27**, Europese Commissie, DG Milieu, Brussel.

Platteau J., Van Gijseghe D. & Van Bogaert T. (reds.) (2010) **Landbouwrapport 2010 (LARA 2010)**, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Platteau J., Van Gijseghe D., Van Bogaert T. & Maertens E. (reds.) (2012) **Landbouwrapport 2012 (LARA 2012)**, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

SALV (2013) **Advies over het groenboek implementatie zesde staathervorming**, nr. 2013-27, 20 december 2013, 13 p.

Van der Straeten B., Vrints G., & Deuninck J. (2013) **Ex ante evaluatie van de hervorming van de rechtstreekse steun**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Vlaamse Regering (2014) **Vlaamse implementatie van de GLB2020-hervorming voor het onderdeel directe steun – Conceptnota aan de leden van de Vlaamse regering**, 37 p., gecommuniceerd via persmededeling op 4 januari 2014.

Vlaamse Regering (2014) **Vlaamse implementatie van de GLB2020-hervorming voor het onderdeel plattelandsontwikkeling – Programmeringsdocument voor plattelandsontwikkeling (PDPO III)**, gecommuniceerd via persmededeling op 28 januari 2014.

LECTOREN EN MEDEWERKERS

Beleidsdomein Landbouw en Visserij:

Cindy Boonen, Belinda Cloet, Patricia De Clercq, Johan Debaveye, Joeri Deuninck, Wim Haentjens, Guy Lambrechts, Ludwig Lauwers, Wim Stoop, Jef Van Meensel, Marie Verhassel, Gabriel Ysebaert

Stuurgroep LARA 2014:

Koen Carels (SALV), Peter Van Gossum (INBO), Dirk Van Guyze (SALV)

NAAM: MARC HANSEN
LEEFTIJD: 49
**PLAATS: ZICHEN-ZUSSEN-
BOLDER**
TEELT: CHAMPIGNONS

De vader van Willy, Ronny en Marc Hansen begon veertig jaar geleden met een champignonkwekerij. De drie namen het bedrijf van hun vader over. Hun twee zussen werken ook in het bedrijf.

Marc en zijn broers kweken vooral witte maar ook bruine champignons in zes cellen van 165 m². Het is goed voor een jaarlijkse productie van circa 170.000 kg. Het is fysiek zwaar werk en ze zijn er altijd mee bezig, maar ze doen het nog altijd graag. De broers verkopen hun champignons aan de handel en leveren aan winkeltjes uit de omgeving. De productie loopt het hele jaar door, maar de vraag slinkt zodra het kwik boven de 25°C stijgt.

Ook zij klagen dat ze in crisistijden geen loon naar werken krijgen. De concurrentie met import uit Nederland en Polen is bikkelhard. Maar ze zijn trots op de kwaliteit van hun producten en gaan door op de ingeslagen weg. Aan schaalvergroting denken ze niet.

LANDBOUWBELEIDS- ONTWIKKELINGEN IN VLAANDEREN

Dirk Bergen, Sylvie Danckaert, Joeri Deuninck, Linn Dumez,
Kris Roels, Bart Van der Straeten, Goedeke Vrints
en Anne Vuylsteke

Het reglementair kader waarbinnen de Vlaamse landbouw kan opereren wordt grotendeels Europees bepaald. Toch kan Vlaanderen nog voldoende eigen invulling geven. Daarom wordt in dit hoofdstuk gefocust op de wijze waarop Vlaanderen de principes van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) 2014-2020 in eigen beleidsmaatregelen heeft weten te vertalen.

Maar het is belangrijk om ook even terug te kijken op het GLB in de voorbije programmaperiode 2007-2013, zowel op het vlak van directe steun en marktmaatregelen als voor de plattelandontwikkeling. Wat leren ons de cijfers over de hele programmaperiode en welke conclusies kunnen we daaruit trekken? Daardoor wordt het ook duidelijker wat de toekomst brengt en wat er met het nieuwe GLB verandert.

Binnen dit hoofdstuk kijken we eveneens naar Wallonië. Daarbij gaat het niet alleen om de verdeling van de steun aan de landbouw binnen België. Interessanter zijn wellicht de verschillen in de wijze waarop in Vlaanderen en Wallonië wordt ingespeeld op de door de EU toegelaten grotere regionale beleidsruimte.

Het GLB en zijn vertaling in Vlaanderen staan natuurlijk niet op zichzelf. Zij maken deel uit van een hele reeks beleidsinitiatieven, waarvan sommige implicaties hebben voor de landbouw. Daarom worden een aantal belangrijke actuele Vlaamse beleidsthema's in relatie met landbouw eveneens besproken.

1 GLB - PIJLER 1 - DIRECTE STEUN

1.1 Situatie 2007-2013

De steun binnen pijler 1 van het GLB omvat zowel markt- en prijssteun als inkomenssteun. Maar het gewicht van beide instrumenten evolueerde in de tijd: er vond een toenemende heroriëntering plaats van markt- en prijssteun naar rechtstreekse inkomenssteun. Daarnaast werd deze rechtstreekse (inkomens) steun in toenemende mate ontkoppeld van de geproduceerde hoeveelheid door de introductie van de bedrijfstoeslag in 2005. De steun kon gezien worden als een compensatie voor het afgebouwde markt- en prijsbeleid maar ondertussen ook voor het respecteren van een aantal (Europese) maatschappelijke eisen. Die betreffen enerzijds normen op het gebied van milieu, voedselveiligheid, gezondheid van dieren en planten en dierenwelzijn, en anderzijds het uit landbouw- en milieuoogpunt in goede staat houden van de gebruikte landbouwgrond. Er werden ook eisen gesteld aan het gebruik van blijvend grasland. Zoals in de andere EU-lidstaten zijn die normen ook in Vlaanderen vertaald in specifieke randvoorwaarden (of cross compliance) waarop de landbouwbedrijven gecontroleerd kunnen worden. Voor de instandhouding van blijvend grasland opteerde Vlaanderen voor de meest beperkende invulling van de Europese norm: het behoud ervan op bedrijfsniveau.

Voor de bepaling van de bedrijfstoeslag koos Vlaanderen voor het historische model, waarbij de bedrijfstoeslag bepaald wordt op basis van de historische directe steun die een landbouwer ontvangen heeft tijdens een referentieperiode uit het verleden of op basis van de historische productie van de landbouwer.

De bedrijfstoeslag werd toegekend op basis van een aantal te activeren toeslagrechten, met elk een bepaalde waarde: gewone toeslagrechten, braakleggingstoeslagrechten en speciale toeslagrechten. Gewone en braakleggingstoeslagrechten werden geactiveerd met grond, speciale toeslagrechten normaal gezien door het aanhouden van een aantal grootvee-eenheden. Speciale toeslagrechten konden ook geactiveerd worden met grond, maar werden dan permanent omgezet naar gewone toeslagrechten. In het kader van de tussentijdse evaluatie van het GLB in 2008 (health check) is de braakleggingsverplichting (van 10%) definitief afgeschaft. Als gevolg daarvan zijn de daaruit ontleende rechten in gewone toeslagrechten omgezet.

Het activeren van gewone toeslagrechten gebeurt door een oppervlakte landbouwgrond voor bepaalde teelten te gebruiken. Deze oppervlakte is dan het subsidiabel areaal. Maar ook op dit vlak waren er nieuwe ontwikkelingen. Zo kwamen gronden met groenten en fruit, aardappelen niet bestemd voor zetmeelproductie en blijvende teelten (met uitzondering van permanent grasland en hop) tot en met 2008 niet in aanmerking om toeslagrechten te activeren. Vanaf 2009 was dat voor de eerste keer wel mogelijk.

De health check leidde ook tot een verdere ont koppeling van steun en geproduceerde hoeveelheid. In Vlaanderen werd de rechtstreekse steun voor zaaizaad en noten in 2010 ontkoppeld en in 2012 de slachtpremie kalveren, de premie voor eiwithoudende gewassen en de verwerkingssteun voor vezelvlas en vezelhennep. De premie voor energiegewassen werd afgeschaft in 2010. Dat betekende dat vanaf 2012 nog enkel de zoogkoeienpremie gekoppeld was. Deze koppeling heeft te maken met de kwetsbaarheid en de lage rentabiliteit van de subsector.

De bedrijfstoeslag en de andere rechtstreekse steun van pijler 1 werden elk jaar met een bepaald percentage verlaagd en getransfereerd naar pijler 2 als extra financiering en versterking van het plattelandsbeleid. Deze ingreep is beter bekend als modulatie. De eerste 5.000 euro rechtstreekse steun was vrijgesteld van modulatie. In 2008 bedroeg het modulatiepercentage 5%. Als gevolg van de health check verhoogde dat percentage met 2% in 2009, 3% in 2010, 4% in 2011 en 5% in 2012. Vanaf 2009 werd voor de schijf boven de 300.000 euro directe steun 4% extra modulatie gereserveerd. Door de beperkte schaalgrootte van de Vlaamse landbouwbedrijven hoefde deze bijkomende regel evenwel niet toegepast te worden.

1.2 Analyse van de rechtstreekse steun voor de periode 2007-2013

1.2.1 Uitbetaalde rechtstreekse steun voor de periode 2007-2013

Tabel 1 geeft de evolutie van de jaarlijkse aan Vlaamse landbouwers uitbetaalde directe steun voor de periode 2007-2013. Tabel 2 geeft een evolutie van het aantal begunstigden (niet van het aantal theoretisch rechthebbenden, maar van het aantal dat effectief steun ontvangen heeft). Tabel 3 geeft de evolutie van het aantal toeslagrechten en zoogkoeienpremies en van de waarde per recht of premie en per bedrijf.

In totaal is er aan Vlaamse landbouwbedrijven 1.857 miljoen euro directe steun uitbetaald voor de periode 2007-2013. De totale rechtstreekse steun steeg aanvankelijk van 262,64 miljoen euro in 2007 tot meer dan 268 miljoen euro in 2008 en 2009. In 2013 was het steunbedrag teruggelopen tot 258,81 miljoen euro. Het totale aantal begunstigden is in de loop van de zeven jaar echter met 10,1% gedaald. De gemiddelde totale rechtstreekse steun per bedrijf steeg als gevolg daarvan in de loop der jaren van gemiddeld 10.770 euro naar 11.809 euro per bedrijf (tabel 3). In 2008 is de totale uitbetaalde rechtstreekse steun met ongeveer 5,4 miljoen euro gestegen. Dat is het gevolg van de integratie van de steun voor suikerbieten en cichorei in de bedrijfstoelage, als compensatie voor de verdere afbouw van de markt- en prijssteun. De lichte en geleidelijke daling van de totale rechtstreekse steun over de laatste jaren is toe te schrijven aan het verhoogde percentage modulatie.

Het gros van de steun bestaat voor de periode 2007-2013 uit de bedrijfstoelage via geactiveerde toeslagrechten (TR). Voor de periode 2007-2013 had de bedrijfstoelage een aandeel van 86,4% van het totale bedrag rechtstreekse steun. De bedrijfstoelage bestaat voornamelijk uit gewone toeslagrechten. De gemiddelde bedrijfstoelage per recht (gewone toeslagrechten (GTR), braakleggingstoelage (BTR) en speciale toeslagrechten (STR)) lag in de periode 2007-2013 tussen 450 en 480 euro. De gemiddelde waarde per bedrijf is over de zeven jaar gestegen van 9.158 euro naar 10.493 euro per bedrijf. In 2012 werd de slachtpremie kalveren ontkoppeld: de landbouwers die deze steun ontvingen, kregen de steun vanaf dan via een verhoging van hun toeslagrechten. De totale waarde en het aantal begunstigden van de speciale toeslagrechten stegen hierdoor ook fors in 2012.

Naast de toeslagrechten had ook de zoogkoeienpremie met 10,8% een groot aandeel in de totale steun. In totaal is er 201,9 miljoen euro aan gekoppelde zoogkoeienpremie uitbetaald over de periode 2007-2013. Het aantal uitbetaalde zoogkoeienpremies bleef de afgelopen zeven jaar steeds rond 126.000 premies schommelen. De gemiddelde uitbetaalde waarde per zoogkoeienpremie lag in de periode 2007-2013 tussen de 217 en 235 euro. Omdat het aantal begunstigden van de zoogkoeienpremie gedaald is over de afgelopen zeven jaar, is het gemiddelde premiebedrag per bedrijf gestegen.

In 2010 werden de nog resterende plantaardige premies ontkoppeld. Enkel de premie voor eiwithoudende gewassen en de verwerkingssteun voor vezelvlas en vezelhennep bleven bestaan tot in 2011. De premie voor eiwithoudende gewassen werd in 2011 door slechts 15 landbouwers aangevraagd.

Bij de health check in 2008 heeft de Raad op Belgisch verzoek de mogelijkheid geboden om niet gebruikte financiële middelen, onder meer van niet gebruikte toeslagrechten, in te zetten als specifieke steun. In het kader van dit beleidsinstrument is in 2010 en 2011 1,8 miljoen euro kwaliteitspremie gegaan naar landbouwers die aangesloten waren bij Meritus, Certus, Belplume of Belgian Controlled Veal (BCV). Er waren circa vierduizend landbouwers die deze steun hebben aangevraagd. Voor de periode 2012 en 2013 ging er respectievelijk 3,3 en 3,2 miljoen euro steun naar landbouwers die na hun hoofdteelt een groenbedekker inzaaiden. Meer dan achtduizend landbouwers vroegen in 2013 die steun aan. In 2012 en 2013 was er ook specifieke steun voor de instandhouding van het Piétrainras. In 2013 werd daarvoor 121.000 euro over 29 landbouwers verdeeld.

Tabel 1. Evolutie van de jaarlijkse rechtstreekse steun aan Vlaamse landbouwbedrijven, per type steun, miljoen euro, 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	totaal periode 2007-2013
bedrijfstoeslag	222,23	227,53	233,23	230,08	229,29	233,81	228,16	1.604,33
gewone toeslagrechten	220,02	225,26	232,76	229,67	228,92	232,25	226,80	1.595,66
braakleggingstoeslag- rechten	1,70	1,79	-	-	-	-	-	3,48
speciale toeslagrechten	0,52	0,49	0,46	0,41	0,37	1,56	1,37	5,18
zoogkoeienpremie	29,56	29,49	29,12	29,72	28,61	28,09	27,29	201,87
slachtpremie kalveren	5,70	5,87	5,73	5,67	5,73	-	-	28,69
overige plantaardige premies	0,69	0,84	0,83	<0,01	<0,01	-	-	2,36
extra betaling na mo- dulatie	4,45	4,40	-	-	-	-	-	8,85
kwaliteitspremie	-	-	-	1,87	1,86	-	-	3,73
groenbedekking	-	-	-	-	-	3,33	3,24	6,57
instandhouding Piétrainras	-	-	-	-	-	0,11	0,12	0,23
totaal	262,64	268,13	268,90	267,34	265,48	265,34	258,81	1.856,64

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Tabel 2. Evolutie van het aantal begunstigden van rechtstreekse steun, per type steun, 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
bedrijfstoeslag	24.266	23.734	23.365	22.757	22.304	21.982	21.745
gewone toeslagrechten	24.118	23.629	23.287	22.690	22.249	21.919	21.691
braakleggingstoeslagrechten	1.856	1.893	-	-	-	-	-
speciale toeslagrechten	185	144	121	107	96	142	133
zoogkoeienpremie	6.596	6.333	6.052	5.807	5.569	5.358	5.126
slachtpremie kalveren	274	270	264	263	269	-	-
overige plantaardige premies	290	185	331	12	15	-	-
extra betaling na modulatie	24.325	23.802	-	-	-	-	-
kwaliteitspremie	-	-	-	3.968	4.144	-	-
groenbedekking	-	-	-	-	-	8.130	7.115
instandhouding Piétrainras	-	-	-	-	-	31	29
totaal	24.384	23.849	23.487	23.428	22.991	22.200	21.917

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Tabel 3. Evolutie van het aantal toeslagrechten en de zoogkoeienpremie, gemiddelde waarde per recht en per bedrijf, 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
gemiddelde totale rechtstreekse steun per bedrijf (euro)	10.771	11.243	11.449	11.411	11.547	11.952	11.809
aantal toeslagrechten (TR)	473.401	480.286	485.671	486.537	486.424	509.725	505.718
gemiddelde waarde per TR (euro)	469	474	480	473	471	459	451
gemiddelde waarde TR per bedrijf (euro)	9.158	9.587	9.982	10.110	10.280	10.636	10.493
aantal zoogkoeienpremies	126.062	125.572	125.461	125.967	126.008	125.828	125.510
gemiddelde waarde per premie (euro)	235	235	232	236	227	223	217
gemiddelde premie per bedrijf (euro)	4.482	4.657	4.811	5.118	5.137	5.242	5.323

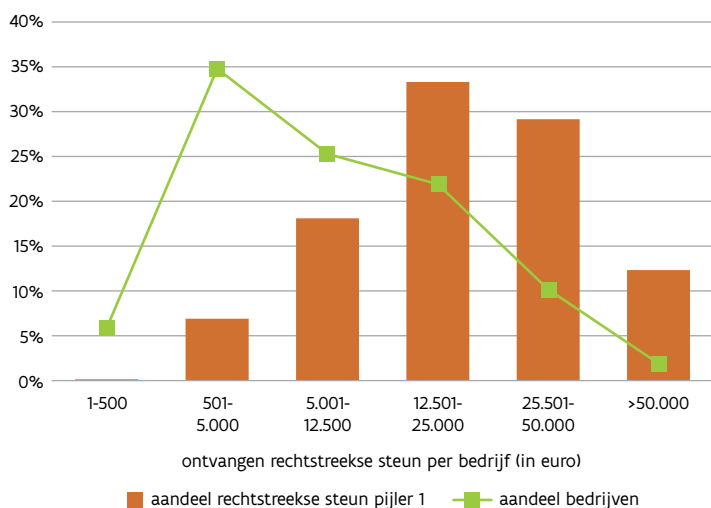
Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

1.2.2 Verdeling volgens waarde van de rechtstreekse steun in 2013

Tabel 3 toont enkel de gemiddelde rechtstreekse steun per bedrijf, maar geeft geen beeld van de spreiding van de steun. Deze wordt weergegeven in figuur 1 en toont voor 2013 het percentage bedrijven en het percentage steun per groottecategorie totale steun.

Algemeen ontvangen de lagere groottecategorieën een relatief kleiner aandeel van de steun. Voor de hogere groottecategorieën geldt het omgekeerde: een kleiner percentage bedrijven vertegenwoordigt een hoger percentage steun. 6% van de bedrijven met maximaal 500 euro rechtstreekse steun per bedrijf ontvangt amper 0,2% van de steun. Het grootste aandeel bedrijven (34%) bevindt zich in de categorie 501-5.000 euro maar vertegenwoordigt slechts 7% van de steun. Daartegenover ontvangen in de categorie 12.501-25.000 euro 22% van de bedrijven het hoogste aandeel (33%) van de totale steun. Ook de 11% bedrijven die tussen de 25.001 en 50.000 euro steun krijgen, vertegenwoordigen een zeer groot deel van de steun (30%). Relatief weinig bedrijven ten slotte behoren tot de categorie bedrijven met meer dan 50.000 euro (2%), maar ze ontvangen wel 13% van de totale rechtstreekse steun (de gemiddelde toeslag per bedrijf is hier gelijk aan 76.034 euro).

Figuur 1. Verdeling van bedrijven en totale rechtstreekse steun uit pijler 1, volgens gemiddelde rechtstreekse steun per bedrijf, %, 2013

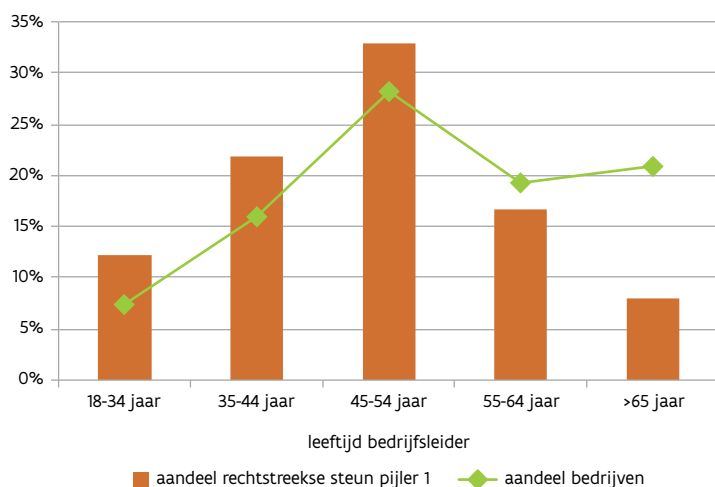
Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

1.2.3 Verdeling volgens leeftijd van de bedrijfsleider van de rechtstreekse steun in 2013

Figuur 2 geeft het percentage bedrijven en het percentage van de totale rechtstreekse steun die ze vertegenwoordigen per leeftijdscategorie.

Oudere bedrijfsleiders en dan vooral die van 65 jaar of ouder ontvangen ten opzichte van het aandeel bedrijven een kleiner percentage van de steun. 21% van de landbouwers is 65 jaar of ouder, maar deze aanzienlijke groep vertegenwoordigt slechts 8% van de totale rechtstreekse steun. De gemiddelde rechtstreekse steun is hier dan ook het laagste: 4.464 euro per bedrijf. Daartegenover is de gemiddelde rechtstreekse steun per bedrijf het hoogst voor bedrijfsleiders jonger dan 35 (19.192 euro per bedrijf): 7% van de bedrijven krijgt 12% van de steun. Het grootste aandeel bedrijven en het grootste aandeel steun bevindt zich in de middelste leeftijdscategorie: de bedrijfsleiders van 45-54 jaar (28%) ontvangen 33% van de totale rechtstreekse steun.

Figuur 2. Verdeling van bedrijven en totale rechtstreekse steun uit pijler 1, volgens leeftijd van de bedrijfsleider, %, 2013

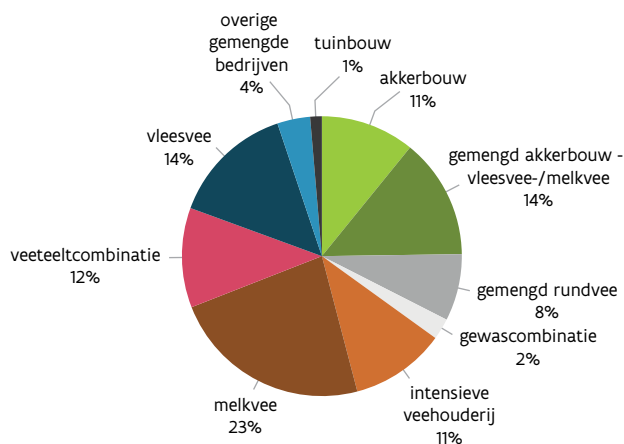
Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

1.3 Bijdrage rechtstreekse steun pijler 1 aan opbrengst en bedrijfsinkomen

Het aandeel van de rechtstreekse steun van pijler 1 en de steun van pijler 2 in de opbrengst en het bedrijfsinkomen van land- en tuinbouwbedrijven wordt berekend aan de hand van de data van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN). De data zijn geëxtrapoleerd naar Vlaanderen door middel van een weging volgens bedrijfstype en -grootte op basis van de landbouwenquête van 15 mei van de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek. De verschillende bedrijfstypologieën worden bepaald op basis van de standaard output (SO). De SO is de geldwaarde van de bruto landbouwproductie per eenheid tegen prijzen af boerderij en exclusief btw. Bij de berekening van de SO wordt geen rekening gehouden met de subsidies en ook de specifieke kosten (zaad, meststoffen, bestrijdingsmiddelen, voeders, energie, enz.) worden niet afgetrokken. De oorsprong van het gebruikte cijfermateriaal is micro-economisch (bedrijfsniveau), maar het feit dat deze informatie verwerkt wordt tot nationale gemiddelden geeft daaraan vooral een macro-economische betekenis.

Het aandeel per bedrijfstype van het totaal van de rechtstreekse steun in Vlaanderen voor de periode 2007-2012 (figuur 3) geeft aan dat de melkveehouderij het grootste deel van de steun ontvangt (23%). Daarnaast gaat een aanzienlijk deel naar de vleesveehouderij, de akkerbouw, gemengd akkerbouw-rund/melkvee, gemengde rundvee en veeteeltcombinaties. Ook de intensieve veehouderij krijgt 11% van de steun (varkens- en pluimvee), al is dit deels het gevolg van de typologie-indeling waardoor gemengde bedrijven met varkens/pluimvee in combinatie met andere teelten en producties, gecatalogiseerd worden als gespecialiseerd varkens/pluimveebedrijf. De bedrijfstypes tuinbouw en intensieve veehouderij krijgen traditioneel weinig of geen rechtstreekse steun. Het bedrijfstype tuinbouw ontvangt vooral onrechtstreeks steun via de GMO groenten en fruit.

Figuur 3. Verdeling van de rechtstreekse steun volgens bedrijfstype, %, 2007-2012

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

De berekende, geëxtrapoleerde rechtstreekse steun van pijler 1 voor het totaal van de land- en tuinbouw bedraagt gemiddeld 13.759 euro per bedrijf. Dat is 5% van de opbrengst en 24% van het bedrijfsinkomen van het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf (tabel 4).

De afhankelijkheid van de rechtstreekse steun, met het aandeel van de rechtstreekse steun in de opbrengst en het bedrijfsinkomen als indicator, wordt logischerwijze bepaald door de omvang van de rechtstreekse steun en door de omvang van de opbrengst en het bedrijfsinkomen. Het percentage van de steun in de opbrengst en het bedrijfsinkomen is algemeen hoog voor bedrijfstypes met rundvee (melkvee en vleesvee) en akkerbouw. In het bijzonder de bedrijfstypes vleesvee en akkerbouw-rundvee zijn erg afhankelijk van rechtstreekse steun. Een belangrijk deel daarvan is afkomstig van de zoogkoeienpremie. Het zeer hoge steunpercentage voor het bedrijfstype vleesvee (18% van de opbrengst en 96% van het bedrijfsinkomen) is het gevolg van veel steun enerzijds en van een lage opbrengst en een zeer laag bedrijfsinkomen anderzijds. De afhankelijkheid van de steun is zeer laag bij de groenten, fruit en sierteelt.

Tabel 4. Aandeel van de rechtstreekse steun in de totale opbrengst en het bedrijfsinkomen volgens bedrijfstype, 2007-2012

	aantal bedrijven	opbrengst per bedrijf (euro)	bedrijfsinkomen per bedrijf (euro)	rechtstreekse steun pijler 1 per bedrijf (euro)	aandeel rechtstreekse steun pijler 1 (%)	
					opbrengst	bedrijfsinkomen
akkerbouw	1.864	140.323	47.170	15.985	11%	34%
melkvee	3.284	192.661	58.879	19.344	10%	33%
vleesvee*	1.945	114.023	21.019	20.145	18%	96%
gemengd rundvee	1.003	177.963	48.761	21.140	12%	43%
akkerbouw en melkvee	502	334.501	95.471	30.529	9%	32%
akkerbouw en rundvee	919	148.279	40.514	24.905	17%	61%
intensieve veehouderij	3.708	449.682	57.851	8.125	2%	14%
veeteeltcombinaties	1.545	380.370	72.425	20.500	5%	28%
gewascombinaties	503	198.557	57.350	13.362	7%	23%
groenten openlucht	728	200.171	50.696	2.911	1%	6%
boomkwekerij en sierteelt openlucht	510	366.388	94.137	15	0%	0%
glastuinbouw	1.416	413.997	59.296	33	0%	0%
fruit	931	321.892	95.818	1.626	1%	2%
totaal	19.956	275.009	56.831	13.759	5%	24%

*gespecialiseerde vleesveebedrijven zonder mestkalverbedrijven

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij, berekeningen volgens standaard output (SO)

1.4 Grote lijnen van Vlaamse beleidsopties 2014-2020

1.4.1 Krachtlijnen

Hoewel het systeem, de begunstigden en de intensiteit van de directe steun ook na de GLB-hervorming in grote mate Europees bepaald zijn, beschikt Vlaanderen over enige flexibiliteit bij de implementatie van het nieuwe systeem van directe steun. Deze flexibiliteit maakt het mogelijk om rekening te houden met de eigenheid van de Vlaamse landbouwsector en de specifieke behoeften en mogelijkheden van deze sector en regio. Niettemin hoort dat te gebeuren binnen een gedetailleerd en relatief strak Europees kader en met respect voor de doelstellingen van de hervorming. De krachtlijnen van het Vlaamse systeem voor betaling van directe steun aan landbouwers schetsen we hierna.

Betalingsrechten

De bestaande gewone toeslagrechten en speciale toeslagrechten verdwijnen en worden in 2015 vervangen door 'betalingsrechten'. Actieve landbouwers die in 2013 in aanmerking kwamen om directe steun te ontvangen en in 2015 een aanvraag doen voor directe steun, zullen in 2015 nieuwe betalingsrechten kunnen ontvangen. Vlaanderen zal tevens landbouwers die geen directe steun kregen in 2013, maar in dat jaar wijn, aardappelen, pootaardappelen, siergewassen, groenten en fruit verbouwen of teelden, opnemen als potentiële begunstigden van nieuwe betalingsrechten. Het aantal betalingsrechten dat een landbouwer in 2015 zal krijgen, is gelijk aan het laagste van het aantal subsidiabele hectares dat hij heeft aangegeven in 2013 en in 2015. Het minimumareaal (in 2015) waarvoor betalingsrechten aangevraagd kunnen worden is 2 hectare. Bepaalde types grondgebruik zoals 'natuurlijke graslanden' en 'braakland' worden subsidiabel als ze voldoen aan de Vlaamse definitie van 'minimum landbouwactiviteit'.

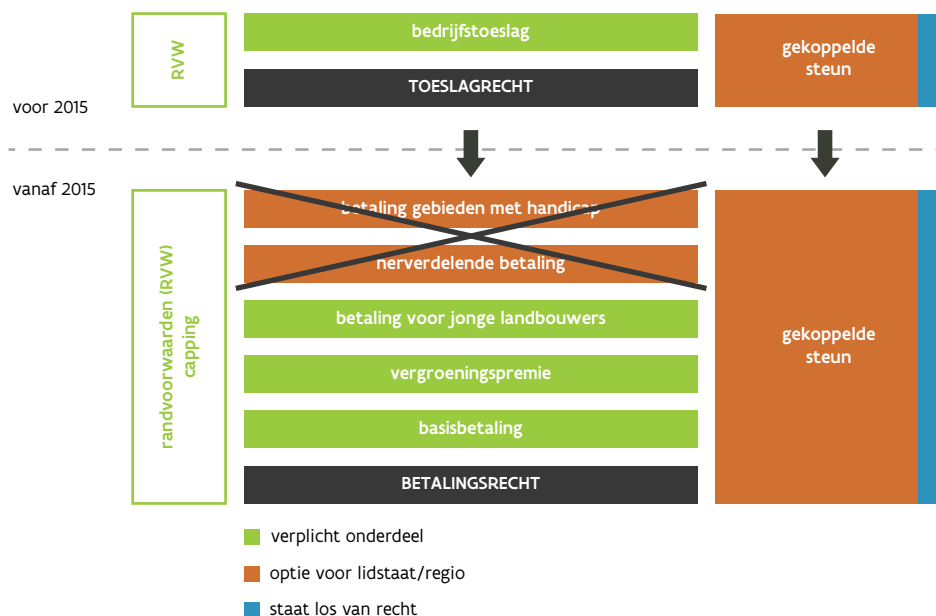
Betalingsrechten geven potentieel recht op de uitbetaling van drie premies: de basisbetaling, de vergroeningspremie en de betaling voor jonge landbouwers. Het steunstelsel voor kleine landbouwers wordt in België niet toegepast.

De nieuwe architectuur voor de betaling van directe steun aan landbouwers wordt verduidelijkt in figuur 4, met daarin de drie premies. Daarin is eveneens aangegeven dat de 'betaling gebieden met een handicap' en 'herverdelende betaling' niet zullen worden toegepast in Vlaanderen.

Voor het eerste type betaling moeten gebieden binnen een lidstaat aan bepaalde criteria beantwoorden, maar deze gebieden komen niet voor in Vlaanderen. Zij kwamen evenmin voor in de vorige periode.

Via de herverdelende betaling kregen lidstaten de mogelijkheid om de eerste hectares van het landbouwareaal van een bedrijf extra te steunen. Voor Vlaanderen is deze optie niet gekozen omdat ze ongewenste herverdeleffecten heeft. De invoering van de herverdelende betaling zou immers voor een nog grotere herverdeling tussen de bedrijven zorgen waarbij de bedrijven die al het meest moeten inleveren nog sterker worden benadeeld.

Figuur 4. De nieuwe architectuur van de pijler 1-steun aan de landbouwer

Bron: naar Vlaamse Regering (2014)

Actieve landbouwer

Omdat Vlaanderen de criteria en de negatieve lijst zonder meer overneemt van de EU, zal de impact van de invoering van het begrip 'actieve landbouwer' zeer beperkt zijn.

Vergroening

In principe moeten landbouwers op hun bedrijf de volgende drie vergroeningsmaatregelen nemen: gewasdiversificatie, het behoud van blijvend grasland, en het aanhouden van ecologisch aandachtsgebied (EAG) op 5% van het akkerbouwareaal.

Daarbij zal Vlaanderen de behoudsverplichting van blijvend grasland in het kader van de randvoorwaarden in 2015 en 2016 blijven hanteren. Vanaf 2015 wordt ook een regionale benadering voor het behoud van blijvend grasland ingevoerd. Binnen de Natura 2000-gebieden zal milieugevoelig blijvend grasland worden aangeduid en van een perceelsgewijze bescherming genieten.

Naarmate het Europees wetgevend detail van de vergroeningsmaatregel EAG duidelijker wordt, geeft Vlaanderen er in 2014 verder concrete invulling aan. Deze invulling heeft te maken met de mate waarin en de wijze waarop braakliggend land, landschapselementen, bufferstroken, agroforestry, stroken subsidiabel areaal langs bosranden, korteomloophout, landbouwgronden die met steun voor plattelandsontwikkeling bebost worden, groenbedekking en N-fixerende teelten als EAG in aanmerking kunnen komen.

Vlaanderen heeft ook de intentie om collectieve aanleg van EAG mogelijk te maken. Verder staat Vlaanderen open om milieucertificeringssystemen die gelijkwaardigheid kunnen garanderen met vergroening te ondersteunen als de sector deze systemen ontwikkelt.

Waarde van de betalingsrechten en totale steun per begunstigde

Door het lager beschikbaar budget voor directe steun zal de gemiddelde steun per landbouwer (bij ongewijzigde bedrijfsgrootte) tussen 2015 en 2019 aanzienlijk dalen. Daarbovenop komt het proces van interne convergentie waarbij de verschillen in de waarden per betalingsrecht (gedeeltelijk) worden weggewerkt. Een 'flat rate' waarbij ieder betalingsrecht eenzelfde waarde krijgt, zou, bijkomend op de impact van het lager totaal budget, voor een groot aantal bedrijven tot aanzienlijke verliezen leiden. Daarom werd in Vlaanderen geopteerd om de waarden te baseren op de historische steun waarop de landbouwer recht had.

De lagerwaardige betalingsrechten (in 2015 een waarde lager dan 90% van de regionaal gemiddelde waarde van 2019) worden opgetrokken met een derde van het verschil tussen beide waarden. Bovendien dient in 2019 de waarde van elk betalingsrecht minstens 60% te bedragen van de regionaal gemiddelde waarde van 2019. De verhoging gebeurt stapsgewijs waarbij tussen 2015 en 2019 jaarlijks 20% van de verhoging plaatsvindt.

Het totale bedrag dat nodig is voor het optrekken van deze betalingsrechten wordt gehaald bij de hogerwaardige betalingsrechten (een waarde hoger dan de regionaal gemiddelde waarde) volgens het proportioneel systeem, waarbij de betalingsrechten met een vast percentage van het verschil tussen de initiële waarde en de regionaal gemiddelde waarde van 2019 worden verlaagd. Hierbij geldt dat bedrijven maximaal 30% kunnen verliezen tegenover hun uitgangssituatie in 2015.

Er is ook een (Europees) plafond ingesteld van 150.000 euro per bedrijf voor het basisbedrag aan directe steun, waarboven maximaal wordt afgeroomd. Er zijn in Vlaanderen geen landbouwbedrijven die meer dan 150.000 euro basisbetaling (exclusief andere directe steun) per jaar ontvangen.

Betaling voor jonge landbouwers

Vlaanderen zet extra in op jonge landbouwers en kiest ervoor om de betaling voor jonge landbouwers maximaal in te vullen. Jonge, startende boeren ontvangen een vast extra bedrag per hectare, voor maximaal 90 hectare. Het extra bedrag zal berekend worden als 25% van het gemiddelde directe steunbedrag in Vlaanderen.

Gekoppelde steun

Bij de hervorming van het systeem voor Vlaamse directe steun in 2015 blijft gekoppelde steun bestaan voor de sectoren rundvlees (10% van de steunenveloppe) en vleeskalveren (1% van de enveloppe).

Voor de zoogkoeien moest als gevolg van Europese verplichtingen een nieuw beheersysteem ontwikkeld worden. De nieuwe zoogkoeienregeling zet in op professionalisering. Om toegelaten te worden tot het nieuwe systeem en een zoogkoeienquotum toegekend te krijgen, werd een instapdrempel van 20 kalvingen vastgelegd. Daarnaast is ook een overgangsregeling uitgewerkt voor vleesveebedrijven met minstens 14 kalvingen tijdens de referentie jaren 2012 of 2013. Die kunnen koeien bijkopen om de instapdrempel van 20 kalvingen nog in 2014 te halen.

Andere optionele betalingen

Vlaanderen heeft niet geopteerd voor de mogelijkheid om een vereenvoudigd, administratief lichter systeem voor 'kleine landbouwers' te creëren.

Randvoorwaarden

Randvoorwaarden (RVW) zijn beheereisen en normen waaraan men moet voldoen om in aanmerking te komen voor directe inkomenssteun. De RVW zijn verdeeld over de gebieden 'milieu, klimaatverandering en goede landbouwconditie', 'volksgezondheid, dier- en plantengezondheid' en 'dierenwelzijn'. Omdat de lidstaten hun randvoorwaarden moeten aligneren op het hervormde Europese kader zal ook Vlaanderen aanpassingen moeten doen. Voor de twee laatste gebieden zijn er geen inhoudelijke wijzigingen ten opzichte van de huidige situatie. Voor het gebied 'milieu, klimaatverandering en goede landbouwconditie van de grond' zijn er wel enkele kleine wijzigingen, met beperkte impact. We geven hiervan een selectie.

Naast het verbod op het afbranden van de stoppels na de oogst, legt de Vlaamse wetgeving de verplichting op om in functie van het akkerbouwareaal een minimaal aantal bodemstalen te nemen voor de bepaling van het koolstofgehalte en de pH. Gelet op het belang van deze norm, was een aanscherping toch wenselijk. Daarom zou de landbouwer per 5 ha over minstens één bodemanalyse moeten beschikken. De geldigheidsduur van een bodemanalyse zou wel van drie naar vijf jaar opgetrokken worden. Met betrekking tot biodiversiteit en de vogelrichtlijn leiden de aanpassingen in de horizontale verordening tot een vermindering van het aantal eisen: die met betrekking tot de bescherming van vogels komen namelijk te vervallen als randvoorwaarde.

Bijkomend bij de norm inzake de instandhouding van landschapselementen komt er een verbod op het snoeien van heggen en bomen tijdens het broedseizoen.

Waar vandaag de lidstaten nog verplicht zijn om een norm te hebben voor het voorkomen van verstruiking van de landbouwgrond door ongewenste vegetatie, wordt het voor de lidstaten optioneel om in het kader van de randvoorwaarden maatregelen te treffen om invasieve plantensoorten te bestrijden. Momenteel hanteert Vlaanderen onder de huidige randvoorwaarden de verplichting om de bodembedekking tijdig te maaien, fijn te malen of op andere geschikte wijze te beheren om verspreiding van onkruid te voorkomen. Voor grasland geldt tevens de verplichting om verstruiking met ongewenste vegetatie te voorkomen.

Tot slot komen naar aanleiding van het nieuwe Europese kader een aantal Vlaamse randvoorwaarden te vervallen. Het betreft enerzijds de beheereisen met betrekking tot het gebruik van zuiveringsslib in de landbouw en anderzijds de norm met betrekking tot de teeltrotatie voor de aardappelteelt, die nu ondergaan wordt door de verplichte gewasdiversificatie in de vergroening.

Aansluitend bij de toekomstige aanpassingen van de beheereisen is het belangrijk om ook te vermelden dat de verplichte erosiemaatregelen in het kader van de randvoorwaarden zijn uitgebreid vanaf 2014. De maatregelen – bestaande uit een minimale bodembedekking én een minimaal landbeheer op basis van de specifieke omstandigheden ter plaatse – op de percelen met erosiegevoeligheid 'zeer hoog' worden verstrengd. Op bepaalde percelen met aanduiding 'hoog' zijn vanaf 2014 eveneens maatregelen verplicht. Op andere percelen zijn de erosiebestrijdingsmaatregelen aanbevolen.

Vlaams budget directe steun

Vlaanderen heeft een akkoord bereikt met de andere gewesten over de verdeling van de Belgische enveloppe voor directe steun voor de periode 2014-2020. Dit akkoord baseert zich op een gemiddelde historische verdeelsleutel.

Daarnaast zal Vlaanderen pijler 2 versterken door op termijn een deel van de directe steun middelen (pijler 1) naar PDPO III (pijler 2) te transfereren. Dit zal gebeuren volgens een stappenplan: 0% transfer in 2014, 5% transfer in 2015, 7,5% transfer in 2016 en 2017, en 10% vanaf 2018. In overeenstemming met de Europese bepalingen ter zake, zal de Vlaamse regering in 2017 hieromtrent een evaluatie maken. De middelen zullen enkel overgeheveld worden naar die pijler 2-maatregelen waarvan landbouwers de begunstigden zijn.

1.4.2 Verdeling van de beschikbare middelen

Tabel 5 geeft de verdeling van de beschikbare enveloppe directe steun voor de periode 2015-2020 weer.

Tabel 5. Verdeling Vlaamse enveloppe directe steun per kalenderjaar, euro, 2015-2020

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
totaal budget directe steun vóór transfer pijler 2	248.364.011	244.679.849	240.994.761	237.542.249	234.089.738	234.089.738
transfer naar pijler 2	12.418.201	18.350.989	18.074.607	23.754.225	23.408.974	23.408.974
budget totaal directe steun na transfer pijler 2	235.945.810	226.328.860	222.920.154	213.788.024	210.680.764	210.680.764
vergroening (30%)	70.783.743	67.898.658	66.876.046	64.136.407	63.204.229	63.204.229
gekoppelde steun (11%)	25.954.039	24.896.175	24.521.217	23.516.683	23.174.884	23.174.884
jonge landbouwers (2%)	4.718.916	4.526.577	4.458.403	4.275.760	4.213.615	4.213.615
basisbetaling	134.489.112	129.007.450	127.064.488	121.859.174	120.088.036	120.088.036

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

In 2014 is het beschikbare budget voor rechtstreekse steun nog 252 miljoen euro, in 2013 was hiervoor nog 263,6 miljoen euro beschikbaar, waarvan 234,4 miljoen euro voor de uitbetaling van toeslagrechten. Ten opzichte van 2013 zal de enveloppe directe steun in 2020 met bijna 21% zijn afgenomen.

1.4.3 Impactanalyses voor aspecten van de hervorming

Om de impact van de hervorming van het GLB na te gaan, voerden we verschillende impactanalyses uit. Enkele van deze impactanalyses lichten we hierna toe.

Door de verdere loskoppeling van de historische rechten van de individuele landbouwers komen meer landbouwers in aanmerking voor rechtstreekse steun en worden meer teelten subsidiabel (impactanalyse 1). Voor de nieuwe vergroeningseisen is gekeken naar het aantal landbouwers dat hieraan zou moeten voldoen (impactanalyse 2). Via interne convergentie wordt ook binnen de lidstaten gepoogd om de rechtstreekse steun meer gelijkmatig te verdelen (impactanalyse 3). Het is nuttig om in te schatten welke bedrijven of bedrijfstypes in welke mate zullen winnen of verliezen bij deze hervorming (impactanalyse 4). Gekoppelde steun blijft mogelijk en wordt in de komende periode toegepast voor zoogkoeien en vleeskalveren, weliswaar onder een gewijzigd regime (impactanalyse 5).

Deze impactanalyses zijn uitgevoerd op basis van de gegevens die in (de eerste helft van) 2014 voorhanden waren. Ze berekenen de impact van de voorgestelde beleidsaanpassing op bedrijfsniveau, zonder rekening te houden met andere factoren. Het gaat om comparatief statische berekeningen, waarbij de vergelijking gemaakt wordt van verschillende economische resultaten, voor en na een verandering in enige onderliggende exogene parameter.

1.4.3.1 Impactanalyse 1: meer gegadigden, meer oppervlakte

Op basis van de gegevens van 2013 hebben 22.532 bedrijven recht op steun via toeslagrechten. Elk van deze bedrijven zal ook onder het nieuwe GLB recht hebben op steun. In totaal hebben ze 607.761 hectare subsidiabele teelten. Bijkomend zijn er 2.139 bedrijven die in de toekomst recht hebben op steun omdat ze in 2013 groenten, fruit, wijn of sierteelt hebben geteeld. Deze groep bedrijven heeft 24.649 hectare subsidiabele teelten (tabel 6).

De bijkomende voorwaarde dat in 2013 minimaal 2 hectare aangegeven moet zijn via de verzamelaanvraag beperkt het potentieel aantal begunstigden tot 23.108, wat een daling betekent van het aantal potentieel begunstigden met 1.563 bedrijven (-6,3%). De impact van deze maatregel op het aantal betalingsrechten is lager (1.713 ha of -0,3%). Uiteindelijk komt 630.697 hectare in aanmerking voor het activeren van betalingsrechten.

Tabel 6. Potentieel aantal begunstigden en subsidiabele oppervlakte in het nieuwe GLB

	aantal bedrijven	subsidiabele teelten (ha)
bedrijven met recht op rechtstreekse steun 2013	22.532	607.761
telen van groenten en fruit, sier- of wijnteelt	2.139	24.649
bedrijven met recht op rechtstreekse steun in 2013 of groenten, fruit, wijn of sierteelt in hun teeltplan maar met minder dan 2 hectare subsidiabele teelten	1.563	1.713
potentieel begunstigden GLB 2014-2020	23.108	630.697

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

1.4.3.2 Impactanalyse 2: vergroening

In tabel 7 staat per vergroeningsmaatregel hoeveel landbouwers hieraan op basis van de gegevens van 2013 moeten voldoen.

Het behoud van blijvend grasland is de vergroeningsmaatregel die het vaakst van toepassing is: ruim 70% van de bedrijven moet minstens één perceel blijvend grasland behouden. Gewasdiversificatie moet op ruim de helft (57%) van de bedrijven toegepast worden waarbij 40% onder de strengere voorwaarden vallen. Ecologisch aandachtsgebied dient op 44% van de bedrijven te worden toegepast.

Tabel 7. Betrokken landbouwers per vergroeningsmaatregel

vergroeningsmaatregel	bedrijven met ...	dienen ...	aantal landbouwers die moeten voldoen
blijvend grasland	blijvend grasland	dit te behouden (weliswaar niet op perceleniveau).	16.358
	milieugevoelig blijvend grasland	dit te behouden en mogen dit niet scheuren.	
gewasdiversiteit	tussen 10 en 30 ha akkerland	minimaal 2 gewassen te hebben, één gewas mag maximum 75% van de oppervlakte innemen.	8.177
	meer dan 30 ha akkerland	minimaal 3 gewassen te hebben, het eerste gewas mag maximum 75% van de oppervlakte innemen, de eerste twee teelten mogen maximum 95% van de oppervlakte innemen.	5.126
ecologisch focusgebied	meer dan 15 ha akkerland	5% van het areaal als ecologisch aandachtsgebied aan te leggen of in te richten.	10.196

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

De Europese wetgeving schrijft voor dat 30% van de totale enveloppe rechtstreekse steun moet worden uitbetaald via een vergroeningspremie. In 2019 gaat het om een totaal bedrag van 63 miljoen euro. Vlaanderen opteert voor een variabele vergroeningspremie waarbij de hoogte ervan, evenals de basisbetaling, via het lers model wordt berekend.

1.4.3.3 Impactanalyse 3: interne convergentie

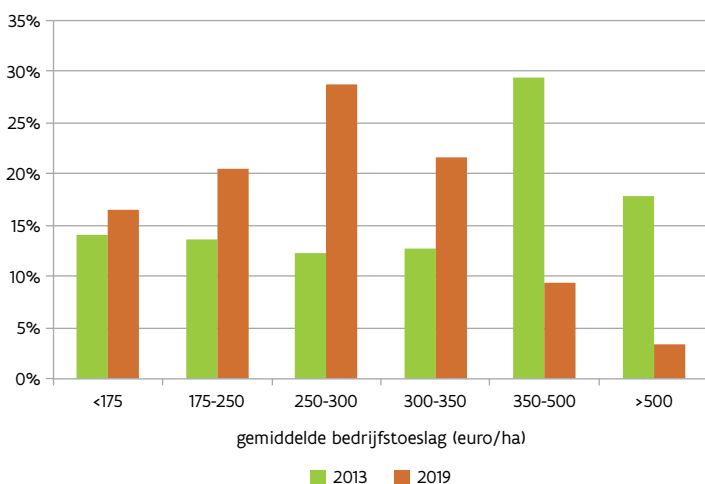
Interne convergentie heeft als voornaamste doel om de verschillen tussen landbouwbedrijven te verminderen van het uitbetaalde steunbedrag per hectare. Een 'flat rate' of eenvormige hectarepremie zou deze verschillen helemaal wegwerken en zou elk betalingsrecht een gelijke waarde geven. Het lers model, toegepast binnen Vlaanderen, werkt de verschillen slechts gedeeltelijk weg, waardoor er nog steeds een verschil blijft bestaan in de waarde per recht. Gemiddeld bedraagt de waarde van een betalingsrecht 290 euro in 2019 waarbij bijna 60% van de rechten een waarde heeft tussen 250 en 350 euro. Daarnaast heeft 2,2% van de rechten een waarde groter dan 500 euro en 10% een waarde kleiner dan of gelijk aan 175 euro.

Figuur 5 geeft de impact van deze hervorming weer op de spreiding van het aantal bedrijven volgens het gemiddelde steunbedrag per hectare. Hiervoor is de totale bedrijfstoelage gedeeld door het totale aantal hectares op het bedrijf. In 2013 ontvingen de bedrijven gemiddeld 421 euro steun per hectare. Door de hervorming zal dit bedrag in 2019 dalen tot gemiddeld 396 euro per hectare. Deze daling is enerzijds het gevolg van een afname van de gemiddelde steun per hectare op bedrijven die al recht hadden op steun in 2013 en anderzijds het gevolg van de nieuwe begunstigen die recht hebben op een lage gemiddelde bedrijfstoelage per hectare.

Tegen 2019 is het belang van het aantal bedrijven dat een gemiddelde bedrijfstoelage heeft van meer dan 500 euro per ha door de hervorming sterk gedaald tot 3,3%. Dat is ook het geval voor het aantal bedrijven met een gemiddeld steunbedrag per hectare tussen 350 en 500 euro. Dat aandeel daalt van 29,5 naar 9,3%. Dat betekent dat het aandeel van de bedrijven die meer dan 350 euro per hectare ontvangen tegen 2019 zal dalen van 47,3% naar 12,6%.

Daartegenover staat dat het aandeel van de bedrijven voor de categorieën met een lagere gemiddelde bedrijfstoelage voor al deze categorieën stijgt. Over alle bedrijven met een gemiddelde bedrijfstoelage van minder dan 350 euro per hectare gaat het om een stijging van 52,7% naar 87,3%. Specifiek voor de grootteklasse tussen 250 en 300 euro betreft het een stijging van 12,3% naar 28,7% en voor de klasse tussen 300 en 350 euro een stijging van 12,8% naar 21,5%.

Figuur 5. Spreiding van de bedrijven in functie van de gemiddelde bedrijfstoelage per hectare, %, 2013 en 2019

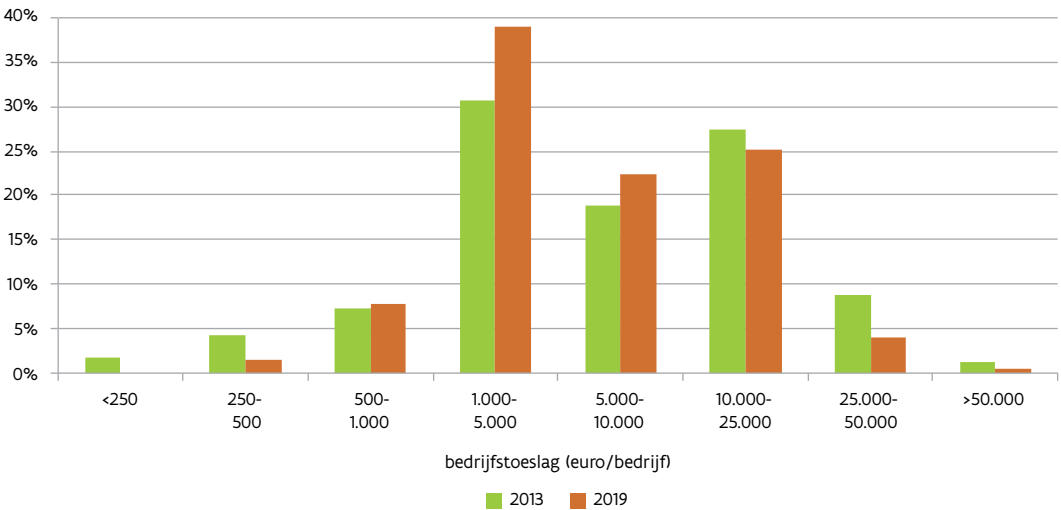
Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

1.4.3.4 Impactanalyse 4: grootte rechtstreekse steun 2019

In deze analyse wordt geen rekening gehouden met de gekoppelde steun voor zoogkoeien en slachtkalveren. Voor zoogkoeien was de wijze van toekenning nog niet bekend terwijl voor slachtkalveren niet kon worden nagegaan welke bedrijven voldoen aan de opgelegde criteria.

De raming van de verdeling rechtstreekse steun per bedrijf (euro per bedrijf) in 2013 en 2019 (bij onveranderde bedrijfsgroottes) is weergegeven in figuur 6. De toepassing van het Iers model voor interne convergentie zorgt via de meer gelijkmatige verdeling van de rechtstreekse steun per hectare op bedrijfsniveau voor een kleinere spreiding van de steun. Terwijl onder het oude systeem nog 10% van de bedrijven meer dan 25.000 euro steun via toeslagrechten kregen, zou dat bij een gelijkblijvende bedrijfsgrootte dalen tot 4,4% van de bedrijven. Terwijl in 2013 net niet de helft van de bedrijven recht had op een bedrijfstoelage tussen 1.000 en 10.000 euro per bedrijf zal dat percentage in 2019 toenemen tot meer dan 60%.

Figuur 6. Spreiding van de bedrijven in functie van de hoogte van de bedrijfstoelage, %, 2013 en 2019

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

De gezamenlijke impact van zowel de budgetdaling als het proces van interne convergentie zorgt ervoor dat ruim twee derde van de bedrijven in 2019 minder steun zal krijgen dan in 2013. Daarnaast zal bijna een kwart van de bedrijven winnen bij de hervorming. Het gaat om nieuwe begunstigden (1.775 bedrijven) en bedrijven die in 2013 weinig steun per hectare kregen. De totale steun voor deze bedrijven neemt met circa 10 miljoen euro toe of een gemiddelde toename van 1.778 euro per bedrijf (tabel 8). Voor net geen 8% van de bedrijven is de impact van de hervorming beperkt tot maximaal 100 euro per bedrijf.

Bedrijven die verliezen zullen in 2019 gemiddeld bijna 3.400 euro per bedrijf moeten inleveren, goed voor in totaal een vermindering van hun rechtstreekse steun van nagenoeg 57 miljoen euro. Dat is het gevolg van de som van de effecten van de totale te voorziene compensatie door interne convergentie en van de totale budgetdaling tussen 2013 en 2019.

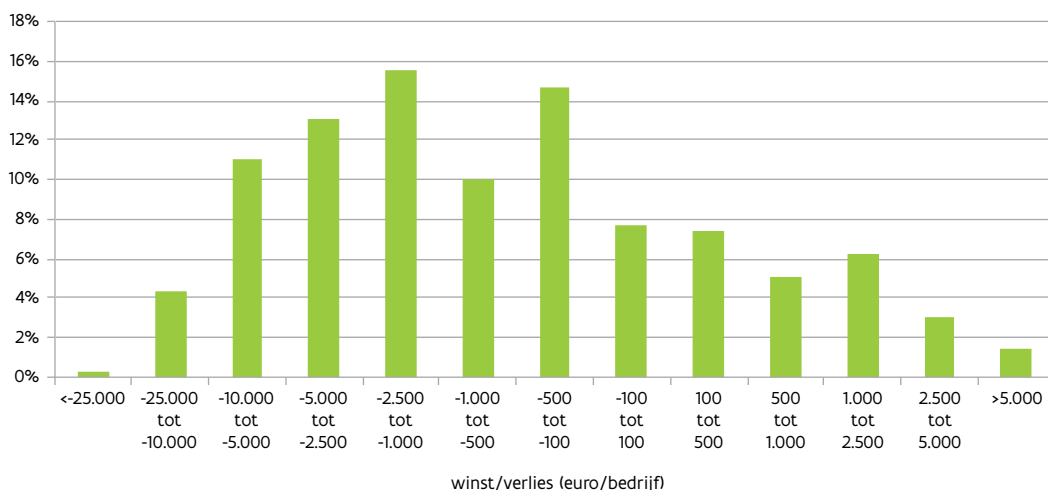
Tabel 8. Aantal winnaars en verliezers van bedrijfstoelage, perspectief 2019 t.o.v. 2013

	aantal bedrijven	totaal verlies of winst (euro)	gemiddelde winst of verlies (euro per bedrijf)
winnaars (> 100 euro winst)	5.627	10.009.291	1.778
verliezers (> 100 euro verlies)	16.783	-56.996.834	-3.396
status quo	1.875	-	-

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Figuur 7 geeft de verdeling van de bedrijven weer volgens de mate waarin ze winnen of verliezen. Voor een groot deel van de bedrijven (45%) blijft de winst/verlies beperkt tot maximaal 1.000 euro. Daarnaast zal tegen 2019 net geen 5% van de bedrijven meer dan 10.000 euro inleveren. Bij de winnaars valt op dat slechts een kleine minderheid (6%) meer dan 5.000 euro wint door de hervorming. Bijna 40% van de bedrijven verliest tussen 1.000 en 10.000 euro per jaar.

Figuur 7. Aandeel bedrijven per grootteorde van de winst of het verlies aan bedrijfstoelag, %, perspectief 2019 t.o.v. 2013

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

De gezamenlijke impact van zowel de budgetdaling als het proces van interne convergentie is niet voor alle bedrijfstypes dezelfde. Deze impact wordt voor de verschillende bedrijfstypes in tabel 9 weergegeven. Daarin is het verschil te zien tussen de situatie in 2012 (meest recent beschikbare data uit het Landbouwmoneitoringsnetwerk) en 2019 (bij onveranderde bedrijfsgrootte) voor zowel de directe steun als het verschil in bedrijfsinkomen.

Er is een groot verschil tussen de bedrijven die historisch gezien weinig tot geen steun ontvingen en bedrijven die historisch gezien wel steun ontvingen. De bedrijfstypes melkvee, rundvee, gemengd rundvee en veeteeltcombinaties verliezen bijna een kwart van de directe steun. Het verlies bij de andere bedrijfstypes ligt rond de 20%. Het bedrijfstype rundvee ondervindt de grootste impact op het bedrijfsinkomen. De groenten in openlucht, de boomkwekerijen en sierteelt in openlucht en fruit winnen aan rechtstreekse steun, maar het verschil in bedrijfsinkomen blijft beperkt. De teelten onder glas worden in de analyse niet meegenomen omdat zij niet in aanmerking komen voor directe steun.

Voor bedrijven die in de nieuwe situatie zouden inboeten aan gekoppelde steun voor zoogkoeien en slachtkalveren ontstaat een cumulatief negatief effect.

Voor 'boomkwekerij en sierteelt in openlucht' is in tabel 9 geen procentueel verschil in directe steun gegeven. Deze weergave is weinig zinvol omdat dit bedrijfstype voorheen geen steun ontving. Het verschil in bedrijfsinkomen blijft trouwens beperkt.

Tabel 9. Impact van de budgetdaling en de interne convergentie volgens bedrijfstype, 2019 ten opzichte van de referentieperiode 2012

bedrijfstype	verschil in directe steun		impact op bedrijfsinkomen
	euro per bedrijf	%	%
akkerbouw	-3.330	-20%	-4%
melkvee	-5.705	-28%	-10%
rundvee	-2.882	-21%	-12%
gemengd rundvee	-4.494	-23%	-9%
akkerbouw melkvee	-6.082	-18%	-4%
akkerbouw rundvee	-3.949	-19%	-7%
intensieve veehouderij	-1.545	-19%	-2%
veeteeltcombinaties	-4.619	-24%	-7%
gewascombinaties	-663	-7%	-1%
groenten openlucht	780	25%	1%
boomkwekerij en sierteelt openlucht	1.956	-	2%
fruit	1.909	74%	1%
totaal	-2.216	-17%	-3%

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

1.4.3.5 Impactanalyse 5: gekoppelde steun voor zoogkoeien

Ook onder het nieuwe GLB wordt de gekoppelde steun voor zoogkoeien behouden. Als gevolg van Europese verplichtingen wordt afgestapt van het systeem op basis van het huidige zoogkoeienquotum en wordt een nieuwe referentiebasis opgelegd. In 2015 wordt voor elke gespecialiseerde veehouder een individueel maximum aantal premierechten vastgesteld op basis van het aantal zoogkoeien die gekalfd hebben op zijn bedrijf en waarvan een gedeelte minstens een bepaalde periode voor die kalving op dat bedrijf werd aangehouden. Er wordt gekeken naar het gemiddelde van de jaren 2012 en 2013. In deze impactanalyse is ervan uitgegaan dat aan een gespecialiseerde veehouder geen premierechten worden toegewezen als het individuele maximum minder dan 20 premierechten bedraagt.

In tabel 10 is er een simulatie gemaakt van de nieuwe gekoppelde steun, waarbij rekening gehouden wordt met het minimum van 20 premierechten en met een algemene budgetdaling. De basis is het aantal kalvingen in 2012. Er wordt geen rekening gehouden met de aanhoudingsperiode van de kalveren, met andere voorwaarden die mogelijk opgelegd worden aan bedrijven voor het verkrijgen van de steun of met uitzonderingen op het minimum van 20 premierechten. In de tabel wordt de gemiddelde winst of verlies per bedrijf weergegeven voor de bedrijven die in 2012 ook gekoppelde steun ontvingen. Het verlies is zowel het gevolg van een herverdeling van de gekoppelde steun als van de algemene budgetdaling.

Door de invoering van de minimumvoorwaarde van 20 premierechten zijn er 2.751 bedrijven die geen gekoppelde steun meer ontvangen. Deze bedrijven verliezen gemiddeld 2.221 euro per bedrijf. Bij de 2.684 bedrijven die in het nieuwe scenario wel gekoppelde steun ontvangen, zijn er die ondanks een algemene budgetdaling toch aan gekoppelde steun winnen. Dat zijn landbouwers die in het huidige premiestelsel meer zoogkoeien en vaarzen hebben dan zoogkoeienquotum. In deze impactanalyse gaat het om 1.072 bedrijven die gemiddeld 2.398 euro winnen aan gekoppelde steun en gemiddeld 6.517 euro per bedrijf zouden ontvangen. Daarnaast zijn er 1.612 bedrijven met meer dan 20 premierechten, maar die door de steunherverdeling en de budgetdaling verliezen: een verlies van gemiddeld 3.975 euro per bedrijf. Gemiddeld ontvangen deze bedrijven nog 6.969 euro steun per bedrijf. Ten slotte zijn er ook bedrijven die momenteel geen steun ontvangen, maar die daarvoor bij een nieuw premierechtensysteem wel in aanmerking komen. Deze bedrijven krijgen gemiddeld 5.404 euro per bedrijf. 13% van de gekoppelde steun gaat naar deze bedrijven. Vermeldenswaard is bovendien dat er binnen de winnaars en verliezers nog een grote spreiding valt waar te nemen in hun winst-/verliesaandeel.

Tabel 10. Verdeling van de nieuwe gekoppelde steun en winst of verlies bij vergelijking voorstel 20 premierechten t.o.v. gekoppelde steun 2012

	totale steun (euro)	aantal bedrijven	gemiddelde (euro per bedrijf)	gemiddelde winst of verlies (euro per bedrijf)
bedrijven die momenteel gekoppelde steun ontvangen				
bedrijven met meer dan 20 premierechten	18.221.472	2.684	6.788	-1.429
bedrijven die winnen	6.987.072	1.072	6.517	2.398
bedrijven die verliezen	11.234.400	1.612	6.969	-3.975
bedrijven met minder dan 20 premierechten	0	2.751	0	-2.221
bedrijven die momenteel geen gekoppelde steun ontvangen				
nieuwe bedrijven	2.783.503	515	5.404	5.404

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

2 GLB - PIJLER 1 - MARKTMAATREGELEN

De integrale gemeenschappelijke marktordening of integrale GMO is het Europese juridische kader voor een gemeenschappelijke ordening van de markten voor bepaalde landbouwproducten die zijn ingedeeld in sectoren. Zij stelt gemeenschappelijke regels vast voor het beheer van de interne landbouwmarkten, bepaalt de normen voor de interne handel in landbouwproducten en reguleert de import en export naar en van de EU.

Beheer interne landbouwmarkten

Om de interne markt te beheren, kan gebruik worden gemaakt van de volgende instrumenten: marktinterventie en private opslag, restituties, productiequota, marketing en promotie, steunregelingen, producentenorganisaties (PO's) en brancheorganisaties (BO's) en contractuele betrekkingen (van PO's). Daarnaast is er een extra hoofdstuk met crisismaatregelen.

De nationale productiequota voor suiker en melk lopen ten einde. Voor suiker is het aflopen van de quotaregeling uitgesteld tot september 2017 (maar met behoud van een aantal andere instrumenten). Voor de melkquota is dat op 31 maart 2015. Algemeen wordt voor de melkproductie een sterke netto groei verwacht, die op basis van enquêtegegevens voor Vlaanderen tot 30% zou kunnen bedragen tegen 2018. In de praktijk zal de netto groei echter worden beperkt door reglementaire en feitelijke factoren, zoals de mestwetgeving, de beschikbaarheid van ruwvoeders en arbeidskrachten. De Europese Commissie zal alvast een prijsobservatorium ontwikkelen om de zuivelmarkt goed te kunnen monitoren na 1 april 2015.

In het kader van de afschaffing van de melkquota is de Vlaamse reglementering voor het laatste tijdvak 2014/2015 vereenvoudigd. Het quotumfonds werd opgeheven en als gevolg daarvan verdwijnen ook alle bijhorende verplichtingen. Tijdens het laatste quotumjaar is er nog wel een productiebeperking en een risico op superheffing. De mechanismen tot berekening hiervan moeten daarom blijven functioneren. In het samenwerkingsprotocol met de andere gewesten met betrekking tot de berekening van de heffing werd het franchiseplafond van 30.000 liter geschrapt. Dat betekent dat er optimaal vereffend kan worden tussen onder- en overschrijders bij de berekening van een eventuele heffing. Ondertussen worden alle noodzakelijke wettelijke aanpassingen voorbereid voor het postquotumtijdperk. Op Vlaams niveau werd ook een zuivelbarometer ontwikkeld die de marges in de melkveehouderij bewaakt en een vinger aan de pols houdt opdat tijdig ingegrepen kan worden.

Van de andere steunmaatregelen voor de interne markt zijn voor Vlaanderen de operationele programma's voor de sector groenten en fruit van groot belang. De nationale strategie voor duurzame operationele programma's is herzien en wordt van kracht op 1 januari 2015. Ook de programma's voor de consumptie van groenten, fruit en melk in scholen ziet Vlaanderen als een nuttig instrument. Op Europees niveau stijgt het budget voor de Europese schoolfruit- en -groenteactie van 90 naar 150 miljoen euro vanaf het schooljaar 2014-2015. De Europese cofinanciering stijgt van 50% naar 75%. Vlaanderen trekt voor het schooljaar 2014-2015 500.000 euro uit (de overheid 420.000 euro en de sector 80.000 euro). De regeling voor schoolmelk en -fruit wordt momenteel herzien op Europees niveau.

Een belangrijk onderdeel van de nieuwe marktmaatregelen is de uitbreiding van de mogelijkheden voor het opzetten van PO's en UPO's (unies van producentenorganisaties) en van BO's (voor productie plus handel en/of verwerking). PO's en UPO's versterken de samenwerking tussen producenten, BO's staan voor samenwerking in de keten. Producentenorganisaties zijn al geruime tijd een begrip in de sector groenten en fruit en sinds kort ook in de zuivelsector, maar ook andere sectoren zullen in de toekomst de mogelijkheid hebben om PO's en BO's op te zetten. Onder pijler 2 bestaat er voor deze nieuwe organisaties een startsteun gedurende vijf jaar. Dat geldt dan met name voor de andere tuinbouwsectoren, de andere dierlijke sectoren, de akkerbouw en voor sectoren als wijn, olijven (en olie) en zijderupsen. Voor de periode 2014-2020 wordt een miljoen euro voor deze pijler 2-maatregel uitgetrokken, waarvan de helft door de EU en de helft door Vlaanderen gefinancierd wordt. Dat soort steun bestond niet in de periode 2007-2013.

PO's worden opgericht om de marktmacht van producenten te verhogen en met het oog op een grotere prijstransparantie. Het initiatief moet van de producenten komen en democratische principes moeten vooropstaan in de werking van een PO of UPO. De typische rechtsvorm is de coöperatie. De bevoegde minister stelt voor de PO's de erkenningsvoorwaarden vast (minimum aantal leden, minimum omzetvolume, enz.).

Voor de uitvoering van de operationele programma's van de PO's in de sector groenten en fruit bedraagt de Europese steun maximaal 4,1% van de waarde van de verkochte productie met daarbovenop nog 0,5% voor crisismaatregelen (plus 0,1% voor UPO's). De PO's cofinancieren deze programma's zelf voor 50%. Belangrijke doelstellingen zijn: de concentratie van aanbod en commercialisering, de planning van de productie, het optimaliseren van de productiekosten en het bevorderen van milieuvriendelijke praktijken. In de nieuwe wetgeving wordt de mogelijkheid tot uitbreiding van de voorschriften en verplichte bijdragen voor PO's, UPO's of BO's die representatief zijn voor hun sector uitgebreid naar alle landbouwsectoren.

Normen voor de interne handel in landbouwproducten

Bij de marktmaatregelen horen ook afzetvoorschriften. Die zijn ook voor Vlaanderen belangrijk. Daarbij gaat het niet alleen om handelsnormen, onder andere voor de kwaliteit van de producten, labeling, bewaring en transport. Het gaat bijvoorbeeld ook om sectorspecifieke normen, om definities, aanduidingen en verkoopbenamingen en om indelingsschema's voor karkasclassificatie.

Import en export naar en van de EU

Voor de handel met derde landen zijn invoer- en uitvoercertificaten een belangrijk aspect voor heel wat producten: granen, rijst, suiker, zaaizaad, olijfolie, vlas en hennep, bananen, wijn, levende planten, rundvlees, varkensvlees, schapen- en geitenvlees, pluimveevlees, melk en zuivelproducten, eieren en ethylalcohol.

Specifiek voor invoer gaat het ook om tariefcontingenten en preferentiële regelingen en om invoerrechten (douanetarief) met inbegrip van schorsingen, vrijstellingen en bijkomende bepalingen.

Uitvoerrestituties kunnen ingesteld worden om het verschil tussen de prijzen op de wereldmarkt en de EU-markt te dekken. Hoewel dit instrument nog nauwelijks gebruikt wordt en het de bedoeling is om daar ook in de toekomst zo weinig mogelijk (en liefst geen) gebruik van te maken, blijft de mogelijkheid bestaan.

Crisismaatregelen

Ten slotte zijn er, naast de specifieke crisismaatregelen voor de sector groenten en fruit, voor alle landbouwsectoren tevens uitzonderlijke crisismaatregelen mogelijk. Die kunnen ook voor Vlaanderen nodig zijn om sterke marktverstoringen (aanzienlijke prijschommelingen) op te vangen als gevolg van bepaalde ziekten of bij verlies van vertrouwen van de consument als gevolg van gezondheidsrisico's voor mens, dier en plant of om urgente problemen op te lossen.

3 GLB – PIJLER 2 – PLATTELANDSONTWIKKELING

3.1 PDPO II (2007–2013)

3.1.1 Grote lijnen

Het PDPO is de Vlaamse implementatie van de tweede pijler van het GLB. Het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling voor de periode 2007-2013 (PDPO II) werd goedgekeurd op 13 november 2007 en was in grote mate een voortzetting van het PDPO I. Het was een bewuste keuze om continuïteit in het beleid na te streven.

Uit de lijst van maatregelen die de Europese wetgeving voorlegt, koos Vlaanderen de maatregelen die een meerwaarde betekenden voor de Vlaamse landbouw en het Vlaamse platteland. De maatregelen zijn per thema gegroepeerd in vier assen.

Door via as 1-maatregelen te investeren in onder meer innovatie, kennis, ketenbeheer, jonge landbouwers, structuurverbetering, kwaliteit en normen werd de concurrentiekracht van de Vlaamse land-, tuin- en bosbouwsector versterkt.

Binnen as 2 werden landbouwers gestimuleerd tot het realiseren van groene en blauwe diensten. Op die manier konden ze bijdragen tot de milieu- en natuurdoelstellingen, de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-netwerk en de multifunctionele ontwikkeling van het platteland.

De as 3-maatregelen waren erop gericht om bij te dragen tot een aantrekkelijk, kwaliteitsvol, leefbaar en multifunctioneel platteland. Er werd ingezet op diversificatie van landbouwactiviteiten, landelijk erfgoed, toerisme, dorpsontwikkeling en werkgelegenheid op het platteland.

De Leader-as ten slotte (Leader staat voor Liaison entre actions de développement de l'économie rurale) had tot doel plattelandsactoren ertoe aan te zetten en te helpen nadenken over het potentieel van hun gebied in een langetermijnperspectief. Gekaderd binnen de lokale ontwikkelingsstrategieën konden projecten ingediend worden binnen dezelfde thema's als de as 3-projecten.

3.1.2 Uitgaven PDPO II

Algemeen

De maatregelen in PDPO II worden deels gefinancierd vanuit het Europese Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) en deels met Vlaamse middelen. De as 3- en as 4-maatregelen worden deels ook door de provincies gefinancierd.

Tabel 11 geeft een overzicht van de jaarlijkse totale uitgaven voor plattelandsontwikkeling vanaf 2007 en verschaft inzicht in de verdeling tussen de vier assen. Over de periode 2007-2013 werd voor de doelstellingen van het PDPO II 759 miljoen euro (Vlaamse en Europese middelen) uitgegeven, waarvan 67% aan de verbetering van het concurrentievermogen, 20% aan de verbetering van het milieu en 9% aan de leefkwaliteit op het platteland. 4% van de uitgaven ging naar Leader. Een minimaal deel van het PDPO II-budget werd toegewezen aan technische bijstand om de nodige ondersteuning te kunnen bieden voor bijvoorbeeld de verplichte monitoring en evaluatie en het Vlaams Ruraal Netwerk, dat instaat voor de communicatie en netwerking rond het PDPO.

Eind 2013 was het volledige PDPO II-budget nog niet uitgegeven. Dankzij het N+2-principe hebben lidstaten tot en met 2015 de tijd om de geprogrammeerde middelen voor elke maatregel te spenderen.

Het budget voor de maatregelen vestigingssteun (as 1), investeringssteun (as 1) en steun voor diversificatie (as 3) was eind 2013 wel volledig uitgeput. Daarom werden deze maatregelen voortgezet als staatssteunmaatregel en werd voor de drie maatregelen samen nog meer dan 63 miljoen euro aan bijkomende Vlaamse middelen ingezet (circa 57 miljoen euro voor as 1 en circa 6 miljoen euro voor as 3).

Tabel 11. Totale uitgaven voor plattelandsontwikkeling (Vlaams en Europees) per kalenderjaar, onderverdeeld per as, euro, 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
as 1 - concurrentievermogen	63.672.120	77.117.527	61.000.064	87.830.021	77.917.830	61.413.784	77.149.996
as 2 - milieu	21.157.678	24.632.370	27.930.861	21.444.679	21.443.790	17.518.494	17.727.213
as 3 - leefkwaliteit	1.682.989	7.648.013	10.595.174	12.073.379	12.022.920	12.263.564	13.723.269
as 4 - Leader	0	509.826	1.544.775	6.211.372	6.939.370	6.731.850	6.020.568
technische bijstand	157.707	280.154	628.239	545.793	307.930	524.235	626.592
totaal	86.670.495	110.187.891	101.699.113	128.105.244	118.631.839	98.451.927	115.247.638

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Health check

Als gevolg van de tussentijdse bijsturing van het landbouwbeleid (health check) werden er eind 2009 29,5 miljoen euro extra Europese middelen toegevoegd aan het PDPO II-budget. Vlaanderen heeft eind 2013 bijna 25 miljoen van deze middelen uitgegeven, meer bepaald binnen as 1 (33%), as 2 (26%) en as 3 (41%). Binnen as 1 gingen de middelen naar VLIF-steun voor modernisering van landbouwbedrijven en naar investeringen binnen de agrovoedingssector. Enkel investeringen die bijdragen tot een beter waterbeheer of tot de klimaatdoelstellingen konden met de health check-middelen gesubsidieerd worden. Binnen as 2 werden met de extra middelen bestaande agromilieuverbintenissen uitbetaald die bijdragen tot biodiversiteit of betere waterkwaliteit. Er werd bovendien een nieuwe maatregel opgestart: de introductie van verwarringstechniek in de pitfruitteelt. Binnen as 3 gingen de extra middelen naar VLIF-steun voor diversificatie, meer bepaald naar zonnecellen en installaties voor de productie van hernieuwbare energie.

3.1.3 Verdeling van steun en invulling van de maatregelen

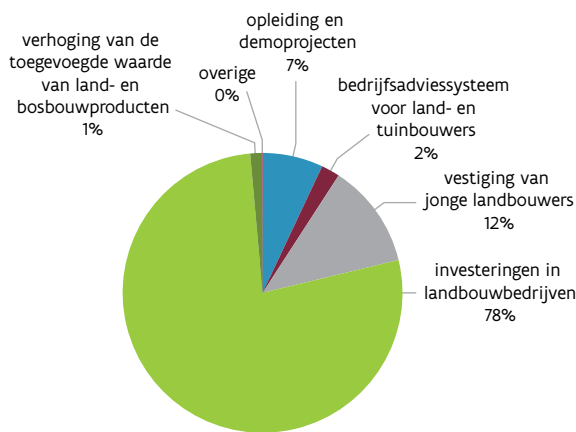
3.1.3.1 Verdeling van de uitgaven binnen As 1

Binnen as 1 is de maatregel ‘investeringen in landbouwbedrijven’ budgettair de grootste maatregel, goed voor 78% van de uitgaven binnen de eerste as (figuur 8).

Daarna volgt de vestiging van jonge landbouwers, waaraan 12% van het totale as 1-budget is uitgegeven. Deze maatregel hielp tussen 2007 en 2013 ruim 1.000 jonge landbouwers om zich te vestigen als zelfstandige land- of tuinbouwer. Figuur 9 geeft een overzicht van de goedgekeurde vestigingsdossiers in de periode 2007-2013, onderverdeeld per bedrijfstype. Er werden vooral gemengde bedrijven overgenomen, gevolgd door melkveebedrijven.

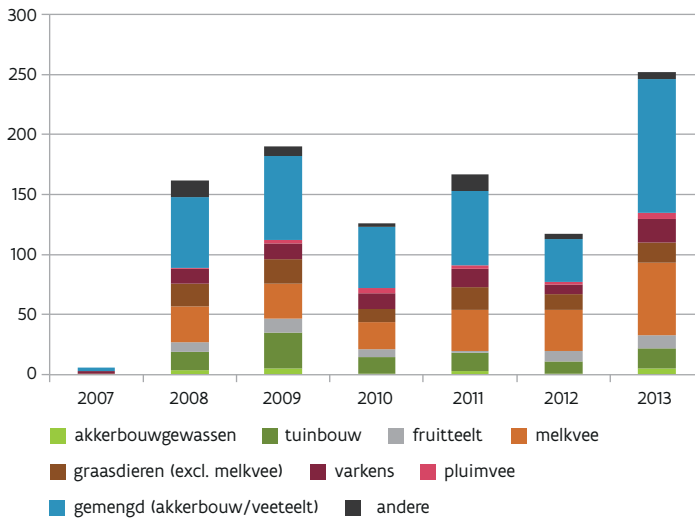
7% van de as 1-uitgaven ging naar opleiding, waarmee de Vlaamse overheid meer duurzame, rendabele of innovatieve landbouwpraktijken stimuleert. Zowel voor de dierlijke als de plantaardige sector werden studiedagen, vormingsactiviteiten en demoprojecten georganiseerd. Tussen 2007 en 2013 hebben bijna 17.000 unieke deelnemers een cursus of stage gevolgd en werden er meer dan 14.000 diploma's of getuigschriften uitgereikt. In dezelfde periode namen bijna 100.000 personen deel aan een demonstratieproject. Land- en tuinbouwers die advies willen aanvragen over hoe te voldoen aan de randvoorwaarden, hoe de veiligheid op het bedrijf te verhogen en hoe de bedrijfsvoering te optimaliseren, konden een beroep doen op het bedrijfsadviesstelsel. Ongeveer 3% van de as 1-uitgaven ging naar deze adviezen. In de periode 2007-2013 ontvingen meer dan 7.000 unieke landbouwers een bedrijfsadvies.

Figuur 8. Verdeling van de totale overheidsuitgaven over de verschillende as 1-maatregelen, %, 2007-2013

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Figuur 9. Aantal goedgekeurde vestigingsdossiers per bedrijfstype, 2007-2013

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

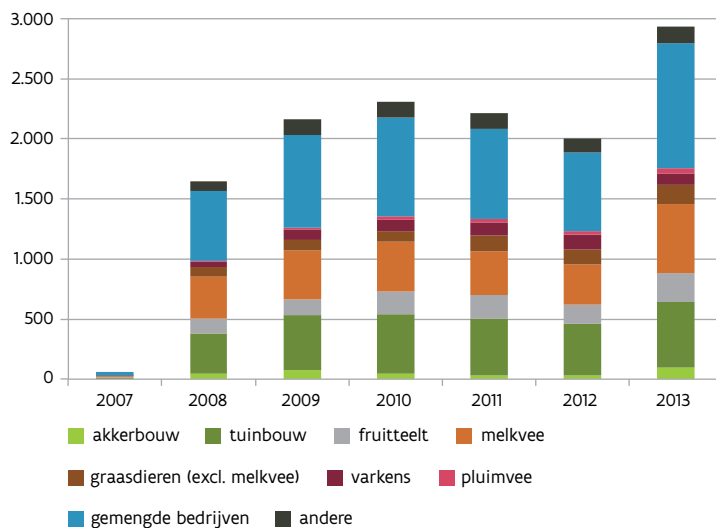
3.1.3.2 Investeringssteun

Landbouwers kunnen zowel binnen als 1 ('investeringen in landbouwbedrijven') als as 3 ('investeringen in diversificatie van landbouwactiviteiten') steun krijgen voor investeringen op hun landbouwbedrijf. Er wordt subsidie gegeven voor structurele investeringen gericht op verlaging van de productiekosten, verhoging van de kwaliteit of omschakeling van de productie, voor milieu-investeringen of investeringen gericht op dierenwelzijn, en voor investeringen in de diversificatie van de landbouwactiviteiten. Er bestaat een positieve lijst van investeringen die steun kunnen genieten. Voorbeelden van gesteunde projecten zijn de bouw van stallen en serres, de aankoop van machines en melkinstallaties, een WKK-installatie (warmte-krachtkoppeling), de aanleg van zonnepanelen, waterreservoirs, bijkomende mestopslagcapaciteit, energieschermen en de inrichting voor hoeveverkoop. De maatregel staat op die manier open voor een gamma aan investeringen, maar de steunintensiteit is hoger naarmate de investering innovatiever of duurzamer is of bijdraagt aan een vermindering van de milieubelasting.

In de periode 2007-2013 werd (inclusief de bijkomende Vlaamse middelen) ongeveer 435 miljoen euro uitgegeven aan investeringssteun voor modernisering of diversificatie van landbouwbedrijven.

Van de tussen 2007 en 2013 tijdens PDPO II ingediende moderniseringsdossiers werden er meer dan 13.000 goedgekeurd (figuur 10). Samen zijn die dossiers goed voor een investeringsvolume van 1.636 miljoen euro. 35% van de goedgekeurde dossiers werd ingediend door een gemengd bedrijf, 21% door een tuinbouwbedrijf en 18% betrof melkveebedrijven.

Figuur 10. Aantal goedgekeurde investeringsdossiers per bedrijfstype, 2007-2013

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

In de periode 2007-2013 werden 1.876 diversificatiedossiers van PDPO II goedgekeurd. Meer dan 87% van die dossiers betreft een investering in hernieuwbare energie. Alle goedgekeurde dossiers samen zijn goed voor een investeringsvolume van 159 miljoen euro.

3.1.3.3 Agromilieumaatregelen

Landbouwers konden in PDPO II vrijwillig een vijfjarige agromilieuverbintenis aangaan, met als doel de landbouwproductie te verzoenen met bepaalde natuur- en milieudoelstellingen. Sommige agromilieumaatregelen spelen in op de vermindering van het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen, andere zorgen voor de bescherming van de flora en fauna op percelen in landbouwgebruik of focussen op erosiebestrijding.

Binnen as 2 vormden de agromilieumaatregelen budgettair gezien de grootste maatregel, goed voor bijna 146 miljoen euro in de periode 2007-2013. 47% van de agromilieuitgaven ging naar de 'beheerovereenkomst water', waarmee via een verminderde bemesting de verbetering van de oppervlakte- en grondwaterkwaliteit beoogd wordt.

Tabel 12 geeft de evolutie weer van de arealen onder de verschillende agromilieumaatregelen. Na de uitgedoofde maatregel groenbedekking is de beheerovereenkomst water altijd goed geweest voor het leeuwendeel van het totale areaal. De laatste jaren is de oppervlakte gedaald, wat voornamelijk komt door de verstrenging van de mestwetgeving. De arealen van de maatregelen hectaresteeun biolandbouw, beheerovereenkomst erosiebestrijding en beheerovereenkomst soortenbescherming kenden een groeiend succes in de loop van de programmaperiode. De maatregel verwarringstechniek in de pitfruitteelt, die pas in 2010 werd ingevoerd, nam meteen een vliegende start en werd in 2013 op meer dan 8.000 hectare uitgevoerd. De plotse daling in de oppervlakte voor de beheerovereenkomst kleine landschapselementen is het gevolg van een nieuwe methode van intekening van de betrokken oppervlakte vanaf 2008.

Tabel 12. Evolutie arealen agromilieumaatregelen, hectare, 2007-2013

agromilieumaatregel	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
mechanische onkruidbestrijding	6.191	5.969	4.616	3.931	3.877	3.485	3.170
verwarringstechniek	-	-	-	7.485	7.866	8.006	8.145
hoogstamboomgaarden	482	567	649	646	677	1.278	1.068
vlinderbloemigen	5.751	6.472	5.902	5.364	5.057	4.660	4.462
milieuvriendelijke sierteelt	920	965	1.133	1.232	1.192	1.264	1.331
hectaresteen bio-landbouw	2.704	2.674	2.795	3.270	3.569	3.943	4.099
beheerovereenkomst perceelsrandenbeheer	1.204	1.280	1.395	1.266	653	1.192	1.245
beheerovereenkomst soortenbescherming	732	728	774	601	953	1.213	1.293
beheerovereenkomst erosiebestrijding	2.091	2.469	3.241	3.427	3.455	4.797	5.051
beheerovereenkomst water	29.384	28.385	28.135	28.013	22.847	16.875	17.900
beheerovereenkomst kleine landschapselementen	4.634	118	129	124	120	163	180
groenbedekking (uitdovend)	75.958	71.339	16.096	5.323	-	-	-
hectaresteen geïntegreerd pitfruit (uitdovend)	396	-	-	-	-	-	-
beheerovereenkomst botanisch beheer (uitdovend)	201	197	197	156	-	-	-
beheerovereenkomst natuur (uitdovend)	1.403	1.216	987	869	-	-	-
steun biovarkens (uitdovend)	6	-	-	-	-	-	-

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

3.1.3.4 Bosbouwmaatregelen: bebossing van landbouwgronden en niet-productieve investeringen

In de periode 2007-2013 werden 208 bebossingsdossiers goedgekeurd, goed voor een totaal areaal van 265 ha. Samen met de PDPO I-dossiers betekent dit dat 788 ha landbouwgrond bebost is of zal worden.

Voor de maatregel niet-productieve investeringen in bossen ontvingen reeds 854 unieke boscijdegenaren steun voor hun project (2007-2013). Deze maatregel bestond enerzijds uit een subsidie voor het bevorderen van de ecologische en sociale bosfunctie, zoals natuurgericht beheer van open plekken in het bos of het beheer van bosranden. Anderzijds was er een subsidie voor de aanleg en omvorming van bestaande bossen naar inheemse, gemengde bestanden.

3.1.3.5 Gebiedsgerichte werking

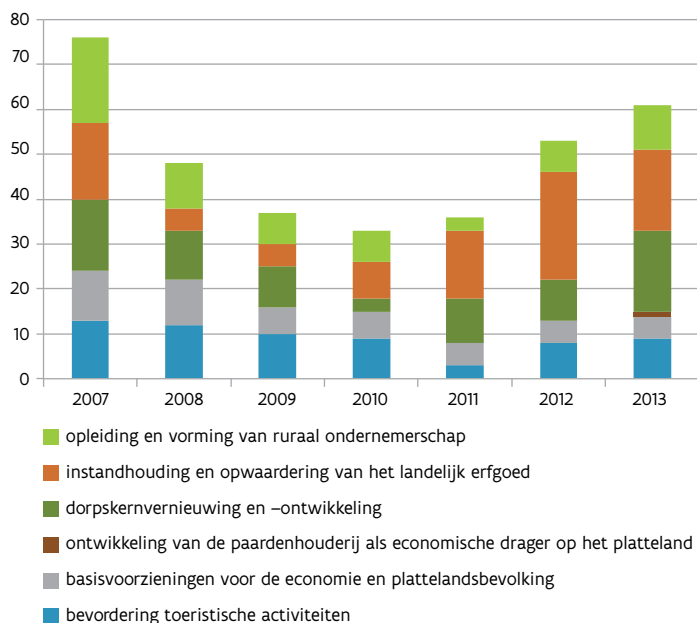
Via projectoproepen voor het buitengebied (as 3) en via de Leadermethodiek (as 4) kunnen projecten op maat van een gebied worden uitgewerkt, waarmee het PDPO II trachtte in te spelen op specifieke lokale kansen. Dat gebeurde in partnerschap tussen de Vlaamse minister voor Plattelandsbeleid, de provinciebesturen, de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), de lokale besturen en andere plattelandsactoren. De projecten moeten passen binnen een van de volgende vijf categorieën: bevordering van toeristische activiteiten, basisvoorzieningen voor de economie en plattelandsbevolking, dorpskernvernieuwing en –ontwikkeling, instandhouding en opwaardering van het landelijk erfgoed en opleiding en vorming van ruraal ondernemerschap. In 2009 werd nog een thema rond de ontwikkeling van de paardenhouderij toegevoegd.

Voor de gebiedsgerichte werking van as 3 zijn er 344 projecten goedgekeurd in de periode 2007-2013. De verdeling van de projecten over de verschillende maatregelen is weergegeven in figuur 11. Meer dan een kwart van de projecten zette in op de instandhouding van landelijk erfgoed, terwijl 22% focuste op dorpskernvernieuwing of –ontwikkeling.

Voor PDPO II werden 10 Leadergebieden afgebakend: MarkAante Kempen, Midden-Kempen Beweegt!, Kempen-Maasland, Haspengouw, Meetjesland-Leie-Schelde, Vlaamse Ardennen, Pajottenland+, Hageland, Tielts Plateau en Westhoek.

Tussen 2007 en 2013 hebben de Plaatselijke Groepen van de Leadergebieden een 600-tal lokale projecten goedgekeurd. De meeste projecten werden opgezet ter bevordering van de toeristische activiteiten, voor de instandhouding van het landelijk erfgoed of ze kaderden in de basisvoorzieningen voor de economie en de plattelandsbevolking. Daarnaast werden nog 14 samenwerkingsprojecten opgezet, die samen met andere binnen- of buitenlandse plattelandsgebieden worden uitgevoerd.

Figuur 11. Aantal goedgekeurde projecten binnen de maatregelen van de gebiedsgerichte werking as 3, 2007-2013

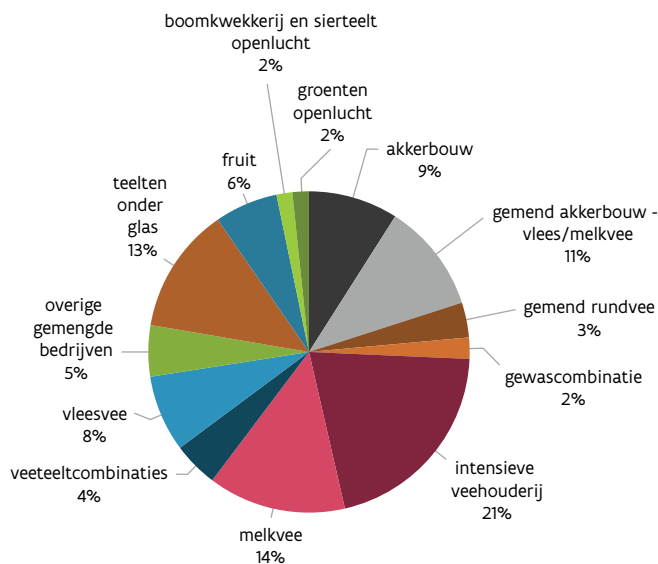

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

3.1.3.6 Verdeling pijler 2-steun volgens bedrijfstype

In tegenstelling tot de rechtstreekse steun van pijler 1 die in Vlaanderen in hoofdzaak gebaseerd is op de rechtstreekse steun die bedrijven ontvangen hebben in het verleden, is er pijler 2-steun voor alle bedrijfstypes (figuur 12) en is die gekoppeld aan de huidige inspanningen. Zoals eerder aangegeven, bedroeg de steun over de voorbije programmeringsperiode 2007-2013 bijna 759 miljoen euro. Vooral de uitgaven van as 1 en as 2 stroomden naar land- en tuinbouwers. De steun was relatief laag voor de bedrijfstypes vlees-vee, gemengd rundvee, groenten openlucht, boomkwekerijen en sierteelt in openlucht. De intensieve veehouderij (varkens en pluimvee), het melkvee en de teelten onder glas ontvingen de meeste pijler 2-steun.

Figuur 12. Verdeling van de pijler 2-steun volgens bedrijfstype, %, 2007-2012

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

3.2 PDPO III (2014-2020)

3.2.1 Krachtlijnen

Voor de periode 2014-2020 ontvangt Vlaanderen bijna 287,8 miljoen euro aan Europese middelen voor de uitvoering van het PDPO III. Daarvan is bijna 283,6 miljoen euro bestemd voor de uitvoering van de PDPO-maatregelen zelf en 4,2 miljoen euro voor technische bijstand. Het vanuit Europa voorziene budget is van dezelfde orde als de PDPO II-enveloppe. Vlaanderen zal voor de uitvoering van het PDPO III eenzelfde bedrag als de Europese middelen ter beschikking stellen waardoor het totale budget verdubbelt.

De nieuwe Europese verordening voor directe steun bepaalt dat tot 15% van de pijler 1-middelen overgebracht kan worden naar pijler 2. In Vlaanderen zal die overheveling stapsgewijs gebeuren: 0% in 2014, 5% in 2015, 7,5% in 2016 en 2017 en 10% vanaf 2018. Op die manier zal over de hele periode 119,4 miljoen euro worden overgebracht naar pijler 2.

Het PDPO III wordt opgebouwd rond vier voor Vlaanderen strategische thema's:

- inzetten op jonge landbouwers met het oog op het bestendigen van de toekomst van de Vlaamse landbouwsector;
- investeren in innovatie en opleiding, met het oog op een toekomstgerichte aanpak van zowel individuele, bedrijfsgerichte als de meer algemeen maatschappelijke uitdagingen;
- focussen op het verhogen van de weerbaarheid en verduurzaming van de Vlaamse landbouwsector in al zijn facetten;
- versterken van de kwaliteit en vitaliteit van het platteland door het aanpakken van de veranderingen op het platteland als gevolg van de evoluties in de land- en tuinbouwsector.

Het geheel aan maatregelen dat binnen PDPO III is uitgewerkt, draagt bij aan alle zes de prioriteiten van de Europese plattelandsverordening. Over de hele programmaperiode wordt 40% van de voorziene middelen ingezet voor het versterken van de levensvatbaarheid en het concurrentievermogen van landbouwbedrijven en het faciliteren van starters (EU-prioriteit 2). 24% van de middelen gaat naar het bevorderen van het efficiënte gebruik van hulpbronnen en de omslag naar een koolstofarme economie (EU-prioriteit 5). 22% van de middelen zal bijdragen tot het herstel, de instandhouding en de verbetering van ecosystemen verbonden met land- en bosbouw (EU-prioriteit 4). Voor de plaatselijke ontwikkeling van plattelandsgebieden (EU-prioriteit 6) wordt 9% van de middelen uitgetrokken. 2% van de middelen wordt gereserveerd voor de organisatie van de voedselketen, risicobeheer en dierenwelzijn (EU-prioriteit 3). Voor EU-prioriteit 1 (innovatie en opleiding) worden in overeenstemming met de Europese regels geen aparte acties geprogrammeerd. Dat gebeurt door hiervoor voldoende middelen te besteden binnen de EU-prioriteiten 2 tot 6.

3.2.2 Verdeling van de steun over de maatregelen

Tabel 13 geeft een overzicht van alle maatregelen die in PDPO III worden opgenomen en de daaraan toegekende budgetten, zoals ter goedkeuring voorgesteld aan de Europese Commissie. Elke maatregel kan bijdragen aan een of meerdere prioriteiten.

Tabel 13. Overzicht van de PDPO III-maatregelen en de toegekende (Vlaamse en Europese) middelen (zonder rekening te houden met de overheveling van middelen van pijler 1 naar pijler 2), euro, 2014-2020

maatregel	ELFPO-budget PDPO III (euro)	totaal geprogrammeerd overheidsbudget 2014-2020 (euro)	procentueel aandeel van de maatregelen (in %)
demonstratieprojecten	2.390.826	4.781.652	0,8
steun voor opleiding in de landbouw	8.750.000	17.500.000	3,1
bedrijfsadviesdiensten	4.278.000	8.556.000	1,5
steun aan niet-productieve investeringen op het landbouwbedrijf	1.800.000	3.600.000	0,6
steun aan investeringen op het landbouwbedrijf	138.772.226	277.544.452	48,9
projectsteun voor innovaties in de landbouw	10.000.000	20.000.000	3,5
investeringssteun voor verwerking en afzet van land- en tuinbouwproducten	3.500.000	7.000.000	1,2

maatregel	ELFPO-budget PDPO III (euro)	totaal geprogrammeerd overheidsbudget 2014-2020 (euro)	procentueel aandeel van de maatregelen (in %)
overnamesteun jonge landbouwers	17.496.644	34.993.288	6,2
nieuwe starters in de landbouw	700.000	1.400.000	0,2
inrichting in functie van Natura 2000	6.446.000	12.892.000	2,3
versterking omgevingskwaliteit en vitaliteit platteland	10.706.194	21.412.388	3,8
aanleg boslandbouwsystemen	250.000	500.000	0,1
bebossing	2.120.000	4.240.000	0,7
herbebossing	1.564.462	3.128.924	0,6
steun voor de oprichting van producentenorganisaties	500.000	1.000.000	0,2
agromilieu-klimaatmaatregelen	16.842.609	33.685.218	5,9
beheerovereenkomsten	36.982.980	73.965.960	13,0
hectarepremie voor biologische landbouw	3.380.345	6.760.690	1,2
EIP operationele groepen	500.000	1.000.000	0,2
plattelandsontwikkeling door samenwerking met de stedelijke omgeving			
stedelijke omgeving	250.000	500.000	0,1
risicobeheer in de land- en tuinbouw	2.000.000	4.000.000	0,7
opmaak lokale ontwikkelingsstrategieën (LEADER)	150.000	300.000	0,1
uitvoering lokale ontwikkelingsstrategieën (LEADER)	10.921.963	21.843.926	3,9
samenwerkingsprojecten (LEADER)	916.000	1.832.000	0,3
werking plaatselijke groepen (LEADER)	2.401.632	4.803.264	0,8
totaal maatregelen	283.558.881	567.117.762	100
technische bijstand	4.200.000	8.400.000	
algemeen totaal	287.758.881	575.517.762	

Opmerking: in afwachting van de definitieve goedkeuring van het programma door Europa zijn deze cijfers voorlopig.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij

3.2.3 Enkele onderdelen uitgelicht

Jonge landbouwers en nieuwe starters

Overnamesteun voor jonge landbouwers wordt voortgezet, met het oog op generatieverjonging in de landbouwsector. Leeftijd zal tevens een van de selectiecriteria voor de investeringssteun zijn.

Bedrijfsadviesdiensten kunnen specifiek voor starters een bedrijfsadvies aanbieden om hen zo te helpen bij het opstarten van een duurzame onderneming.

Investeringssteun en projectsteun voor innovaties

Het Vlaamse landbouwinvesteringsfonds (VLIF) moet ook in de derde programmaperiode de motor van vernieuwing, innovatie en verduurzaming van de land- en tuinbouwsector blijven. Investeringssteun zal doelgerichter worden ingezet: meer gericht op milieu, dierenwelzijn en duurzaamheid. De steun gaat preferentieel naar de duurzaamste investeringen.

Bovendien zullen innovatieve initiatieven die niet op de positieve lijst van investeringen staan, in aanmerking kunnen komen voor projectsteun. Via deze nieuwe maatregel stimuleert het PDPO III de echte pioniers bij de realisatie van innovatieve concepten op vlak van productie, verwerking en afzet van land- en tuinbouwproducten.

Milieu en natuur

Minstens de helft van de Europese middelen voor beheerovereenkomsten wordt ingezet voor natuurgerichte beheerovereenkomsten. Er wordt daarbij gestreefd naar een hoge dekkingsgraad van de natuurgerichte maatregelen, die bijdragen tot een verbetering van de leefgebieden van typische plattelandsoorten, zoals weidevogels, akkervogels en hamsters. Zo zijn er voor grasland bijvoorbeeld meerdere maatregelen uitgewerkt: uitstellen van de maaidatum, aanleggen van vluchtstroken en faunastroken.

Nieuw in het PDPO III is de specifieke Natura 2000-maatregel die investeringen steunt in onderhoud, herstel en verhoging van de natuur en biodiversiteit in gebieden met hoge natuurwaarden. Ook de maatregelen bebossing van landbouwgronden en herbebossing met inheemse soorten worden ingezet om bij te dragen tot de instandhoudingsdoelstellingen met betrekking tot het behoud of herstel van de biodiversiteit.

Het Vlaamse platteland

Het PDPO III bekommert zich ook om de leefbaarheid en beleefbaarheid van het platteland. Om te kunnen inspelen op de lokale kansen en noden, wordt een gebiedsgericht beleid ontwikkeld. Daarbij is aandacht voor de verfraaiing, inrichting en het kwaliteitsvol onderhoud van het platteland in al zijn facetten (gebouwen, wegen, kleine landschapselementen, water, erfgoed, natuur, enz.) in functie van zowel bewoners als toeristen en recreanten. Ook sociale problemen op het platteland als gevolg van wijzigende omstandigheden in de landbouwsector kunnen aangepakt worden, zoals de armoedeproblematiek.

Nieuw in het PDPO III is de aandacht die gaat naar de band tussen platteland en de stedelijke omgeving. Via samenwerkingsverbanden wordt ingezet op lokale voedselstrategieën die de relatie stad-platteland versterken en op projecten rond hernieuwbare energie.

3.2.4 Europees innovatiepartnerschap 'productieve en duurzame landbouw'

De Europese Commissie lanceerde het concept van de Europese innovatiepartnerschappen (EIP) als een nieuwe benadering voor het Europese onderzoeks- en innovatiebeleid. Het is de bedoeling om op die manier de bestaande instrumenten en initiatieven beter te stroomlijnen, te vereenvoudigen en te coördineren. Het EIP 'productieve en duurzame landbouw' speelt specifiek in op de groeiende vraag naar voedsel en biomassa én de nood om bij de productie rekening te houden met de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen en de impact op het milieu. Dit wil men doen door onderzoek en praktijk beter te verbinden, door kennisuitwisseling en feedback te verbeteren, door verschillende types innovatie tegelijk te mobiliseren en door investeringen en de ontwikkeling van zakelijke activiteiten te bevorderen.

Het beleid voor plattelandontwikkeling (tweede pijler van het GLB) en Horizon 2020 zijn de meest relevante beleidskaders voor het EIP landbouw. Zoals beschreven wordt in het hoofdstuk 'Landbouwbeleidsontwikkelingen in de EU' is Horizon 2020 een volledig Europees beleid, maar binnen het PDPO III is wel een Vlaamse invulling van EIP mogelijk. Concreet werd een steunmaatregel uitgewerkt voor de oprichting van en steun aan operationele groepen. Een operationele groep brengt landbouwers, onderzoekers, adviseurs of andere actoren samen om een oplossing te zoeken voor een praktisch probleem of een opportuniteit. De betrokkenheid van land- en tuinbouwers heeft een aantal voordelen: onderzoeksvragen worden meer op basis van de praktijk bepaald, er is meer interactie tussen land- en tuinbouwers onderling en onderzoekers leren hoe hun resultaten in de praktijk gebruikt worden. Door hun deelname in een operationele groep worden land- en tuinbouwers mede-eigenaar van het proces in plaats van een studieobject te zijn.

Vanaf de operationalisering van het PDPO III zal jaarlijks een oproep voor het indienen van aanvragen voor de oprichting van operationele groepen gelanceerd worden. De operationele groep moet een plan met een maximale uitvoeringstijd van twee jaar opstellen waarin het project en de verwachte resultaten worden beschreven. Deze resultaten moeten verspreid worden, in het bijzonder via het Europese EIP-netwerk.

3.2.5 Interne afstemming met andere Europese fondsen

Om de afstemming op de strategie van de Europese Unie voor slimme, duurzame en inclusieve groei te waarborgen, worden met de lidstaten partnerschapsovereenkomsten gesloten voor de periode 2014-2020. Een partnerschapsovereenkomst beschrijft de gekozen strategie, de prioriteiten die uitgevoerd zullen worden en de modaliteiten met het oog op de implementatie van de Europa 2020-strategie. Het bevat ook gemeenschappelijke bepalingen voor de fondsen die in het gemeenschappelijk strategisch kader (GSK) zijn opgenomen: het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO), het Europees Sociaal Fonds (ESF), het Cohesiefonds (CF), het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO) en het Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Zeevisserij (EFMZV). Voor België wordt dit afstemmingskader uitgewerkt in functie van de bevoegdheden van de federale staat en van de gemeenschappen en gewesten voor de verschillende materies.

Vlaanderen kan geen beroep doen op het Cohesiefonds. Alle Vlaamse provincies behoren immers tot de categorie van meest ontwikkelde regio's. Tussen de andere fondsen wordt getracht om de respectieve reikwijdte duidelijk te begrenzen zodat geen overlap ontstaat en helder is in welke situatie welk fonds kan worden aangesproken. Zo is EFRO duidelijk gericht op het ondernemerschap in zijn globaliteit terwijl ELFPO focust op landbouw.

Maar het is niet alleen kwestie van de afbakening van de onderlinge aandachtsferen. Voor heel wat projecten is ook coördinatie nodig omdat een geïntegreerde en/of gebiedsgerichte inzet van middelen beoogd wordt. Dat is onder meer het geval in het kader van het Strategisch Actieplan Limburg in het Kwadraat (SALK), waarmee getracht wordt om de gevolgen van de sluiting van Ford Genk te temperen.

4 VERSCHILLENDE ACCENTEN VLAANDEREN EN WALLONIË IN TOEKOMSTIG GLB

4.1 Verdeling nationale enveloppe directe steun

Voor toepassing van de directe steun is België verdeeld in twee zones: een zone Noord en een zone Zuid. De zone Noord omvat het Vlaamse gewest en het Brussels hoofdstedelijk gewest. De zone Zuid omvat het Waalse gewest. Voor de periode 2014-2020 beschikken Vlaanderen en Brussel (zone Noord) over 46,33% van de Belgische enveloppe van 3.651,7 miljoen euro voor directe betalingen en Wallonië (zone Zuid) over 53,67% van die enveloppe.

In Wallonië is er geen transfer tussen de twee pijlers. In Vlaanderen is beslist om middelen over te hevelen van pijler 1 (directe betalingen) naar pijler 2 (plattelandontwikkeling): 5% van de pijler 1-enveloppe in 2015, 7,5% in 2016 en 2017 en 10% vanaf 2018. Deze middelen komen ter beschikking van landbouwers als steun voor maatregelen onder het plattelandontwikkelingsprogramma PDPO III.

4.2 Inhoudelijke accentverschillen directe steun

4.2.1 Directe steun in algemene zin

De zone Zuid past de herverdelende betaling toe met 20% van haar enveloppe voor maximum 50 hectare per bedrijf. Hierbij wordt aan de eerste hectaren van een bedrijf een hogere steun toegekend dan aan de overige hectaren. De zone Noord past deze herverdelende betaling niet toe.

Als gevolg van de herverdelende betaling, wordt in de zone Zuid geen capping toegepast. Bij capping wordt de basisbetaling boven een bepaald maximum in mindere mate of helemaal niet uitbetaald. De zone Noord heeft ervoor gekozen geen extra steun meer te betalen wanneer de totale basisbedrijfsbetaling meer bedraagt dan 150.000 euro.

In de zone Zuid bedraagt het aantal toegekende rechten in 2015, het aantal hectaren aangegeven in de verzamelaanvraag 2015. Om speculatie tegen te gaan worden in 2015 in de zone Noord aan de boeren rechten toegekend op basis van het laagste aantal hectares van 2013 en 2015.

Om te vermijden dat het aantal rechten te sterk zou toenemen en dat de waarde van de rechten daardoor te sterk zou dalen, zal de zone Noord de toename van het aantal rechten, in voorkomend geval, begrenzen op 135%. De zone Zuid past deze begrenzing niet toe.

In 2015 worden in de zone Zuid rechten toegekend aan wie ten minste 1 ha land heeft. In de zone Noord ligt deze grens op 2 ha land omdat dat ook de drempel is om aangifteplichtig te zijn in het kader van de mestwetgeving.

In de zone Zuid wordt voor de definitie van actieve landbouwer onderzocht of er een onderscheid tussen actieve en niet-actieve boeren mogelijk is op basis van de sociale bijdragen en de NACE-code landbouw. In de zone Noord wordt enkel de Europese negatieve lijst toegepast.

In de zone Noord blijft het individueel referentieareaal blijvend grasland behouden in 2015 en 2016. In dezelfde periode geldt ook een andere, meer algemene verplichting: de ratio blijvend grasland per totaal landbouwareaal in de zone Noord mag niet dalen met meer dan 5%. Is dit wel het geval, dan wordt een algemeen scheurverbod van kracht en worden landbouwers die voor de te sterke daling verantwoordelijk zijn individueel verplicht tot het opnieuw aanleggen van blijvend grasland. Vanaf 2017 geldt alleen nog de algemene verplichting. Voor een duidelijker begrip geldt in de zone Noord enerzijds het behoud van blijvend grasland in het kader van de vergroening en geldt anderzijds in 2015 en 2016 ook nog het behoud van blijvend grasland in het kader van de randvoorwaarden. Wat blijvend grasland betreft, handhaaft de zone Zuid het respecteren van de ratio en de regionale benadering.

Wat de ecologisch kwetsbare graslanden betreft, wil de zone Noord enkel de ecologisch kwetsbare graslanden binnen Natura 2000 behouden, meer bepaald de graslanden die nu al beschermd zijn door Vlaamse, Brusselse of Europese regelgeving. De zone Zuid overweegt om ecologisch kwetsbare graslanden te beschermen zowel binnen als buiten Natura 2000. De kwetsbare graslanden buiten Natura 2000-gebieden zouden dan graslanden zijn die gelegen zijn op zeer erosiegevoelige percelen, in humusrijke gebieden en in overstromingsvlakten.

Wat ecologisch aandachtsgebied (EAG) betreft, zou de zone Zuid geen collectieve toepassing ondersteunen en geen equivalente maatregelen aanvaarden, terwijl dat in de zone Noord wel het geval is. Tot op heden zijn echter naast de biologische landbouw geen equivalente maatregelen bekend en/of wettelijk aanvaard. In de zone Zuid worden alle EAG-types opgenomen behalve terrassen en beboste landbouwgronden. In de zone Noord worden alleen terrassen niet opgenomen.

4.2.2 Gekoppelde (directe) steun

De zone Zuid voert een vrijwillige koppeling in voor een aantal sectoren. De meeste steun is bestemd voor een premie voor vleeskoeien (18,5% van het totale budget voor rechtstreekse betalingen). Daarnaast is er een premie voor dubbeldoelkoeien en voor melkkoeien voor eenzelfde bedrag (1%). Ten slotte is er een premie voor schapen en geiten (0,3% van de enveloppe).

In de zone Noord is er een gekoppelde steun voor zoogkoeien (10% van de enveloppe) en voor vleeskalveren (1% van de enveloppe).

De zone Noord en Zuid opteren voor een verschillende koppeling voor zoogkoeien.

4.3 Accentverschillen marktmaatregelen

4.3.1 Budgettaire aspecten

Voor de marktmaatregelen hoeft geen verdeling plaats te vinden van een Europees vastgelegd Belgisch budget. De zaak is in die zin complex dat de Europese uitgaven voor marktmaatregelen niet strikt gebudgetteerd worden maar dat de uitgaven hiervoor samen met die voor directe steun wel binnen de limieten van Europese pijler 1-steun moeten blijven.

4.3.2 Producentenorganisaties

Een wezenlijk verschil tussen Vlaanderen en Wallonië bestaat op het vlak van de producentenorganisaties (PO's). Die werden eerder ondersteund in het kader van de GMO groenten en fruit maar worden verder gestimuleerd voor alle landbouwsectoren. In Vlaanderen moet de rechtspersoonlijkheid van de PO een coöperatieve vennootschap zijn, terwijl dat in Wallonië is opengelaten.

4.3.3 Schoolfruit/schoolmelk

Omdat de Europese regelgeving regionaal kan worden toegepast, heeft dat voor Vlaanderen en Wallonië geresulteerd in verschillende strategieën.

Voor schoolfruit is onder andere het subsidiesysteem in Vlaanderen en Wallonië verschillend. Op dit moment is er nog 50% cofinanciering maar in Vlaanderen worden niet de volledige kosten gesubsidieerd en moeten de scholen een kleine bijdrage op zich nemen. In Wallonië is de actie voor de scholen gratis. In Wallonië wordt enkel gefocust op het product, terwijl Vlaanderen de actie ook kadert binnen het gezondheidsbeleid van de school. Dat weerspiegelt zich in de Vlaamse strategie en regelgeving.

Voor het schoolmelkprogramma wordt in Vlaanderen alleen gebruik gemaakt van de Europese subsidies. Wallonië maakt echter gebruik van de (facultatieve) mogelijkheid voor cofinanciering. Daarbij is er tevens een hoger cofinancieringsbedrag voor de verdeling van in aanmerking komende biologisch geproduceerde melk en zuivelproducten. Op die manier spendeerde Wallonië naast de EU-financiering nog 87.000 euro eigen middelen voor het schooljaar 2012-2013. Voor dezelfde periode bedroegen de EU-uitgaven voor Vlaanderen 540.000 euro en voor Wallonië 164.000 euro.

4.4 Verdeling nationale enveloppe plattelandontwikkeling

België zal aan zijn plattelandontwikkelingsprogramma's 551,8 miljoen euro Europese steun kunnen besteden.

Met 47,85% van de Belgische enveloppe, ontvangt Wallonië 264,4 miljoen euro voor het derde plattelandontwikkelingsprogramma (Programme wallon de Développement Rural (PwDR) 2014-2020). Deze Europese middelen vormen 40% van het programma: het totale budget voor het PwDR bedraagt hierdoor 661 miljoen euro.

In Vlaanderen heeft men geopteerd voor een cofinancieringspercentage van 50%. Vlaanderen ontvangt 52,15% van de Belgische enveloppe van Europese middelen, ten bedrage van 287,8 miljoen euro. Het totale bedrag voor het PDPO III bedraagt daardoor circa 576 miljoen euro, exclusief de uit pijler 1 getransfereerde middelen.

4.5 Inhoudelijke accentverschillen plattelandontwikkeling

Het geheel van maatregelen van het PwDR draagt bij aan alle zes de prioriteiten van de Europese plattelandsverordening. De budgettair belangrijkste maatregelen zijn de investeringssteun in landbouwbedrijven, de agromilieumaatregelen en de biologische landbouw. In Vlaanderen gaat het grootste deel van het budget naar investeringssteun in landbouwbedrijven, agromilieumaatregelen en vestigingssteun voor jonge landbouwers.

Net zoals in Vlaanderen, zullen ook bij de maatregelen van het Waalse programma selectiecriteria worden gebruikt. Bij de toekenning van de investeringssteun voor landbouwbedrijven bijvoorbeeld zullen milieucriteria, technisch-economische, geografische, sociale en maatschappelijke criteria worden toegepast.

Wallonië werkt met twee niveaus van agromilieu-klimaatmaatregelen. Er zijn de basismaatregelen en de op de doelgroep afgestemde maatregelen, die aangepast worden aan de specifieke context en de lokale doelstellingen. Dat principe werd in de voorbije programmaperiode ook reeds toegepast.

Enkele maatregelen die in het Vlaamse programma zijn opgenomen maar niet in het Waalse zijn: niet-productieve investeringen in de landbouw, bebossing en herbebossing, oprichting van EIP - operationele groepen en risicobeheer (premie voor brede weersverzekering).

Enkele maatregelen die wel in het Waalse programma zijn opgenomen maar niet in het Vlaamse zijn: investeringen in (eerste verwerking in) bosbouw, compensatiebetalingen voor Natura 2000 voor landbouwers en bosbouwers, compensatiebetalingen voor gebieden met een handicap en investeringssteun voor het oprichten of ontwikkelen van niet-landbouwactiviteiten.

Het is nodig om te vermelden dat het gaat om verschillen zoals vastgesteld bij de indiening van de programma's bij de Europese Commissie en dat er in functie van de beoordeling nog wijzigingen kunnen optreden.

5 ACTUELE VLAAMSE BELEIDSTHEMA'S IN RELATIE MET LANDBOUW

5.1 Nieuwe Vlaamse bevoegdheden door regionalisering

Door de implementatie van de zesde staatshervorming zijn met betrekking tot landbouw vanaf 1 juli 2014 een aantal nieuwe competenties naar Vlaanderen gekomen. Het gaat met name over de pacht(wetgeving), het Belgische Interventie- en Restitutiebureau (BIRB), het landbouwrampenfonds, het rampenfonds (in bredere zin) en de bevoegdheid over dierenwelzijn.

De pachtwetgeving is geregionaliseerd. Dit zal aanleiding geven tot een globale evaluatie van de problematiek van de beschikbaarheid van grond als productiefactor en in het kader van de generatieoverdracht, en van de nodige instrumenten die daaraan tegemoet kunnen komen.

Het BIRB is een erkend betaalorgaan in het kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de Europese Unie. Met de overdracht van het BIRB wordt Vlaanderen belast met de uitbetaling van financiële tegemoetkomingen aan de in de regio opererende marktdeelnemers die geen producent zijn en met de controle op die uitgaven. Dergelijke tegemoetkomingen kunnen de vorm aannemen van restituties (subsidies bij uitvoer), interventies (rechtstreekse aankoop of steun bij opslag van overschotten) en mogelijk ook andere steunmaatregelen (zoals steun voor verwerking en bevordering van de afzet).

Vlaanderen is sinds 1 juli 2014 bevoegd voor de financiële tegemoetkoming naar aanleiding van schade veroorzaakt door landbouwrampen.

De regels voor dierenwelzijn en de controle daarop worden overgeheveld naar de gewesten. Deze bevoegdheid is veel breder dan die met betrekking tot de voedselproducerende dieren alleen. De federale overheid blijft echter bevoegd voor de normering en de daarop toepasbare controle inzake de diergezondheid en de kwaliteit van de dierlijke producten met het oog op het verzekeren van de veiligheid van de voedselketen.

5.2 Ruimte voor landbouw

Voor de huidige Vlaamse ruimtelijke planning zijn drie momenten bepalend: de opmaak van de gewestplannen (1960-1980), de totstandkoming van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) (1980-2000) en de uitvoering van het RSV via afbakening van de gebieden van de natuurlijke en agrarische structuur (2000-heden). Ondertussen wordt gewerkt aan de opmaak van het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen, waarbij dat proces onder meer gevoed wordt met nieuwe planningsconcepten rond thema's als 'het productieve landschap', 'de lange termijn: onzekerheid en bestuur' en 'welvaart en welzijn'.

5.2.1 Beleidsplan Ruimte Vlaanderen

Op 3 december 2010 werd met de ViA-rondetafel 'groen stedengewest – samen nadenken over de Vlaamse ruimte' het startschot gegeven voor de opmaak van het nieuwe Beleidsplan Ruimte. In 2011 werd een campagne gelanceerd voor de burgers en werden drie partnerdialogen georganiseerd.

Naast de input uit deze rondetafel vormden de burgerbevraging, de partnerdialogen en de resultaten uit wetenschappelijk onderzoek de bouwstenen voor het Beleidsplan Ruimte. Dit vond zijn schriftelijke neerslag in het groenboek. Op 4 mei 2012 keurde de Vlaamse regering deze nota goed.

Het groenboek van het Beleidsplan Ruimte stelt een nieuwe ruimtelijke visie op Vlaanderen voor: de Metropool Vlaanderen. De Metropool Vlaanderen geeft uitdrukking aan een gewenste ruimtelijke ontwikkeling rond drie krachtlijnen: (1) de metropolitane allure van Vlaanderen versterken, (2) de mensenmaat in de Vlaamse ruimte behouden en (3) de ruimtelijke veerkracht van Vlaanderen vergroten. In het groenboek wordt vooral gefocust op de stedelijkheid. Bio- en voedseldiversiteit wordt als een van de zeven maatschappelijke uitdagingen die op ons afkomen beschreven. Het ruimtelijk beleid moet oplossingen aanreiken om de ruimtelijke impact hiervan op te vangen. Met betrekking tot landbouw en voedsel staat volgende paragraaf in het groenboek: "De vraag naar voedsel neemt wereldwijd toe. De voedselmarkt is meer en meer internationaal georiënteerd. Door demografische evoluties, klimaatverandering en geopolitieke spanningen zal de druk op de mondiale voedselzekerheid waarschijnlijk toenemen. Vlaanderen beschikt in dit kader over een aantal grotere landbouwgebieden. Het blijft ondanks de klimaatverandering zeer aantrekkelijk voor de voedselproductie omwille van zijn vruchtbare bodems en voldoende neerslag. Bovendien is het ook gespecialiseerd in competitieve niches. In Vlaanderen concurreren landbouw, recreatie, natuur en verstedelijking echter met elkaar om ruimte." De visie wordt geconcretiseerd in 13 strategische thema's. Een daarvan is 'shokken opvangen'. Binnen dit thema wordt gesteld dat we in 2050 moeten streven naar waar mogelijk consumeren van in Vlaanderen geproduceerd voedsel.

Het groenboek moet nog verder omgezet worden in het beleidsplan.

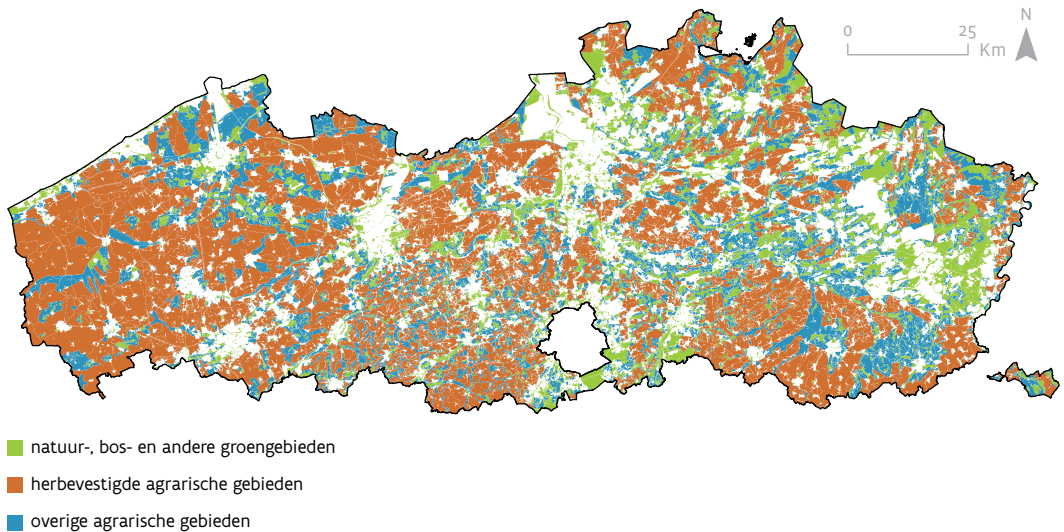
5.2.2 Afbakening agrarische en natuurlijke structuur

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen wil de open ruimte in het buitengebied maximaal vrijwaren voor landbouw, natuur en bos. Samen met de natuur- en landbouworganisaties maakte de Vlaamse regering in 1997 de afspraak om te evolueren naar 750.000 ha agrarisch gebied, 150.000 ha natuurgebied en 53.000 ha bosgebied. Dat is een toename met 38.000 ha natuurgebied en 10.000 ha bosgebied en een afname van 56.000 ha landbouwgebied.

In 2001 besliste de regering de afbakening van deze landbouw-, natuur- en bosgebieden aan te pakken in twee fasen. In een eerste fase werd in 2003 ca. 86.500 ha bestaand natuurgebied aangeduid als onderdeel van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN).

In de tweede fase worden sinds 2004 de landbouwgebieden en de resterende natuur- en bosgebieden afgebakend via het afbakingsproces van de agrarische en natuurlijke structuur (AGNAS). Van 2004 tot 2009 werkte de Vlaamse overheid in overleg met gemeenten, provincies en middenveldorganisaties een ruimtelijke visie uit op landbouw, natuur en bos in dertien buitengebiedregio's. De visie geeft op hoofdlijnen aan welke gebieden behouden blijven voor landbouw en waar er ruimte kan zijn voor natuurontwikkeling of bosuitbreiding. De visie leidde tussen 2005 en 2009 tot de aanduiding van 538.000 ha herbevestigde agrarische gebieden (HAG). De visie vormt ook de basis voor de opmaak van gewestelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP), die de landbouw-, natuur- en bosbestemmingen op perceelniveau vastleggen. Figuur 13 geeft een overzicht van de herbevestigde agrarische gebieden, natuur, bos en andere groengebieden en overig agrarisch gebied in Vlaanderen.

Figuur 13. Herbevestigde agrarische gebieden, natuur, bos en andere groengebieden en overig agrarisch gebied in Vlaanderen, 2014

Bron: Ruimte Vlaanderen, NGI-AGIV

Momenteel bevinden veel processen van ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP) zich in de officiële goedkeuringsprocedure.

5.2.3 Glastuinbouwzones

In de sector leeft het debat over de ontwikkeling van glastuinbouw verder. Glastuinbouwbedrijven worden enerzijds grootschaliger en beter gestructureerd maar anderzijds zijn er ook veel bedrijven die uitbollen en op termijn verdwijnen. Beide aspecten hebben belangrijke gevolgen voor de ruimtelijke ontwikkeling, zeker in regio's waar de glastuinbouw historisch verankerd is en die gekenmerkt worden door een sterke versnippering.

Binnen de oefening is er aandacht voor zowel de autonome ontwikkeling als voor clusterontwikkeling. Een duurzame glastuinbouwzone is een terrein van minstens 30 ha waar glastuinbouwbedrijven zich met absolute rechtszekerheid kunnen vestigen en waar naast de bedrijven een aantal gemeenschappelijke voorzieningen aanwezig zijn. Een dergelijke ruimtelijke concentratie biedt mogelijkheden tot samenwerking van bedrijven.

Respectievelijk in de provincies West-Vlaanderen (Roeselare, Brugge-Torhout), Oost-Vlaanderen (sierteelt-regio Gent) en Antwerpen (Noorderkempen, Boechout-Ranst, Sint-Katelijne-Waver) zijn projecten opgestart of lopende om de spontane ontwikkeling van glastuinbouw gebiedsgericht te ondersteunen. Rechtszekerheid voor glastuinbouw in afgebakende gebieden en in verweving met andere landbouwactiviteiten, trajectbegeleiding bij vergunningen, aandacht voor duurzaam energiegebruik, enz. zijn thema's die daarbij worden opgenomen.

De (drie lopende) processen voor de pilootprojecten clusterontwikkeling verlopen traag maar gestaag. De Vlaamse regering keurde in juli 2013 een ondersteuning goed in het kader van het Vlaams Klimaatfonds voor een warmtenet voor de levering van laagwaardige warmte aan een glastuinbouwcluster. Vooral voor de glastuinbouwcluster in Roeselare lijkt dit een interessant denkspoor waardoor twee derde van het energiegebruik zou kunnen worden ingevuld met het gebruik van laagwaardige rest- of afvalwarmte afkomstig van de nabij gelegen verbrandingsoven. Glastuinbouwclusters bieden potentieel voor samenwerkingsvormen met partners binnen en buiten de sector. Onder meer door rationeel gebruik van de versnipperde ruimte, ontwikkeling van nuts- en weginfrastructuur, energie, opvang en buffering van hemelwater, spui- en afvalwaterbehandeling, landschappelijke inkleding en mobiliteit kunnen efficiëntiewinsten behaald worden.

De ontwikkeling van de glastuinbouwzones loopt echter niet van een leien dakje. Op 26 juni 2013 schorste de Raad van State nog het provinciaal ruimtelijk uitvoeringsplan (PRUP) 'glastuinbouwgebied Melsele' voor het gebied. Ook op het onteigeningsplan voor de glastuinbouwzone in Roeselare werd in juni 2013 een vordering tot nietigverklaring ingediend.

5.3 Integraal waterbeheer en stroomgebiedbeheerplannen

De Europese kaderrichtlijn Water (2000) verplicht de lidstaten om de zes jaar waterbeheerplannen op te maken per stroomgebied. Vlaanderen ligt voor het grootste deel in het stroomgebied van de Schelde en voor een kleiner deel in dat van de Maas. Het ligt ook deels in het stroomgebied van de IJzer en het stroomgebied van de Brugse Polders. De stroomgebieden van Maas, Schelde en IJzer zijn grensoverschrijdend. De kaderrichtlijn Water streeft ernaar de Europese wateren terug in een goede toestand te brengen. De overstromingsrichtlijn (2007) verplicht de lidstaten om overstromingsrisicobeheerplannen op te maken met maatregelen die overstromingsrisico's beperken en de bevolking, economische activiteiten, ecosystemen en het cultureel erfgoed beschermen. Beide Europese richtlijnen werden omgezet in het decreet Integraal Waterbeleid. Vlaanderen opteerde ervoor om geen afzonderlijke overstromingsrisicobeheerplannen te maken en heeft deze geïntegreerd in de stroomgebiedbeheerplannen.

De kern van een stroomgebiedbeheerplan is het overzicht van de milieudoelstellingen voor alle wateren in het stroomgebied (wat willen we bereiken?) en het maatregelenprogramma (hoe willen we dit bereiken?). In juli 2014 startte het openbaar onderzoek van de (tweede) stroomgebiedbeheerplannen voor Schelde en Maas 2016-2021.

Naast beheerplannen voor het bekken van de Brugse Polders en de Vlaamse delen van de internationale stroomgebiedsdistricten van Schelde, IJzer en Maas, stelt Vlaanderen ook deelplannen op per bekken (Vlaanderen is ingedeeld in elf bekkens) en per grondwatersysteem (het grondwater is ingedeeld in zes grondwatersystemen). Vanuit een visie die specifiek is voor het bekken of voor het grondwatersysteem worden gebiedsgerichte acties voor het bekken of het grondwatersysteem voorgesteld.

Vlaanderen moet nog heel wat inspanningen leveren om te voldoen aan de vereiste doelstellingen. Met een goede watertoestand die de Europese stroomgebieden moeten bereiken, wordt zowel een goede waterkwaliteit bedoeld, als de verbetering van de kwaliteit van de waterbodems en de kwantitatieve toestand van oppervlakte- en grondwater, van de flora en fauna in en rond de waterlopen, enz.

Het oppervlakte- en grondwater in Vlaanderen staat onder druk. De oorzaken zijn bekend: de hoge bevolkingsdichtheid, de sterke verstedelijking, de hoge graad van industrialisatie, de intensieve landbouw, de historische verontreiniging in de waterbodem, de veelal beperkte ruimte voor waterlopen, de ingrepen op hun natuurlijke structuur (baggeren, rechttrekken, oeverversteving), enz. Het gebruik van oppervlakte- en grondwater voor allerlei toepassingen vraagt dat ook de waterhoeveelheden nauwlettend opgevolgd worden. Bovendien kan de klimaatverandering de problemen nog doen toenemen. Meer neerslag in de winter en lange droogteperiodes onderbroken door hevige regenvlagen in de zomer wijzen op het groeiend belang van voldoende overstromingsgebieden en waterbekkens.

Om de toestand van het oppervlakte- en het grondwater nog te verbeteren, neemt Vlaanderen de komende jaren extra maatregelen. Bij de keuze van maatregelen werd gekeken naar de haalbaarheid en de betaalbaarheid voor de verschillende doelgroepen zoals huishoudens, industrie, landbouw en uiteraard de overheid. Voorbeelden van bijkomende maatregelen zijn de aanleg van bufferstroken, de sanering van waterbodems, het herstel van de oorspronkelijke structuur van waterlopen, de opheffing van vismigratieknelpunten, de aanleg van overstromingsgebieden of de optimalisering van de afvalwatersanering.

5.4 MAP V

Het mestactieplan (MAP) en de bijbehorende mestwetgeving zijn nodig om te voldoen aan de voorwaarden van de Europese nitraatrichtlijn die tot doel heeft om “de verontreiniging die wordt veroorzaakt of teweeggebracht door nitraten uit agrarische bronnen te verminderen en verdere verontreiniging van die aard te voorkomen”. Het mestdecreet bevat ook de maatregelen om de aan het mestbeleid gerelateerde doelstellingen van de kaderrichtlijn Water te behalen. De richtlijn schrijft ook een milieukwaliteitsnorm voor grond- en oppervlaktewater voor.

Om deze norm te halen, is een maximale hoeveelheid stikstof uit dierlijke mest van 170 kg per hectare vastgelegd. Voor een aantal gewassen besliste Europa echter om een uitzondering van de bemestingsregels toe te laten, via het toestaan van een derogatie. Daardoor kan onder strikte voorwaarden en in bepaalde omstandigheden meer stikstof uit dierlijke mest worden opgebracht.

MAP IV is het Vlaamse actieprogramma voor de periode 2011-2014. Dat lopende actieprogramma heeft geleid tot een aantal belangrijke wijzigingen van het mestdecreet waarbij vooral gefocust wordt op een aanscherping van de stikstof- en fosfaatbemestingsnormen. Het huidige mestbeleid moet zorgen voor een substantiële verbetering van de waterkwaliteit, waarbij de Europese Commissie duidelijke doelstellingen naar voren heeft geschoven. Zo mag tegen 2014 nog bij 16% van de MAP-meetpunten voor oppervlaktewater een overschrijding van de nitraatnorm vastgesteld worden en tegen 2018 slechts in 5% van de meetpunten. De hoekstenen van het huidige beleid worden daarbij gevormd door een brongerichte aanpak die de mestproductie onder controle houdt, een oordeelkundige bemesting, een specifieke mestvervoerregeling, mestverwerking, sensibilisatie en begeleiding van landbouwers. Daarnaast voorziet de Vlaamse overheid in flankerende maatregelen die het mestbeleid ondersteunen. De oprichting van het platform onderzoek en voorlichting duurzame bemesting, het coördinatiecentrum voorlichting en begeleiding duurzame bemesting (CVBB), de demonstratieprojecten met betrekking tot de implementatie van MAP IV en bepaalde aspecten van de VLIF-steun kaders daarin. Daarnaast zijn er ook gerelateerde beheereisen opgenomen in de randvoorwaarden van het GLB.

Ondertussen wordt het vijfde mestactieplan (MAP V) voorbereid voor de periode 2015-2018. In de aanloop daarnaartoe moedigt de Europese Commissie Vlaanderen aan om de grote uitdagingen inzake waterkwaliteit verder aan te pakken. Dat is nodig omdat deze kwaliteit zowel voor oppervlaktewater als voor grondwater niet in het gewenste tempo verbetert. Een ander punt van kritiek is dat Vlaanderen niet voldoende werk maakt van het terugdringen van eutrofiëring (ofwel de ‘vermesting’ van water) en ook onvoldoende rekening houdt met de doelstellingen van de kaderrichtlijn Water.

Een verdere verlaging van de bemestingsnormen voor stikstof wordt daarbij als noodzakelijk aangegeven. Er is ook sprake van een bemestingsstop voor percelen waarvoor het nitraatresidu een bepaalde maximumnorm zou overschrijden. Twee andere aanbevelingen zijn eveneens belangrijk. Zo wordt gepleit voor een betere afstemming van de bemestingsnormen voor fosfor op de gewasbehoeften en niet alleen op de hoeveelheid die planten kunnen onttrekken uit de bodem. Vervolgens wordt aanbevolen dat het mestbeleid niet alleen oog zou hebben voor het nitraatresidu op perceelniveau, maar ook voor het verband tussen de milieudruk van de gehele landbouwsector en de waterkwaliteit.

5.5 Biodiversiteit

In uitvoering van de Europese vogel- en habitatrichtlijn heeft Vlaanderen de opdracht om de Europees beschermde habitats en soorten die voorkomen op zijn grondgebied duurzaam in stand te houden.

Op grond van deze richtlijnen is een samenhangend ecologisch netwerk van beschermde gebieden afgebakend: het Natura 2000-netwerk. De Natura 2000-gebieden worden ook 'speciale beschermingszones' (afgekort SBZ) genoemd. In Vlaanderen zijn er 24 vogelrichtlijngebieden afgebakend, met een totale oppervlakte van 98.240 ha en 38 habitatrichtlijngebieden, met een totale oppervlakte van 105.020 ha. De totale oppervlakte van het Natura 2000-netwerk in Vlaanderen bedraagt 166.320 ha, of meer dan 12% van de oppervlakte van Vlaanderen. Hiervan was 67.600 ha in landbouwgebruik aangegeven in de eenmalige perceelsregistratie van 2013.

5.5.1 Instandhoudingsdoelstellingen

Op vraag van Europa worden momenteel 'instandhoudingsdoelstellingen' (IHD) of kortweg 'natuurdoelen' geformuleerd voor de Europees beschermde habitattypes en soorten in deze gebieden.

In een eerste fase werden gewestelijke natuurdoelen (G-IHD) opgemaakt. Ze geven weer wat in totaal in Vlaanderen nodig is om de bedreigde Europese soorten en habitats een veilige toekomst te geven. Bijvoorbeeld: hoeveel broedparen zijn er nodig voor een levensvatbare Vlaamse populatie van een akkervogel? Hoeveel akkers en akkerranden zijn daarvoor nodig? De G-IHD's werden op 23 juli 2010 door de Vlaamse regering vastgesteld.

In de tweede fase worden specifieke natuurdoelen (S-IHD) per Natura 2000-gebied opgemaakt. Daarin wordt beschreven welk deel van de (gewestelijke) opdracht elke speciale beschermingszone voor haar rekening neemt. Eind 2012 waren er van de 38 op te stellen S-IHD-rapporten 36 principieel goedgekeurd door de Vlaamse regering, waarna advies werd ingewonnen bij de verschillende raden. Na een onderlinge toetsing van de verschillende ontwerp-S-IHD's voor alle speciale beschermingszones en rekening houdend met de activiteiten van andere sectoren, zijn de doelen waar nodig bijgesteld. De definitieve goedkeuring dateert van 23 april 2014.

Als de gebiedsspecifieke natuurdoelen eenmaal definitief zijn vastgesteld, moeten de doelen ook gerealiseerd worden. De wettelijke basis voor het instandhoudingsbeleid is gelegd in een aangepaste en vereenvoudigde natuur- en boswetgeving. Hierbinnen wordt het natuurbeheerplan de hoeksteen voor de uitvoering van het Vlaams Natura 2000-programma, een actieplan dat de taakstelling van Vlaanderen omvat om tot een gunstige regionale staat van instandhouding van soorten en habitats te komen. Op gebiedsniveau zullen voor de speciale beschermingszones managementplannen worden opgemaakt die de zoekzones en actiegebieden voor de realisatie van de S-IHD's voor het specifieke gebied zullen omvatten. Belangrijk is dat bij het nemen van maatregelen ter uitvoering van de instandhoudingsdoelstellingen rekening wordt gehouden met de aanwezige socio-economische activiteiten. Deze plannen worden ook de basis voor de zogenaamde 'passende beoordeling' die noodzakelijk is voor de toestemming van een beoogd plan of project in het gebied.

De realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen zal van verschillende sectoren grote inspanningen vragen – niet het minst van de land- en tuinbouw. Hierbij gaat het niet enkel om ruimtelijke impact, maar ook om inspanningen die de sector zal moeten leveren om de eigen bijdrage aan de milieudruk te verminderen. De S-IHD's kunnen echter ook mogelijkheden bieden voor bepaalde landbouwbedrijven die via agrarisch natuurbeheer of vrijwillige overeenkomsten willen bijdragen aan de realisatie van de S-IHD's.

Door onder meer de problematiek van de stikstofdepositie, komt de vergunningverlening aan landbouwbedrijven zwaar onder druk te staan. De problematiek van de stikstofdepositie zal aangepakt worden door middel van een programmatische aanpak stikstof (PAS). PAS werkt op twee fronten: (1) behoud en herstel van de bedreigde habitattypes bevorderen door de huidige daling van de stikstofdepositie een extra impuls te geven en door aparte herstelmaatregelen per habitatype en (2) binnen de grenzen van de dalende stikstofdepositie verantwoorde ruimte zoeken om met behoud van de instandhoudingsdoelen toch vergunningen te kunnen geven voor nieuwe economische activiteiten (ontwikkelingsruimte).

De GLB-hervorming verplicht lidstaten om als onderdeel van de vergroening milieugevoelige blijvende graslanden aan te duiden die gelegen zijn in de Natura 2000-gebieden en die een strikte bescherming nodig hebben om aan de doelstellingen van de vogel- en habitatrichtlijn te voldoen, met inbegrip van de veengronden en de wetlands in die gebieden. Landbouwers mogen deze milieugevoelige blijvende graslanden niet omzetten, noch omploegen. Vlaanderen zal tegen 2015 deze milieugevoelige blijvende graslanden aanduiden. Na 2015 heeft Vlaanderen jaarlijks de mogelijkheid om bijkomende percelen milieugevoelig blijvend grasland aan te duiden, onder meer in functie van de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen.

5.5.2 Historisch permanent grasland

Op 4 mei 2014 keurde het Vlaams Parlement het decreet goed tot wijziging van de regelgeving inzake natuur en bos. Daarmee werd ook een decretale bescherming gerealiseerd voor de historische permanente graslanden (HPG's) in de kustpolders.

In de vandaag geldende wetgeving wordt HPG omschreven als "een halfnatuurlijke vegetatie bestaande uit grasland gekenmerkt door het langdurige grondgebruik als graasweide, hooiland of wisselweide met ofwel cultuurhistorische waarde, ofwel een soortenrijke vegetatie van kruiden en grassoorten waarbij het milieu wordt gekenmerkt door aanwezigheid van sloten, greppels, poelen, uitgesproken microreliëf, bronnen of kwelzones".

Concreet heeft de Vlaamse regering als gevolg van deze goedkeuring een voorlopige ontwerpkaart laten vaststellen die gebaseerd is op het recente rapport van het Instituut voor Natuur en Bos. Dit rapport maakt melding van 11.812 hectare historisch permanent grasland. Deze ontwerpkaart zal het voorwerp uitmaken van een openbaar onderzoek, waarbij zowel landbouwers, grondeigenaars, bewoners en natuurverenigingen hun opmerkingen kunnen bekendmaken.

5.6 Gewasbescherming

Om de EU-richtlijn 'duurzaam gebruik van pesticiden' in praktijk te brengen, zijn de lidstaten verplicht om actieplannen op te stellen met doelstellingen, maatregelen en planningen om de risico's van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te beperken. Daarnaast moeten ze ook het gebruik van meer ecologische alternatieve benaderingswijzen of technieken stimuleren.

Het Vlaams actieplan duurzaam gebruik pesticiden vormt het Vlaamse luik van het nationaal actieplan NAPAN (nationale actie plan d'action national) en bestrijkt de periode 2012-2017. In 2014 legde de Vlaamse regering de regels vast voor de toepassing van geïntegreerde gewasbescherming door professionele gebruikers van gewasbeschermingsmiddelen. Daarin werden de beginselen van de IPM (Integrated Pest Management) uit de Europese richtlijn in functie van de teelten vertaald naar praktische richtsnoeren voor de sectoren akkerbouw (inclusief voedergewassen), fruitteelt, groenten, glasgroenten en sierteelt.

IPM wordt verplicht voor professionele gebruikers van gewasbeschermingsmiddelen. Voor land- en tuinbouwers zijn praktijkgidsen opgemaakt. Een fyto-licentie wordt ook verplicht voor alle professionele gebruikers.

5.7 Bio-economie

5.7.1 Vlaamse visie en strategie voor een duurzame en competitieve bio-economie in 2030

Vlaanderen kiest voor de uitbouw van een duurzame bio-economie om een antwoord te bieden op de bedreiging die de uitputting en het gebruik van fossiele grondstoffen met zich meebrengen. Bovendien wil Vlaanderen klaar staan om de grote maatschappelijke uitdagingen zoals bevolkingsgroei, klimaatverandering, toenemende schaarste van andere grondstoffen, druk op ecosystemen en economische ontwikkeling op te vangen.

Een coherent beleid is nodig om de bio-economie te laten ontwikkelen in de maatschappelijk gewenste richting. Met de in maart 2012 opgerichte Vlaamse interdepartementale werkgroep (IWG) voor de bio-economie gaf de Vlaamse regering het startschot voor het ontwikkelen van een dergelijke beleidsdomeinoverschrijdende aanpak, naar aanleiding van en in lijn met de Europese ontwikkelingen. De IWG bio-economie publiceerde in juli 2013 haar visie, strategie en aanzet tot actieplan, gedragen door verschillende belanghebbenden onder andere via stakeholderoverleg en het gezamenlijk advies van SALV en Minaraad. Het doel is een faciliterend kader te creëren waarbinnen de verschillende actoren actief in de bio-economie initiatieven kunnen ontplooiën en de bio-economie verder ontwikkelen. De Vlaamse overheid zet daarom in op vijf strategische doelstellingen: (1) het ontwikkelen van een coherent Vlaams beleid dat een duurzame bio-economie ondersteunt en faciliteert; (2) Vlaanderen aan de top brengen voor onderwijs en vorming en voor onderzoek en innovatie; (3) biomassa wordt optimaal en duurzaam geproduceerd en gebruikt over de hele waardeketen; (4) versterken van markten en concurrentievermogen van de bio-economische sectoren in Vlaanderen; en (5) Vlaanderen is een belangrijke partner binnen Europese en internationale samenwerkingsverbanden.

5.7.2 Potentieel van een Vlaamse bio-economie

Met een efficiënte, kwalitatieve landbouwsector, excellente onderzoeksinstellingen, chemieclusters en een centraal goed uitgekiend logistiek weefsel heeft Vlaanderen een sterke uitgangspositie. Momenteel is de biogebaseerde economie (exclusief voeding en voeder) slechts een kleine sector in Vlaanderen, maar wel een die groeit. De biogebaseerde economie was in 2010 goed voor 1,5% van de Vlaamse brutomarge en 1,6% van het areaal. Meer dan 50 Vlaamse bedrijven hebben biogebaseerde activiteiten (exclusief vergisters, warmte en biomassa-producenten). Ketenontwikkeling vormt een belangrijke uitdaging.

Voor de Vlaamse landbouw zit er een kans in kleinere volumes biomassa, hoogwaardige toepassingen en lokale ketens. Dit leidt tot nieuwe gewassen en nieuwe afzetmarkten voor de landbouw. Voorbeelden zijn de herbestemming van suikerbieten (polymelkzuur of polylactide (PLA)), de bioraffinage van gras (grasei-wit ter vervanging van sojaschroot, duurzame vezel voor papier en karton), miscanthus en hennep voor lignocellulose (bio-ethanol), karwij, dille en munt voor carvon (natuurlijke kiemremmer). Een belangrijke opportuniteit voor Vlaanderen is de valorisatie van nevenstromen uit en in de landbouw (bv. bodemverbeteraars).

De hamvraag voor Vlaanderen is hoe we het areaal en de beschikbare biomassa zo optimaal mogelijk kunnen inzetten in de verschillende stappen van de cascade (voeding/voeder, materialen en chemie, energie) met aandacht voor bodemvruchtbaarheid.

5.8 Omgevingsvergunning

Het decreet van 25 april 2014 betreffende de omgevingsvergunning zorgt ervoor dat bedrijven die een vergunningsplichtig project willen realiseren binnenkort nog slechts één vergunningsaanvraag moeten indienen. Die aanvraag gaat gepaard met slechts één openbaar onderzoek en één adviesronde, waarna de overheid één beslissing neemt. De vergunning geldt voor onbepaalde tijd. Begin 2015 wordt het systeem operationeel.

In de omgevingsvergunning worden de stedenbouwkundige en de milieuvergunning geïntegreerd. Belangrijke topics zijn daarbij de implicaties op het vlak van de bevoegde vergunningverlenende overheid en de declasseringsoefening waarbij een aantal klasse 1-inrichtingen een klasse 2A-status zullen krijgen (wat concreet betekent dat de milieueisen ietwat versoepelen). In de toekomst wordt het noodzakelijk om een integrale afweging te maken vooraleer een omgevingsvergunning wordt verleend. Er komt een evaluatiesysteem in drie trappen dat aan het permanente karakter van de vergunning wordt gekoppeld.

Een belangrijk voordeel van de omgevingsvergunning is dat de vergunningaanvrager nog maar met één vergunningverlenende overheid en één geïntegreerde procedure wordt geconfronteerd. Dit betekent onder meer dat er maar één openbaar onderzoek moet worden gevoerd en uiteindelijk één geïntegreerde vergunningsbeslissing zal worden genomen. Alle aspecten in verband met milieu en ruimtelijke ordening zullen erin opgenomen zijn, wat zal zorgen voor de nodige eenduidigheid voor de ondernemer. Verder valt er een aanzienlijke tijdsbesparing te verwachten evenals een daling van de administratieve lasten. Het is de bedoeling dat een goed evenwicht wordt gevonden tussen het economische voordeel en de rechtszekerheid voor de vergunningaanvrager enerzijds en de bescherming van het leefmilieu en de inspraakmogelijkheden van de rechtstreeks belanghebbende derden anderzijds.

5.9 Voedselverliezen

In april 2011 zette de Vlaamse regering het thema voedselverlies op de agenda. Een interdepartementale werkgroep voedselverlies werd opgericht om de werkzaamheden van de verschillende beleidsdomeinen te coördineren. In een eerste fase werden diverse onderzoeksprojecten uitgevoerd, waarbij voedselverlies op sectoraal niveau en in ketenperspectief werd beschouwd. De resultaten werden gebundeld in het synthesesdocument 'voedselverlies in Vlaanderen', dat eveneens een eerste pakket aan maatregelen vanuit de Vlaamse overheid en haar partners toelicht. Vlaanderen gaat hierbij het langetermijnengagement aan om voedselverlies te verminderen, efficiënter om te gaan met hulpbronnen en nevenstromen optimaal te benutten. De cascade van waardebehoud is daarbij het uitgangspunt. De Vlaamse regering wil hiermee een bijdrage leveren aan de Europese ambities inzake voedselverlies.

Anno mei 2014 is het maatregelenpakket uitgebreid en gebundeld volgens 10 krachtlijnen. In de primaire sector wordt ingezet op innovaties voor de valorisatie van nevenstromen. Met het project Genesys gaat het Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek (ILVO) nevenstromen optimaal valoriseren en instrumenten ontwikkelen voor het uitvoeren van succesvolle systeeminnovaties. In het kader van het actieplan alternatieve eiwitbronnen worden valorisatiepaden van nevenstromen van de voedingsindustrie verkend. Het actieplan selectief vissen bereidt de sector voor op de aanlandingsverplichting in het kader van het hervormd gemeenschappelijk visserijbeleid. Met een brongerichte aanpak met meer selectiviteit om de teruggooi terug te dringen, zet de visserijsector de trend naar verduurzaming verder.

In de schoot van het Vlaams ketenoverleg voedselverlies, hebben de Vlaamse overheid en haar ketenpartners begin 2014 de engagementsverklaring 'Vlaanderen in Actie: samen tegen voedselverlies' opgesteld. De gehele keten heeft het engagement opgenomen om de komende jaren via duurzaam volgehouden inspanningen voedselverlies verder terug te dringen in samenwerking met de Vlaamse overheid en de stakeholders. Het engagement wordt uitgewerkt in een ketenroadmap met een strategie, doelstellingen en acties om voedselverliezen terug te dringen, met als tijdshorizon 2020.

BRONNEN

Coördinatiecommissie Integraal Waterbeleid (2014) <http://www.integraalwaterbeleid.be>

Departement Economie, Wetenschap en Innovatie (2012) **Duurzaam gebruik van en waardecreatie uit hernieuwbare grondstoffen voor de biogebaseerde industriële productie zoals biomaterialen en groene chemicaliën in Vlaanderen**, oktober 2012, <http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/duurzaam-gebruik-van-en-waardecreatie-uit-hernieuwbare-grondstoffen-voor-de-biogebaseerde-industriële-productie-zoals-1>.

De Saeger S., Louette G. et al. (2013) **Historisch Permanent Grasland in de landbouwstreek « Polders » anno 2013** – Technisch rapport campagne 2013, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO), rapport, Brussel.

Europese Commissie (2012) **Innovating for Sustainable Growth: A Bioeconomy for Europe**, Communicatie Europese Commissie COM(2012) 60 final, http://ec.europa.eu/research/bioeconomy/pdf/201202_innovating_sustainable_growth.pdf.

Europese Commissie (2013) **Commission to launch bioeconomy observatory**, persbericht, 14 februari 2013, Brussel, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-113_en.htm.

Europese Commissie (2014) **Website Research and Innovation**, Bio-economy, http://ec.europa.eu/research/bioeconomy/index_en.htm.

IDEA, ANTEA & UGent (2013) **Ex ante evaluatie van het Vlaamse programma voor plattelandsontwikkeling 2014-2020 (PDPO III)**, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Inagro (2012) **Wat landbouw binnen de Euregio Scheldemond kan betekenen voor de biogebaseerde economie**, Presentatie Themadag EU regio Scheldemond Landbouw als producent van groene grondstoffen: een wereld te winnen?!, 7 december 2012.

Interdepartementale Werkgroep Voedselverlies (2012) **Voedselverlies in Vlaanderen**, Vlaamse Overheid, Brussel.

Interdepartementale Werkgroep Voedselverlies (2014a) <http://www.vlaanderen.be/landbouw/voedselverlies>.

Interdepartementale Werkgroep Voedselverlies (2014b) **Rapportering Interdepartementale Werkgroep Voedselverlies 04/2014**, intern document, Vlaamse Overheid, Brussel.

Mahy L., Verspecht A., Van Huylebroeck G. & Buysse J. (2014) **Economische en politieke ontwikkelingen op internationaal vlak. Land- en tuinbouw in breder perspectief** - Achtergronddocument bij het Landbouwrapport 2014, UGent, Vakgroep Landbouweconomie, in opdracht van het Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.

OVAM (2012) **Voedselverlies in ketenperspectief**, Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij, Mechelen.

Platteau J., Van Bogaert T. & Van Gijseghe D. (reds.) (2008) **Landbouwrapport 2008 (LARA2008)**, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Platteau J., Van Gijseghe D. & Van Bogaert T. (reds.) (2010) **Landbouwrapport 2010 (LARA2010)**, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Platteau J., Van Gijseghe D., Van Bogaert T. & Maertens E. (reds.) (2012) **Landbouwrapport 2012 (LARA2012)**, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

- Roels K. (2012) **Voedselverlies in Vlaanderen – Synthesedocument**, Interdepartementale Werkgroep Voedselverlies, rapport gepresenteerd op de studienamiddag 'Voedselverlies in Vlaanderen, op 15/10/2012.
- Van der Straeten B., Deuninck J. & Van Gijseghe D. (2012) **De melkproductie in Vlaanderen na 2015**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.
- ViA en OVAM (2012) **Actieplan Vlaams Materialenprogramma**, <http://www.vlaamsmaterialenprogramma.be/documents/19/92b7f316-c069-4377-b4b1-35aa5f4ab55e>.
- Vlaamse overheid (2013) **Bio-economie in Vlaanderen, visie en strategie van de Vlaamse overheid voor een duurzame en competitieve bio-economie in 2030**, <http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/bio-economie-in-vlaanderen>.
- Vlaamse Regering (2012) **Mededeling**, VR 2012 0203 MED.0093BIS/Vlaamse Regering (2013) Mededeling, VR 2013 1907 MED.0430.
- Vlaamse Regering (2013) **Akkoord bereikt over de verdeling van de Europese landbouwmiddelen tussen Vlaanderen en Wallonië**, persmededeling, 21 november 2013.
- Vlaamse Regering (2014) **Vlaamse implementatie van de GLB2020-hervorming voor het onderdeel directe steun – Conceptnota aan de leden van de Vlaamse regering**, 37 p., gecommuniceerd via persmededeling op 4 januari 2014.
- Vlaamse Regering (2014) **Vlaamse implementatie van de GLB2020-hervorming voor het onderdeel plattelandsontwikkeling – Programmeringsdocument voor plattelandsontwikkeling (PDPOIII)**, gecommuniceerd via persmededeling op 28 januari 2014.
- Vuylsteke A., Vervloet D. & Van Gijseghe D. (2012) **Het Europees Innovatiepartnerschap 'Productieve en duurzame landbouw in Vlaanderen' – het denkproces richting implementatie in Vlaanderen**, Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

LECTOREN EN MEDEWERKERS

Beleidsdomein Landbouw en Visserij:

Belinda Cloet, Patricia De Clercq, Johan Debaveye, Aranka Delombaerde, Katrien Janssen, Guy Lambrechts, Ludwig Lauwers, Geert Rombouts, Bart Sonck, Wim Stoop, Lieven Van Waes, Hilde Wustenberghs, Gabriel Ysebaert

Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie:

Kor Van Hoof

Stuurgroep LARA 2014:

Esmeralda Borgo (Bioforum), Koen Carels (SALV), Annelore Nys (Natuurpunt), Peter Van Gossum (INBO), Dirk Van Guyze (SALV), Danny Vandebeeck (VAC), Lieve Vleurick (Beleidsdomein Landbouw en Visserij)

AARDAPPELEN Z

ELFBEDIENING

**NAAM: TOM EN YANN
VAN HEES
LEEFTIJD: 37 EN 36
PLAATS: ZOUTLEEUW
TEELT: VLEESVEE EN
AKKERBOUW**

Tom en Yann Van Hees hadden als boerenzonen de microbe van kleins af te pakken. Ze verwierven in 2000 een grauaat in landbouw- en bio-technologie. In 2003 namen ze het bedrijf van hun vader over. Ze zijn er trots op dat ze het bedrijf hebben uitgebreid, zodat ze er allebei van kunnen leven.

Hun bedrijf heeft een grootte van 130 ha. Daarvan is ongeveer een derde weiland. Op het overige areaal telen ze aardappelen, suikerbieten, wintertarwe, spelt en hakselmaïs. Hun veestapel telt 400 vleesrunderen. De bedrijfstak melkvee hebben ze enkele jaren geleden afgestoten. De twee resterende specialisaties - rundvlees en aardappelen – hebben de broers onder elkaar verdeeld.

Naast de productie doen ze ook aan thuisverkoop. Ze hebben een aardappelautomaat en maken vleespakketten op bestelling. Innoveren hoort erbij. Zo investeerden ze in een gloednieuw ventilatiesysteem voor een betere bewaring van de aardappelen en lieten ze rantsoenberekeningen uitvoeren om zoveel mogelijk eigen granen te vervoederen.

In de toekomst willen ze alle rekeningen betaald krijgen en, als het even kan, het bedrijf nog verder uitbreiden. Dat wordt echter niet evident, want ze zullen minder premies ontvangen en nog meer geconfronteerd worden met schommelende prijzen.

VLAAMSE LAND- EN TUINBOUW: STRUCTUUR

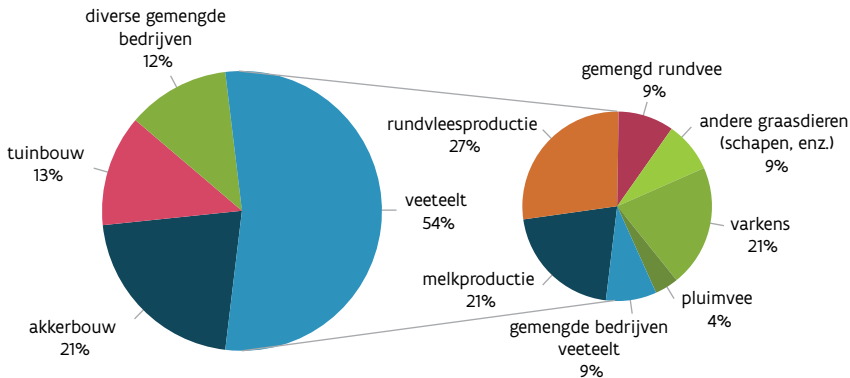
Els Bernaerts, Els Demuynck, Ellen Maertens,
Vincent Samborski, Anne Vuylsteke

De Vlaamse landbouw wordt gekenmerkt door specialisatie, schaalvergroting, verbreding en innovatie. In dit hoofdstuk analyseren we aan de hand van deze vier thema's de structurele kenmerken van de Vlaamse landbouw. Op het einde van dit hoofdstuk beschrijven we ter vergelijking de structuur van de Waalse landbouw.

1 SPECIALISATIE

De agrarische productie vindt voornamelijk plaats op bedrijven die gespecialiseerd zijn in een bepaalde productierichting. Van de 24.884 landbouwbedrijven in Vlaanderen is 88% gespecialiseerd in een van de drie sectoren, met veeteelt als veruit de belangrijkste specialisatie, gevolgd door akkerbouw en tuinbouw (figuur 1). Binnen de veeteelt is de rundveehouderij het sterkst vertegenwoordigd.

Figuur 1. Indeling van de bedrijven volgens specialisatie, 2013

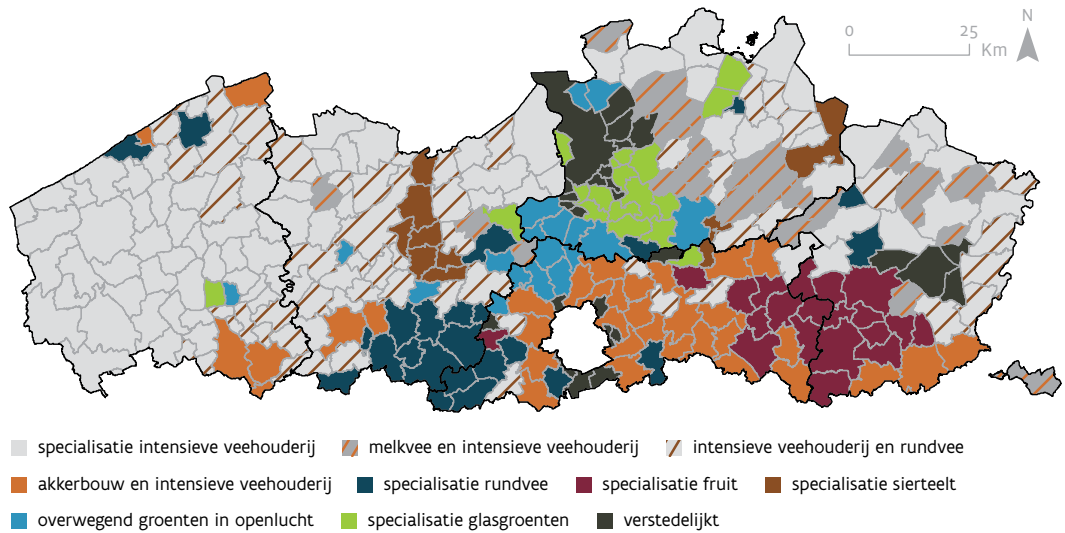
Bron: Departement Landbouw en Visserij en FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

De specialisatie is regionaal gebonden, wat blijkt uit de landbouwtyperingskaart (figuur 2). De kaart geeft het resultaat weer van een groepering van gemeenten met een gelijkaardige land- of tuinbouwactiviteit (zie methodologie; Danckaert et al. 2009).

De regio's gespecialiseerd in één activiteit zijn duidelijk herkenbaar: fruit rond Sint-Truiden, glasgroenten ten noorden van Sint-Katelijne-Waver, sierteelt ten oosten van Gent, rundvee in de Vlaamse Ardennen en het Pajottenland en ten slotte intensieve veehouderij (varkens en pluimvee) verspreid over West-Vlaanderen, het Meetjesland, het Land van Waas en de Kempen. Rond Mechelen is er een streek met overwegend openluchtgroenten. In de omgeving van Leuven komt akkerbouw in combinatie met intensieve veehouderij voor. De Gentse sierteeltstreek wordt omgeven door een gebied met de combinatie intensieve veehouderij en rundvee. De streek rond Geel, Malle en Peer wordt geklasseerd als melkvee en intensieve veehouderij.

Er dient wel opgemerkt te worden dat door de administratieve vereenvoudiging de landbouwenquête vanaf 2011 berust op de landbouwbedrijven die een verzamelaanvraag hebben ingediend bij het Vlaamse Gewest. Hierdoor is o.a. het aantal glastuinbouwbedrijven dat opgenomen wordt in de enquête, aanzienlijk gedaald ten opzichte van vóór 2011. Dat heeft voor bepaalde regio's een invloed op de typering.

Figuur 2. Landbouwtyperingskaart, 2012

Bron: Departement Landbouw en Visserij, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en NGI-AGIV

Bepaalde sectoren zijn meer gespecialiseerd dan andere. Specialisatie hangt onder meer samen met de beschikbare kennis, arbeid, grond en kapitaal. Door te focussen op één productietak kunnen technisch en economisch dikwijls betere resultaten worden behaald. Ook de hoge investeringskosten in bepaalde takken en de toegenomen eisen aan het productieproces vanuit de samenleving en de keten zijn stimulansen om verder te specialiseren (Berkhout & Roza, 2013).

Een indicator om de specialisatiegraad te meten in een bepaalde sector, is het aandeel van de gespecialiseerde bedrijven in de totale oppervlakte (plantaardige sectoren) of in de totale veestapel (dierlijke sectoren) van de desbetreffende sector. Figuur 3 geeft de specialisatiegraad schematisch weer voor de belangrijkste sectoren in 2005 en 2013.

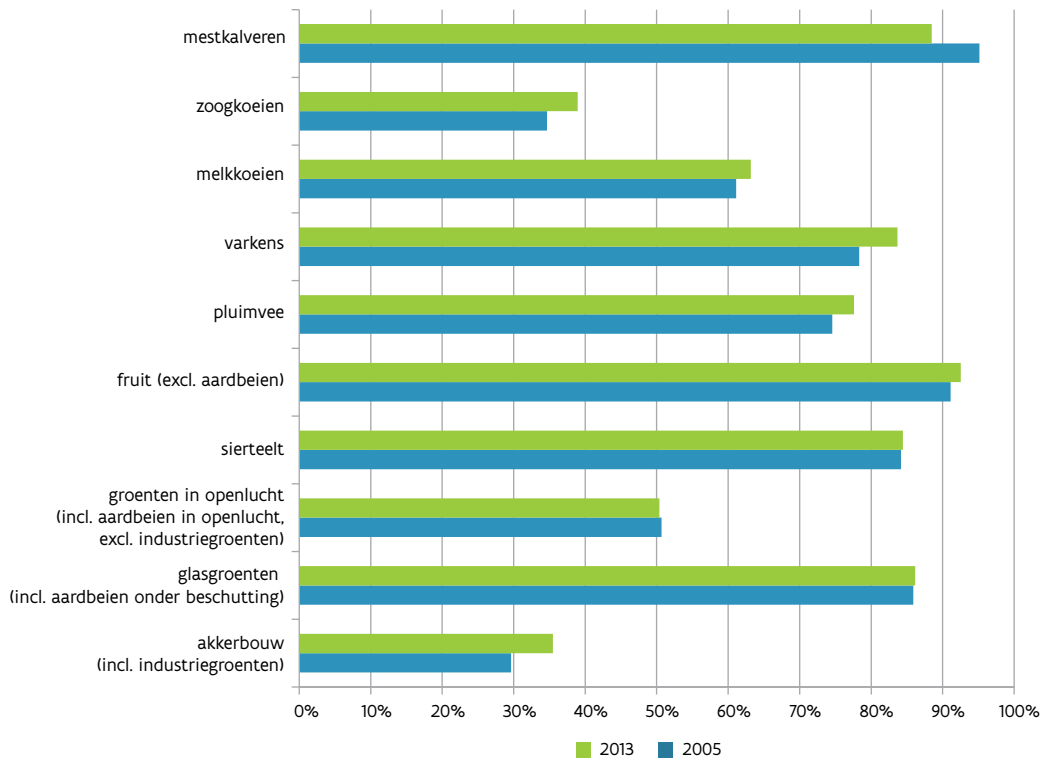
Wat de veeteeltsector betreft, heeft de sterk geïntegreerde mestkalversector de hoogste specialisatiegraad. Bijna 90% van de mestkalveren wordt gehouden op gespecialiseerde vleesveebedrijven. De zoogkoeien scoren het laagst. Veel zoogkoeien komen voor als neventak op de melkveebedrijven of in combinatie met akkerbouwgewassen. De melkkoeien bevinden zich voor 63% op de gespecialiseerde melkveebedrijven. De overige koeien worden vooral gehouden in combinatie met ander vee. Dat is mede het gevolg van de invoering van productiequota in de melkveesector, waardoor sommige melkveehouders andere dieren gingen houden om hun inkomen op peil te houden. De varkenssector is sterk gespecialiseerd en heeft de kaap van 80% overschreden. Wat de pluimveesector betreft, is de specialisatiegraad bij de legsector (87%) hoger dan bij de braadkippen (72%).

In de tuinbouwsector bedraagt dit kengetal voor sierteelt en glasgroenten meer dan 80% en voor fruit zelfs meer dan 90%. Enkel de groenten in openlucht scoren lager (50%) omdat er nog heel wat groenten geteeld worden op andere tuinbouwbedrijven en op gemengde bedrijven in combinatie met akkerbouw of met veeteelt.

De akkerbouwbedrijven sluiten de ranglijst met een specialisatiegraad van ongeveer 35%. Relatief veel akkerbouwgewassen komen nog voor op bedrijven in combinatie met veeteelt.

Voor de meeste sectoren neemt de specialisatiegraad toe in vergelijking met 2005. De toename is het grootst bij de akkerbouwgewassen en varkens. De mestkalveren noteren een daling.

Figuur 3. Specialisatiegraad, %, 2005 en 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

Een andere vorm van specialisatie is de biologische landbouw. Eind 2013 waren er 319 actieve biologische producenten, inclusief de bedrijven in omschakeling. Dit aantal vertoont de laatste vijf jaar een gemiddelde groei van 6,5% per jaar.

De biobedrijven bewerkten in 2013 samen 5.065 ha of 0,8% van het volledige landbouwareaal. Ten opzichte van 2004 is het bio-areaal gegroeid met 53%. Ongeveer de helft van het bio-areaal bestaat uit grasland en gronden die als natuurgebied geclassificeerd staan en als graasoppervlakte dienen. Bodembedekkers maken 17% van het bio-areaal uit en 15% bestaat uit akkerbouwgewassen, 10% bestaat uit aardappelen, groenten en kruiden en 8% bestaat uit fruit (tabel 1).

Tabel 1. Areaal biologische landbouw, per teeltgroep, ha, 2013

	in omschakeling	biologisch	totaal
akkerbouw	118	633	751
bodembedekking	88	768	856
grasland, boomkweek, areaal onder natuurbeheer	497	2.043	2.540
aardappelen, groenten en kruiden	20	486	506
fruit	48	364	412
totaal	771	4.294	5.065

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van gegevens van Certisys, TÜV Nord Integra, Quality Partner en Control Union

In 2013 houden 126 biobedrijven zich bezig met veehouderij. De meeste bedrijven houden pluimvee (51 bedrijven) en rundvee (49 bedrijven). De bioveestapel is als volgt samengesteld: 3.040 runderen (waarvan 1.228 melkkoeien), 2.824 varkens, 352.900 stuks pluimvee, 2.349 schapen, 4.468 geiten en 141 andere dieren. De bepaling van het aantal varkens, lammeren, kalveren en stuks pluimvee gebeurt op basis van het aantal verkochte dieren op jaarbasis. Voor alle andere diersoorten gaat het om het aantal aanwezige dieren op het bedrijf op het moment van controle. Het aandeel van de bioveestapel in de totale veestapel bedraagt ongeveer 1%.

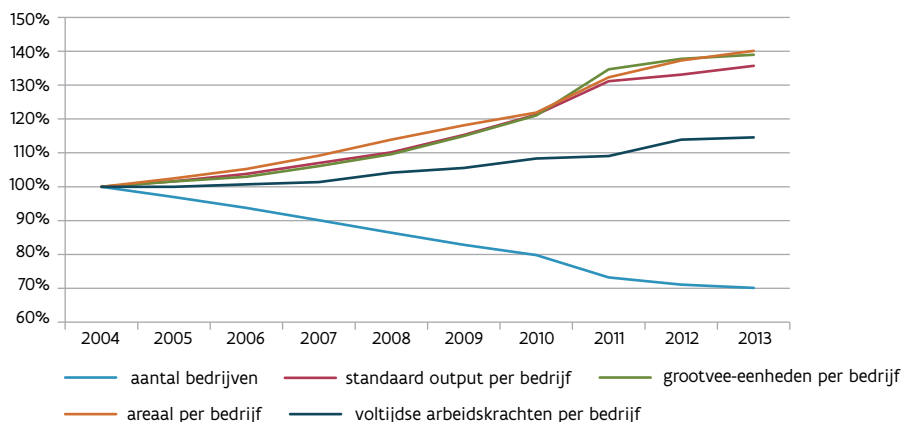
2 SCHAALVERGROTING

Vlaanderen telt in 2013 24.884 landbouwbedrijven, waarvan 73% met beroepsmatig karakter (standaard output van minstens 25.000 euro). Het aantal bedrijven is ten opzichte van 2004 met 30% teruggelopen of een daling van gemiddeld bijna 4% per jaar. Als de huidige trend zich voortzet, telt Vlaanderen in 2019 minder dan 20.000 landbouwbedrijven. De resterende bedrijven worden steeds groter. Specialisatie en schaalvergroting kunnen niet los van elkaar gezien worden. Specialisatie (ontmenging) en schaalvergroting in de overblijvende tak vinden op veel bedrijven immers gelijktijdig plaats.

Bij dalende marges worden de bedrijfsleiders vaak gedwongen om meer eenheden van hetzelfde product te produceren om zo hun inkomsten veilig te stellen en om de kostprijs te drukken. De continue verbetering van de techniek en de technologische ontwikkelingen maken het mogelijk om meer te produceren per ondernemer. Schaalvergroting in de land- en tuinbouw wordt ook beïnvloed door de bedrijven waarmee in de keten wordt samengewerkt, zowel toeleverende bedrijven als dienstverlenende bedrijven en afnemers van de productie (Vuylsteke, Bergen & Demuynck, 2014).

De schaalvergroting komt duidelijk naar voren uit de groei van de gemiddelde oppervlakte cultuurgrond, veebezetting (grootvee-eenheden), voltijdse arbeidskrachten en de standaard output per bedrijf (figuur 4). Het aantal voltijdse arbeidskrachten is minder sterk gestegen dan de overige indicatoren, wat te maken heeft met een toegenomen mechanisatie en arbeidsrationalisatie. De knik in 2011 heeft te maken met het feit dat de enquête van Algemene Directie Statistiek vanaf 2011 gebaseerd is op bedrijven die een verzamelaanvraag indienen bij het Vlaamse Gewest, waardoor o.a. een aantal kleinere bedrijven (vnl. tuinbouwbedrijven) niet meer opgenomen worden in de steekproef.

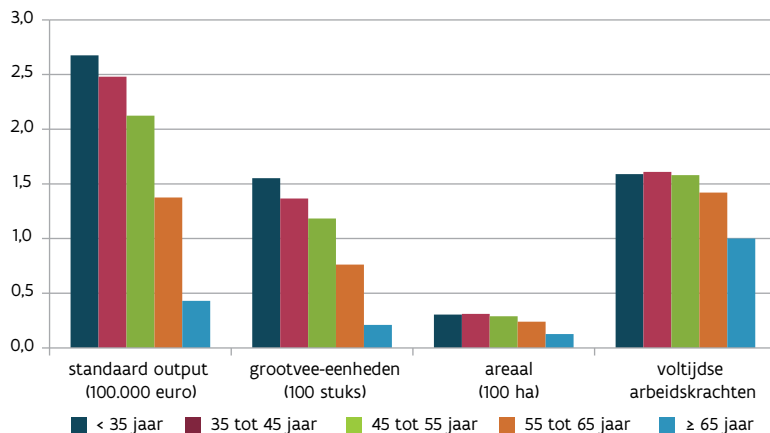
Figuur 4. Evolutie van het aantal bedrijven en de schaalgrootte, 2004=100%, 2004-2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

Ook in de toekomst zal de schaalvergroting zich wellicht verder doorzetten. De bedrijven met een ouder bedrijfshoofd hebben immers een beduidend kleinere bedrijfsomvang dan die met een jonger bedrijfshoofd, wat duidelijk blijkt uit figuur 5.

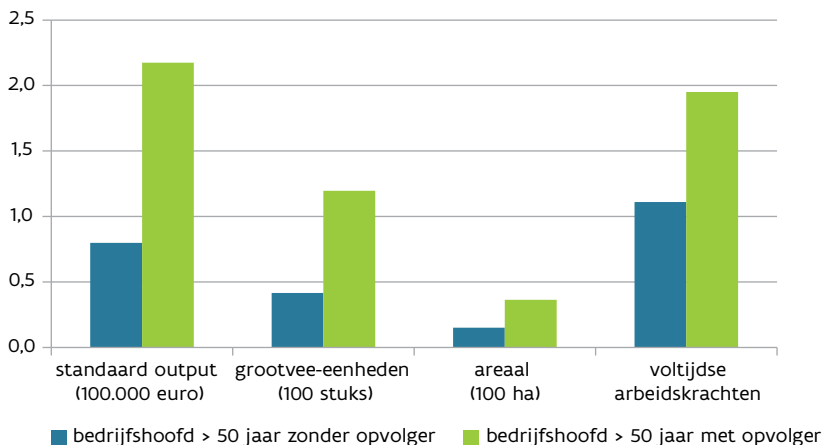
Figuur 5. Gemiddelde schaalgrootte van de bedrijven, volgens leeftijd van het bedrijfshoofd, 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

Ook de opvolgingscijfers wijzen in die richting. Aan de bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar vraagt de Algemene Directie Statistiek jaarlijks of zij een vermoedelijke opvolger hebben. Een analyse van die cijfers leert dat de bedrijven met een vermoedelijke opvolger ook een grotere bedrijfsomvang hebben dan de bedrijven zonder opvolger (figuur 6). De bedrijven waarvan nog niet bekend is of ze al dan niet beschikken over een opvolger, werden in de figuur buiten beschouwing gelaten.

Figuur 6. Gemiddelde schaalgrootte van de bedrijven, volgens status van opvolging, 2013

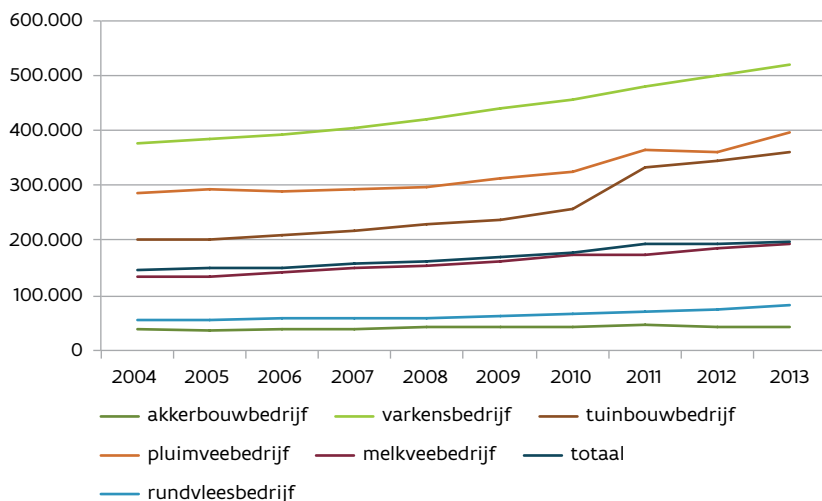
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

2.1 Standaard output

De standaard output (SO) wordt gebruikt als een indicator voor de economische dimensie van het bedrijf. Er dient wel uitdrukkelijk op gewezen te worden dat de standaard output enkel de waarde van de productie in rekening brengt en geen rekening houdt met de kosten. De standaard output zegt dus niets over de rentabiliteit van de bedrijven.

De gemiddelde SO van de land- en tuinbouwbedrijven stijgt van 146.438 euro in 2004 tot 198.678 euro in 2013, of een stijging met 36% (figuur 7). Drie groepen van bedrijven hebben een SO die hoger is dan het gemiddelde van alle bedrijven: gespecialiseerde varkens-, pluimvee- en tuinbouwbedrijven. Dat zijn ook net de bedrijven uit de meest kapitaalsintensieve sectoren. De sterke stijging van de SO bij de tuinbouwbedrijven in 2011 is toe te schrijven aan de verschuivingen in de steekproef bij Algemene Directie Statistiek in het jaar 2011, waardoor veel kleine tuinbouwbedrijven niet meer worden opgenomen in de steekproef.

Figuur 7. Gemiddelde standaardoutput per gespecialiseerd bedrijf, euro, 2004-2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

2.2 Veevastel

Vlaanderen telt in 2013 1,3 miljoen runderen, 6,2 miljoen varkens en 30,8 miljoen stuks pluimvee. Tabel 2 geeft de totale veestapel en de veestapel per bedrijf weer per diersoort. Hieruit blijkt dat de gemiddelde grootte van de veestapel per bedrijf bijna continu stijgt.

Tabel 2. Evolutie van de totale veestapel en de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd bedrijf, 2004-2013

	2004	2009	2010	2011	2012	2013
aantal runderen:	1.374.090	1.296.510	1.303.865	1.302.248	1.269.405	1.255.400
aantal melkkoeien	303.515	285.110	285.125	279.190	279.171	285.346
aantal zoogkoeien	173.367	174.863	175.096	174.400	175.394	168.840
aantal varkens:	5.999.029	5.933.238	6.037.133	6.151.167	6.227.520	6.154.350
aantal zeugen	574.458	516.856	505.930	498.618	476.120	473.839
aantal stuks pluimvee:	31.639.165	27.941.404	29.125.264	31.628.280	30.151.029	30.759.775
aantal vleeskippen	18.362.204	16.979.996	18.310.246	19.726.754	18.980.411	20.226.313
aantal legkippen	12.026.546	10.243.580	9.961.226	10.883.620	10.385.011	9.861.131
aantal runderen per rund- veebedrijf	86	100	106	111	114	119
aantal varkens per varkens- bedrijf	1.284	1.533	1.604	1.695	1.780	1.848
aantal kippen per pluimvee- bedrijf	31.819	36.272	37.728	42.551	42.346	47.092

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

2.3 Areaal

In 2013 bewerkte de land- en tuinbouw volgens gegevens van de mei-enquête een oppervlakte van 622.738 ha of 46% van de Vlaamse oppervlakte. Van de totale oppervlakte cultuurgrond nemen de voedergewassen en graangewassen de grootste oppervlakte in beslag (tabel 3). Ze maken respectievelijk 56% en 23% uit van het landbouwareaal. Het grote areaal voedergewassen illustreert het belang van de veehouderij in Vlaanderen.

Ten opzichte van 10 jaar geleden is de oppervlakte cultuurgrond met 1,7% gedaald. De daling is toe te schrijven aan de inkrimping van het akkerbouwareaal en dan vooral van het suikerbietenareaal. Door de inlevering van quotum in het kader van de suikerhervorming worden er vanaf 2008 minder suikerbieten uitgezaaid. Verder is de sterke uitbreiding van de maïsteelt opvallend. Het uitzonderlijk lage areaal tarwe in 2013 is te wijten aan het natte najaar van 2012, dat de uitzaai op heel wat percelen verhinderde.

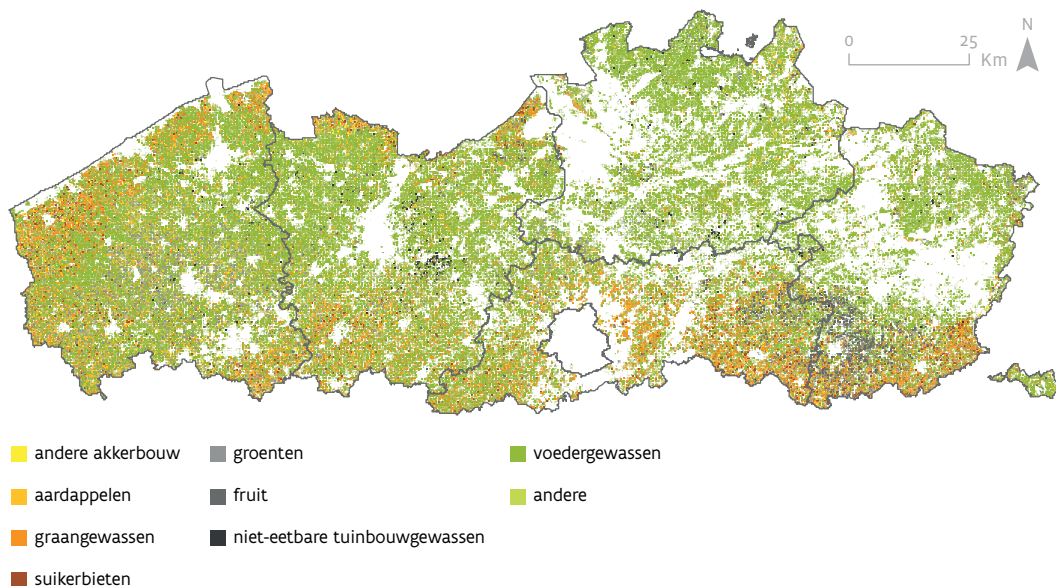
Tabel 3. Bestemming van de oppervlakte cultuurgrond, ha, 2004-2013

	2004	2009	2010	2011	2012	2013
voedergewassen	346.085	342.667	338.852	338.620	345.847	351.544
weiden	229.911	215.622	215.311	212.422	228.426	226.200
maïs	111.705	120.478	117.626	117.264	114.558	122.342
akkerbouw	229.994	224.653	224.872	224.428	221.472	218.955
granen	140.683	151.656	149.261	142.342	151.486	143.226
tarwe	71.671	70.893	74.144	60.435	73.153	59.531
korrelmaïs	49.505	61.637	57.361	64.895	60.833	65.957
gerst	11.547	13.517	12.091	12.763	12.571	13.558
aardappelen (excl. pootgoedteelt)	40.574	40.923	44.911	46.606	35.752	41.712
suikerbieten	33.088	21.713	20.747	21.407	20.703	21.054
tuinbouw	50.263	49.657	49.989	50.110	49.211	50.539
groenten	27.770	27.637	27.813	27.885	26.327	27.548
groenten in openlucht	26.632	26.612	26.807	27.008	25.452	26.611
groenten onder beschutting	1.138	1.025	1.006	877	875	937
fruit	16.432	16.009	16.104	16.099	16.751	16.906
appelen	7.605	6.418	6.369	6.157	6.344	6.291
peren	6.270	7.285	7.422	7.607	7.740	7.995
niet-eetbare tuinbouwproducten	6.061	6.011	6.072	6.126	6.133	6.084
boom- en heesterkwekerij	4.031	4.283	4.287	4.575	4.638	4.687
andere	7.426	3.184	3.153	702	1.652	1.700
benutte landbouwoppervlakte	633.769	620.161	616.866	613.860	618.183	622.738
areaal per bedrijf	17,9	21,1	21,8	23,6	24,5	25,0

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

Figuur 8 geeft de ligging van de landbouwpercelen in Vlaanderen weer, ingekleurd volgens gewasgroep. Ook hier is het grote aandeel van voedergewassen en granen duidelijk zichtbaar. Terwijl de voedergewassen verspreid liggen over bijna heel Vlaanderen, worden de graangewassen vooral op de rijkere gronden van de Leemstreek en de Polders geteeld. Verder komen ook de fruitstreek rond Sint-Truiden en de streek met sierteelt in Oost-Vlaanderen naar voren.

Figuur 8. Ligging van de landbouwpercelen, 2013

Bron: Agentschap voor Landbouw en Visserij, NGL-AGIV

De gemiddelde bedrijfsoppervlakte bedraagt in 2013 25,0 ha en stijgt voortdurend (+40% ten opzichte van 2004). Ze is echter sterk afhankelijk van de specialisatie: in 2013 varieert ze tussen 10,0 ha voor de gespecialiseerde pluimveebedrijven en 44,9 ha voor de gespecialiseerde melkveebedrijven.

De bewerkte oppervlakte is voor 36% in eigendom. Dat percentage verandert weinig van jaar tot jaar, maar is omgekeerd evenredig met het bedrijfsareaal: hoe groter het bedrijfsareaal, hoe lager het aandeel in eigendom.

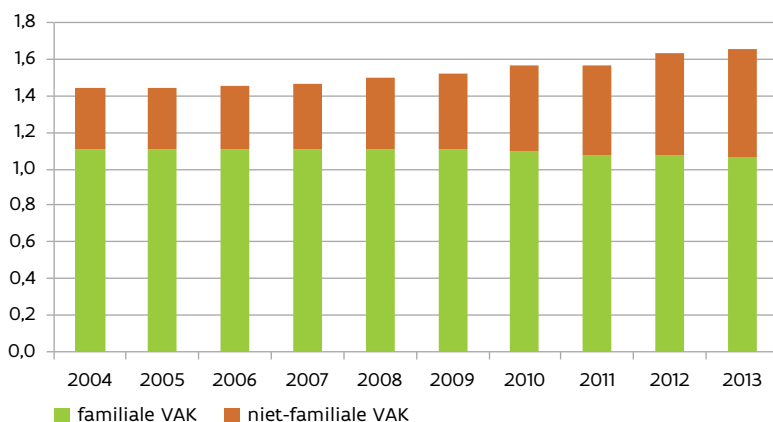
2.4 Arbeid

Volgens de mei-enquête zijn er in 2013 51.583 personen regelmatig tewerkgesteld in de Vlaamse land- en tuinbouw. Omgerekend naar voltijdse arbeidskrachten (minstens 38 uren per week of 20 dagen per maand) en rekening houdend met de niet-regelmatig tewerkgestelden betekent dat 41.141 voltijdse arbeidskrachten of gemiddeld 1,65 per bedrijf. De gemiddelde arbeidsbezetting per bedrijf is sectorafhankelijk en varieert in 2013 tussen 0,94 voltijdse arbeidskrachten op de gespecialiseerde graasdierbedrijven andere dan rundveebedrijven tot 4,11 op de gespecialiseerde tuinbouwbedrijven.

In 2013 is 32% van de totale voltijdse arbeid in de Vlaamse landbouw terug te vinden op de gespecialiseerde tuinbouwbedrijven, telkens 13% op de gespecialiseerde hokdier- en akkerbouwbedrijven, 11% op gespecialiseerde melkveebedrijven en 10% op gespecialiseerde rundvleesbedrijven.

De arbeidsbezetting blijft overwegend familiaal. In 2013 is 64% van het totale aantal voltijdse arbeidskrachten te beschouwen als familiaal. Er is wel een duidelijke verschuiving van familiaal naar niet-familiaal (figuur 9). Ten opzichte van 2004 is de familiale tewerkstelling per bedrijf gedaald van 1,11 naar 1,06 voltijdse personen per bedrijf, terwijl de niet-familiale steeg van 0,33 naar 0,59. Dat heeft o.a. te maken met het feit dat al de personen werkzaam bij een vennootschap als niet-familiaal beschouwd worden. In de landbouw worden steeds meer vennootschappen opgericht. In 2013 hebben 3.691 bedrijven of 15% van alle landbouwbedrijven een vennootschapsvorm, wat neerkomt op een stijging van 56% ten opzichte van 2004.

Figuur 9. Aantal voltijdse arbeidskrachten per bedrijf, 2004-2013

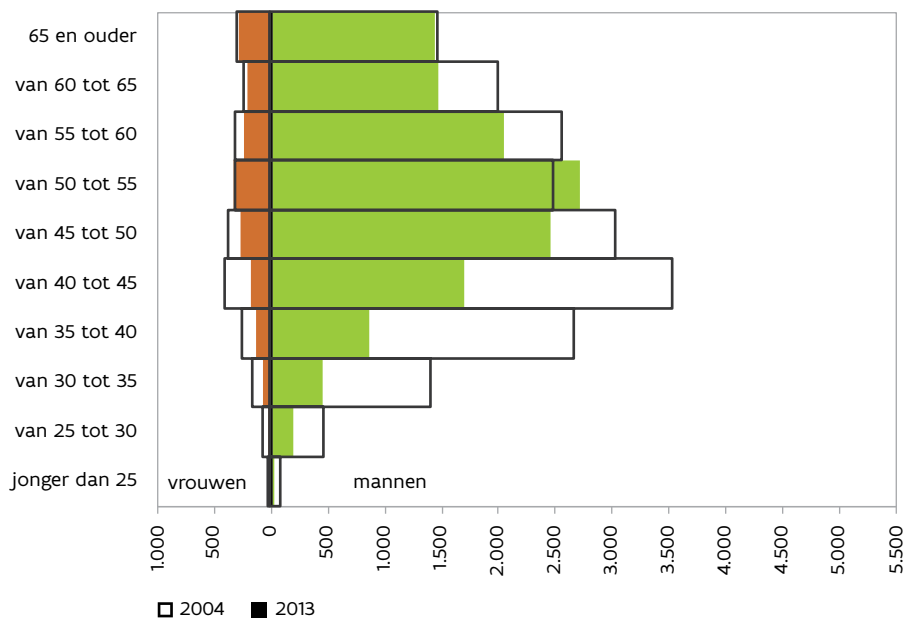

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

De gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden van beroepslandbouwbedrijven is de afgelopen jaren gestegen van 48 jaar in 2004 tot 52 jaar in 2013. 11% van de bedrijfshoofden is een vrouw in 2013. Dat aandeel is ongeveer hetzelfde als in 2004 (10,5%). De vrouwelijke bedrijfshoofden zijn gemiddeld anderhalf jaar ouder dan de mannelijke in 2013.

De toenemende leeftijd hangt samen met het geringe aantal jonge bedrijfshoofden. In 2013 is slechts 5% van de bedrijfshoofden jonger dan 35 jaar, zowel bij de mannelijke als de vrouwelijke bedrijfshoofden (figuur 10). Het aandeel 65-plussers ligt echter beduidend hoger: 11% bij de mannen en 17% bij de vrouwen. Het grootste deel van de bedrijfshoofden is in 2013 tussen de 50 en 55 jaar. Tien jaar geleden was dat nog tussen 40 en 45 jaar. Het aandeel van de leeftijdscategorieën van minder dan 45 jaar is procentueel het sterkst geslonken.

Figuur 10. Leeftijdspiramide van bedrijfshoofden van beroepslandbouwbedrijven, 2004 en 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

3 MULTIFUNCTIONELE LANDBOUW

3.1 Verbreding

Verbreidingsactiviteiten zijn activiteiten van landbouwers, die niet rechtstreeks met de productieactiviteit te maken hebben, maar waaruit de producent een aanvullend inkomen haalt. Het aandeel verbreders mag niet onderschat worden: volgens ramingen oefent 20 à 25% van alle producenten minstens één verbredingsactiviteit uit. De cijfers in tabel 4 kunnen niet opgeteld worden, aangezien heel wat agrarische bedrijven meerdere vormen van verbreding beoefenen.

Tabel 4. Aantal agrarische bedrijven met verbredingsactiviteiten, 2013

verbredingsactiviteit	aantal bedrijven
zorgboerderijen	405
landbouwbedrijven die kamers verhuren aan toeristen	401
kijkboerderijen	68
landbouwers met beheerovereenkomsten voor milieu- en natuurzorg	3.196
landschapsintegratie: landbouwers waarvoor een landschapsbedrijfsplan/erfbeplantingsplan is opgemaakt	640
loonwerkers	949
hoeveverkoop	2.133
landbouwers die energie produceren op het bedrijf, bestemd voor verkoop	895

Bron: Departement Landbouw en Visserij, FOD Economie – Algemene Directie Statistiek, www.kijkboerderijen.be, VLM, provinciale diensten voor landbouw en platteland

In 2013 waren er 405 actieve zorgboerderijen in Vlaanderen, twee minder dan in 2012. Wel doen er 54 nieuwe zorgboerderijen een beroep op de subsidiemaatregel. Sinds de invoering van de subsidie dienden 667 zorgboerderijen een aanvraag tot subsidie in. De Vlaamse overheid keerde voor de eerste drie kwartalen van 2013 in totaal 1,08 miljoen euro aan subsidies uit. De zorgboeren besteedden in 2013 in totaal voor 232.563 uren aan zorgactiviteiten.

In Vlaanderen zijn er ook heel wat landbouwers die hun boerderij of hoeve openstellen voor toeristen. In 2013 waren er volgens FOD Economie Algemene Directie Statistiek 401 landbouwers die hun infrastructuur ter beschikking stelden. Dat is 40% meer dan in 2010, toen er 286 waren. Bijna de helft van de toeristische logies (183 bedrijven) bevindt zich in de provincie West-Vlaanderen. Er zijn in Vlaanderen 68 kijkboerderijen aangesloten bij de Landelijke Gilden of 14% minder dan in 2010. De meeste kijkboerderijen zijn aangesloten bij de 15 ontmoetingscentra die plattelandsklassen ontvangen.

Het aantal bedrijven die landschapsintegratie overwegen, blijft toenemen. Het opmaken van de integratie- en beplantingsplannen is een provinciale bevoegdheid. Voor 640 landbouwers maakten architecten van de Vlaamse provincies in 2013 gratis een landschapsbedrijfsplan en/of erfbeplantingsplan en/of integratieplan op (tabel 5). Dat is 7% meer dan in 2012. De uitvoering van die plannen is in de meeste gevallen een randvoorwaarde om een vergunning te verkrijgen. Dergelijke plannen valoriseren een landbouwbedrijf en maken de omgeving waarin het bedrijf zich bevindt aantrekkelijker voor recreanten. Omdat de lokale economie daardoor opleeft, wordt dat beschouwd als een indirecte vorm van verbreding.

Tabel 5. Aantal opgemaakte plannen voor landschapsintegratie, per provincie, 2013

provincie	aanpak	aantal
Antwerpen	erfbeplantingsplan	86
Oost-Vlaanderen	landschapsintegratie	71
West-Vlaanderen	advisering inzake bedrijfsbeplanting, langetermijnplanning en agrarische architectuur	346 (waarvan 65 voor langetermijnplanning en agrarische architectuur)
Vlaams-Brabant	landschapsbedrijfsplan of erfbeplantingsplan	31
Limburg	omgevingsadviezen al dan niet in het kader van vergunningsprocedure	106

Bron: Provinciale diensten voor landbouw en platteland

Onder de definitie verbreding vallen ook enkele beheerovereenkomsten die betrekking hebben op milieu- en natuurbescherming. Het gaat om de beheerovereenkomsten erosiebestrijding, perceelsrandenbeheer, kleine landschapselementen, botanisch beheer en soortenbescherming. Directe inzaai en niet-kerende bodembewerking worden, hoewel dat in de eerste plaats teelttechnieken zijn, ook meegenomen door hun significante bijdrage als erosiebestrijdingstechniek. Er waren in 2013 3.169 unieke landbouwers (13% van het totale aantal landbouwers in Vlaanderen) met minstens een van voornoemde beheerovereenkomsten bij de Vlaamse Landmaatschappij (VLM). Voor de voornoemde beheerovereenkomsten bedraagt de unieke oppervlakte 7.210 hectare. Als er verschillende beheerovereenkomsten van toepassing zijn op eenzelfde perceel, wordt de oppervlakte van het perceel slechts één keer geteld.

Volgens de structuurenquête van Algemene Directie Statistiek is het aantal bedrijven die naast activiteiten op het eigen bedrijf loonwerk verrichten, gestegen van 618 in 2010 tot 949 in 2013. Verder blijkt uit deze enquête dat er 2.133 bedrijven aan hoeveverkoop doen. Dat is 8,5% van alle land- en tuinbouwers in Vlaanderen. Er zijn ook 457 hoeveverwerkers die bijvoorbeeld confituur, fruitsap, kaas of ijs zelf vervaardigen op het bedrijf.

Tot slot kunnen landbouwers energie opwekken op het bedrijf door het installeren van zonnepanelen of door het gebruik van warmte-krachtkoppelingssystemen (WKK). Algemene Directie Statistiek maakt melding van 895 agrarische bedrijven die energie produceren bestemd voor verkoop. Dat is 3,5 keer meer dan in de vorige telling van 2010. De VLIIF-steun van 30% voor investeringen in energie-installaties zette heel wat landbouwers aan om te investeren. In 2011 werden 350 dossiers goedgekeurd van producenten die een aanvraag voor zonnepanelen indienden in de periode 2008-2009. In 2012 besliste de Vlaamse overheid om deze investeringen niet meer te ondersteunen, waardoor er op de valreep nog een toestroom was van steunaanvragen die van het gunstig steunpercentage konden genieten. In 2013 werden nog eens 525 nieuwe aanvragen goedgekeurd (tabel 6).

Tabel 6. Aantal landbouwers met goedgekeurde dossiers ingediend onder PDPO I en PDPO II voor investeringsaanvragen voor energie-installaties, 2007-2013

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	totaal
aantal landbouwers met investeringssteun voor WKK-installaties	10	21	24	47	22	22	23	169
aantal landbouwers met investeringssteun voor zonnepanelen	30	86	148	242	350	337	525	1.718

Bron: Agentschap voor Landbouw en Visserij

Er werd ook nog steun toegekend aan 23 steunaanvragen voor WKK-installaties. De meeste WKK-installaties worden nog via groenestroomcertificaten ondersteund. In februari 2014 besliste de Vlaamse regering om geen certificaten meer toe te kennen aan installaties met een vermogen kleiner dan 10 kW.

3.2 Lokale voedselproductie

Het fenomeen 'stadslandbouw' geniet al enige tijd een levendige belangstelling in Vlaanderen. Sommige van deze initiatieven hebben een duidelijke economische finaliteit (korte keten, CSA), andere bevinden zich eerder in de sociale en hobbysfeer (volkstuinten, moes- en balkontuinten). Het herontdekken van de manier waarop voedsel geproduceerd wordt en de hernieuwde aandacht voor landbouw en voedsel in het algemeen liggen hiervan aan de basis.

Op beleidsvlak blijft de tegenstelling tussen stad en platteland over het algemeen echter sterk geïnstitutionaliseerd door een 'stedelijk beleid' en een 'plattelandsbeleid'. Nochtans kan een goed deel van de Vlaamse landbouwactiviteit feitelijk als peri-urbaan beschouwd worden. Een kwart van het landbouwareaal en van de landbouwbedrijven ligt in een stadsgewest.

De voordelen die aan korteketeninitiatieven worden toegeschreven, zijn meervoudig: een hernieuwde band tussen producent en consument, een groter voordeel voor de producent van de verkoop van zijn/haar producten, het stimuleren van de lokale economie en identiteit en een verhoging van de lokale voedselzekerheid. Traditioneel worden landbouwproducten die via korte ketens worden verkocht als hoeveelproducten beschouwd. Verkoop kan op de boerderij zelf gebeuren, via collectieve systemen zoals voedselteams of op boerenmarkten.

Community Supported Agriculture (CSA) of 'gemeenschapslandbouw' is een wederzijdse relatie van ondersteuning en betrokkenheid tussen lokale landbouwers en burgers die de landbouwer jaarlijks lidmaatschapsgeld betalen om de productiekosten van de boerderij te kunnen dekken. In ruil ontvangen de leden een wekelijks oogstaandeel gedurende het lokale teeltseizoen. Dat wordt ofwel door de leden gedaan in de vorm van 'zelfpluk' of 'zelfoogst' of in de vorm van pakketten. In Vlaanderen zijn er momenteel 21 actieve CSA-bedrijven. Het zijn allemaal kleine bedrijven (minder dan 5 ha) die werken volgens de principes van de biologische of biodynamische landbouw.

In Vlaanderen zijn er zowat 4.600 volkstuinten met een totale oppervlakte van 137 ha. Er wordt verwacht dat toenemende vergrijzing en immigratie en een evolutie op de vastgoedmarkt naar minder grondoppervlakte per woning (als gevolg van stijgende grondprijzen), de behoefte aan volkstuinten voor recreatieve en sociale doeleinden sterk zal aanwakken (UGent, 2007).

4 INNOVATIE

Innovatie is belangrijk voor land- en tuinbouwbedrijven om economische ontwikkeling te realiseren en tegemoet te komen aan maatschappelijke uitdagingen. Zo kunnen innovaties helpen om uitdagingen om te buigen tot opportuniteiten voor de individuele bedrijven en de sector in zijn geheel. De manier waarop die innovaties ingevuld worden, is zeer verschillend tussen de bedrijven. Vaak gaat het ook om eerder kleine vernieuwingen die enkel nieuw zijn voor het bedrijf, maar ze kunnen wel een impact hebben op de bedrijfsvoering.

Omdat er weinig gegevens beschikbaar zijn over innovatie bij land- en tuinbouwbedrijven, hebben we in de periode maart-april een enquête afgenomen bij de LMN-deelnemers. De vragenlijst werd verstuurd naar ca. 750 bedrijven en uiteindelijk waren er 689 bruikbare enquêtes beschikbaar voor de analyse. Op basis van de vragenlijst uit 2007 en 2012 (Deuninck et al., 2008 en Vuylsteke et al., 2013) werd er gericht gevraagd naar de innovaties en vernieuwingen die gerealiseerd werden op het bedrijf in de periode 2012-2013. Voor een meer uitgebreide beschrijving van innovatie in de land- en tuinbouw verwijzen we naar het LARA 2012 en het bijhorende achtergronddocument. In deze tekst vermelden we de resultaten van de eerdere bevraging niet, aangezien het toen ging om een periode van 5 jaar (t.o.v. 2 jaar nu).

4.1 Voorkomen van innovatie

Tabel 7 geeft een overzicht van het aantal bedrijven per sector en toont meteen ook het percentage van de bedrijven die voorbij twee jaar een innovatie doorvoerden. De resultaten tonen aan dat 43% van de bedrijven innoveerde in 2012 of 2013. Dit percentage is iets lager in vergelijking met de vorige bevraging, waar het ging om een periode van 5 jaar. De tuinbouw heeft het hoogste percentage innoverende bedrijven, gevolgd door gemengde en akkerbouwbedrijven, de intensieve veehouderij en de rundveehouderij.

Tabel 7. Aantal bedrijven en aandeel bedrijven per sector die innoveerden in de periode 2012-2013

	aantal bedrijven	% bedrijven die innoveerden
akkerbouw	53	42%
rundvee	181	35%
varkens en pluimvee	115	41%
tuinbouw	198	53%
gemengde bedrijven	142	42%
totaal	689	43%

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

4.2 Soorten innovatie

Op basis van de inhoud van de vernieuwing, maken we onderscheid tussen vijf soorten van innovatie (Vuylsteke et al., 2013). De invulling tussen de sectoren kan evenwel sterk verschillen.

Productinnovaties verwijzen naar de introductie van goederen of diensten voor de afzet die nieuw of significant verbeterd zijn op vlak van hun karakteristieken of het beoogde gebruik. Bij de 37 vermelde productinnovaties gaat het voornamelijk om de keuze voor nieuwe of verbeterde cultivars en rassen en de introductie van verbeterde producten (bv. op vlak van productkwaliteit). Slechts in een beperkt aantal gevallen (11%) gaat het ook daadwerkelijk om de eigen ontwikkeling van een nieuw product.

Nieuwe of significant verbeterde productie- of leveringsmethodes (procesinnovaties) komen het vaakst voor bij de LMN-landbouwers (264 innovaties). Machines vormen veruit de grootste groep (30%) en zijn van belang voor nagenoeg alle sectoren, gevolgd door investeringen in infrastructuur (bv. stallen en serres) (18%). Andere voorbeelden van procesinnovaties zijn uitrusting, automatisatie en precisietoepassingen, sorteer- en verwerkingsinstallaties en de vernieuwing van bedrijfsgebouwen.

Organisatorische innovaties wijzen op vernieuwingen in de bedrijfsorganisatie. In de bevraging werden 58 organisatorische innovaties genoemd. Het gaat o.a. om de aanwerving van extra arbeidskrachten (zowel vaste arbeidskrachten als seizoenarbeiders) (24%), de bedrijfsovername door een nieuwe bedrijfsleider (22%) en de aanpassing van de juridische structuur (14%). Een kleine groep van bedrijven (7%) past ook de bedrijfsleiding aan door een extra bedrijfsleider aan te werven of door meer verantwoordelijkheden te geven aan de vaste arbeidskrachten.

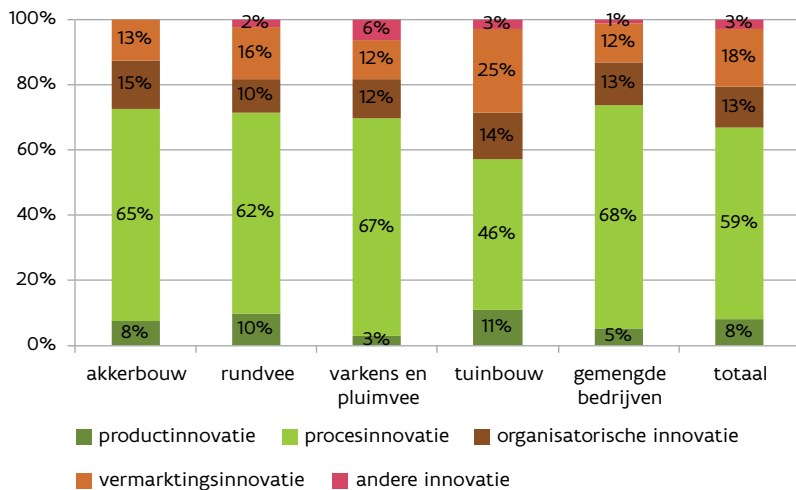
Vermarktingsinnovaties zijn vernieuwingen in de manier waarop producten afgezet of vermarkt worden. Een groot deel van de 80 vermarktingsinnovaties betreft de overstap naar een ander afzetkanaal (34%) of diverse vormen van korteketenverkoop (23%). Andere voorbeelden zijn de ontwikkeling van nieuwe verpakkingen, de vernieuwing van de afspraken met de afnemer en de start van verbredingsactiviteiten op het bedrijf.

Andere innovaties zijn innovaties die niet vallen onder de voorgaande vier categorieën. Het gaat om een kleine groep van 12 innovaties, waarbij de klemtoon ligt op zonnepanelen, WKK's, warmtewisselaars en prospectie via beurzen.

In de voorgaande paragrafen beschreven we voorbeelden die de LMN-bedrijven gaven. Het spreekt voor zich dat de types ook andere vormen kunnen aannemen. Het gaat dan bv. om de overstap naar biologische productie, CSA-landbouw of de uitstap van de partner uit het bedrijf.

Het voorkomen van de verschillende types innovaties bij de bedrijven geven we weer in figuur 11. De resultaten tonen aan dat de bedrijven vooral investeerden in procesinnovaties (59%), gevolgd door innovaties in de vermarkting (18%) en de bedrijfsorganisatie (13%). Vooral het aandeel procesinnovaties verschilt tussen de sectoren. Bij de tuinbouwbedrijven zijn procesinnovaties minder belangrijk, terwijl vermarktingsinnovaties vaker voorkomen in deze sector.

Figuur 11. Soorten innovatie in de land- en tuinbouw volgens sector, 2012-2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN (296 bedrijven, 403 innovaties)

We maken in de analyse geen onderscheid tussen meerdere vernieuwingen binnen een soort innovatie (bv. verschillende investeringen die gelden als procesinnovatie), maar bedrijfsleiders kunnen wel verschillende soorten innovatie combineren (bv. product- en procesinnovatie). Uit de resultaten blijkt dat de meerderheid van de innoverende bedrijven (70%) zich beperkte tot één soort innovatie. De andere bedrijven combineerden twee (24%) of drie soorten van innovatie (6%).

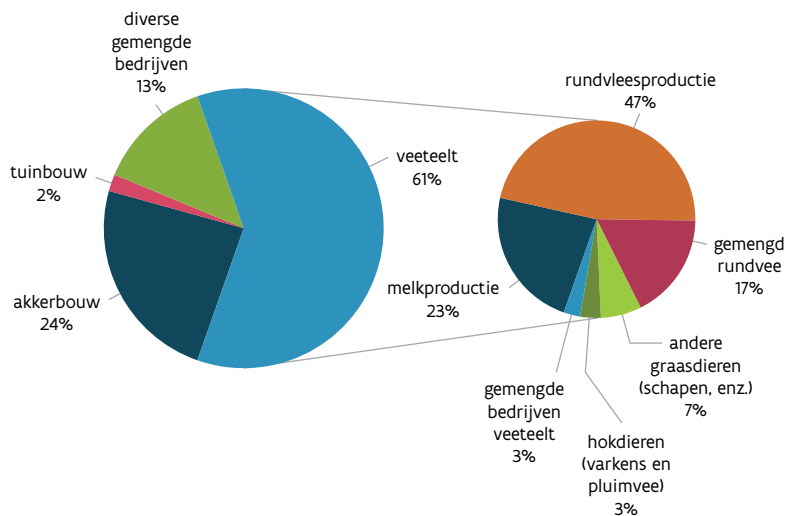
5 STRUCTUUR VAN WAALSE LANDBOUW

5.1 Specialisatie

Wallonië telt in 2013 12.832 land- en tuinbouwbedrijven. De Waalse landbouw wordt gekenmerkt door een homogenere samenstelling. De drie meest voorkomende specialisaties in Wallonië (rundvlees, akkerbouw en melkvee) vertegenwoordigen samen reeds 66% van het totale aantal landbouwers in 2012 (figuur 12). In Vlaanderen vertegenwoordigt de top 3 (akkerbouw-, rundvlees- en tuinbouwbedrijven) minder dan de helft van de bedrijven.

De Waalse landbouw heeft ook een minder intensief karakter. De gespecialiseerde hokdieren- en tuinbouwbedrijven maken slechts 4% uit van het totaal aantal bedrijven, tegenover 26% in Vlaanderen.

Figuur 12. Indeling van de bedrijven volgens specialisatie, Wallonië, 2012

Bron: Departement Landbouw en Visserij en FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

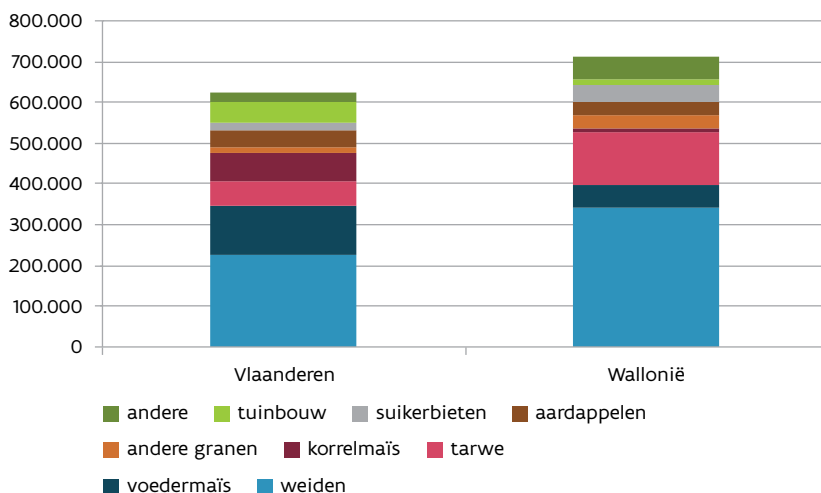
De biologische landbouw is in Wallonië sterker ontwikkeld dan in Vlaanderen. Volgens cijfers van Biowallonie is in 2013 57.427 ha of 92% van het totale Belgische bio-areaal voor rekening van Wallonië. In 2013 werken 1.195 bedrijven biologisch, wat neerkomt op 9% van alle Waalse landbouwbedrijven. De biobedrijven nemen 8% van de totale Waalse teeltoppervlakte voor hun rekening. Het bio-areaal is voor 83% ingevuld door weiden. De bio-veestapel is in 10 jaar tijd verdrievoudigd en telt in 2013 72.179 runderen, 8.159 varkens, 128.949 legkippen, 1.462.092 vleeskippen, 11.589 schapen en 1.005 geiten.

5.2 Bedrijfsomvang

Wallonië heeft slechts een aandeel van 34% in het nationale aantal landbouwbedrijven, maar vertegenwoordigt wel 53% van het Belgische landbouwareaal. Dat resulteert in een gemiddelde bedrijfsoppervlakte (55,6 ha), die meer dan dubbel zo groot is als in Vlaanderen. Net zoals in Vlaanderen wordt het grootste deel van het landbouwareaal uitgebaat in pacht, slechts 35% is in eigendom.

Van de 713.606 ha landbouwgrond in Wallonië wordt 57% beteeld met voedergewassen en 40% met akkerbouwgewassen. Tuinbouw is, met een aandeel van 2%, van zeer geringe betekenis in Wallonië. Figuur 13 geeft de indeling van de oppervlakte cultuurgrond per teeltgroep weer. Hieruit blijkt dat in Wallonië het aandeel van weiden, tarwe en suikerbieten groter is, terwijl er opvallend minder voeder- en korrelmaïs wordt geteeld. Ook het aardappelareaal is kleiner dan in Vlaanderen.

Figuur 13. Indeling van de oppervlakte cultuurgrond, ha, 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij en FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

Wat de andere indicatoren van de schaalomvang betreft, is er een kloof met Vlaanderen. De gemiddeld lagere SO per bedrijf (145.000 euro) is toe te schrijven aan het feit dat de meest kapitaalsintensieve sectoren (varkens, pluimvee en tuinbouw) met een gemiddeld hogere SO van geringe betekenis zijn in Wallonië.

Vergelijken we de veebezetting per specialisatie, dan houden de gespecialiseerde varkens- en pluimveebedrijven in Wallonië respectievelijk minder varkens (1.619 stuks) en pluimvee (35.078 stuks) dan in Vlaanderen. De gespecialiseerde rundveebedrijven zijn met gemiddeld 137 runderen wel groter dan de Vlaamse.

Wallonië huisvest 48% van de nationale rundveestapel, maar slechts 12% van de nationale pluimveestapel en 5% van de nationale varkensstapel. Dat komt neer op 1,2 miljoen runderen, 4,3 miljoen stuks pluimvee en 0,3 miljoen varkens in 2012. Wat de rundveestapel betreft, is Wallonië wel sterker georiënteerd op vleesvee. Het aantal zoogkoeien (277.430 stuks) overstijgt het aantal melkkoeien (202.080 stuks), terwijl in Vlaanderen het omgekeerde geldt.

Aangezien de arbeidsintensieve tuinbouw minder voorkomt in Wallonië, is het aantal voltijdse arbeidskrachten per bedrijf (1,30) lager dan in Vlaanderen en blijft de arbeidsbezetting meer familiaal. Ongeveer 86% van de voltijdse arbeidskrachten kan als familiaal beschouwd worden.

5.3 Verbreding

Net zoals in Vlaanderen, doen in Wallonië heel wat bedrijven aan verbreding. In 2013 deed de Algemene Directie Statistiek een enquête over een aantal verbredingsactiviteiten, waarvan de resultaten opgenomen worden in tabel 8. Daarnaast zijn er nog andere verbredingsactiviteiten, maar wegens gebrek aan vergelijkbare cijfers werden die niet opgenomen.

Uit de cijfers blijkt dat er in Wallonië minder bedrijven aan verbreding doen. Hun aandeel in het totale aantal landbouwbedrijven is groter dan in Vlaanderen voor hoevetoerisme en landbouwloonwerk en kleiner voor energieproductie en rechtstreekse verkoop.

Tabel 8. Het aantal landbouwbedrijven met verbreding voor enkele verbredingsactiviteiten, 2013

	Vlaanderen		Wallonië	
	aantal	in % van totaal aantal Vlaamse landbouwbedrijven	aantal	in % van totaal aantal Waalse landbouwbedrijven
hoevetoerisme	401	1,6%	307	2,4%
productie van duurzame energie voor de verkoop	895	3,6%	348	2,7%
landbouwloonwerk	949	3,8%	869	6,8%
hoeveverkoop	2.133	8,6%	939	7,3%

Bron: Departement Landbouw en Visserij en FOD Economie - Algemene Directie Statistiek

BRONNEN

Agentschap voor Landbouw en Visserij (2011) **Geïntegreerd Controle- en Beheerssysteem. Eenmalige perceelsregistratie. Versie 2011.** GIS-bestand. Brussel.

Allaert G., Leinfelder H. & Verhoestraete D. (2007) **Toestandsbeschrijving van de volkstuinten in Vlaanderen vanuit een sociologische en ruimtelijke benadering.** Universiteit Gent - Afdeling Mobiliteit en Ruimtelijke Planning, in opdracht van Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Berkhout P. & Roza P. (2013) **Landbouweconomisch bericht 2012 LEI**, Wageningen.

Bernaerts E. & Demuyne E. (2005) **Regionale rekeningen van de landbouw**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Bernaerts E. & Demuyne E. (2014) **Productierekening van de Vlaamse land- en tuinbouw 2013**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Biowallonie (2014) **Le bio en chiffre 2013 Biowallonie**, Namur.

Danckaert S., Lenders S. & Oeyen A. (2009) **De landbouwactiviteit in Vlaamse gemeenten, proeve van typologie**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Deuninck J., Carels K., Van Gijseghe D. & Piessens, I. (2008) **Innovatie in land- en tuinbouw in Vlaanderen: resultaten van het Landbouwmonitoringnetwerk (LMN)**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

DGARNE (2013) **Evolution de l'économie agricole et horticole de la Wallonie**, Direction générale opérationnelle de l'Agriculture, des Ressources naturelles et de l'Environnement, Jambes.

FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, **Mei-enquête**, meerdere jaargangen, Brussel.

Nationaal Geografisch Instituut (2006) **Vectoriële versie van de administratieve grenzen**, verspreid door het AGIV, Gent.

Raad van de Europese Unie (2008) **Invoering van een communautaire typologie van de landbouwbedrijven**, in Publicatieblad van de Europese Unie, L335, 13 december 2008.

Samborski V., Van Bellegem L., Platteau J. (2014) **De biologische landbouw in Vlaanderen: stand van zaken 2013**, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Vuylsteke A., Bergen D. & Demuyne E. (2014) **Schaalgrootte en schaalvergroting in de Vlaamse land- en tuinbouw**, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Vuylsteke A., Van Gijseghe D. & Deuninck J. (2013) **Innovatie in de land- en tuinbouw in Vlaanderen – Resultaten 2012 van het Landbouwmonitoringsnetwerk**, Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

LECTOREN EN MEDEWERKERS

Beleidsdomein Landbouw en Visserij:

Gudrun Beerlandt, Dakerlia Claeys, Guy Lambrechts, Ivan Ryckaert, Jef Van Meensel, Pieter Van Omme-slaeghe

Stuurgroep LARA 2014:

Koen Carels (SALV), Dirk Smets (SVR), Dirk Van Guyze (SALV), Kris Van Nieuwenhove (SALV), Danny Vande-beeck (VAC)

NAAM: DANNY BILLENS
LEEFTIJD: 55
PLAATS: OETINGEN (GOOIK)
TEELT: BIOLOGISCH FRUIT

In 1987 nam Danny Billens het tuinbouwbedrijf van zijn vader over. Drie jaar later schakelde hij over op biolandbouw. Hij is er trots op dat hij in Vlaanderen een pionier van de professionele biofruitteelt is.

8,5 hectare telt zijn bedrijf. De klemtoon ligt op appels, maar hij produceert ook peren en kleinfruit zoals kersen en pruimen. Hij verkoopt zijn fruit aan de groothandel en aan winkels. Bovendien heeft zijn dochter sinds twee jaar een gezellig hoevewinkeltje, waarin ze fruitsap en confituur aanbiedt. En niet te vergeten: gebak. Vader helpt met het bakken van taartjes en andere zoetigheden, want hij volgde ooit een opleiding als banketbakker en chocoladebewerker.

Danny houdt van zijn stiel, omdat hij altijd buiten kan werken en een zekere vrijheid geniet. De grillen van de natuur neemt hij erbij. Hij pakt graag uit met nieuwe variëteiten om in te spelen op de vraag van zijn veeleisende klanten. In schaalvergroting gelooft hij veel minder. "Als land- en tuinbouwers minder zouden produceren, zouden we misschien ook zonder subsidies een leefbare prijs voor onze producten krijgen."

VLAAMSE LAND- EN TUINBOUW: ECONOMISCH

Ellen Maertens, Els Bernaerts, Els Demuyne

1 PRODUCTIEREKENING

De land- en tuinbouwsector realiseert in 2013 een eindproductiewaarde van 5,8 miljard euro. Daarvan is veruit het grootste deel (62%) afkomstig van de veeteelt. Tuinbouw en akkerbouw zijn goed voor respectievelijk 26% en 12%. De vijf belangrijkste sectoren qua productiewaarde zijn varkens (1,6 miljard euro), melk en melkderivaten (799 miljoen euro), runderen (679 miljoen euro), groenten (632 miljoen euro) en niet-eetbare tuinbouwproducten (517 miljoen euro). Zij vertegenwoordigen samen bijna drie kwart van de totale eindproductiewaarde. De verdeling van de Vlaamse productiewaarde over de diverse sectoren wordt ook weergegeven in figuur 13 en bij de vergelijking met Wallonië.

De productiewaarde varieert van jaar tot jaar (figuur 1). Het jaar 2013 wordt gekenmerkt door een lichte stijging van de productiewaarde van minder dan 2% ten opzichte van 2012. De toename is te danken aan de veeteelt, die vooruitgaat met ongeveer 5%. Meer specifiek is het vooral de uitzonderlijk hoge waarde van de zuivelsector die het resultaat positief beïnvloedt. De tuinbouw daalt in waarde met bijna 4% en de akkerbouw tekent een status quo op.

Figuur 1. Evolutie van eindproductiewaarde, intermediair verbruik en netto toegevoegde waarde, miljoen euro, 2003-2013

*voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

De landbouwsector heeft de laatste jaren te kampen met hoge kosten. Ook in 2013 zet deze stijgende trend zich door, maar wel in mindere mate dan de voorgaande jaren. Het intermediair verbruik stijgt in 2013 met een kleine 2% ten opzichte van 2012, terwijl de gemiddelde jaarlijkse stijging van 2009 tot 2012 meer dan 7% bedroeg. Opvallend in 2013 is de stijging van de veevoederkosten, die deels gecompenseerd wordt door een daling van de kosten voor energie en meststoffen. De veevoeders maken in 2013 54% uit van het intermediair verbruik, energie 11% en meststoffen 4%.

Uit de ontwikkelingen van de waarde van de eindproductie en van het intermediair verbruik en rekening houdend met de afschrijvingen en de netto subsidies wordt de netto toegevoegde waarde in 2013 geraamd op 1,3 miljard euro of een status quo ten opzichte van 2012. Met uitzondering van 2010, blijft de totale netto toegevoegde waarde sinds 2008 lager dan de waardes genoteerd in de periode 2003-2007.

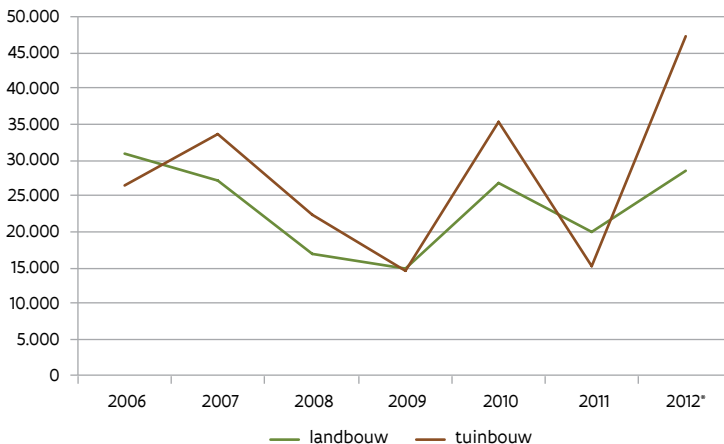
2 RENTABILITEIT

De rentabiliteitsgegevens berusten op de verwerking van de boekhoudgegevens van een 750-tal Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN). De recentste gegevens op het moment van schrijven slaan op het jaar 2012. Door middel van een extrapolatie vertalen we de bedrijfsresultaten van de beroepsbedrijven naar Vlaanderen.

2.1 Algemene bespreking

Figuur 2 toont de evolutie van het familiale arbeidsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht (FAK) op de beroepsland- en tuinbouwbedrijven. Daaruit blijkt dat het inkomen sterk schommelt over de jaren heen. Het inkomen van de tuinbouwsector herstelt in 2012 na het EHEC-jaar 2011. Ook het inkomen in de landbouwsector ligt hoger in 2012 dan in 2011. Dat is vooral te danken aan een hoger inkomen in de varkens- en de akkerbouwsector.

Figuur 2. Evolutie van het familiale arbeidsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht, euro, 2006-2012

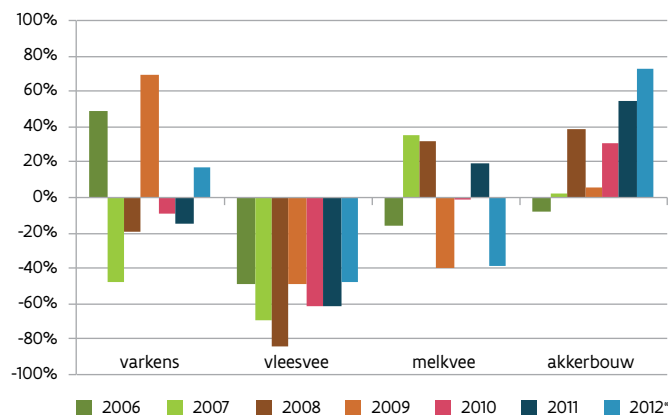
*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

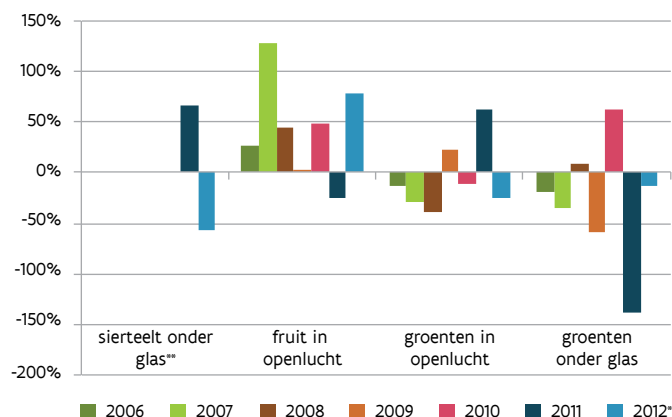
Het globale inkomen maskeert echter een grote variatie tussen de subsectoren en tussen de bedrijven onderling. Figuur 3 geeft een overzicht van het familiaal arbeidsinkomen per FAK in 2012 voor een aantal subsectoren ten opzichte van het gemiddelde inkomen in de Vlaamse beroepsland- en tuinbouw voor de periode 2006-2012. Binnen de landbouwsector is de vleesveesector in die periode de minst rendabele subsector, terwijl de akkerbouwsector meestal een hoger inkomen per FAK haalt dan het gemiddelde van de landbouwsector. De rentabiliteit van de varkens- en de melkveesector schommelt sterk over de jaren heen. In 2012 komen de melkvee- en de vleesveesector als minst rendabele specialisatie naar voren, terwijl de akkerbouw zeer goed scoorde. Ook in de tuinbouwsector schommelt de rentabiliteit van de subsectoren sterk tussen de verschillende jaren. In 2012 behaalt het fruit in openlucht het hoogste arbeidsinkomen per FAK. De sierteelt onder glas behaalt de minst goede resultaten.

Figuur 3. Overzicht van het familiaal arbeidsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht voor een aantal subsectoren ten opzichte van het gemiddelde inkomen in de Vlaamse beroepsland- en tuinbouw voor dat jaar, %, 2006-2012

1. landbouw

2. tuinbouw

*voorlopige cijfers

**omdat de structurele kenmerken van de glassierteelt danig veranderd zijn na een nieuwe methodologie die AD Statistiek ingevoerd heeft in 2011, wordt de spreiding van het familiaal arbeidsinkomen per FAK enkel vanaf dan voorgesteld.

Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2 Bedrijfsresultaten

Voor de analyse van de bedrijfsresultaten van een sector selecteerden we enkel de bedrijven, gespecialiseerd in de beschouwde sector, uit het LMN om de invloed van andere bedrijfstakken te minimaliseren. De resultaten werden geëxtrapoleerd naar Vlaanderen volgens een wegingsmethode.

2.2.1 Akkerbouwsector

De analyse van de monetaire bedrijfsresultaten in 2012 is gebaseerd op de boekhoudkundige resultaten van 59 akkerbouwbedrijven, met gemiddeld 48,28 ha cultuurgrond. Een bedrijf telt gemiddeld 1,27 voltijdse arbeidskrachten, bijna allemaal familiale (tabel 1).

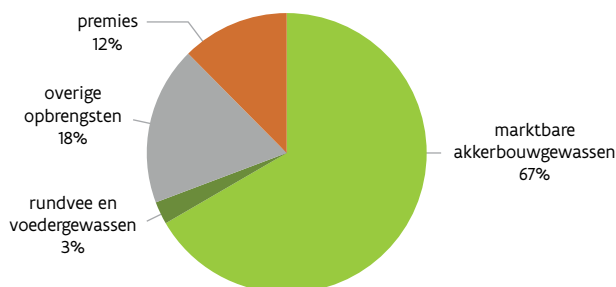
Veel gespecialiseerde akkerbouwbedrijven oefenen naast de akkerbouwteelten ook nog andere activiteiten uit. De opbrengsten uit marktbaar akkerbouwgewassen maken in 2012 67% uit van de totale monetaire opbrengsten (figuur 4). De ontvangen premies zijn goed voor 12% van de totale opbrengsten.

De totale monetaire opbrengsten op bedrijfsniveau zijn in 2012 met 16% gestegen t.o.v. 2011 (tabel 1). De monetaire opbrengsten voor marktbaar akkerbouwgewassen zijn met bijna een derde gestegen.

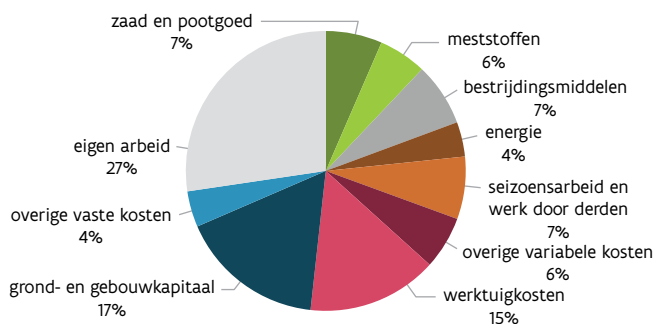
Door de slechte weersomstandigheden lag de opbrengst per ha van bewaaraardappelen in 2012 veel lager dan in 2011. Het lage aanbod resulteerde in uitzonderlijk hoge prijzen op de vrije markt. Hierdoor zijn de monetaire opbrengsten sterk gestegen. De korrelopbrengst van wintertarwe was kleiner door het wisselvallige weer in juni en juli 2012. Maar ook hier compenseerde de prijsverhoging de opbrengstdaling zodat de monetaire opbrengsten hoger zijn dan in 2011. De bietenopbrengst per ha was lager dan in het uitstekende jaar 2011, maar het suikergehalte bereikte een hoog niveau. Zoals in 2011 ligt de monetaire opbrengst uit bieten ook in 2012 hoog.

Figuur 4. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten voor de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

De kosten (excl. berekende lonen) op bedrijfsniveau zijn stabiel gebleven. Figuur 4 geeft de structuur weer van de totale kosten voor de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven. De vergoeding voor de eigen arbeid neemt meer dan een kwart van de kosten in, gevolgd door de kosten voor grond- en bouwkapitaal (17%) en de werktuigkosten (15%).

De hogere opbrengsten en stabiele kosten resulteren in een stijging van het familiaal arbeidsinkomen, uitgedrukt per FAK, met 61% tot 49.139 euro (tabel 1). Dat is de hoogste waarde van de afgelopen zeven jaar.

Het familiaal arbeidsinkomen min de fictieve vergoeding voor eigen arbeid geeft het netto bedrijfsresultaat, wat beschouwd kan worden als beloning voor het management van de bedrijfsleider. Het netto bedrijfsresultaat van de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven wordt opnieuw positief na een negatief resultaat in 2011.

Het eigen vermogen bleef nagenoeg stabiel terwijl het vreemd vermogen daalde met 11% op het einde van het boekjaar 2012 ten opzichte van het voorgaande jaar. De solvabiliteit, de verhouding tussen het eigen vermogen en het totale vermogen, steeg bijgevolg licht en bedraagt op het eind van het boekjaar 2012 83%.

Tabel 1. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven, 2006-2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
oppervlakte cultuurgrond (ha)	45,23	45,67	47,98	45,48	45,60	47,68	48,28
aantal VAK	1,30	1,31	1,35	1,41	1,31	1,28	1,27
aantal FAK	1,24	1,26	1,32	1,35	1,28	1,22	1,25
rentabiliteit (euro)							
opbrengsten per bedrijf (1)	118.864	131.845	133.975	125.485	138.182	148.651	173.171
kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid)	83.540	97.064	103.185	104.475	93.329	111.337	111.673
variabele kosten per bedrijf (2)	41.072	51.616	54.543	53.752	44.544	56.694	56.391
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	42.468	45.447	48.643	50.723	48.785	54.643	55.282
bruto saldo (4)=(1)-(2)	77.791	80.228	79.432	71.733	93.639	91.957	116.780
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	35.324	34.781	30.789	21.010	44.854	37.314	61.497
netto bedrijfsresultaat	-4.413	-6.924	-9.524	-24.538	6.063	-1.766	19.477
familiaal arbeidsinkomen per FAK	28.399	27.646	23.383	15.541	35.074	30.532	49.139
bedrijfsinkomen	45.373	46.977	43.315	34.074	56.282	49.668	74.040
bedrijfsinkomen per FAK	28.399	27.646	23.383	15.541	44.011	40.641	59.161
solvabiliteit einde boekjaar	77%	78%	79%	80%	81%	81%	83%

*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2.2 Melkveesector

De analyse van de rentabiliteit is voor 2012 gebeurd op basis van 103 melkveebedrijven. Gespecialiseerde melkveebedrijven hebben in 2012 gemiddeld 61 melkkoeien, 45,58 hectare cultuurgrond en een melkproductie van 453.989 liter (tabel 2). Ten opzichte van 2011 is er op bedrijfsniveau een stijging van het aantal melkkoeien, van de oppervlakte cultuurgrond en van de melkproductie. Een bedrijf telt in 2012 gemiddeld 1,83 voltijdse arbeidskrachten, bijna allemaal familiale.

De totale opbrengsten van het bedrijf zijn met 7% gestegen ten opzichte van 2011. In figuur 5 geven we de structuur van de monetaire opbrengsten per bedrijf weer voor 2012. De opbrengsten uit melkvee en voedergewassen zijn goed voor 77% van de opbrengsten. De ontvangen premies zijn goed voor 10% van de totale opbrengsten.

Volgens cijfers van de Belgische Confederatie van de Zuivelindustrie (BCZ) is de melkprijs in 2012 ruim 9% lager dan in 2011 door een gemiddeld slechtere prijsvorming van de zuivelproducten op de internationale markten. De hogere melkproductie compenseert de lagere melkprijs waardoor de opbrengsten uit rundvee en voedergewassen op bedrijfsniveau gestegen zijn.

De vergoeding voor eigen arbeid is de voornaamste kostenpost (28%) op een gespecialiseerd melkveebedrijf (figuur 5). Daarna volgen de kosten voor grond- en gebouwkapitaal (15%), de aangekochte veevoeders (15%) en de werktuigen (11%).

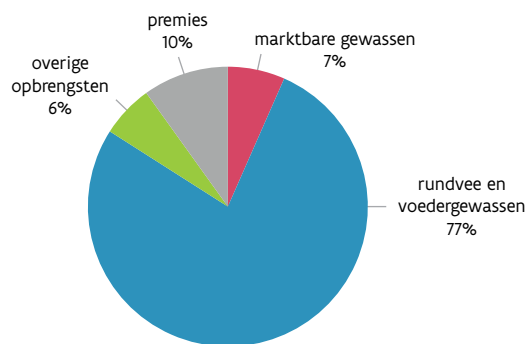
De kosten (excl. berekende lonen) per bedrijf voor de melkveesector zijn in 2012 met 15% gestegen ten opzichte van 2011 (tabel 2). Van de variabele kosten zijn het voornamelijk de voederkosten die gestegen zijn. Uit cijfers van de Belgische beroepsvereniging van mengvoederfabrikanten (BEMEFA) blijkt dat de krachtvoer prijzen voor melkvee gestegen zijn met 9% ten opzichte van 2011. Ook de prijzen voor energie stegen sterk, maar die kosten wegen minder door. Daarnaast vertonen ook de vaste kosten een stijgende tendens.

Ten opzichte van 2011 zijn de monetaire opbrengsten in 2012 minder gestegen dan de kosten (exclusief eigen arbeid). Hierdoor is het familiaal arbeidsinkomen, uitgedrukt per FAK, in 2012 met een kwart gedaald t.o.v. 2011. Het netto bedrijfsresultaat zakt verder in 2012.

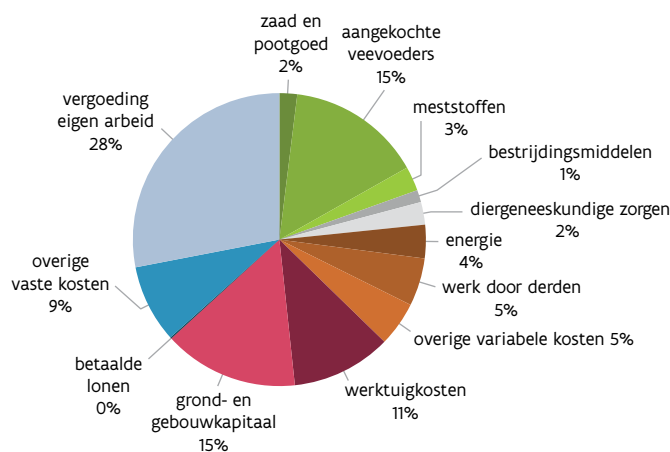
Zowel het vreemd als het eigen vermogen per bedrijf is lichtjes toegenomen waardoor de solvabiliteit van de melkveebedrijven op het einde van het boekjaar 2012 stabiel gebleven is op 70%.

Figuur 5. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten voor de gespecialiseerde melkveebedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Tabel 2. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde melkveebedrijven, 2006-2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
oppervlakte cultuurgrond (ha)	36,96	37,22	39,74	41,06	44,46	42,92	45,58
oppervlakte grasland en voedergrassen (ha)	30,97	31,50	35,15	36,30	40,26	38,53	41,62
aantal melkkoeien per bedrijf	44,86	46,79	50,04	52,40	59	56	61
geproduceerde melk (l) per bedrijf	301.343	322.962	338.344	363.097	418.434	404.500	453.989
aantal VAK	1,50	1,52	1,68	1,76	1,79	1,79	1,83
aantal FAK	1,49	1,51	1,68	1,74	1,78	1,77	1,80
rentabiliteit (euro)							
opbrengsten per bedrijf (1)	143.854	172.276	174.075	155.580	205.196	206.283	220.786
kosten per bedrijf (excl. berekende lonen)	105.212	116.854	136.788	140.047	157.487	164.563	189.130
variabele kosten per bedrijf (2)	49.775	56.625	69.953	68.944	77.802	84.115	97.985
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	55.437	60.229	66.835	71.103	79.685	80.448	91.145
bruto saldo (4)=(1)-(2)	94.079	115.650	104.122	86.636	127.394	122.168	122.801
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	38.642	55.422	37.286	15.533	47.709	41.720	31.656
netto bedrijfsresultaat	-19.126	-4.490	-25.507	-50.711	-19.682	-24.983	-42.024
familiaal arbeidsinkomen per FAK	25.995	36.674	22.211	8.935	26.837	23.598	17.629
bedrijfsinkomen	53.145	71.267	55.149	33.941	67.615	61.866	53.619
bedrijfsinkomen per FAK	35.752	47.160	32.852	19.524	38.034	34.993	29.859
solvabiliteit einde boekjaar	73%	73%	74%	75%	71%	70%	70%

*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2.3 Vleesveesector

De analyse voor 2012 is gebaseerd op de resultaten van 48 gespecialiseerde vleesveebedrijven (exclusief kalverbedrijven) uit het LMN, met gemiddeld 80 GVE (grootvee-eenheden) en 36,43 hectare cultuurgrond. Een bedrijf telt gemiddeld 1,41 voltijdse arbeidskrachten, allemaal familiale.

Uit tabel 3 blijkt dat de opbrengsten per bedrijf in 2012 hoger zijn dan de vorige zes jaar en 13% toegenomen zijn tegenover 2011. Figuur 6 geeft de structuur van de monetaire opbrengsten weer voor 2012. Rundvee en voedergewassen zijn de voornaamste opbrengsten (60%). Alle premies samen zijn goed voor 16% van de totale monetaire opbrengsten en de gekoppelde zoogkoeienpremie neemt 6% in van de totale monetaire opbrengsten. Opbrengsten uit marktbaar gewassen hebben een aandeel van 12%.

De prijzen van runderen van de hogere kwaliteitscategorieën zijn licht gestegen ten opzichte van 2011. De totale opbrengsten van de bedrijfstak vleesvee en voedergewassen zijn hierdoor gestegen.

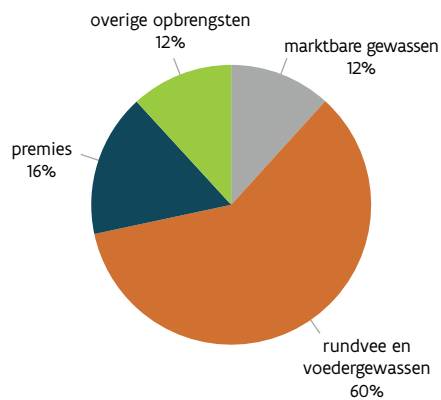
De vergoeding voor eigen arbeid is de voornaamste kostenrubriek (30%), gevolgd door de kosten voor veevoerders (16%) en voor grond- en gebouwenkapitaal (15%) (figuur 6). De kosten (excl. berekende lonen) per bedrijf zijn in 2012 met 5% gestegen ten opzichte van 2011 en bereiken de hoogste waarde sinds 2006. Van de variabele kosten zijn het vooral de kosten voor veevoerders die gestegen zijn. Uit cijfers van BEMEFA blijkt dat de krachtvoederprijzen voor vleesvee gestegen zijn met 9% ten opzichte van 2011. Ook de prijzen voor energie stegen, maar die kosten wegen minder door. Daarnaast bereiken ook de vaste kosten het hoogste niveau van de voorbije zeven jaar.

Ten opzichte van 2011 zijn de monetaire opbrengsten in 2012 meer gestegen dan de kosten (exclusief eigen arbeid). Als gevolg daarvan is het familiaal arbeidsinkomen, uitgedrukt per FAK, bijna verdubbeld tot 14.957 euro. Dat is de op één na hoogste waarde sinds 2006. Het netto bedrijfsresultaat blijft negatief en bedraagt -31.335 euro.

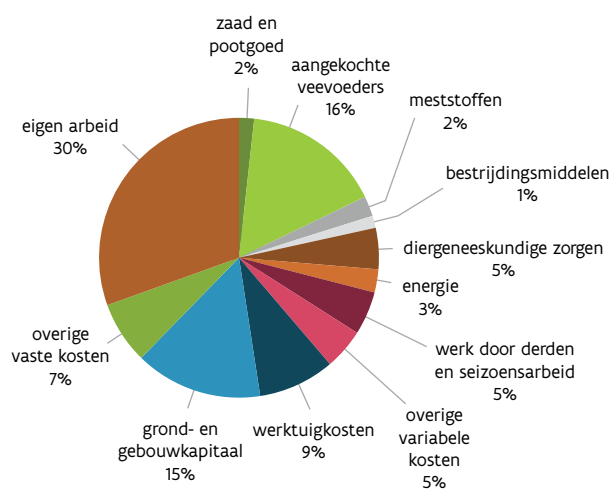
Zowel het eigen vermogen als het vreemd vermogen is op het einde van het boekjaar 2012 gedaald ten opzichte van het voorgaande jaar maar het vreemd vermogen daalde sterker. Als gevolg stijgt de solvabiliteit tot 83%.

Figuur 6. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten voor de gespecialiseerde vleesveebedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Tabel 3. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde vleesveebedrijven, 2006-2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
oppervlakte cultuurgrond (ha)	37,19	36,31	38,62	38,12	34,27	35,08	36,43
oppervlakte grasland en voedergrassen (ha)	29,73	29,69	34,72	32,72	28,03	29,03	30,78
aantal zoogkoeien per bedrijf (GVE)	85	80	87	81	73	80	80
aantal VAK	1,25	1,28	1,32	1,45	1,37	1,38	1,41
aantal FAK	1,25	1,28	1,32	1,45	1,37	1,38	1,41
rentabiliteit (euro)							
opbrengsten per bedrijf (1)	112.786	100.355	112.476	118.166	105.041	124.705	140.357
kosten per bedrijf (excl. berekende lonen)	92.932	89.504	108.996	107.220	90.879	114.139	119.330
variabele kosten per bedrijf (2)	49.409	47.012	62.527	57.773	48.261	64.409	66.520
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	43.523	42.492	46.470	49.448	42.618	49.731	52.810
bruto saldo (4)=(1)-(2)	63.376	53.343	49.950	60.393	56.781	60.296	73.837
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	19.853	10.851	3.480	10.946	14.162	10.565	21.027
netto bedrijfsresultaat	-27.333	-36.782	-45.064	-41.015	-34.363	-38.320	-31.335
familiaal arbeidsinkomen per FAK	15.887	8.461	2.633	7.572	10.332	7.633	14.957
bedrijfsinkomen	34.587	24.575	18.232	26.220	27.062	26.176	36.747
bedrijfsinkomen per FAK	27.678	19.162	13.795	18.139	19.742	18.912	26.140
solvabiliteit einde boekjaar	81%	82%	82%	76%	81%	81%	83%

*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

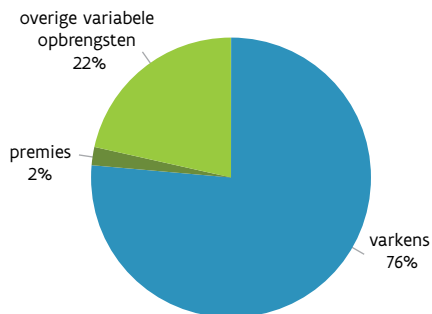
2.2.4 Varkenssector

De rentabiliteitsanalyse in 2012 is gebaseerd op de bedrijfsresultaten van 103 gespecialiseerde varkensbedrijven uit het LMN (bedrijven gespecialiseerd in vermeerdering, gespecialiseerd in vetmesting en gemengde bedrijven) met gemiddeld 26,56 hectare cultuurgrond. Een bedrijf telt gemiddeld 1,58 voltijdse arbeidskrachten, hoofdzakelijk familiale.

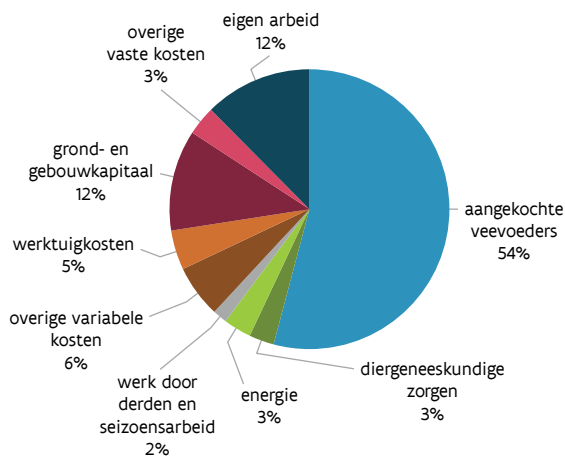
Uit de structuur van de monetaire bedrijfsopbrengsten van de gespecialiseerde varkensbedrijven blijkt dat ongeveer drie kwart van de opbrengsten van varkens komt (figuur 7). De premies zijn niet verbonden aan de varkenstak van het bedrijf en zijn goed voor 2% van de totale monetaire opbrengsten. De monetaire opbrengsten van de gespecialiseerde varkensbedrijven zijn in stijgende lijn sinds 2006 en bedragen 493.872 euro per bedrijf in 2012 (tabel 4). Dat is 17% hoger dan in 2011 en meer dan de helft hoger dan in 2006. De stijgende trend in de opbrengsten is hoofdzakelijk toe te schrijven aan schaalvergroting.

Figuur 7. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten voor de gespecialiseerde varkensbedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

In 2012 herstelt de gemiddelde biggenprijs, na twee jaren van slechte prijzen. Ook de gemiddelde marktprijs voor de zeugen stijgt in 2012. De totale opbrengst voor de bedrijfstak vermeerdering tekent hierdoor een positieve tendens op ten opzichte van 2011. Daarnaast is ook de gemiddelde vleesvarkensprijs in 2012 duidelijk gestegen ten opzichte van 2011 en bereikt de hoogste waarde van de afgelopen zeven jaar. Op jaarbasis zijn de varkensprijzen 13% hoger dan in 2011 volgens cijfers van de Vereniging voor Varkenshouders (VEVA). De gemiddelde prijsverhoging resulteert in een positieve evolutie van de totale opbrengsten van de bedrijfstak vetmesting.

De kosten (excl. berekende lonen) per bedrijf liggen in 2012 11% hoger dan in 2011. De kosten stegen vooral door de stijging van de krachtvoerdeprijzen. Uit cijfers van BEMEFA blijkt dat de krachtvoerdeprijzen gestegen zijn met 9% voor de biggen, met 8% voor de zeugen en met 10% voor vleesvarkens. Vergeleken met 2006 zijn de totale kosten per bedrijf met 76% gestegen (tabel 4). De kosten van veevoerders per bedrijf zijn bijna verdubbeld in die periode. De veevoerders zijn de belangrijkste kosten: ze nemen 54% van de totale kosten in op de gespecialiseerde varkensbedrijven (figuur 7). Prijsstijgingen van veevoederkosten hebben daardoor een grote invloed op de totale kosten van het bedrijf.

Ten opzichte van 2011 zijn de kosten (exclusief eigen arbeid) in 2012 in mindere mate gestegen dan de monetaire opbrengsten. Als gevolg hiervan is het familiaal arbeidsinkomen per FAK bijna verdubbeld tot 33.243 euro (tabel 4). Dit is het op één na hoogste niveau van de afgelopen zeven jaar. Het netto bedrijfsresultaat blijft negatief en bedraagt -10.787 euro.

Het eigen vermogen is sterker gestegen dan het vreemd vermogen op het einde van het boekjaar 2012 ten opzichte van het voorgaande jaar. Als gevolg hiervan stijgt de solvabiliteit lichtjes tot 67%. Dat blijft laag ten opzichte van de andere sectoren.

Tabel 4. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde varkensbedrijven, 2006-2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
oppervlakte cultuurgrond (ha)	21,63	22,99	23,58	23,73	25,84	25,53	26,56
aantal VAK	1,54	1,56	1,57	1,58	1,61	1,58	1,58
aantal FAK	1,50	1,52	1,52	1,55	1,58	1,57	1,56
rentabiliteit (euro)							
opbrengsten per bedrijf (1)	321.269	325.664	366.372	347.888	379.090	422.714	493.872
kosten per bedrijf (excl. berekende lonen)	251.739	303.988	345.680	309.432	340.466	396.395	441.967
variabele kosten per bedrijf (2)	192.368	236.829	275.837	232.899	256.725	306.998	342.989
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	59.371	67.159	69.843	76.533	83.742	89.398	98.978
bruto saldo (4)=(1)-(2)	128.901	88.835	90.535	114.989	122.365	115.716	150.883
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	69.530	21.676	20.692	38.456	38.624	26.319	51.905
netto bedrijfsresultaat	13.558	-36.181	-33.947	-19.276	-20.235	-32.338	-10.787
familiaal arbeidsinkomen per FAK	46.265	14.220	13.657	24.879	24.394	16.786	33.243
bedrijfsinkomen	80.387	34.733	34.870	54.279	56.355	45.520	73.601
bedrijfsinkomen per FAK	53.489	22.786	23.015	35.116	35.593	29.032	47.139
solvabiliteit einde boekjaar	67%	65%	66%	66%	65%	66%	67%

*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2.5 Groente- en aardbeiensector

2.2.5.1 Glasgroenten

De analyse voor 2012 is gebaseerd op de boekhoudresultaten van 39 gespecialiseerde glasgroentebedrijven. De gespecialiseerde glasgroentebedrijven bewerken in 2012 gemiddeld 2,77 hectare en maken hiervoor gebruik van 6,64 voltijdse arbeidskrachten (tabel 5). Op een bedrijf werken gemiddeld 1,95 voltijdse familiale arbeidskrachten. De oppervlakte cultuurgrond is stabiel gebleven ten opzichte van 2011. In vergelijking met 2006 is dat echter een stijging met 80%. Deels is dat te verklaren door een schaalvergrotingstrend, deels komt dat door het wegingssysteem dat gebaseerd is op de data van AD Statistiek, die sinds 2011 een methodologische wijziging hebben ondergaan.

De glasgroenten leveren in 2012 gemiddeld 72% van de totale monetaire opbrengsten (figuur 8). De monetaire opbrengsten per bedrijf uit glasgroenten zijn 46% hoger dan in het jaar 2011, waarin de sector getroffen werd door de EHEC-crisis. Daarnaast zijn ook de overige inkomsten per bedrijf in 2012 gestegen met meer dan een kwart. De overige inkomsten omvatten o.a. de inkomsten uit verkoop van elektriciteit en uit de verkoop van warmtekrachtcertificaten. Door de stijging van het aantal WKK's zijn die inkomsten gestegen. Vanwege de hogere inkomsten uit glasgroenten en de gestegen overige inkomsten in 2012, zijn de totale monetaire opbrengsten per bedrijf gestegen met 40% ten opzichte van 2011.

De gemiddelde prijs voor komkommers, tomaten en sla in serres op de Belgische veilingen normaliseerde in 2012 na de uitzonderlijk slechte prijs van het EHEC-jaar 2011. De prijs voor tomaten en komkommers bereikt het niveau van 2008 en de prijs voor sla in serres bereikte bijna opnieuw het niveau van 2010. De gemiddelde jaarprijs van de aardbeien (zowel in openlucht als onder glas) op de Belgische veilingen is in 2012 verder gedaald (-11% ten opzichte van 2011) en bereikte het op één na laagste niveau van de afgelopen zeven jaren. De totale aanvoer van aardbeien in 2012 was groter, maar de consumptie werd gedrukt door het slechte weer in de zomermaanden.

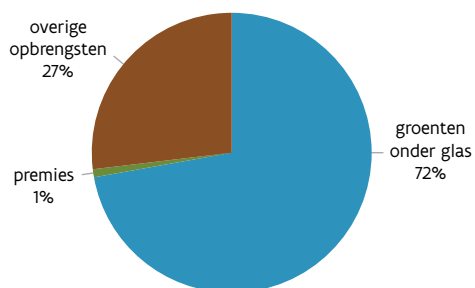
Meer dan een kwart van de totale kosten wordt in 2012 ingenomen door kosten voor energie (figuur 8). Kosten voor grond- en gebouwkapitaal en werktuigkosten hebben respectievelijk een aandeel van 14% en 13%. De energiekosten zijn sterk gestegen tegenover het jaar ervoor (30%). De toegenomen kosten voor gas door het stijgend aantal WKK's en de gestegen aardgasprijs spelen hier een grote rol. Daarnaast zijn ook alle andere kostenposten toegenomen. De kosten (excl. berekende lonen) per bedrijf zijn in 2012 22% hoger dan in 2011.

Ten opzichte van het rampjaar 2011 is de toename van de monetaire opbrengsten veel hoger dan de stijging van de kosten (exclusief eigen arbeid). Het familiaal arbeidsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht stijgt in 2012 tot 41.413 euro maar blijft onder het niveau van 2010. Het netto bedrijfsresultaat stijgt ook maar blijft negatief.

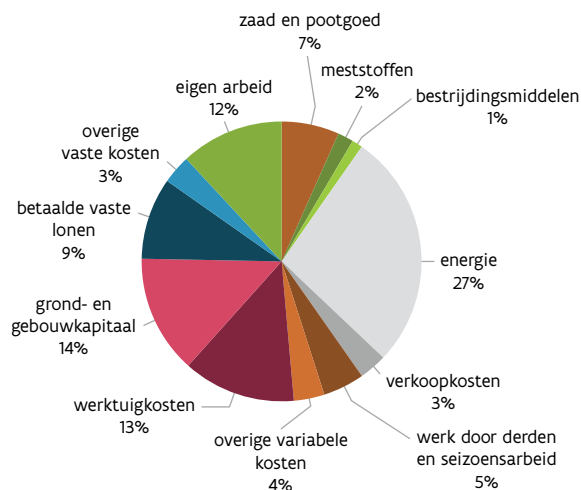
Op het einde van het boekjaar 2012 is het eigen vermogen sterker gestegen dan het vreemd vermogen ten opzichte van het voorgaande jaar. De solvabiliteit is bijgevolg gestegen en bedraagt op het eind van het boekjaar 2011 48%, wat zeer laag is ten opzichte van de andere sectoren.

Figuur 8. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten voor de gespecialiseerde glasgroentebedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Tabel 5. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde glasgroentebedrijven, 2006-2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
oppervlakte cultuurgrond (ha)	1,53	1,71	1,59	1,82	2,20	2,83	2,77
aantal VAK	3,50	3,65	4,32	4,57	4,62	6,04	6,64
aantal FAK	1,77	1,76	1,83	1,88	1,88	1,91	1,95
rentabiliteit (euro)							
opbrengsten per bedrijf (1)	324.600	320.029	350.193	322.955	483.183	526.509	739.218
kosten per bedrijf (excl. berekende lonen)	286.645	281.050	305.066	311.510	375.447	537.628	658.527
variabele kosten per bedrijf (2)	151.219	136.627	150.290	171.013	205.889	288.292	363.364
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	135.426	144.423	154.776	140.497	169.558	249.336	295.163
bruto saldo (4)=(1)-(2)	173.381	183.403	199.904	151.942	277.294	238.217	375.853
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	37.955	38.980	45.127	11.445	107.736	-11.119	80.691
netto bedrijfsresultaat	-31.396	-32.993	-24.570	-64.815	32.517	-91.103	-8.412
familiaal arbeidsinkomen per FAK	21.458	22.103	24.688	6.082	57.281	-5.822	41.413
bedrijfsinkomen	56.653	59.200	66.334	33.655	132.335	26.249	119.106
bedrijfsinkomen per FAK	32.028	33.569	36.290	17.885	70.360	13.745	61.128
solvabiliteit einde boekjaar	50%	52%	55%	52%	46%	45%	48%

*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2.5.2 Groenten in openlucht

De analyse van de monetaire bedrijfsresultaten van openluchtgroentebedrijven is in 2012 gebaseerd op de boekhoudresultaten van 46 bedrijven gespecialiseerd in openluchtgroenten uit het LMN. Tot de gespecialiseerde openluchtgroentebedrijven behoren o.a. bedrijven die prei in volle grond, bloemkool in volle grond, aardbeien in openlucht of witloofwortelen telen. Bedrijven met een bedrijfstak witloofwortelenteelt hebben daarnaast gewoonlijk ook een bedrijfstak witloofforcerie. De bedrijven bewerken in 2012 gemiddeld 18,28 ha. Daarvoor maken ze gebruik van 3,24 voltijdse arbeidskrachten waarvan 1,72 voltijdse familiale arbeidskrachten (tabel 6).

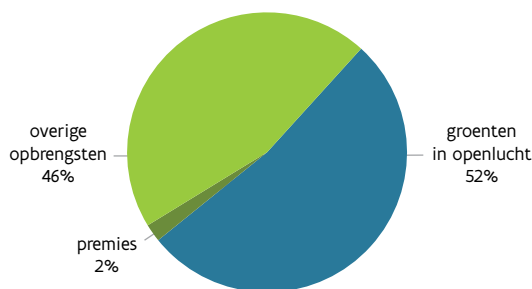
Slechts 52% van de monetaire opbrengsten is afkomstig van groenten in openlucht: prei (16%), bloemkool (8%), witloofwortelen (11%) en aardbeien (3%). De overige opbrengsten maken bijna de helft uit van de monetaire opbrengsten en bestaan bijna volledig uit opbrengsten van de witloofforcerie (figuur 9). Door sterk gestegen monetaire opbrengsten uit prei zijn de totale monetaire opbrengsten per bedrijf in 2012 gestegen (7%) tegenover 2011. Ze bereiken het hoogste niveau van de afgelopen zeven jaar. In 2012 stijgt de gemiddelde jaarprijs voor witloofwortelen licht ten opzichte van 2011. Er was echter een wisselend beeld in de loop van het jaar.

De opbrengst per ha van prei lag in 2012 lager dan in 2011. Maar de prijzen piekten waardoor de monetaire opbrengsten per ha sterk gestegen zijn. Er werd in 2012 minder bloemkool per ha geoogst dan in 2011. Uit de evolutie van de veilingprijzen van bloemkolen blijkt dat de gemiddelde jaarprijs in 2012 die van 2011 benadert. Het beeld was echter wisselend gedurende het jaar. In de maanden mei en juli lag de prijs duidelijk lager dan in 2011, terwijl het omgekeerde zich voordeed tijdens het laatste kwartaal van 2012. Zoals hierboven vermeld, is de gemiddelde jaarprijs van de aardbeien (zowel in openlucht als onder glas) op de Belgische veilingen in 2012 verder gedaald (-11% ten opzichte van 2011) en bereikte het op één na laagste niveau van de afgelopen zeven jaren. De aardbeien in openlucht hadden in 2012 vooral te kampen met de slechte weersomstandigheden tijdens de zomermaanden. In juni viel de gemiddelde prijs terug tot de helft ten opzichte van juni 2011. De totale aanvoer in 2012 was groter, maar de consumptie werd gedrukt door het slechte weer in de zomermaanden.

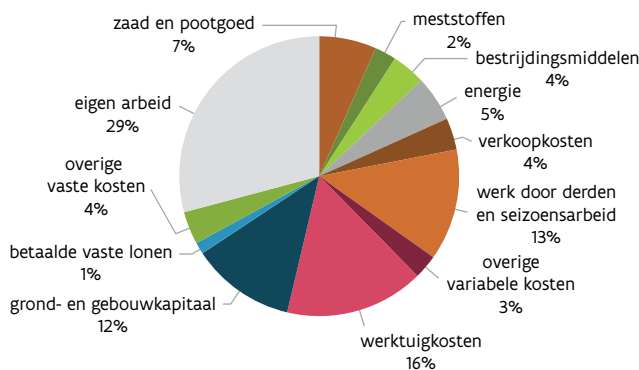
De kosten (excl. berekende lonen) vertonen een stijgende trend in de periode 2006-2011, maar blijven stabiel in 2012. Figuur 9 geeft de verdeling van de totale kosten weer. De vergoeding voor arbeid neemt hier het grootste aandeel in (29%), gevolgd door de werktuigkosten (16%) en de kosten voor werk door derden en seizoensarbeid (13%) en seizoensarbeid (13%).

Figuur 9. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten voor de gespecialiseerde openluchtgroentebedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Het familiaal arbeidsinkomen per FAK piekt in 2012 en is ten opzichte van het jaar ervoor met 43% gestegen tot 34.972 euro. Het netto bedrijfsresultaat stijgt maar blijft negatief.

Het vreemd vermogen is in 2012 licht gedaald, terwijl het eigen vermogen licht gestegen is. Als gevolg hiervan is de solvabiliteit licht toegenomen tot 71%.

Tabel 6. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde openluchtgroentebedrijven, 2006-2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
oppervlakte cultuurgrond (ha)	15,51	15,33	15,70	16,52	18,74	18,66	18,28
aantal VAK	2,67	2,67	2,98	3,09	3,38	3,57	3,24
aantal FAK	1,75	1,70	1,91	1,85	1,85	1,81	1,72
rentabiliteit (euro)							
opbrengsten per bedrijf (1)	153.293	168.573	157.225	170.388	220.141	216.262	230.928
kosten per bedrijf (excl. berekende lonen)	112.589	128.139	131.237	137.459	161.689	171.820	170.777
variabele kosten per bedrijf (2)	43.808	50.848	54.759	70.191	85.832	90.141	90.705
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	68.781	77.291	76.478	67.268	75.857	81.679	80.071
bruto saldo (4)=(1)-(2)	109.486	117.725	102.465	100.197	134.309	126.121	140.223
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	40.705	40.435	25.988	32.929	58.452	44.442	60.151
netto bedrijfsresultaat	-25.422	-24.011	-41.808	-34.540	-11.274	-26.432	-10.117
familiaal arbeidsinkomen per FAK	23.300	23.775	13.572	17.765	31.543	24.526	34.972
bedrijfsinkomen	52.407	52.528	38.500	45.801	71.554	57.652	74.227
bedrijfsinkomen per FAK	29.999	30.886	20.107	24.710	38.614	31.816	43.155
solvabiliteit einde boekjaar	75%	77%	77%	75%	74%	70%	71%

*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

2.2.6 Fruitsector in openlucht

De analyse van de monetaire bedrijfsresultaten van openluchtfruitbedrijven is in 2012 gebaseerd op de boekhoudresultaten van 61 gespecialiseerde openluchtfruitbedrijven uit het LMN. De gespecialiseerde openluchtfruitbedrijven bewerken in 2012 gemiddeld 21,50 ha. Hiervoor maken ze gebruik van 4,90 voltijdse arbeidskrachten waarvan 1,63 familiale (tabel 7).

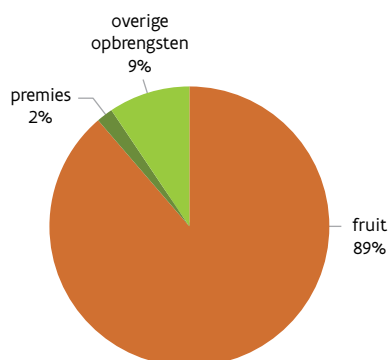
De monetaire opbrengsten uit fruit maken bij de gespecialiseerde openluchtfruitbedrijven 89% van de totale monetaire opbrengsten uit (figuur 10). De totale monetaire opbrengsten zijn in 2012 met 46% gestegen ten opzichte van 2011 en bereiken het hoogste niveau van de voorbije zeven jaar. Dat is te danken aan de hogere monetaire opbrengsten uit fruit.

Het rendement van appels en peren (kg per ha) is in 2012 sterk gedaald. Dat is o.a. te wijten aan de ongunstige weersomstandigheden in het voorjaar. De lagere hoeveelheid appels en peren op de markt resulteerde in erg hoge prijzen. Hierdoor zijn de monetaire opbrengsten sterk gestegen.

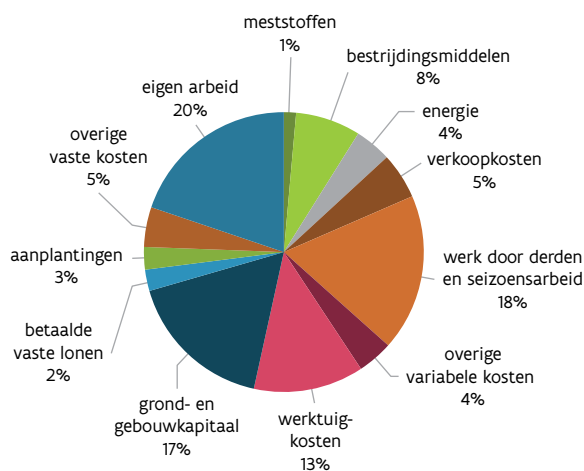
De kosten (excl. berekende lonen) vertonen een stijgende trend de voorbije zes jaar. Ten opzichte van 2011 is er in 2012 een stijging met 5%. In figuur 10 wordt de verdeling van de totale kosten over de voornaamste kostenrubrieken weergegeven. Hieruit blijkt dat de vergoeding voor eigen arbeid (20%) en kosten voor seizoensarbeid en werk door derden (18%) de voornaamste kosten zijn.

Figuur 10. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten van de gespecialiseerde openluchtfruitbedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Tabel 7. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde openluchtfruitbedrijven, 2006-2012

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
oppervlakte cultuurgrond (ha)	16,26	17,18	17,56	19,70	18,93	19,68	21,50
aantal VAK	3,58	3,96	4,21	4,97	4,99	5,19	4,90
aantal FAK	1,52	1,53	1,66	1,69	1,53	1,62	1,63
rentabiliteit (euro)							
opbrengsten per bedrijf (1)	236.263	332.604	260.875	264.218	330.629	285.051	415.399
kosten per bedrijf (excl. berekende lonen)	184.896	216.426	206.941	239.506	250.253	266.470	278.724
variabele kosten per bedrijf (2)	57.896	70.681	63.234	123.658	133.680	136.544	141.483
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	127.000	145.745	143.708	115.848	116.573	129.926	137.242
bruto saldo (4)=(1)-(2)	178.366	261.924	197.641	140.560	196.949	148.507	273.916
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	51.367	116.178	53.934	24.712	80.376	18.581	136.674
netto bedrijfsresultaat	-9.615	53.641	-11.612	-43.265	19.136	-47.688	67.841
familiaal arbeidsinkomen per FAK	33.830	76.171	32.537	14.653	52.397	11.465	83.854
bedrijfsinkomen	71.543	138.995	78.597	52.225	107.794	48.017	167.993
bedrijfsinkomen per FAK	47.118	91.130	47.416	30.967	70.271	29.628	103.069
solvabiliteit einde boekjaar	77%	78%	75%	71%	70%	69%	69%

*voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

Het familiaal arbeidsinkomen per FAK is in 2012 uitzonderlijk hoog en bedraagt 83.854 euro. Ten opzichte van 2011 is het familiaal arbeidsinkomen per FAK zeven keer hoger. Het netto bedrijfsresultaat op een gemiddeld fruitbedrijf is opnieuw positief na het negatieve resultaat in 2011. De solvabiliteit van de gespecialiseerde fruitteeltbedrijven is in 2012 constant gebleven en bedraagt 69%.

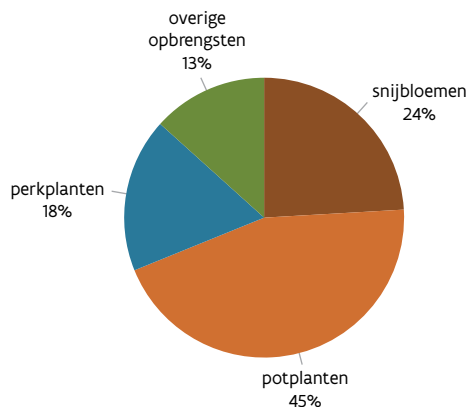
2.2.7 Sierteeltsector onder glas

De analyse van de monetaire bedrijfsresultaten van glassierteeltbedrijven is in 2012 gebaseerd op de boekhoudresultaten van 30 gespecialiseerde glassierteeltbedrijven uit het LMN. De gespecialiseerde glassierteeltbedrijven van Vlaanderen tellen in 2012 gemiddeld 4,45 voltijdse arbeidskrachten waarvan 2,03 familiale. Ze bewerken gemiddeld 2,16 ha cultuurgrond.

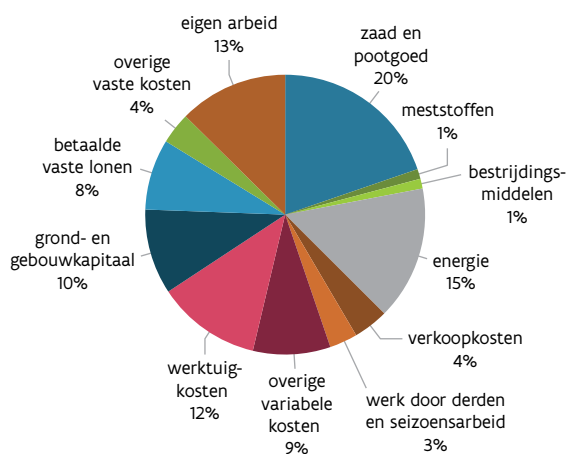
De monetaire opbrengsten zijn op bedrijfsniveau in 2012 nagenoeg constant in vergelijking met het jaar ervoor (+2%). De daling in de monetaire opbrengsten van snijbloemen wordt gecompenseerd door een stijging in de monetaire opbrengsten van pot- en perkplanten en overige teelten. Figuur 11 geeft de structuur van de monetaire opbrengsten weer. Hieruit blijkt dat potplanten voor de meeste monetaire opbrengsten zorgen (45%). Snijbloemen maken bijna een kwart uit van de totale monetaire opbrengsten en perkplanten hebben een aandeel van 18%.

Figuur 11. Structuur van de monetaire opbrengsten en kosten van de gespecialiseerde glassierteeltbedrijven, %, 2012

1. opbrengsten

2. kosten

Opmerking: voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij

De kosten (excl. berekende lonen) zijn op bedrijfsniveau in 2012 licht gestegen ten opzichte van 2011. De belangrijkste kosten zijn die voor zaad en pootgoed (20%) en energie (15%). Ze zijn samen goed voor 35% van de totale kosten (figuur 11).

Het familiaal arbeidsinkomen per FAK kent een daling van 17% in 2012 en bedraagt 20.757 euro (tabel 8). Doordat de monetaire opbrengsten relatief constant gebleven zijn en de totale kosten (incl. vergoeding van de eigen arbeid) gestegen zijn, kent het netto bedrijfsresultaat een daling ten opzichte van 2011. Gemiddeld lijden de glassierteeltbedrijven in 2012 verlies met een netto bedrijfsresultaat van -43.023 euro per bedrijf. De solvabiliteit van de gespecialiseerde glassierteeltbedrijven is in 2012 relatief constant gebleven en bedraagt 58%.

Tabel 8. Bedrijfsresultaten van de gespecialiseerde glassierteeltbedrijven, 2011-2012*

	2011	2012**
oppervlakte cultuurgrond (ha)	2,06	2,16
aantal VAK	4,55	4,45
aantal FAK	2,00	2,03
rentabiliteit (euro)		
opbrengsten per bedrijf (1)	619.786	633.359
kosten per bedrijf (excl. berekende lonen)	569.849	591.166
variabele kosten per bedrijf (2)	352.470	363.326
vaste kosten per bedrijf (excl. eigen arbeid) (3)	217.379	227.840
bruto saldo (4)=(1)-(2)	267.316	270.033
familiaal arbeidsinkomen (5)=(4)-(3)	49.938	42.193
netto bedrijfsresultaat	-30.021	-43.023
familiaal arbeidsinkomen per FAK	25.015	20.757
bedrijfsinkomen	85.324	81.756
bedrijfsinkomen per FAK	42.741	40.219
solvabiliteit einde boekjaar	59%	58%

*omdat de structurele kenmerken van de glassierteelt danig veranderd zijn na een nieuwe methodologie die AD Statistiek in 2011 ingevoerd heeft, worden de bedrijfsresultaten enkel vanaf dan voorgesteld.

**voorlopige resultaten

Bron: Departement Landbouw en Visserij

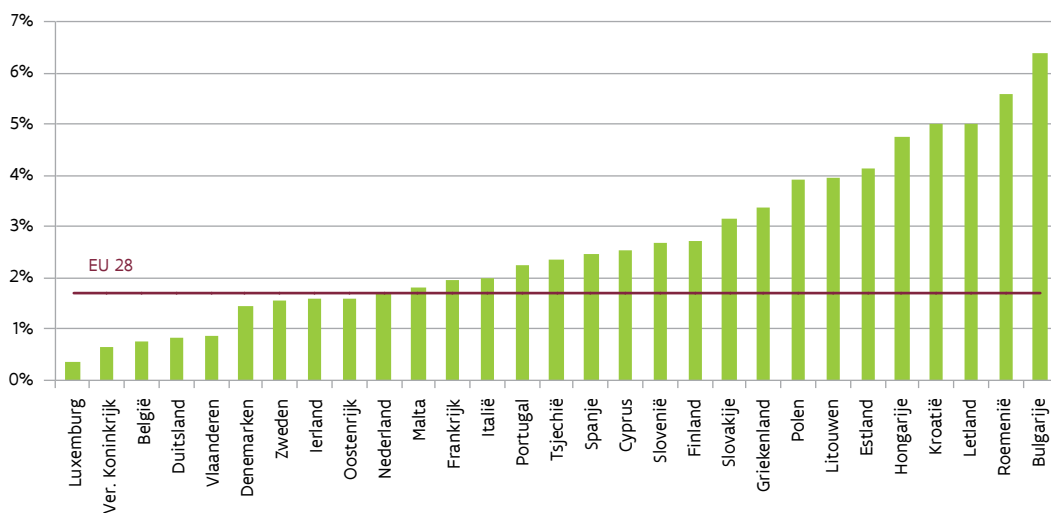
3 VERGELIJKING MET EU

3.1 Productierekening

Uit cijfers van Eurostat en de Nationale Bank van België (NBB) blijkt dat België (Vlaanderen) met een aandeel van 1,3% (0,9%) in 2012 slechts een klein gedeelte van de totale bruto toegevoegde waarde van de landbouw (inclusief bosbouw en visserij) in de EU-28 vertegenwoordigt. België bekleedt hiermee de 17de plaats op de ranglijst van de landen volgens hun aandeel. De top vier wordt gevormd door Frankrijk (18%), Italië (14%), Spanje (12%) en Duitsland (10%).

De bruto toegevoegde waarde is een indicator om het relatief economisch belang van de landbouw in de economie van het desbetreffende land te meten. In 2012 bedroeg het aandeel van de landbouw (inclusief bosbouw en visserij) in de totale bruto toegevoegde waarde in Vlaanderen 0,9% en in België 0,7% (figuur 12). Gemiddeld in de Europese Unie bedraagt dat kengetal 1,7% en het varieert tussen 0,3% in Luxemburg en 6,4% in Bulgarije. Vlaanderen behoort samen met Luxemburg, Verenigd Koninkrijk en Duitsland tot de groep waarin het aandeel kleiner is dan 1%. Nederland benadert het Europese gemiddelde en Frankrijk ligt net boven dit gemiddelde. Kroatië, Letland, Roemenië en Bulgarije bereiken de grens van 5%. Vergeleken met 2003 heeft de landbouwsector aan belang ingeboet bij alle lidstaten, behalve in Estland, Letland en Slovenië.

Figuur 12. Aandeel van de agrarische sector in de totale bruto toegevoegde waarde van het desbetreffende land, %, 2012

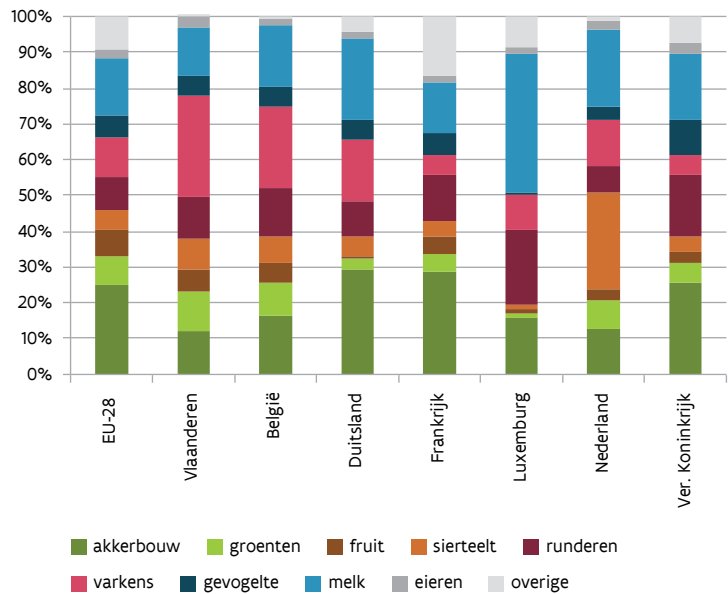

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van cijfers van Eurostat

Eurostat verzamelt detailgegevens over de economische rekeningen van de landbouw in de verschillende lidstaten. Om een vergelijking met Vlaamse cijfers mogelijk te maken, werden bij de resultaten van Eurostat voor de productiewaarde en het intermediair verbruik bepaalde posten niet in beschouwing genomen (o.a. de productgebonden subsidies en taksen, de intra-consumptie van voedergewassen en secundaire niet-onderscheidbare activiteiten).

Figuur 13 geeft een schematisch overzicht van de samenstelling van de productiewaarde. Ten opzichte van het gemiddelde van de Europese Unie en onze buurlanden is het groter aandeel van de varkenssector het opvallendst. Ook de groentesector weegt in Vlaanderen sterker door dan in onze buurlanden en de EU-28. De akkerbouwsector daarentegen neemt in Vlaanderen, net zoals in Nederland en Luxemburg, een beduidend kleiner deel voor zijn rekening dan het Europese gemiddelde. In Duitsland, Frankrijk en Verenigd Koninkrijk is akkerbouw de voornaamste sector, terwijl dat in Nederland de sierteeltsector is. De Luxemburgse landbouw is vooral gericht op melkproductie.

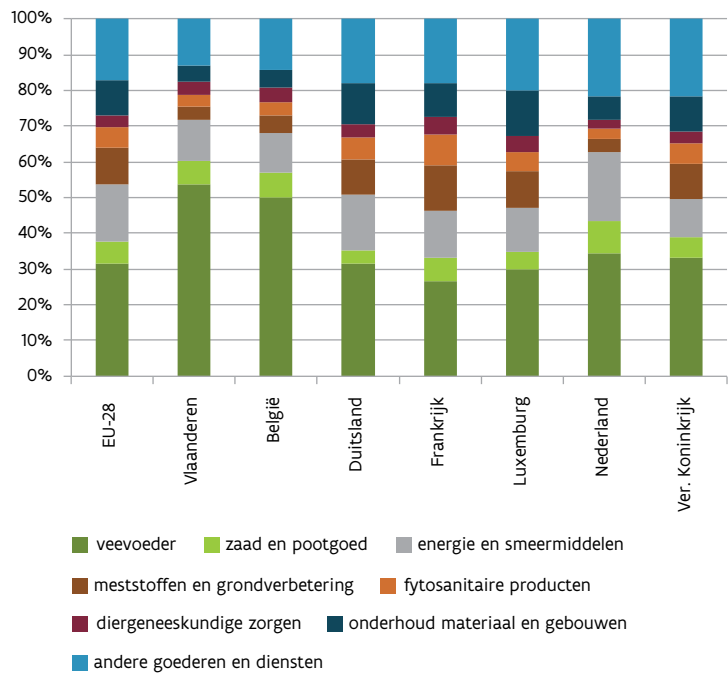
Figuur 13. Verdeling van de productiewaarde van de landbouw, %, 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van cijfers van Eurostat

Het belang van de varkenssector in Vlaanderen weerspiegelt zich ook in de kostenstructuur. Het aandeel van de veevoerders in het totale intermediair verbruik overstijgt duidelijk dat van onze buurlanden en de EU-28 (figuur 14).

Figuur 14. Aandeel van de verschillende kosten in het totale intermediair verbruik, %, 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van cijfers van Eurostat

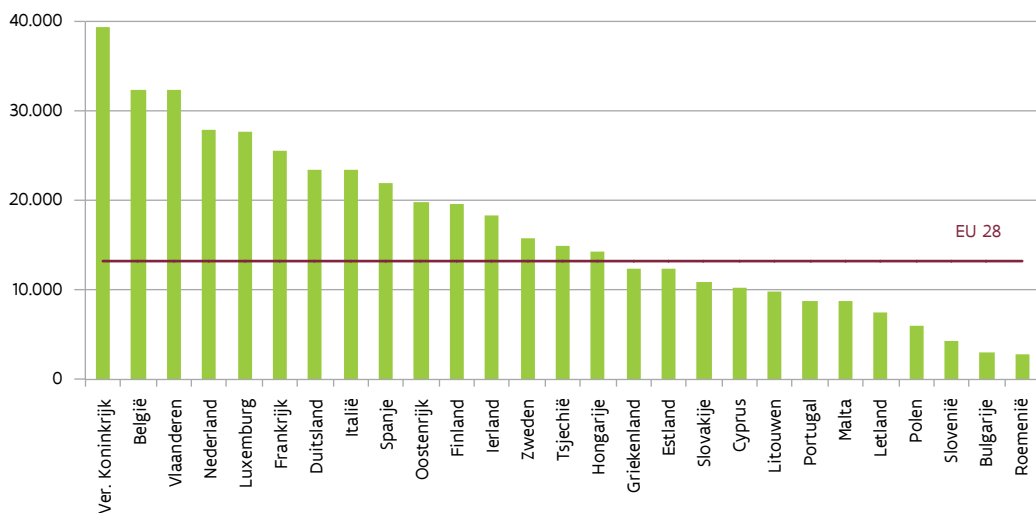
3.2 Rentabiliteit

Wat het inkomen betreft, geeft figuur 15 een vergelijking van het netto bedrijfsinkomen per FAK weer voor de EU-lidstaten. Het betreft het gemiddelde van 2007 tot en met 2011. Er kon geen gemiddelde over een langere periode worden berekend wegens gebrek aan methodologisch vergelijkbare cijfers van de voorgaande jaren.

Het netto bedrijfsinkomen vergoedt zowel het eigen werk, grond en kapitaal van het landbouwbedrijf als het ondernemersrisico. Het wordt verkregen door de output per bedrijf te verminderen met de intermediaire consumptie, de afschrijvingen, de betaalde interesten, lonen en pachten en te vermeerderen met de netto subsidies.

Uit de figuur blijkt dat België en Vlaanderen zich qua netto bedrijfsinkomen bovenaan op de ranglijst bevinden. Enkel het Verenigd Koninkrijk scoorde gemiddeld beter in de jaren 2007 tot 2011. Vlaanderen wordt gevolgd door de buurlanden Nederland, Luxemburg, Frankrijk en Duitsland. De lidstaten die er sinds 2004 bijgekomen zijn, presteerden, met uitzondering van Hongarije en Tsjechië, minder goed dan het Europese gemiddelde. Ook Griekenland en Portugal hebben een lager inkomen dan het Europese gemiddelde.

Figuur 15. Netto bedrijfsinkomen per voltijdse familiale arbeidskracht, euro, gemiddelde 2007-2011

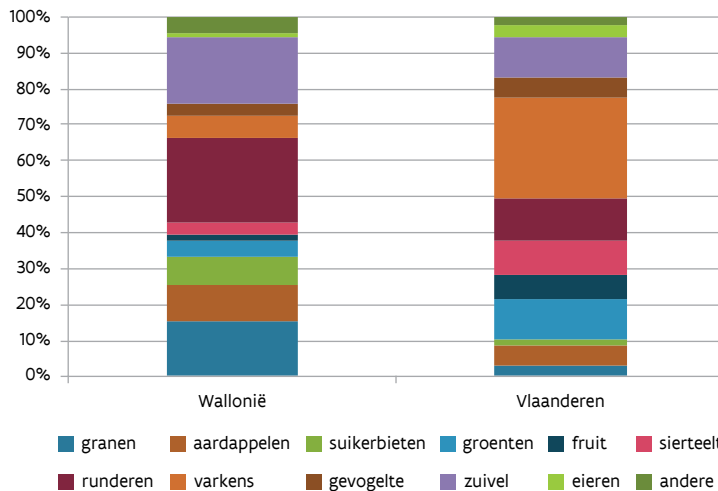
Bron: EU: DG Agri - FADN

4 VERGELIJKING MET WALLONIË

De Waalse landbouw vertegenwoordigt in 2012 met 1.978 miljoen euro slechts 26% van de Belgische productiewaarde. Daarvan is 53% afkomstig van veeteelt, 37% van akkerbouw en 10% van tuinbouw.

In vergelijking met Vlaanderen is de Waalse landbouw meer gericht op akkerbouw en rundvee (rundvlees en melk) (figuur 16). Het aandeel van de intensieve veeteelt (varkens en pluimvee) en tuinbouw is veel kleiner, wat o.a. te maken heeft met het feit dat grond minder schaars is in Wallonië.

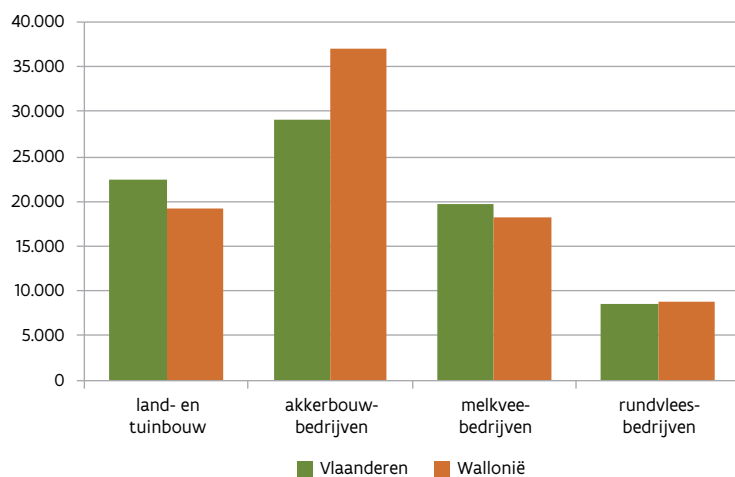
Figuur 16. Verdeling van de productiewaarde van de landbouw, %, 2012

Bron: Direction Générale Agriculture, Ressources naturelles et Environnement, Departement Landbouw en Visserij

Een vergelijking van het gemiddeld arbeidsinkomen per VAK leert dat Vlaanderen in de periode 2008 tot en met 2012 globaal iets beter scoort dan Wallonië (figuur 17). Het betreft echter een gemiddeld inkomen dat een grote variatie tussen de jaren, sectoren en bedrijven onderling maskeert. Zo is het gemiddeld arbeidsinkomen bij de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven in Wallonië duidelijk hoger dan in Vlaanderen, bij de melkveebedrijven iets lager en bij de rundvleesbedrijven ongeveer hetzelfde.

Figuur 17. Gemiddeld arbeidsinkomen per arbeidseenheid voor de beroepsbedrijven, euro per VAK, gemiddelde 2008-2012

Bron: Departement Landbouw en Visserij, Direction Générale Agriculture, Ressources naturelles et Environnement

BRONNEN

BCZ (2013) **Jaarverslag 2012**. http://www.bcz-cbl.be/www/images/stories/pdf/public/Menus_website_NL/1_Organisatie/3_Jaarrapport/2013_05_30_JAARVERSLAG_NL.pdf

BEMEFA, <http://www.bemefa.be>

Bernaerts E. & Demuyne E. (2005) **Regionale rekeningen van de landbouw**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

DGARNE (2013) **Evolution de l'économie agricole et horticole de la Wallonie**, Direction générale opérationnelle de l'Agriculture, des Ressources naturelles et de l'Environnement, Jambes.

Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, www.statbel.fgov.be

LECTOREN EN MEDEWERKERS

Beleidsdomein Landbouw en Visserij:

Gudrun Beerlandt, Ivan Ryckaert, Nicole Taragola, Jurgén Van Geyte, Pieter Van Ommeslaeghe, Norbert Vettenburg

Stuurgroep LARA 2014:

Koen Carels (SALV), Dirk Smets (Studiedienst Vlaamse Regering), Dirk Van Guyze (SALV), Danny Vandebeeck (VAC)

NAAM: KRISTOF VAN LAERE
LEEFTIJD: 36
PLAATS: ZAFFELARE
TEELT: AZALEA'S

Kristof Van Laere studeerde af in 1998. Na drie jaar als zelfstandige helper nam hij het azalea-bedrijf van zijn ouders in 2001 over. Hij zette in op automatisering en energiebesparing. Zijn doel: een florissant bedrijf.

Kristof teelt uitsluitend kamerazalea's op een areaal van 3 hectare. De helft van de teelt is in openlucht, de helft is overdekt. Het werken met de natuur is een uitdaging die hem prikkelt. Sier-teelt is geen exacte wetenschap. Hij moet rekening houden met de grillen van het weer en ook de markt is onvoorspelbaar. Elk jaar is anders.

Hij is trots op de ontwikkeling van zijn bedrijf. Onder zijn impuls deed de robot zijn intrede. Zijn aandacht voor energiegebruik blijkt uit de micro-WKK en de nieuwe serres die beter isoleren. Hij ontwikkelde zelfs een sturingsprogramma om het elektriciteitsverbruik te kunnen opvolgen en bijsturen. Innovatie boeit hem. Hij gaat daarvoor graag te rade bij andere sectoren en laat zich bijstaan door experts.

Kristof ziet de toekomst met vertrouwen tegemoet. Ook over 15 jaar zullen de mensen nog een bloemetje in huis halen. Hij biedt een kwalitatief product aan op maat van de klant en houdt zijn ogen open voor verbeteringen op het bedrijf. Groter hoeft het bedrijf voor hem niet te worden: "Waarom zou ik me nog meer stress op de hals halen? Ik zou ook minder tijd hebben voor mijn gezin." De twee zoons zullen later zelf hun eigen weg kiezen.

VLAAMSE LANDBOUW EN ZIJN NATUURLIJKE OMGEVING

Ellen Maertens, Sonia Lenders

In dit hoofdstuk lichten we de relatie tussen landbouw en zijn natuurlijke omgeving toe. Ter inleiding tonen we de weersomstandigheden van de voorbije jaren. Daarna bespreken we evoluties in indicatoren van de milieudruk, zoals het gebruik van hulpbronnen (water, energie, enz.) en inputs (gewasbeschermingsmiddelen). Waar relevant lichten we de ingezette beleidsinstrumenten en genomen maatregelen toe. Vervolgens vergelijken we indicatoren van milieudruk met een economische indicator en schetsen we zo een beeld van de eco-efficiëntie van de landbouw. Daarnaast staan we stil bij de verhouding tussen landbouw en natuur. Tot slot gaan we kort in op het thema diergezondheid en dierenwelzijn. De intensieve dierhouderij impliceert immers ook een druk op de bredere omgeving, zoals de leefwereld van het dier.

1 WEER

Vanwege de grote weersafhankelijkheid van de landbouw, tonen we die indicator bij wijze van inleiding als eerste. Het weer staat niet enkel in relatie met de opbrengst, maar beïnvloedt ook het gebruik van hulpbronnen (water, energie, enz.) en inputs (gewasbeschermingsmiddelen, kunstmest, enz.) en de impact van landbouw op zijn natuurlijke omgeving. De hieronder vermelde waarnemingen gelden allemaal voor het weerstation in Ukkel (KMI, 2014).

Tabel 1. Gemiddelde temperatuur en normale waarde van de temperatuur, Ukkel, per maand en jaar, °C, 2005-2012

temperatuur °C	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jaar
2005	4,7	2,4	7,2	10,7	13,4	18,3	18,3	16,8	16,6	14,1	6,1	3,5	11,0
2006	1,7	2,3	4,5	9,3	14,2	17,3	23	16,3	18,4	14,2	9,1	5,9	11,4
2007	7,2	6,8	8	14,3	14,6	17,5	17,2	17,2	14,1	10,4	6,8	4,1	11,5
2008	6,5	6,1	6,3	9,3	16,4	16,1	18	17,6	14	10,5	6,9	2,8	10,9
2009	0,7	3,6	6,7	12,5	14,4	16,6	18,7	19,4	15,8	9,7	11,3	2,9	11
2010	0,1	2,5	6,7	10,3	11,2	17,4	20,5	17	14,2	10,6	6,1	-0,7	9,7
2011	4	5,4	7,7	14,1	14,8	16,8	16	17,3	16,5	12,1	8,6	6,1	11,6
2012	5,1	0,7	8,9	8,4	14,3	15,4	17,3	19,2	14,5	11,1	7,1	5,1	10,6
normaal*	3,3	3,7	6,8	9,8	13,6	16,2	18,4	18	14,9	11,1	6,8	3,9	10,5

*gemiddelde temperatuur berekend over een periode van 30 jaar (hier 1981-2010)

Bron: KMI Ukkel, 2014

Behalve in 2010 ligt de gemiddelde jaartemperatuur altijd boven de normale waarde van de temperatuur. Na het relatief koudere jaar 2010 was 2011 met 11,6 °C het warmste jaar sinds de meteorologische waarnemingen in 1833. Tijdens de maanden april, september, november en december was de temperatuur abnormaal tot zeer uitzonderlijk hoog.

Tabel 2. Gemiddelde neerslag en normale waarde van de neerslag, Ukkel, per maand en jaar, liter per m², 2005-2012

neerslag l/m ²	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	jaar
2005	45	81	39	46	60	54	124	70	74	47	61	51	751
2006	19	83	65	46	116	26	48	202	9	56	72	93	835
2007	82	95	62	0	103	99	97	57	58	65	72	89	880
2008	71	35	141	46	54	70	102	89	71	72	68	43	862
2009	63	57	68	47	43	65	73	35	29	98	105	81	764
2010	44	76	50	16	67	30	63	187	110	71	125	76	914
2011	91	44	22	26	23	72	56	189	83	49	9	152	815
2012	86	30	33	104	63	133	116	23	52	119	45	173	977
normaal*	76	63	70	51	67	72	74	79	69	75	76	81	852

*gemiddelde neerslag berekend over een periode van 30 jaar (hier 1981-2010)

Bron: KMI Ukkel, 2014

2012 was abnormaal nat. Het jaar eindigde met een zeer natte decembermaand. Ook de zomer en de herfst van 2010 waren erg nat. 2011 wordt gekenmerkt door een zeer uitzonderlijk droge lente, gevolgd door een zeer abnormaal natte zomer. De herfst was abnormaal droog.

2 AGRARISCH MILIEU

2.1 Stikstof- en fosforstromen in Vlaanderen

Als gevolg van de hoge bevolkingsdichtheid en de intensieve landbouw en industrie heeft Vlaanderen een overschot aan nutriënten beschikbaar in afval- en reststromen, zoals huishoudelijk afvalwater, organisch biologisch afval en dierlijke mest. Daarom heeft Vlaanderen ook een groot potentieel voor de herwinning en het hergebruik van stikstof en fosfor. Uit een nutriëntenstroomanalyse voor de elementen stikstof (N) en fosfor (P) in Vlaanderen blijkt dat de landbouwsector na de industriële sector de grootste sector is in totale nutriëntenstromen (Coppens et al., 2013). De organische stromen in de landbouw zoals mest en bijproducten van de plantaardige productie vormen een grote bron aan nutriënten, van zowel stikstof als fosfor, kalium en organische koolstof. In de huidige context waarin milieuverontreiniging en duurzaam gebruik van grondstoffen belangrijke aandachtspunten zijn, worden onderzoek en praktijkvoorbeelden uitgebreid naar het herwinnen van de biomassa in nevenstromen om nutriënten- en energiecycli beter te sluiten.

2.1.1 Stikstof- en fosforoverschot in de Vlaamse landbouwbodem

Zonder bemesting is de huidige, hoog productieve landbouw niet mogelijk. De intensivering van de landbouw in de twintigste eeuw ging hand in hand met een stijgend gebruik aan meststoffen. Dat leidde tot toenemende verliezen van stikstof en fosfor en in mindere mate van kalium naar het milieu met o.a. een dalende kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater tot gevolg.

Ondanks meer dan twintig jaar aanpassingen aan Vlaams beleid onder druk van Europa is de vermessingsproblematiek nog niet opgelost: de waterkwaliteit voldoet nog niet overal aan de kwaliteitsnormen. Verdere maatregelen zijn nodig om de Europese doelstellingen te halen (zie hoofdstuk 'Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen').

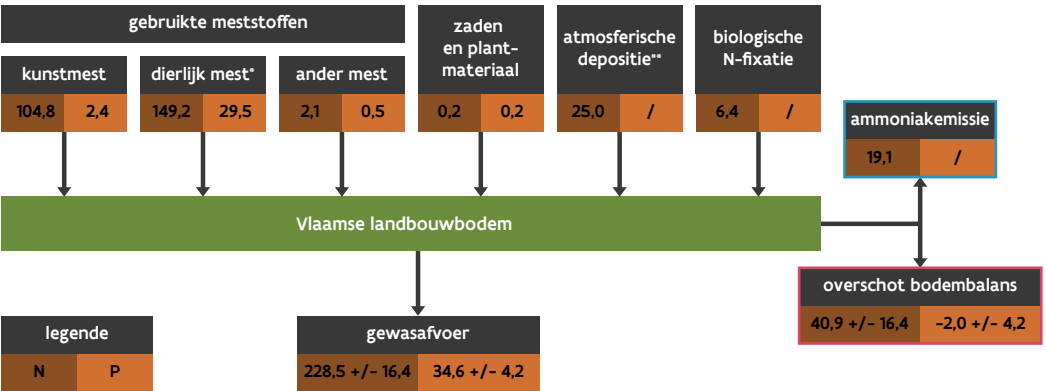
De bodembalans van de landbouw bestaat aan de inputzijde uit de hoeveelheden nutriënten die de landbouwbodem binnenkomen: mest, atmosferische depositie, biologische stikstoffixatie, zaaigoed. De outputzijde bestaat uit de hoeveelheden die de landbouwbodem verlaten: nutriënten opgenomen door planten, de ammoniakemissie uit de bodem en de overige emissies naar het milieu die via de landbouwbodem passeren. Deze laatste stroom is het overschot op de bodembalans en geeft aan hoeveel nutriënten er maximaal verloren kunnen gaan en het grond- en oppervlaktewater en de lucht kunnen belasten. Een rechtstreeks verband tussen het overschot op de bodembalans en de nitraatconcentratie in het oppervlakte- en grondwater is er niet omdat het overschot een theoretische benadering is van het overschot fosfor en stikstof dat in de bodem terechtkomt maar voorbijgaat aan wat er in de bodem gebeurt. Wel werden er in het verleden doelstellingen voor het overschot op de bodembalans geformuleerd (Lenders et al., 2012).

Tijdens de periode 2007-2011 blijft het fosforoverschot op de bodembalans in Vlaanderen in de buurt van een nuloverschot. Alhoewel niet significant door de grote foutenmarge, lijkt het fosforoverschot af te nemen. Met foutenmarge naar boven bedraagt het fosforoverschot 8,0 kg P/ha in 2007 en 2,2 kg P/ha in 2011 (figuur 1). Het stikstofoverschot schommelt in de periode 2007-2011 tussen 47,9 kg N/ha en 67,4 kg N/ha (met foutenmarge naar boven). De variatie in het totale N- en P-overschot is voornamelijk het gevolg van een gewijzigd gebruik van N en P uit meststoffen. Een toetsing aan de Vlaamse doelen voor 2010 uit MINA-plan 3+ (2008-2010) geeft aan dat het doel van 70 kg N/ha al in 2007 werd gehaald. De doelstelling van 3,6 kg P/ha, die voorgesteld werd in MIRA-S 2000, werd in 2009 bereikt. In Mina 4 werden voor die indicatoren geen kwantitatieve doelstellingen bepaald. De indicatoren moeten wel verder opgevolgd worden.

De nitraatconcentratie in oppervlaktewater en grondwater in landbouwgebied wordt opgevolgd in het MAP-meetnet. De toestand verbetert langzaam, maar er is nog een lange weg te gaan. Tegen 2014 mag maximum 16% van de meetplaatsen het maximum nitraatgehalte van 50 mg per liter water overschrijden. In de winter van 2012-2013 werd de nitraatnorm nog steeds in 26% van de meetpunten niet gehaald (VLM, 2014; VMM, 2014a). Met name in zes van de elf Vlaamse rivierbekkens is er ondanks een lichte verbetering van de waterkwaliteit nog werk aan de winkel. Vooral in de bekkens van de Leie, de IJzer, de Maas en de Demer zijn extra inspanningen nodig. De nitraatconcentratie in het grondwater vertoont globaal een aanhoudende dalende trend. Met het oog op verdere verbeteringen van de waterkwaliteit werden in 2011, naast een strenger mestactieplan, zes flankerende acties uitgewerkt om de sector te stimuleren en te ondersteunen. De oprichting van het coördinatiecentrum voorlichting en begeleiding duurzame bemesting (CVBB) is daarvan de meest bekende. Daarnaast werd het mestbeleid vanaf 2011 gebiedsgericht uitgewerkt. Het PDPO ging op het thema mestbeleid in door in 2011 demonstratieprojecten te ondersteunen in het kader van de implementatie van MAP IV. Ondertussen wordt het vijfde mestactieplan (MAP V) voorbereid voor de periode 2015-2018 (zie hoofdstuk 'Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen').

Er kan voorzichtig geconcludeerd worden dat, na decennialange fosforaccumulatie in de Vlaamse landbouwbodem, er sinds 2008 een status quo bereikt lijkt te zijn, zodat de bemesting in evenwicht is met de gewasonttrekking. Dat lijkt in eerste instantie in overeenstemming met de conclusie uit de metingen door de Bodemkundige dienst van België van het fosfaatgehalte in de bouwvoor. De jarenlange trend van toename van het fosforgehalte in de bodem is op de meeste akkerbouwgronden aan het stabiliseren of zelfs aan het afnemen. In de periode 2008-2011 had iets meer dan 77% van de staalnames op Belgische akkerbouwpercelen een fosforgehalte dat boven de streefzone ligt, terwijl dat in de periode 2004-2007 nog 86% van de stalen was (Maes et al., 2012). Dat leidt echter nog niet tot een daling van de orthofosfaatconcentratie in het oppervlaktewater in landbouwgebied. De laatste tien jaar vertoont de gemiddelde orthofosfaatconcentratie in oppervlaktewater in het MAP-meetnet weinig of geen verbetering (VLM, 2014; VMM, 2014b). Het percentage meetplaatsen dat de norm in winterjaar 2012-2013 niet haalt, blijft hoog (68%).

Figuur 1. Schematische voorstelling bodembalans van de Vlaamse landbouw, kg N/ha en kg P/ha, 2011

*dierlijke mestinput = dierlijke mestproductie + mestinvoer – mestuitvoer – mestverwerking – stikstofverliezen in stal en mestopslag
 **voorlopig cijfer

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Mestbank, Agentschap voor Landbouw en Visserij en VMM

2.1.2 Dierlijke mest

2.1.2.1 Gebruik van dierlijke mest

Voor elk bedrijf wordt het gebruik van dierlijke mest afgeleid op basis van zijn mestproductie, rekening houdend met de aan- en afvoer van dierlijke mest en met de opslag van dierlijke mest (VLM, 2014). Het gebruik van dierlijke mest in Vlaanderen wordt berekend als de som van het gebruik van dierlijke mest van alle bedrijven. In 2012 werd in totaal 95,8 miljoen kg N (stikstof) en 43,5 miljoen kg P_2O_5 (fosfaat) uit dierlijke mest gebruikt op landbouwgrond in Vlaanderen. Het gebruik van dierlijke mest in 2012 is ongeveer 1,5 miljoen kg N en 0,25 miljoen kg P_2O_5 lager dan in 2011.

2.1.2.2 Mestbalans

De Vlaamse mestbalans geeft het verschil weer tussen het aanbod van dierlijke mest in Vlaanderen en de afzetruimte voor dierlijke mest op Vlaamse landbouwgrond.

Het mestaanbod omvat de hoeveelheid dierlijke mest die geproduceerd wordt in Vlaanderen in een bepaald productiejaar, verminderd met de hoeveelheid dierlijke mest die verwerkt en geëxporteerd wordt buiten Vlaanderen (VLM, 2014). Rekening houdend met het gebruik van nutriëntenarme voeders en N-emissieverliezen uit stal en opslag bedroeg het mestaanbod in Vlaanderen in 2012 91,1 miljoen kg N en 40,8 miljoen kg P_2O_5 . Door een verdere toename van de mestverwerking en export, is het lager dan in 2011. De hoeveelheid Vlaamse dierlijke mest die verwerkt en geëxporteerd werd in 2012, bedraagt 34,4 miljoen kg N en 19,9 miljoen kg P_2O_5 . Het mestaanbod in 2012 ligt lager dan het bovenvermelde cijfer voor het gebruik van dierlijke mest in 2012. Dat heeft te maken met de berekeningswijze. Het verschil met het mestgebruik wordt onder meer verklaard door opslag.

De afzetmogelijkheid voor dierlijke mest is de hoeveelheid dierlijke mest die afgezet kan worden op Vlaamse landbouwgrond, rekening houdend met de maximale bemestingsnormen van het mestdecreet, de mate waarin de landbouwers deze bemestingslimieten effectief kunnen invullen met dierlijke mest en de toepassing van derogatie. In 2012 bedroeg de afzetruimte voor stikstof uit dierlijke mest 105,1 miljoen kg N, wat 0,5 miljoen kg N hoger is dan in 2011. De afzetruimte voor fosfaat uit dierlijke mest bedroeg 46,9 miljoen kg P_2O_5 in 2012, wat vergelijkbaar is met 2011.

Net zoals in de voorbije vier jaren, is de Vlaamse mestbalans ook in 2012 opnieuw in evenwicht (VLM, 2014). Een evenwicht in de Vlaamse mestbalans betekent dat alle landbouwbedrijven in staat zijn om hun dierlijke mest correct af te zetten conform het mestdecreet, rekening houdend met de mogelijkheden die nutriëntenarme voeders, de verwerking en export en de extra afzetmogelijkheid door derogatie creëren.

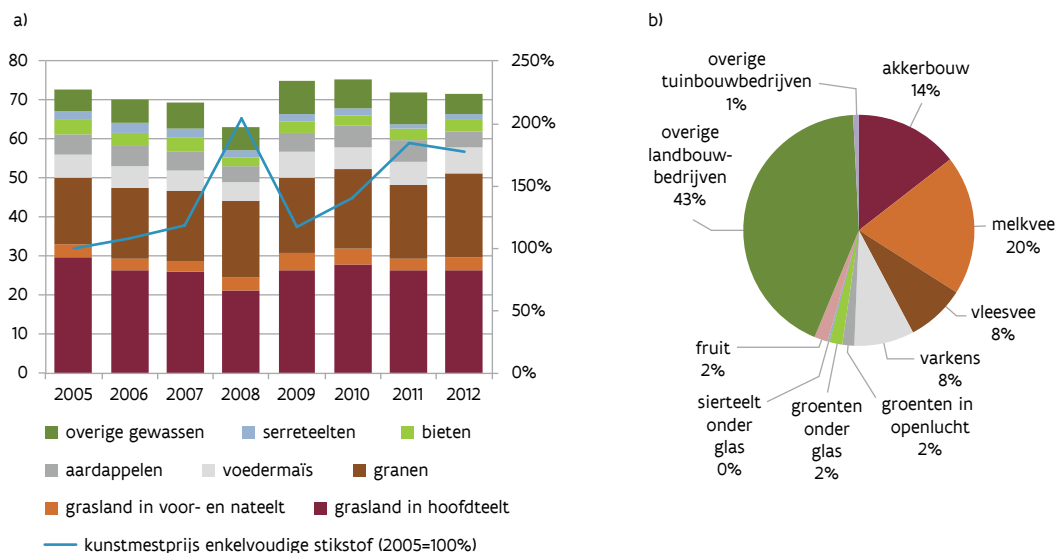
Uiteraard betekent dat niet dat het mestprobleem opgelost is. Een aantal landbouwbedrijven kampt immers nog steeds met een balansprobleem. Daarnaast verbetert de waterkwaliteit nog onvoldoende snel.

2.1.3 Kunstmest

Het totale kunstmestgebruik door de Vlaamse land- en tuinbouw wordt berekend via een extrapolatie van de gegevens van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN). Het kunstmestgebruik is het totaal van kunstmest, bladvoeding, kalkmeststoffen en andere meststoffen. Het gebruik van kunstmest hangt af van het gewas, dat in zekere mate geografisch gebonden is aan de grondsoort en landbouwstreek.

Tussen 2005 en 2008 daalde het stikstofkunstmestgebruik door de Vlaamse landbouw om daarna opnieuw te stijgen en in 2011 opnieuw te dalen tot 72 miljoen kg N. In 2012 verandert er weinig aan het totale stikstofkunstmestgebruik ten opzichte van 2011 (figuur 2). De weersomstandigheden hebben nagenoeg geen invloed op het totale jaargebruik. Het MAP, maar zeker ook de kunstmestprijzen hebben wel een zichtbaar effect. Het lagere gebruik in 2008 kan verklaard worden door de sterke toename van de kunstmestprijs. In 2009 zakte de prijs van enkelvoudige stikstof en kan het hogere kunstmestgebruik gezien worden als een inhaalbeweging. Immers, wil men het opbrengstniveau op peil houden, dan kan er op N door emissie en uitspoeling niet lang bespaard worden. Na twee jaar min of meer constante kunstmestprijzen, ging de prijs in 2011 opnieuw de hoogte in met als gevolg een daling van het gebruik. In 2012 blijven de prijzen en ook het totale gebruik stabiel ten opzichte van 2011. Er is echter wel een aanzienlijke gewasverschuiving. Er wordt meer graan verbouwd en minder aardappelen. De meeste N uit kunstmest komt terecht op grasland in hoofdteelt (37% in 2012) en graangewassen (inclusief korrelmaïs) (30% in 2012), zij bedekken dan ook de grootste oppervlakte cultuurgrond. Dat wordt weerspiegeld in de verdeling per deelsector: de gespecialiseerde melkvee- en akkerbouwbedrijven nemen een groot aandeel in.

Figuur 2. N-kunstmestgebruik in de Vlaamse landbouw, a) miljoen kg N per gewasgroep en kunstmestprijs van enkelvoudige stikstof (2005=100%), 2005-2012, b) per deelsector, %, 2012

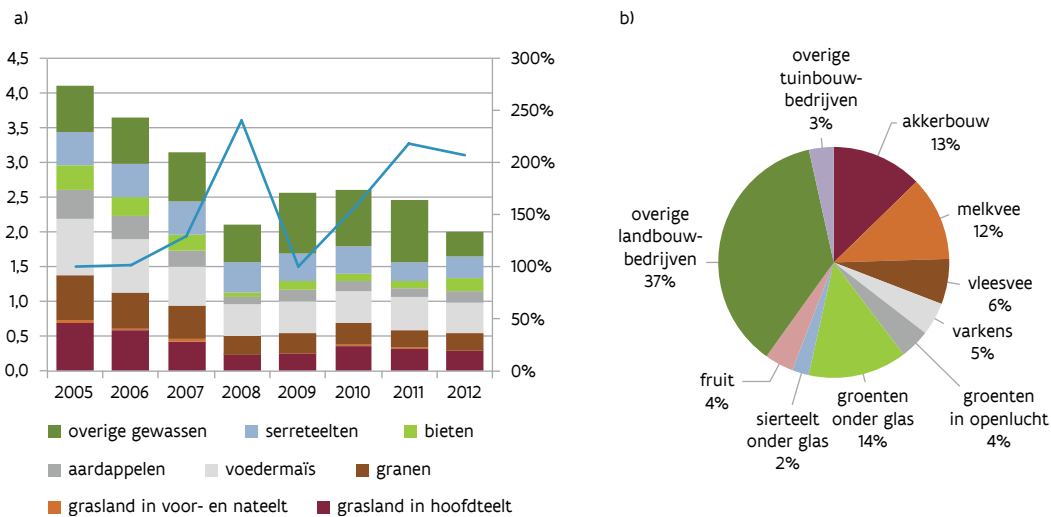
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN en FOD Economie - AD Statistiek

Het totale fosforgebruik uit kunstmest halveerde bijna tussen 2005 en 2008 (figuur 3). In 2007 introduceerde MAP III strengere normen voor het gebruik van fosfor uit kunstmest. In 2008 kwam de hoge kunstmestprijs van enkelvoudige fosfaat daar extra bovenop. In 2009 werd kunstmest opnieuw goedkoper, vandaar de toename in het gebruik. Het niveau van 2007 werd echter niet geëvenaard, wellicht vanwege de verstrenging van het MAP. Door de lagere emissie- en uitspoelingsgevoeligheid van fosfor kan de P-gift langer uitgesteld worden dan bij N. Bovendien is dierlijke mest voor een aantal landbouwgewassen een werkbaar alternatief. In de tuinbouw gebeurt de P-gift hoofdzakelijk via kunstmest. De prijsstijging in 2011 en de start van MAP IV deed het P-gebruik opnieuw dalen. In 2012 dalen zowel het P-gebruik als de kunstmestprijs.

De daling van het P-kunstmestgebruik in de periode 2005-2012 is het minst groot in de serreteelten zodat het aandeel ervan stijgt van 12% naar 16%. De deelsector groenten onder glas neemt dan ook een aanzienlijk aandeel in (14%). Daarentegen is de daling van het P-kunstmestgebruik groter op grasland waardoor het aandeel van de melkveesector daalt van 16% naar 12%. Akkerbouw heeft een aandeel van 13% in het P-kunstmestgebruik.

De verdeling van P over de gewasgroepen geeft een ander beeld dan die van N omdat de gewasbehoefte anders zijn. Ongeveer 20% van het P-gebruik komt terecht op voedermaïs. In tegenstelling met N ligt het gemiddeld P-kunstmestgebruik per ha voedermaïs hoger dan bij de graangewassen.

Figuur 3. P-kunstmestgebruik in de Vlaamse landbouw, a) miljoen kg P per gewasgroep en kunstmestprijs van enkelvoudige fosfaat (2005=100%), 2005-2012, b) per deelsector, %, 2012

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN en FOD Economie - AD Statistiek

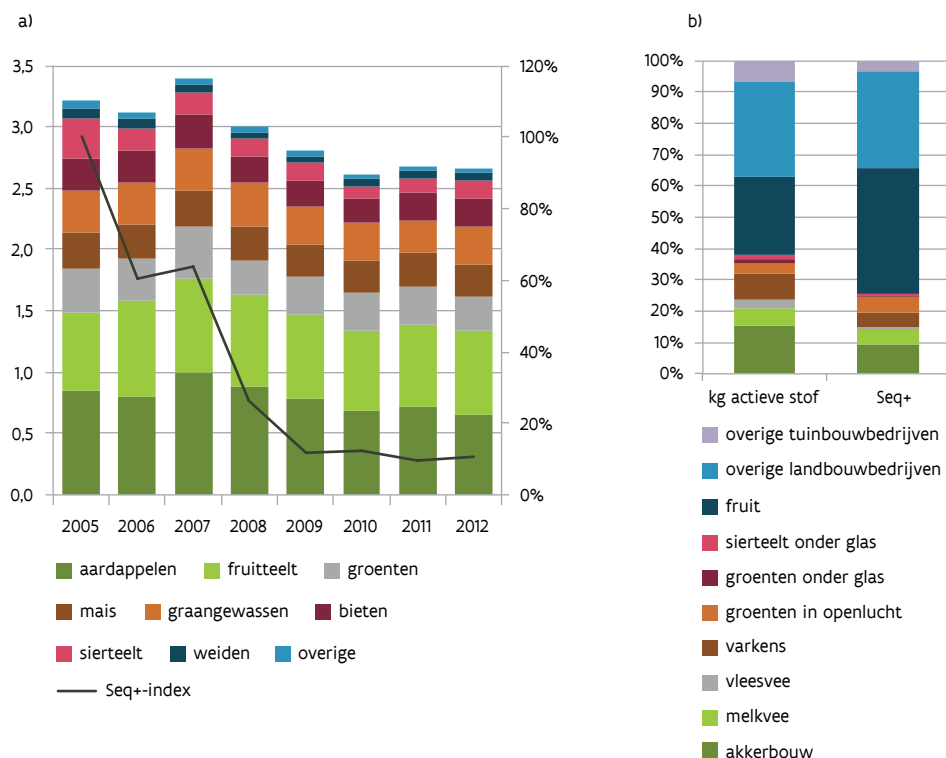
2.2 Gewasbescherming

Gewasbeschermingsmiddelen dienen om de oogst veilig te stellen. De toepassing ervan is echter niet 100% specifiek en een deel komt terecht in de atmosfeer, op de bodem of in het oppervlakte- en grondwater en zo bij niet-doelorganismen (zoals zoogdieren, vogels, waterorganismen, insecten en mijten, regenwormen en bodemmicro-organismen). Slechte afbreekbaarheid van de gewasbeschermingsmiddelen en resistentie van de doelorganismen kunnen aanleiding geven tot milieuproblemen op lange termijn. Via een opgelegde maximumdosis, reglementering van het gebruik en de toepassingswijze en via wettelijk vastgelegde maximale residulimieten in de geoogste producten wordt er over de volksgezondheid gewaakt. Vanaf 2014 is elke Europese landbouwer verplicht de basisprincipes van IPM toe te passen. IPM staat voor 'Integrated Pest management' of 'geïntegreerde gewasbescherming'. Hierbij worden alle mogelijke bestrijdingstechnieken geïntegreerd toegepast zodat schade aan planten onder de economische schadedrempel wordt gehouden. De voorkeur wordt gegeven aan niet-chemische bestrijding (zie hoofdstukken 'Landbouwbeleidsontwikkelingen in de EU' en 'Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen').

Na extrapolatie van het aantal LMN-bedrijven per deelsector blijft het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen in 2012 met 2,7 miljoen kg actieve stof ongeveer op hetzelfde niveau als in 2011 (figuur 4). Die hoeveelheid is de resultante van het teeltareaal, weersomstandigheden, wetgeving en technologie (producten en machines). Volgens het KMI waren de maanden mei en juni in 2007 enorm nat en warm, wat de gewassen vatbaarder maakt voor schimmelziekten, waardoor er meer gewasbeschermingsmiddelen nodig zijn. In 2010 viel er ook veel neerslag, maar dan voornamelijk tijdens de maanden augustus en september, toen er al veel gewassen geoogst waren. De sterke daling in 2008 kan o.a. verklaard worden door het verbod op dichloorpropeen, dat in grote hoeveelheden als bodemontsmetting gebruikt werd. De meeste middelen komen op slechts enkele gewasgroepen terecht: 26% in boomgaarden, 24% op aardappelen, 12% op tarwe, 10% op maïs en 10% op groenten. De verdeling per deelsector anno 2012 is als volgt: fruit 25%, akkerbouw 15%, varkens 8% (wat relatief veel is, maar er worden op die bedrijven ook veel aardappelen geteeld) en melkvee 5%.

Er dient te worden opgemerkt dat de gebruikte hoeveelheid actieve stof geen goede indicator is voor het meten van de milieudruk. Sommige middelen die in grote hoeveelheden gebruikt worden zijn immers weinig toxisch of omgekeerd. Daarom wordt ze door de Vakgroep Gewasbescherming van de Universiteit Gent omgezet naar jaarlijkse verspreidingsequivalenten (Seq+) (Fevery, 2013). Het is een maat voor de druk van de gewasbeschermingsmiddelen uitgeoefend op het waterleven en het weegt de gebruikte hoeveelheid actieve stof op ecotoxiciteit en verblijftijd in het milieu. Endosulfan werd uit de analyse gehaald omdat het sinds 2007 verboden is en omdat het zo toxisch is dat het ondanks het kleine gebruik meer dan 90% van de Seq+ uitmaakt. De Seq+-index, in 2005 gelijkgesteld aan 100, daalt de eerste vier jaar spectaculair tot 12% in 2009 en blijft vervolgens ongeveer op hetzelfde niveau. Deze gunstige evolutie kan enerzijds verklaard worden door de afname van het totale gebruik en anderzijds door het uit de handel nemen van de meest toxische producten. Zo werd in 2008 paraquat verboden. De deelsector fruit neemt in 2012 40% van de Seq+ voor zijn rekening (voornamelijk door volgende twee fungiciden: koperhydroxide en koperoxychloride), de overige landbouwbedrijven 31%, akkerbouw 9%, groenten in openlucht 5% en melkvee 5%.

Figuur 4. Gebruik gewasbeschermingsmiddelen in de Vlaamse landbouw, a) miljoen kg actieve stof per gewasgroep en Seq+-index, 2005-2012, b) aandeel actieve stof en Seq+ per deelsector, %, 2012

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN en FOD Economie - AD Statistiek; Seq+2013 (zonder Endosulfan): UGent, Database Fytofarmacie, versie 2013 en VMM, MIRA

Het aandeel actieve stof per toepassingsgroep is vrij constant: 44% fungiciden, 35% herbiciden, 6% insecticiden en 15% andere. Tot de laatste groep behoren o.a. groeiregulatoren, bodemontsmetting, afweermiddelen en bewaarmiddelen. Volgens de verspreidingssequivalenten (zonder Endosulfan) zijn de fungiciden de grootste groep (48%) en ze hebben dus het meeste impact op de waterorganismen.

Het PDPO II stimuleert de vermindering van het gebruik en de milieudruk van gewasbeschermingsmiddelen door agromilieumaatregelen aan te bieden die daarop inspelen. In 2013 bedraagt het areaal van de agromilieumaatregel mechanische onkruidbestrijding 3.170 ha, van milieuvriendelijke sierteelt 1.331 ha, van hectaresteen biolandbouw 4.099 ha en van verwarringstechniek pitfruit 8.145 ha. Daarnaast ondersteunt het PDPO II demonstratieprojecten omtrent toepasbaarheid van IPM en omtrent bescherming van het oppervlaktewater tegen puntvervuiling en diffuse verontreiniging. Ook het VLIF gaat op dat thema in. Tijdens de periode 2007-2013 keurde het VLIF een overheidssubsidie van 1,30 miljoen euro goed voor de aankoop van geavanceerde spuitmachines en mechanische onkruidbestrijdingsmachines. Ook het PDPO III zal via VLIF-steun, hectaresteen voor de biologische landbouw en verschillende agromilieuklimaatmaatregelen (o.a. verwarringstechniek in de pitfruitteelt en mechanische onkruidbestrijding) inspelen op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Verder kunnen producentenorganisaties via de gemeenschappelijke marktordening (GMO) groenten en fruit steun geven aan de aangesloten tuinbouwers voor het gebruik van milieubewuste bestrijdings- en productiemiddelen en voor geïntegreerde gewasbescherming.

2.3 Watergebruik

Water is onmisbaar voor de landbouw, maar tegelijkertijd een productiemiddel waarmee zorgvuldig moet worden omgesprongen. De lage waterbeschikbaarheid in Vlaanderen is voornamelijk een gevolg van de hoge bevolkingsdichtheid (Milieuraapport, 2010). In een aantal gebieden wordt er een tijdelijke (vooral in de zomermaanden) of voortschrijdende peildaling van het grondwater of oppervlaktewater vastgesteld.

Berekeningen van het watergebruik in de land- en tuinbouw werden gemaakt op basis van extrapolatie van gegevens uit de LMN-steekproef. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de volgende waterbronnen: leidingwater, hemelwater, oppervlaktewater en diep en ondiep grondwater. Het is moeilijk een realistisch totaalbeeld te krijgen van het watergebruik in de landbouw. Er kan immers niet altijd gebruik gemaakt worden van debietmeters, zodat men terugvalt op een best mogelijke schatting. De hoeveelheid opgevangen hemelwater moet hier gezien worden als een potentieel gebruikte hoeveelheid. Het hemelwater dat rechtstreeks op de landbouwpercelen valt en het privégebruik worden niet meegerekend.

In het kader van duurzaam watergebruik is het belangrijk om naast het totale watergebruik ook de verschillende waterbronnen in beschouwing te nemen. In termen van milieudruk geniet hemelwater de voorkeur, gevolgd door oppervlaktewater en ten slotte ondiep grondwater. De indicator duurzaam watergebruik wordt berekend als de som van alle hemelwater, 80% van het oppervlaktewater en 50% van het ondiep grondwater gedeeld door het totale watergebruik (Meul et al., 2006).

Het totale watergebruik in de land- en tuinbouw in 2012 ligt 2% hoger dan in 2011 en bedraagt 53 miljoen m³ (figuur 5). Mogelijk spelen de zeer droge maanden augustus en september vanwege een grotere behoefte aan drinkwater voor het vee en gietwater voor de planten een rol in de lichte stijging van het gebruik. Er wordt in 2012 duidelijk meer grondwater opgepompt. Ten opzichte van het jaar ervoor daalt het aandeel duurzaam water in 2012 met 3 procentpunt tot 36%.

Tussen 2010 en 2011 werd een daling van het waterverbruik vastgesteld. Die evolutie was niet in lijn met de weersomstandigheden omdat 2011 warmer en droger was dan 2010. Mogelijk speelt hier de veranderde manier van dataverzameling van AD Statistiek mee. Er werden in 2011 minder glastuinbouwbedrijven geregistreerd en daardoor daalde de inschatting van het watergebruik in deze sector aanzienlijk. Aangezien zij hoofdzakelijk hemelwater gebruiken, zakte het aandeel duurzaam water voor de gehele sector terug tot op 38%. Een ander feit is dat er door een betere recirculatie van het drainwater minder water nodig is en ook minder kunstmest. Deze positieve trend werd mee ingegeven door de mestwetgeving die vanaf 2011 normen stelt aan het afvoeren van restwater, de spuistroom mag slechts een bepaalde hoeveelheid N en P₂O₅ bevatten.

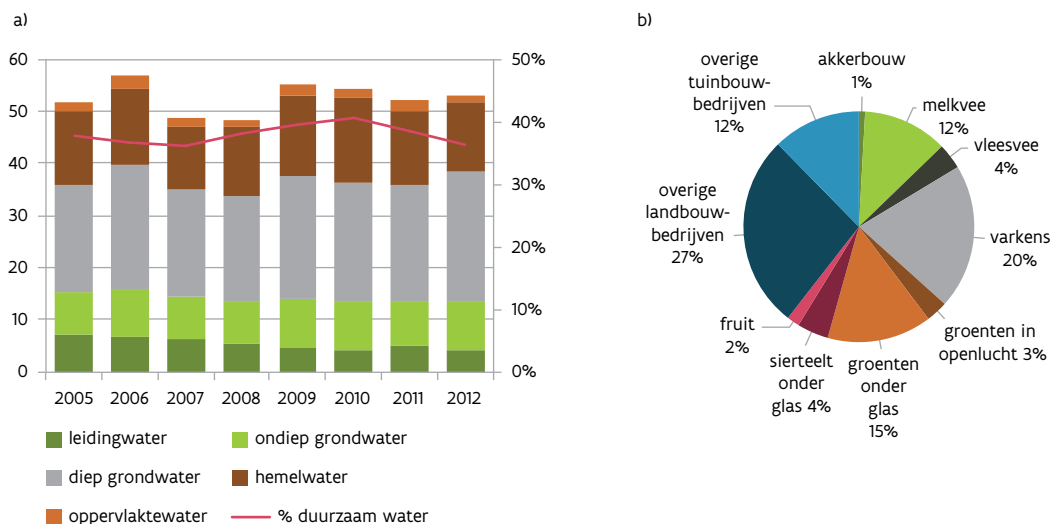
In 2006 werd het hoogste verbruik genoteerd. De maanden januari, juni en september van 2006 waren erg droog en in juli heerste er een hittegolf. De piek in 2009 is te verklaren door de hoge temperaturen en de lage neerslag in augustus en september. Het jaar 2007 had te kampen met veel neerslag in februari, mei en juni.

Ook tijdens de zomer en de herfst van 2010 viel er veel neerslag, maar in april en juni was de neerslaghoeveelheid zeer abnormaal laag.

Deelsectoren met hoofdzakelijk teelten in openlucht gebruiken het minst 'extra' water, slechts enkele procenten, want het rechtstreeks hemelwater wordt niet in rekening gebracht. De deelsectoren met beschutte teelten kunnen niet rechtstreeks profiteren van het gratis hemelwater en zijn genoodzaakt de begieting te organiseren. Er wordt tevens naar een hogere productie gestreefd, wat het watergebruik doet toenemen. De deelsectoren gespecialiseerd in dieren (melkvee, vleesvee en varkens) nemen samen iets meer dan een derde van het watergebruik voor hun rekening. Het aandeel in watergebruik van de overige bedrijven is vrij groot (39%) omdat veel bedrijven een gemengd karakter hebben.

Het aandeel leidingwater vertoont een dalende trend en zakt van 14% in 2005 naar 8% in 2012. Het aandeel hemelwater neemt toe van 27% in 2005 tot 30% in 2010, om daarna te zakken tot 25% om de hierboven vermelde reden m.b.t. de dataverzameling. Meer dan de helft van het water pompen de landbouwers zelf op uit de grond. 46% van het totale watergebruik is afkomstig van de diepere grondwaterlagen, 18% is afkomstig van ondiep grondwater. Het aandeel oppervlaktewater blijft beperkt. Het gebruik van oppervlaktewater is meestal gebonden aan de nabijheid van een waterloop, meer of sloot. De toepassingsmogelijkheden van oppervlaktewater zijn, door de lagere waterkwaliteit, kleiner.

Figuur 5. Watergebruik in de Vlaamse landbouw, a) miljoen m³ per waterbron en aandeel duurzaam watergebruik, %, 2005-2012, b) per deelsector, %, 2012

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN en FOD Economie - AD Statistiek

Heel wat bedrijven uit het LMN passen een of andere waterbesparingstechniek toe. Cijfers op Vlaams niveau ontbreken echter. Reinigen met hoge druk is de meest voorkomende techniek ongeacht de deelsector. Andere toepassingen zijn: gebruik van hemelwater, inweekmiddel, spoelautomaat, anti-morsdrinkbakken, zuiveren en hergebruik van afvalwater, onderhoudsvriendelijke stalinrichting, enz. Sommige technieken besparen niet alleen water, maar ook arbeid. De toepassing van waterzuiveringstechnieken komt minder frequent voor, maar is in opmars. De eerder eenvoudige filters worden het meest toegepast: zandfilters, roosters en bezinktanken. De complexere systemen zijn niet alleen duur in aanschaf, maar ook de opvolging en het onderhoud zijn pijnpunten.

In het kader van waterbesparing en -zuivering kunnen landbouwers binnen het PDPO II via het VLIF subsidies krijgen voor waterzuiverings- en waterbehandelingsinstallaties, voor de opslag van verontreinigd water, voor een sleufsilo met recuperatiesysteem voor silosappen en voor de opvang of het hergebruik van regen- en beregeningswater. In de periode 2007-2013 bedraagt de overheidssubsidie voor deze dossiers 8,70 miljoen euro. Ook in PDPO III zullen investeringstypes met betrekking tot watergebruik VLIF-steun kunnen krijgen.

2.4 Energie

Door de klimaatverandering, de eindige voorraad aan fossiele brandstoffen en door de stijgende brandstofprijzen zijn energiebesparing, een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen en een stijgend aandeel van hernieuwbare energiebronnen belangrijke maatschappelijke uitdagingen, ook voor de landbouwsector. Voortdurende intensivering (bv. via assimilatiebelichting in serres) en mechanisatie doen de energievraag zelfs stijgen. Vandaar dat er ook ingezet moet worden op energie-efficiëntie (energie per productie-eenheid) en verduurzaming via hernieuwbare energie (Lenders et al., 2013).

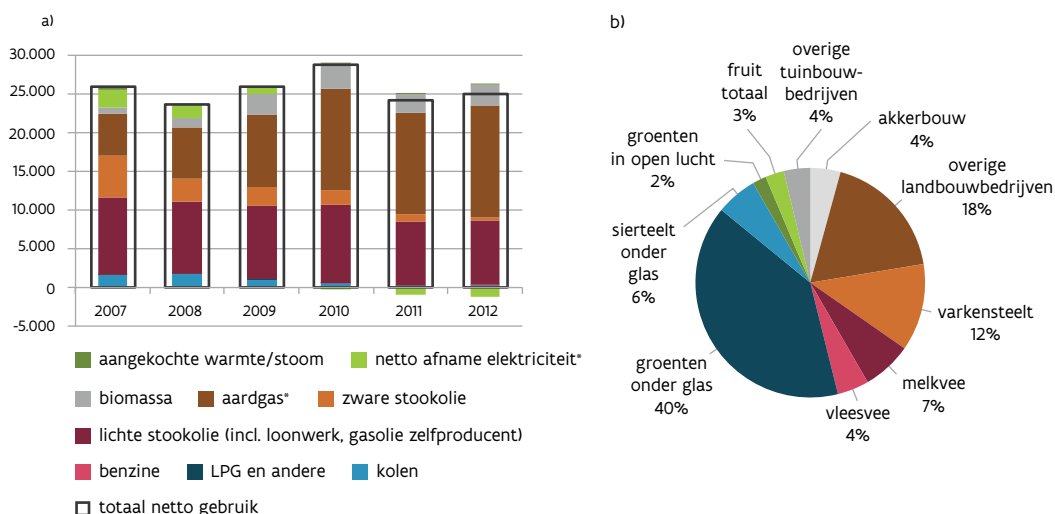
2.4.1 Energiegebruik

Vanaf 2007 wordt de VITO-energiebalans voor de Vlaamse landbouwsector berekend met behulp van LMN (Lenders en Jespers, 2009, Aernouts et al., 2013). De cijfers zijn inclusief aangekochte warmte, niet-beoepslandbouwbedrijven en loonwerk. Volgens deze berekeningswijze heeft de landbouwsector een aandeel van 1,6% in het totale Vlaamse energiegebruik (bruto binnenlands energieverbruik). Het netto primaire energiegebruik door de landbouwsector daalde tussen 2007 en 2008 van 25.948 TJ tot 23.606 TJ en steeg daarna tot 28.718 TJ in 2010 om opnieuw te dalen tot 24.160 TJ in 2011. Vervolgens steeg het energieverbruik lichtjes tussen 2011 en 2012 tot 24.916 TJ (figuur 6). In 2010 was het heel koud tijdens de maanden januari, februari en december. De jaren 2008 en 2011 waren zacht, waardoor er in die jaren minder energie nodig was voor het verwarmen van de serres. In 2012 was de temperatuur normaal. Vooral het energiegebruik door de glastuinbouw is bepalend voor de waargenomen evolutie. De glastuinbouw is de grootste energiegebruiker, maar het aandeel zakte van 56% in 2010 naar 46% in 2011 en 2012. Door een andere manier van dataverzameling door AD Statistiek vanaf 2011 werden minder glastuinbouwbedrijven geregistreerd. Verder is de landbouw door de opkomst van WKK en zonnepanelen een aanzienlijke energieproducent geworden (zie hieronder). In de varkenssector (12% in 2012) gaat de energie vooral naar de verwarming en ventilatie van de stallen. In de melkveesector (7% in 2012) gebruiken de melkmachine, de melkkoeltank en de tractor veel energie.

Vanaf 2010 werd de Vlaamse landbouwsector een nettoproducent van elektriciteit. Het teveel aan zelf geproduceerde elektriciteit uit een eigen WKK of zonnepanelen wordt in praktijk immers terug op het net gezet (en wordt dus niet noodzakelijk door de landbouwsector zelf gebruikt). Omdat er meer elektriciteit aan het net wordt geleverd dan dat er aangekocht wordt, is het elektriciteitsbalkje in figuur 6 negatief. Het totale netto gebruik houdt rekening met dit negatief cijfer voor elektriciteit en de balk voor het totale netto gebruik in de figuur komt dan ook lager uit dan de gestapelde balken. De omschakeling van voornamelijk zware stookolie naar aardgas zet zich door. Het aandeel van aardgas stijgt van 21% in 2007 tot 58% in 2012 terwijl het aandeel petroleum (LPG, benzine en stookolie) in die periode met 24% daalt tot 35%. Enkel de oudste installaties werken nog op zware stookolie: het aandeel ervan zakt van 21% in 2007 naar 2% in 2012. Deze trend is een resultante van de hoge olieprijs en de promotie door de Vlaamse overheid van aardgas als schoonste fossiele brandstof. Ook de opkomst van WKK (warmte-krachtkoppeling) speelt mee, omdat de meeste WKK-installaties op aardgas werken (primaire energiebron). Tot 2008 was steenkool veeleer een opportuniteitsenergiedrager en werd het gebruikt als de prijs gunstiger was dan de klassieke energiedragers. In 2012 zakt het aandeel tot 1%. Het gebruik van biomassa (inclusief biogas en hout) bereikte een piek in 2010 en daalde daarna met 29% in 2011 om vervolgens weer te stijgen tot 2.600 TJ in 2012. Volgens VITO (Jespers, 2014) is de daling tussen 2010 en 2011 ook waargenomen buiten de landbouw. De zachte winter in 2011 speelt daarbij een rol. Bovendien zijn na controles door milieu-inspectie een aantal minder milieuvriendelijke installaties stopgezet. De stijging tussen 2011 en 2012 is ongetwijfeld deels weergegelyd. Er wordt steeds minder warmte aangekocht, omdat er minder WKK-installaties in samenwerking met een elektriciteitsproducent uitgebaat worden (in 2012 slechts drie bedrijven).

Het PDPO II heeft sterk ingezet op het thema energie. In de periode 2007-2013 bedraagt de overheids-subsidie via het VLIF voor WKK's 42,78 miljoen euro en voor rookgasreiniging 0,59 miljoen euro. Voor energieschermen, kasomhulling, warmtebuffer, rookgascondensor, warmtepompen, stalisolatie, (niet-WKK) hernieuwbare energieproductie en gasverwarmingsinstallaties is de overheidssubsidie door het VLIF 23,50 miljoen euro. Ook het PDPO III zal investeringssteun aanbieden voor investeringen op het landbouwbedrijf die overwegend gericht zijn op een efficiënter energiegebruik.

Figuur 6. Energiebalans van de Vlaamse landbouw, a) per energiedrager, TJ, 2007-2012, b) per deelsector, %, 2012

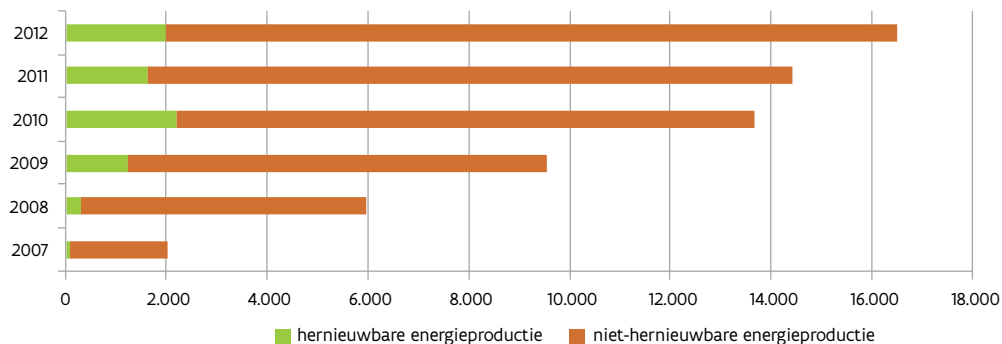
*evolutie deels toe te schrijven aan WKK

Bron: Departement Landbouw en Visserij en VITO-Energiebalans

2.4.2 Energieproductie door WKK's

Figuur 7 geeft de energieproductie door WKK's in de landbouw weer. Het gaat hierbij om energieproductie op basis van hernieuwbare en niet-hernieuwbare energiebronnen. Vooral op glastuinbouwbedrijven werden de voorbije periode WKK-installaties in eigen beheer geplaatst, gestimuleerd door VLIF-investeringssteun en WKK- en groenestroomcertificatenregeling. In 2012 zijn er 207 installaties op 197 bedrijven die samen 16.494 TJ energie geproduceerd hebben. Het grootste deel van de geproduceerde energie (14.504 TJ door 150 installaties) is op basis van niet-hernieuwbare energiebronnen.

Figuur 7. Energieproductie door WKK's in de Vlaamse landbouw, TJ, 2007-2012

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van VITO

De door WKK's geproduceerde netto elektriciteit is gestegen van 891 TJ in 2007 tot 6.685 TJ in 2012 en de door WKK's geproduceerde warmte van 1.126 TJ tot 9.810 TJ in die periode. Het grootste deel (82% in 2012) van de geproduceerde elektriciteit wordt verkocht op het net terwijl de warmte op de bedrijven gebruikt wordt. Aardgas is nog steeds de dominante brandstofsoort voor WKK-installaties. Het aandeel van aardgas, biomassa en biogas als energiedrager stijgt in de periode van 2007 tot 2012. De landbouw speelt een steeds belangrijkere rol in de productie van energie door WKK's. Het aandeel dat de landbouwsector heeft in de productie van energie door WKK's is gestegen van 2% in 2007 tot 12% in 2012.

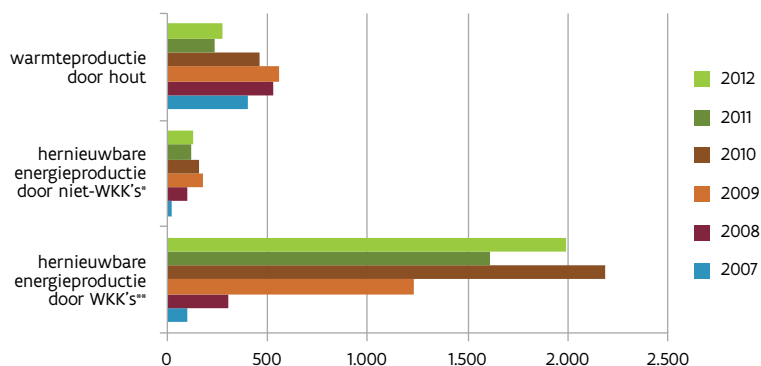
2.4.3 Hernieuwbare energieproductie

Het gebruik van hernieuwbare energiebronnen kan het verbruik van fossiele of splijtbare brandstoffen terugdringen, en bijgevolg ook de milieueffecten en de sociaal-economische impact van onze energiebehoeften verminderen.

De Vlaamse landbouw maakt gebruik van hernieuwbare energievormen:

- voor de productie van elektriciteit door biomassa en -gas (niet-WKK's), zonnepanelen en windkracht;
- voor de productie van warmte en elektriciteit door WKK's;
- voor de productie van warmte door houtverbranding, zonneboilers en warmtepompen;
- als biobrandstof voor motoren.

Figuur 8. Hernieuwbare energieproductie in de Vlaamse landbouw voor een selectie van installaties, TJ, 2007-2012

*hoofdzakelijk productie van groene stroom op basis van biogas als energiebron

**productie van groene stroom en warmte op basis van hoofdzakelijk biogas als energiebron

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van VITO

In 2012 bedraagt de hernieuwbare energieproductie (elektriciteit en warmte) door de landbouw via WKK's, via niet-WKK's die (hoofdzakelijk) groene stroom op basis van biogas produceren en via houtverbrandingsinstallaties 2.385 TJ (figuur 8). Het overgrote deel van de hernieuwbare energieproductie is op conto van de WKK's: 1.991 TJ in 2012. Ze gebruiken hoofdzakelijk biogas als energiebron. De hernieuwbare energieproductie door WKK's is tussen 2010 en 2011 gedaald. De warmtebehoefte in 2011 was lager door het warme voor- en najaar. In 2012 is er weer een stijging en we merken ook een toenemend aantal pocketvergisters. De land- en tuinbouwsector heeft een aandeel van 25% in de productie van hernieuwbare energie door WKK's. Van de andere types installaties voor de productie van hernieuwbare energie zijn er geen gegevens beschikbaar op het niveau van de land- en tuinbouwsector. Van die types zijn het enkel de zonnepanelen die belangrijk zijn voor de hernieuwbare energieproductie in de land- en tuinbouwsector. In Vlaanderen bedraagt de totale energieproductie door zonnepanelen voor alle sectoren samen 6.202 TJ in 2012. Dat is een verdrievoudiging ten opzichte van 2010.

2.5 Emissie broeikasgassen

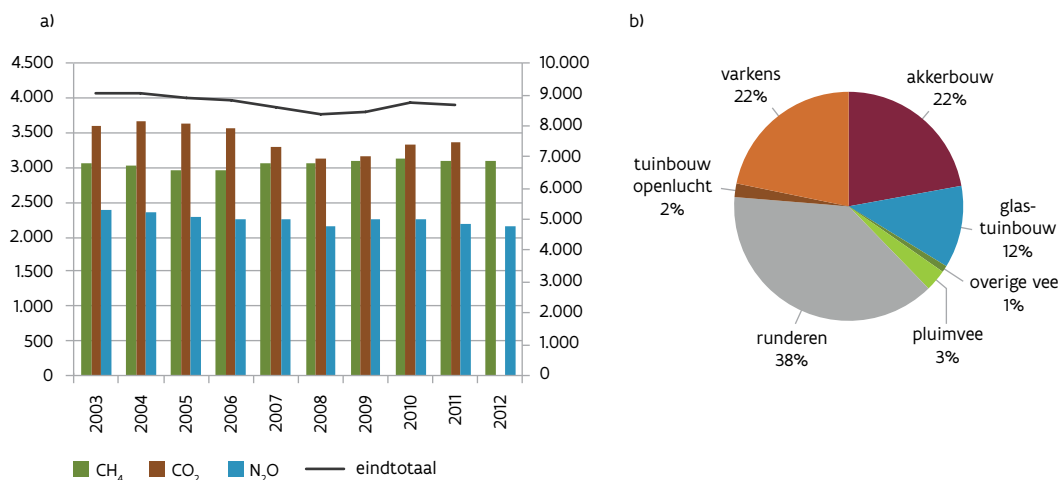
De drie voornaamste broeikasgassen uit de landbouwsector die een impact hebben op de globale klimaatverandering zijn koolzuurgas (CO_2), methaan (CH_4) en lachgas (N_2O).

Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedraagt 10% in 2011. Het relatief grote aandeel van de landbouw is te wijten aan het feit dat 53% van de Vlaamse N_2O -emissie uit de landbouw komt, grotendeels uit de bemesting van de bodem. Bovendien komt ook 76% van de Vlaamse CH_4 -emissie uit de landbouw (figuur 9). Aangezien N_2O en CH_4 respectievelijk een 310 en 21 keer zwaarder broeikaseffect hebben dan CO_2 , komt de landbouw aan een groter aandeel in de totale broeikasgasemissie dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doen vermoeden. Zo heeft 81% van de emissie geen betrekking op het gebruik van energie in 2011. Voor heel Vlaanderen is dat slechts 17% (Milieuraapport, 2013). De CO_2 -emissies uit de bodem maken met 1.669 kton CO_2 -eq in 2011, 19% uit van de totale landbouwemissies. Ze worden vooral bepaald door evoluties in organische stofgehaltes in de bodem. Wijzigingen in het koolstofgehalte van de bodem hebben immers een invloed op de atmosferische CO_2 -concentraties. In het kader van de vermindering van de uitstoot van broeikasgasemissies is het van belang om het koolstofgehalte van de landbouwbodem op peil te houden.

Het Vlaams klimaatbeleidsplan voor de periode 2006-2012 stelde een reductie voorop van 5,2% van broeikasgasemissies (of 22,2 mton CO₂-eq) voor de periode 2008-2012 tegenover 1990. In 2011 bedroeg de totale emissie van broeikasgassen uit de landbouw 8.636 kton CO₂-eq, een daling met 19,2% t.o.v. 1990 en 4,6% t.o.v. 2003. Nochtans neemt de emissie sinds 2008 weer toe met 3,5%. Die toename is voor meer dan de helft voor rekening van de glastuinbouw en bijna voor een kwart voor de aangegroeide veestapel.

Het Vlaams klimaatbeleidsplan 2013-2020 bouwt voort op het voorgaande en bestaat uit een overkoepelend luik en twee deelplannen: het Vlaams mitigatieplan en het Vlaams adaptatieplan. Het mitigatieplan heeft tot doel om de uitstoot van broeikasgassen in Vlaanderen tussen 2013 en 2020 te reduceren en zo de klimaatverandering tegen te gaan. Daarnaast wordt er ook een basis gelegd voor de noodzakelijke emissiereducties richting 2050. Het mitigatieplan focust op de Europese niet-ETS-broeikasgasdoelstelling van -15% in 2020 tegenover 2005 voor België. Het gaat om de sectoren, zoals de landbouwsector, die niet onder het Europees emissiehandelssysteem voor bedrijven vallen en de (beperkte) niet-ETS-onderdelen voor industrie en energie. De doelstelling moet nog verdeeld worden tussen de gewesten en de federale overheid. Het adaptatieplan heeft tot doel een beeld te krijgen van hoe kwetsbaar Vlaanderen is voor klimaatverandering en vervolgens de weerbaarheid van Vlaanderen tegen klimaatverandering te verhogen en zich zo goed mogelijk aan te passen aan de te verwachten effecten.

Figuur 9. Broeikasgassen door landbouwactiviteiten, a) kton CO₂-eq, 2003-2012, b) per landbouwactiviteit, %, 2011

Bron: a) CO₂: Milieuraapport (2013), N₂O en CH₄: VMM (2014), b) Milieuraapport (2013)

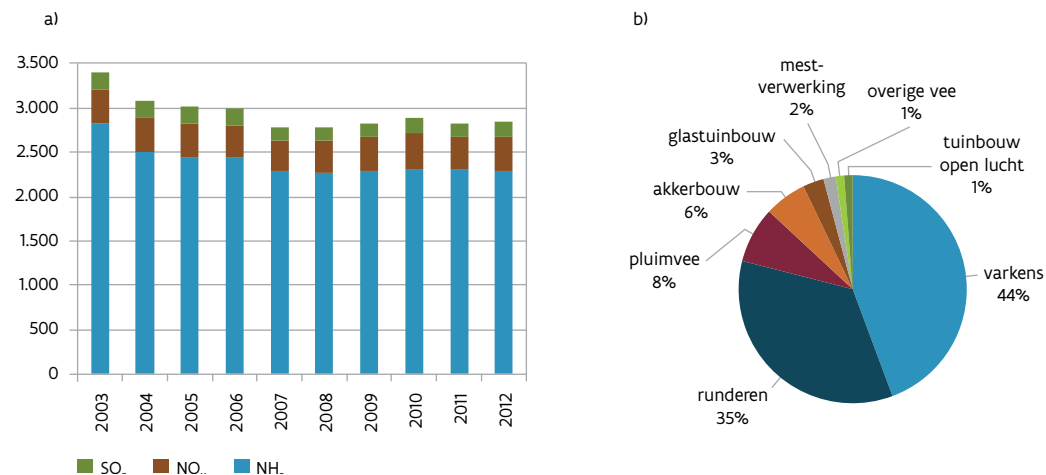
Verder gaat de Vlaamse overheid in op het thema door via het PDPO zowel investeringen voor energiebesparing als voor de productie van alternatieve energie te subsidiëren (zie hierboven).

Reductie van methaanuitstoot bij melkvee kan verkregen worden door manipulatie van de pensfermentatie, aanpassingen van het rantsoen, fokkerij en een hogere melkproductie per dier want dit laatste verlaagt de uitstoot per liter melk (ILVO, 2013). Het ILVO investeerde in gasuitwisselingskamers om de lucht en de gassen rondom een koe permanent te meten en te analyseren. Men hoopt dat de data die verzameld worden, zullen leiden tot verbeterde en haalbare voederstrategieën, en dus tot een verdere reductie van de emissie van broeikasgassen. Daarnaast kunnen maatregelen ter beperking van het mestgebruik bijdragen tot het terugdringen van lachgasemissie.

2.6 Verzuring

Verzuring wordt omschreven als de gezamenlijke (potentieel) verzurende effecten van luchtverontreinigende stoffen die via de atmosfeer worden aangevoerd. Aan de hand van het zuurvormend vermogen van zwaveldioxide (SO_2), stikstofoxiden (NO_x , uitgedrukt als NO_2) en ammoniak (NH_3) worden de emissies omgerekend naar zuurequivalenten (Zeq) en kunnen de emissies van de verschillende stoffen gesommeerd worden.

Figuur 10. Potentieel verzurende emissies door landbouwactiviteiten, a) miljoen Zeq, 2003-2012*, b) per activiteit, %, 2012*

*voorlopige cijfers

Bron: Milieuraapport (2014)

De totale emissie van potentieel verzurende stoffen door de landbouw daalt in 2012 met 16% t.o.v. 2003. De ammoniakemissie is goed voor 81% van de potentieel verzurende emissies van de landbouw in 2012. Het aandeel van SO_2 bedraagt 6%, en dat van NO_x 13%. NH_3 komt als gas vrij uit dierlijke mest en kunstmest. NO_x komt voort uit de bodem na mestgebruik en uit de verbranding van energiedragers. SO_2 is een bijproduct van de verbranding van fossiele brandstoffen (Milieuraapport, 2014).

De landbouw is de belangrijkste bron van de verzurende emissie in Vlaanderen (namelijk 41% in 2012). 92% van de Vlaamse ammoniakemissie is afkomstig van de landbouw in 2012. De verzurende emissie daalde sinds 2000 door de afbouw van de veestapel, de lagere stikstofinhoud van het veevoeder, de emissiearme aanwending van dierlijke mest op akkers en weiden, de bouw van emissiearme stallen en de toenemende mestverwerking (figuur 10). Emissiearme toediening van mest is al verplicht sinds 2000. Die maatregel vermindert de ammoniakemissie met 53 tot 72% in vergelijking met breedwerpig spreiden (Janssens en Cnockaert, 2006). Sinds 2003 zijn ammoniakemissiearme stallen verplicht voor nieuwbouw van mechanisch geventileerde varkens- en pluimveestallen. Na 2008 stagneert de verzurende emissie, omdat de licht stijgende veestapel, de mestverwerking en de uitbreiding van emissiearme stallen elkaar in evenwicht houden. De veestapel is in 2012 verantwoordelijk voor 86% van de verzurende emissies in de landbouw.

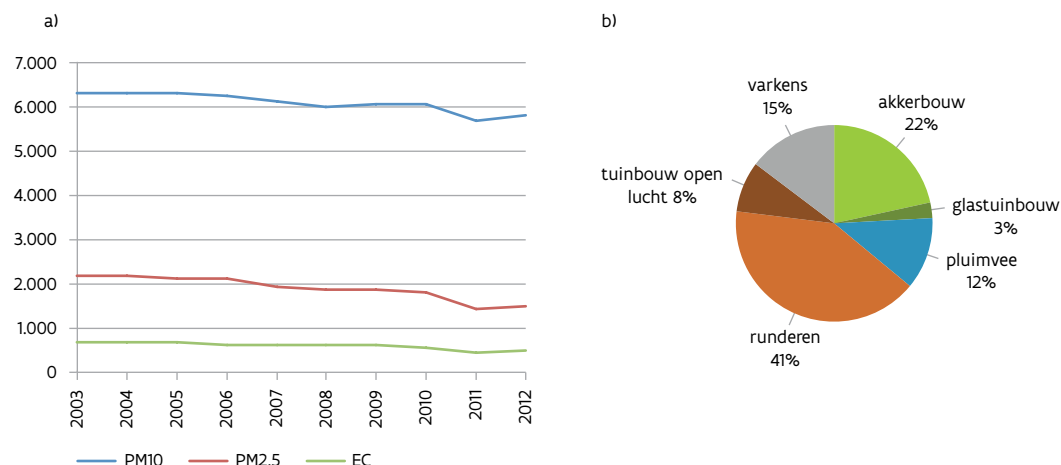
Het Vlaamse jaarlijkse emissieplafond van 45 miljoen kg NH_3 blijft behouden tot 2015 (MINA-plan 4, 2011-2015). Voor 2020 is een emissieplafond van 41,2 miljoen kg vastgelegd in het Göteborg-protocol (Verenigde Naties) voor stationaire bronnen, waarin de landbouw het leeuwenaandeel inneemt. In het kader van het Europees luchtbeleid lopen er onderhandelingen over nieuwe emissieplafonds voor 2020. Een verdere emissiedaling is nodig om kwetsbare natuur te beschermen tegen overmatige stikstofdepositie. Dit is ook nodig om de Vlaamse instandhoudingsdoelstellingen te realiseren. De realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen zal inspanningen vragen van de landbouwsector. Door onder meer de problematiek van de stikstofdepositie worden bijkomende voorwaarden opgelegd bij de hernieuwing of uitbreiding van de vergunningen van landbouwbedrijven nabij bepaalde gebieden. De problematiek van de stikstofdepositie zal aangepakt worden door middel van een programmatische aanpak stikstof (PAS) (zie 'hoofdstuk Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen').

Het programma voor plattelandsontwikkeling (PDPO II) heeft sterk ingezet op de vermindering van verzurende emissies. Voor de bouw van ammoniakemissiearme stallen bedraagt de overheidssubsidie via het VLIF 98,70 miljoen euro in de periode 2007-2013. Daarnaast heeft het VLIF in die periode 0,95 miljoen euro besteed aan emissiearme spreiding, luchtwassers bij nieuwe ammoniakemissiearme stallen en mestinjectie. Om de NO_x -emissies binnen de landbouwsector te reduceren, wordt via het VLIF steun verleend voor de aankoop van nieuwe machines. Zo wordt een reductie van de emissies van landbouwvoertuigen nagestreefd. Anderzijds is er ook steun aan de glastuinbouwsector voor energiebesparende technologieën. Ook in PDPO III zal via VLIF investeringssteun gaan naar de vermindering van verzurende emissies door de landbouw.

2.7 Fijn stof

Fijn stof is een mengsel van deeltjes van uiteenlopende samenstelling en afmetingen in de lucht. PM_{10} en $\text{PM}_{2,5}$ zijn de fracties van de deeltjes met een aerodynamische diameter kleiner dan respectievelijk 10 en $2,5 \mu\text{m}$. De fractie elementair koolstof (EC) is een deel van de $\text{PM}_{2,5}$ -fractie. Elementaire koolstofdeeltjes zijn restproducten van onvolledige verbrandingsreacties van koolstofhoudende brandstoffen. Deze fracties worden gezien als een van de belangrijkste luchtverontreinigende stoffen met nadelige gezondheidseffecten. De indicator in figuur 11 toont de emissie van primair fijn stof. Dat is het stof dat tijdens landbouwactiviteiten ontstaat. Fijn stof gevormd uit ammoniak is ingedeeld als secundair fijn stof. Dat is niet meegenomen in deze indicator.

Figuur 11. Emissie van zwevend stof in de landbouw, a) ton, 2003-2012*, b) PM10 per landbouwactiviteit, %, 2012*

*voorlopige cijfers

Bron: Milieuraapport (2014)

Zeer fijn stof (PM_{2,5}) wordt in de landbouw vooral geproduceerd bij de verbranding van diesel en stookolie (75%). In 2012 produceerde de landbouw 1.515 ton van de fractie PM_{2,5}. Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse PM_{2,5}-emissie bedraagt in 2012 8%. De landbouwuitstoot is sinds 2003 gedaald met 30%. Deze daling hangt samen met de afname van de veestapel (t.e.m. 2008) en met de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw. De glastuinbouw heeft een aandeel in de PM_{2,5}-emissie van 9% ten opzichte van de landbouw. De rundveeteelt heeft een aandeel van 42%.

De landbouw is met 5.790 ton stof van de fractie PM₁₀ de belangrijkste bron van PM₁₀-emissie in Vlaanderen in 2012. In 2012 is het aandeel landbouw goed voor 22% van de totale Vlaamse PM₁₀-emissie. De voornaamste stofproducenten in de landbouw zijn de rundveehouderij (41%) en de akkerbouw (22%). De emissie van PM₁₀ uit de landbouw bestaat voor 48% uit stof dat opwaait bij de bewerking van de landbouwgronden. Deze bron van emissie is vermoedelijk minder belangrijk vanuit het oogpunt van de gezondheid. Ten opzichte van 2003 is de uitstoot van PM₁₀ uit de landbouw met 8% gedaald. De daling bij PM₁₀ is geringer dan bij PM_{2,5} omdat stofemissie uit bodembewerking toeneemt.

De landbouw produceerde in 2012 476 ton stof in de vorm van elementair koolstof. In 2012 heeft de sector een aandeel van 13% in de totale Vlaamse emissie van elementair koolstof. Dit stof komt vooral vrij door tractoractiviteiten (90%), bij de onvolledige verbranding van brandstoffen en een beperkte hoeveelheid bij de verwarming van serres (7%).

Daarnaast nemen de teelten ook fijn stof op. Voor weiland zou de afvang van fijn stof (PM₁₀) 18 tot 36 kg/ha bedragen en voor akkerland 6,4 tot 12 kg/ha. (Van Gossum et al., 2014).

Binnen het PDPO II kunnen via het VLIF subsidies aangevraagd worden voor specifieke geur- en stofbestrijdende maatregelen. Andere goede reductiemaatregelen van stof waar de Vlaamse overheid op inzet, zijn de bestaande erosiebestrijdingsmaatregelen op akkers (in het kader van het PDPO en de randvoorwaarden) en het behoud van blijvend grasland (in het kader van de randvoorwaarden). Ook binnen PDPO III zullen landbouwers steun kunnen krijgen voor investeringen in geur- en stofbestrijding en zullen agro-milieumaatregelen in het kader van erosiebestrijding kunnen worden opgenomen.

2.8 Bodem

Bodemkwaliteit staat momenteel sterk in de belangstelling. Landbouwgronden dienen niet alleen als basis en voedingsbodem voor gewassen. De kwaliteit van de bodem gaat ook over de veerkracht na extreme weersomstandigheden, een efficiënte omgang met nutriënten en het vastleggen van CO₂ (Bodemacademie, 2014).

Zowel door cultuurtechniek als door natuurlijke evolutie kunnen er verstoringen optreden in de bodem. Bodemaantasting heeft betrekking op het verlies aan bodemkwaliteit als gevolg van onder meer bodemerosie, verlies van organisch materiaal, verdichting, verzilting, verzuring, verdroging, wijzigingen in het microreliëf, profielafbraak, grondverschuiving, verminderde diversiteit van bodemfauna en -flora en bodemafdichting.

Aangezien organische stof een essentiële rol speelt in zowel bodemvruchtbaarheid als in productiviteit behandelen we dit thema hieronder. Verder gaan we dieper in op een belangrijk bodemdegradatieproces in Vlaanderen: erosie.

2.8.1 Bodemorganische stof

Het uitgangsmateriaal van organische stof in de bodem is vers organisch materiaal zoals oogst- en plantenresten, compost, mest, enz. Dit organische materiaal wordt in de bodem door micro-organismen afgebroken. Wanneer dit verse organische materiaal door de afbraak onherkenbaar is geworden, spreken we van organische stof in de bodem. Organische stof is een complex mengsel van koolstofhoudende verbindingen en bestaat voor ± 58% uit organische koolstof. Koolstof vormt de chemische hoeksteen van alle leven op aarde. In de bodem wordt een grote hoeveelheid koolstof opgeslagen in organische stof. In de lucht komt koolstof voornamelijk voor als CO₂ en een weinig methaangas. De snelheid van uitwisseling van CO₂ tussen de bodem en de lucht hangt af van de stabiliteit van de bodemorganische koolstof (Meersmans et al., 2009a). De hoeveelheid koolstof opgeslagen in bodems is het dubbele van de hoeveelheid koolstof in de atmosfeer. Kleine wijzigingen in de koolstofhuishouding van bodems hebben dan ook een duidelijke invloed op de CO₂-concentraties in de atmosfeer (LNE, 2014).

Voorraden van bodemorganische stof zijn dynamisch. Veranderingen in landgebruik, het beheer en het klimaat hebben een grote impact. Het organische stofgehalte in de bodem is dé sleutelindicator voor bodemvruchtbaarheid en productiviteit. Organische stof heeft immers een grote invloed op de chemische, biologische en fysische eigenschappen van bodems (Mulier et al., 2006). Organische stof is een leverancier van allerlei nutriënten. Daarnaast heeft organische stof een positieve invloed op bodemstructuur en bijgevolg ook op het infiltratievermogen van water en de gevoeligheid van bodems voor erosie en bodemverdichting.

Gezien het belang van bodemorganische koolstof als een reservoir in de globale koolstofcyclus en een indicator voor de bodemkwaliteit, is het noodzakelijk om deze dynamische bodemeigenschap te monitoren. Meersmans et al. (2008) bestudeerden de ruimtelijke verdeling van de voorraad bodemorganische koolstof in relatie tot de bodemtextuur, de bodemvochtigheid (drainageklasse) en het landgebruik. De resultaten tonen dat de laagste hoeveelheden bodemorganische koolstof (kg/m²) onder akkerland voorkomen en de hoogste onder grasland. Wat betreft de bodemeigenschappen, werd er een verband gevonden tussen de voorraad organische koolstof en de watertafeldiepte. Zandige leembodems stockeren de kleinste hoeveelheden bodemorganische koolstof en de kleibodems de hoogste. In een volgende studie gebruikten Meersmans et al. (2011) een modelmatige benadering om de evolutie van organische koolstof in landbouwgrond te analyseren voor de periode 1960-2006. Uit de resultaten blijkt dat er onder akkerland een daling merkbaar is in bodemorganische koolstof voor alle bodemtypes behalve voor de kleigronden in West-Vlaanderen. Tegenwoordig hebben de akkerlanden in de leemstreek bodemorganische koolstofgehaltes van ongeveer 10 g C/kg, wat erop duidt dat die bodems een slechtere bodemstructuur riskeren.

De verminderde toediening van stalmest sinds midden jaren 90 (LNE, 2014), de toegenomen ploegdiepte en de verandering in gewasrotatie liggen aan de basis van de daling van het koolstofgehalte nabij de oppervlakte (Meersmans, 2009b). Onder droge klimatologische omstandigheden zijn bodemorganische koolstofniveaus constant gebleven in de meeste goed gedraineerde gronden en gedaald in bijna alle matig gedraineerde graslandbodems in Vlaanderen. Een algemene sterke daling in bodemorganische koolstof van de bouwvoor in (initieel) slecht gedraineerde bodems wordt waarschijnlijk veroorzaakt door artificiële drainage.

Binnen het gemeenschappelijk landbouwbeleid worden aan landbouwers randvoorwaarden opgelegd. Binnen de randvoorwaarden zijn er verschillende minimumeisen om landbouwgronden in goede landbouw- en milieuconditie te houden, die inspelen op het organisch koolstofgehalte. Het zijn op de eerste plaats de maatregelen voor het op peil houden van het gehalte aan organische stof in de bodem en het behoud van de bodemstructuur. Daarnaast is er ook de verplichting tot het behoud van het areaal blijvend grasland en de verplichting om erosiebestrijdende maatregelen te nemen op percelen met hoge en zeer hoge erosiegevoeligheid. Erosie leidt niet tot koolstofverlies, maar wel tot een verplaatsing van koolstof van bodem naar water. Voor de inzaai van groenbedekkers bestond al steun sinds 1999 als agromilieumaatregel onder het eerste programma voor plattelandsontwikkeling (PDPO I, 2000-2006) en zijn voorloper. In de periode 2012-2014 is er steun voor groenbedekkers onder de GMO groenten en fruit en als flankerende maatregel voor MAP IV (zie hoofdstuk 'Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen'). Daarnaast is het onder MAP IV in sommige gevallen een verplichting om een groenbedekker in te zaaien, maar zonder steun, bv. bij derogatie. Overige gunstige maatregelen in het kader van het PDPO zijn biologische teelt, de vermindering van de bodembewerking en de teelt van bepaalde meerjarige gewassen. Vanaf 1 januari 2015 wordt vergroening van toepassing binnen de directe inkomenssteun (zie hoofdstuk 'Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen'). Het verplicht aanleggen van ecologisch aandachtsgebied valt hieronder. De inzaai van een mengsel van groenbedekkers is een mogelijkheid om aan deze verplichting te voldoen.

Daarnaast werd het Vlaams-Nederlands project DEMETER opgestart in 2012. De uitdaging van DEMETER, wat staat voor 'duurzaam en geïntegreerd bodembeheer om milieueffecten te reduceren', is enerzijds de hoeveelheid organische stof in de bodem op peil te houden en anderzijds de concentraties nitraat en fosfaat in het oppervlakte- en grondwater te verlagen. Drie instellingen, met name de Vlaamse Landmaatschappij (VLM), de Universiteit Gent (UGent) en het Nederlandse Nutriënten Management Instituut (NMI), combineren hun ervaring in begeleiding en advisering van landbouwers met wetenschappelijk en praktisch onderzoek naar bodem- en nutriëntenmanagement en de impact op het milieu.

2.8.2 Erosie

2.8.2.1 Potentiële bodemerrosie

Bodemerrosie is een proces waarbij bodemdeeltjes losgemaakt en verplaatst worden door water, wind of bodembewerking. Bodemerrosie vermindert de bodemvruchtbaarheid en de opbrengsten op lange termijn, draagt bij tot het ontstaan van modderstromen en overmatige ruimings- en baggerspecie.

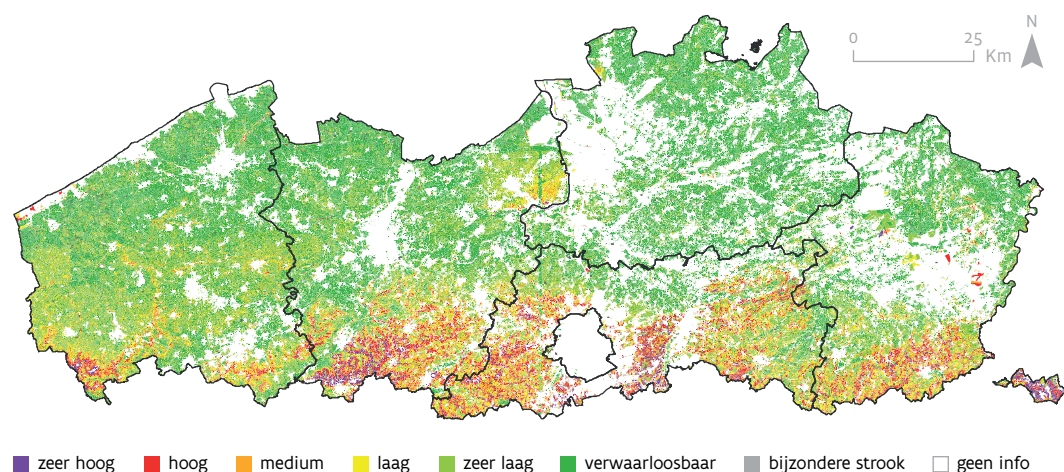
In figuur 12 is de potentiële erosiegevoeligheid van de landbouwpercelen weergegeven. De potentiële erosie houdt geen rekening met het huidige landgebruik (grasland of akkerland) en is de som van de gemodelleerde bewerkingserosie en watererosie. Ongeveer 540.144 ha heeft een zeer lage of verwaarloosbare potentiële erosiegevoeligheid (groen), 108.298 ha heeft een lage tot medium potentiële erosiegevoeligheid (geel-oranje), 40.459 ha heeft een hoge erosiegevoeligheid (rood) en 9.758 ha heeft een zeer hoge erosiegevoeligheid (paars).

Tot en met 2013 was een landbouwer die rechtstreekse inkomenssteun ontvangt of deelneemt aan agromilieumaatregelen in het kader van de randvoorwaarden enkel verplicht erosiebestrijdingsmaatregelen toe te passen op percelen met een zeer hoge erosiegevoeligheid. Vanaf 2014 worden de verplichte maatregelen tegen erosie in de randvoorwaarden uitgebreid van de percelen met een zeer hoge erosiegevoeligheid naar percelen met een hoge erosiegevoeligheid. De verplichtingen worden tot 2018 geleidelijk ingevoerd. Het zijn voornamelijk brongerichte maatregelen die ertoe moeten bijdragen dat de kwaliteit van de bouwlaag behouden blijft. De maatregelen betreffen bodembedekking en erosiebestrijdende technieken. Nieuw is ook dat er rekening wordt gehouden met het koolstofgehalte in de bodem: een hoog koolstofgehalte heeft een gunstig effect op de weerstand van de bodem tegen erosie. Landbouwers kunnen vanaf 2014 een aanvraag indienen om de erosiegevoeligheid van het betrokken perceel met één categorie te laten dalen als het koolstofgehalte minstens 1,7% bedraagt en de zuurtegraad (pH) in een optimale zone ligt.

Het PDPO II voorziet via de agromilieumaatregelen in vergoedingen voor erosiebestrijdingsmaatregelen, namelijk 1) brongerichte maatregelen: niet-kerende bodembewerking en directe inzaai en 2) effectgerichte maatregelen: aarden dam en erosiepoel, grasgangen, grasbufferstroken. In 2013 bedroeg het areaal erosiebestrijdingsmaatregelen 5.051 ha. Er kunnen ook subsidies gevraagd worden aan het VLIF voor de aankoop van machines voor directe inzaai en erosieploegen. In de periode 2007-2013 bedraagt de overheidssubsidie door het VLIF 0,22 miljoen euro. Ook PDPO III zet in op erosiebestrijding, zowel via VLIF-investeringssteun als via agromilieuklimaatmaatregelen.

Daarnaast richt het Vlaams erosiebeleid zich op de lokale besturen. Gemeenten worden sinds 2002 financieel begeleid voor de opmaak van gemeentelijke erosiebestrijdingsplannen of voor de uitvoering van kleinschalige erosiebestrijdingswerken (LNE, 2014). Daarnaast kan een gemeente sinds 2011 ook een subsidie ontvangen voor de begeleiding door een erosiecoördinator. Verder richt het beleid zich ook op verhoging van kennis en bewustwording van de problematiek van bodemkwaliteit en er wordt ingezet op het verhogen van het draagvlak voor erosiebestrijding.

Figuur 12. Potentiële erosiegevoeligheid van Vlaamse landbouwbodems, 2014

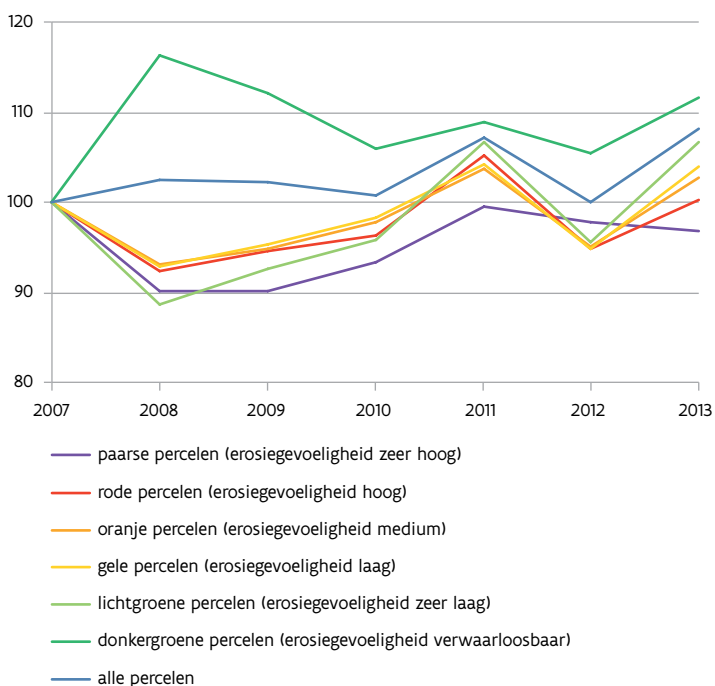
Bron: Departement LNE - ALBON, NGI-AGIV

2.8.2.2 Combinatie van de potentiële bodemerosie met de gewaserosiegevoeligheid

Naast de potentiële erosiegevoeligheid van de bodem is de teelt ook van groot belang. Een combinatie van de potentiële bodemerosie met de gewaserosiegevoeligheid geeft aan hoe de geteelde gewassen het erosierisico in Vlaanderen beïnvloeden. Een erosiegevoelig gewas op een perceel met een lage bodemerosiegevoeligheid zal zeer weinig invloed hebben op de effectieve erosie. Een erosiegevoelig gewas op een perceel met zeer hoge bodemerosiegevoeligheid moet echter vermeden worden.

Figuur 13 toont de relatieve evolutie van de oppervlakte cultuurgrond van de erosiegevoelige gewassen voor de periode 2007-2013 voor percelen uit verschillende bodemerosiegevoeligheidsklassen. Over alle percelen heen blijft de oppervlakte erosiegevoelige gewassen ongeveer op hetzelfde niveau behalve voor de jaren 2011 en 2013, waarin een lichte stijging genoteerd werd. Voornamelijk de oppervlakte percelen met zeer lage of verwaarloosbare bodemerosiegevoeligheid is toegenomen vanaf 2007. Maar omdat die percelen niet gevoelig zijn voor erosie leidt die stijging niet tot een toename van erosie. De oppervlakte erosiegevoelige gewassen op paarse percelen met de hoogste bodemerosiegevoeligheid is gedaald of gelijk gebleven ten opzichte van 2007.

Figuur 13. Relatieve evolutie van de totale oppervlakte cultuurgrond van erosiegevoelige gewassen (C-factor > 0,25*) voor percelen uit verschillende bodemerosiegevoeligheidsklassen, % t.o.v. 2007, 2007–2013

*gewassen met C-factor > 0,25; andere gewassen dan houtkanten, houtwallen, permanent grasland, fruitbomen met groene en zwarte stroken, meerjarige (groen)bedekking, braak, tijdelijk gras, eenjarige groenbedekkers, bebossing, kleinfruit en wintergranen

Bron: ALBON

De gemiddelde gewaserosiegevoeligheid over de periode 2007-2013 is ongeveer constant gebleven (ALBON, persoonlijke communicatie, 2014). Meer erosiegevoelige gewassen worden voornamelijk op percelen met lagere bodmerosiegevoeligheid geteeld. Op percelen met hogere bodmerosiegevoeligheid worden minder erosiegevoelige gewassen geteeld. Op percelen met zeer hoge bodmerosiegevoeligheid wordt vaak permanente bedekking (bv. grasland) toegepast. Het aandeel erosiegevoelige gewassen neemt duidelijk af naarmate de bodmerosiegevoeligheid stijgt. Dat kan verklaard worden doordat landbouwers zelf geen onnodige erosierisico's willen nemen en bij hun gewaskeuze rekening houden met de erosiegevoeligheid van hun gronden. Ook werden, zoals hierboven vermeld, tot en met 2013 in het kader van de randvoorwaarden maatregelen opgelegd op percelen met zeer hoge bodmerosiegevoeligheid.

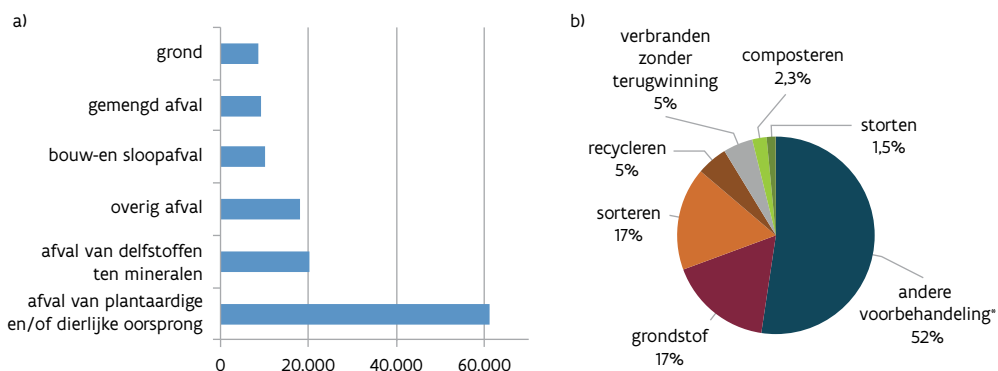
2.8.2.3 Bodembedekkingsaanbod

Het bodembedekkingsaanbod wordt gedefinieerd als het verschil tussen het theoretisch bodemverlies bij volledige bedekking door teelten met medium erosiegevoeligheid en het actuele bodemverlies. Voor bodmerosiegevoelige gebieden met een bodembedekking met een (zeer) lage gewaserosiegevoeligheid in Vlaanderen (16,4% van Vlaanderen) verkrijgt je zo een erosiereductie van 1,7 miljoen ton per jaar op 223.400 ha. Hiervan is 76.500 ha in landbouwgebruik. Daarentegen is er een bijkomende erosie van nagenoeg 400.000 ton per jaar door de teelt van meer erosiegevoelige gewassen. Deze bijkomende erosie is afkomstig van 71.900 ha (5,3% van Vlaanderen). Nagenoeg 70.000 ha daarvan is landbouw. Zowel de vermeden als de bijkomende erosie zijn schattingen omdat er geen rekening is gehouden met bodembeheer (Van Der Biest et al., 2014).

2.9 Afval

Bij de landbouwproductie ontstaan, zoals bij de meeste productie- en consumptieprocessen, reststoffen die niet langer nuttig zijn op het bedrijf. Afval is volgens de Europese en Vlaamse wetgeving elke stof of elk voorwerp waarvan de houder zich ontdoet, voornemens is zich te ontdoen of zich moet ontdoen. Het afval- en materialenbeleid wordt geregeld door het materialendecreet en het VLAREMA, het Vlaams reglement betreffende het duurzaam beheer van materiaalkringlopen en afvalstoffen. Het VLAREMA bevat gedetailleerde voorschriften over het vervoeren en verhandelen van afvalstoffen, het rapporteren over afvalstoffen en materialen, het gebruik van nieuwe grondstoffen, de selectieve inzameling (sortering en ophaling) bij bedrijven en de uitgebreide producentenverantwoordelijkheid.

Figuur 14. Bedrijfsafval in de Vlaamse landbouw, incl. nieuwe grondstoffen, 2012, a) per afvalstroom, ton b) per verwerkingwijze, %

*onder 'andere voorbehandeling' vallen alle verwerkingwijzen waarbij het afval in aard en samenstelling gewijzigd wordt, maar waarbij het eindproduct nog steeds een afvalstof is. Hieronder vallen onder andere biologische voorbehandeling, fysische of fysisch-chemische voorbehandeling en gecombineerde voorbehandeling.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van OVAM, 2014

De productie van bedrijfsafvalstoffen en nieuwe grondstoffen in Vlaanderen wordt geschat op basis van een statistisch onderbouwde steekproef van bedrijven die hun jaarlijkse afvalstoffen en nieuwe grondstoffenproductie melden via het integraal milieujaarverslag (IMJV). Specifiek voor 2012 is de invoering van de melding van nieuwe grondstoffen via het IMJV. Vanaf 2012 is immers de nieuwe grondstoffenregeling van kracht geworden waarbij bepaalde materialen als ze aan welbepaalde voorwaarden voldoen hun afvalstatus verliezen bij hun productie.

Aangezien de steekproef is geoptimaliseerd om de totale afvalstoffen en materialenproductie in Vlaanderen te schatten, kunnen gedetailleerdere statistieken minder betrouwbaar geschat worden. De hier gepresenteerde data in figuur 14 zijn bijgevolg benaderend. Daarnaast dient opgemerkt te worden dat het moeilijk is om over de evolutie van de hoeveelheid afvalstoffen en materialen uitspraken te doen vanwege de nieuwe grondstoffenregeling in VLAREMA en de invoering van een aparte grondstoffenmelding voor de nieuwe grondstoffen die tot gevolg heeft dat deze materialen vollediger worden gemeld dan vroeger (OVAM, 2014).

De Vlaamse landbouw is in 2012 verantwoordelijk voor 127.626 ton bedrijfsafval, incl. nieuwe grondstoffen. Dat is 1% van het totale primaire bedrijfsafval, incl. nieuwe grondstoffen, in Vlaanderen. Het valt op dat een zeer klein aantal afvaltypes het grootste deel van de totale massa aan afvalstoffen uitmaakt (figuur 14). De fractie afval, incl. nieuwe grondstoffen, van plantaardige en/of dierlijke oorsprong vormt het grootste deel van het bedrijfsafval, incl. nieuwe grondstoffen, uit de landbouw (48%) en wordt gevolgd door de fractie afval, incl. nieuwe grondstoffen, van delfstoffen en mineralen (16%) en de fractie bouw- en sloopafval (8%), incl. nieuwe grondstoffen. Het gemengde afval en het grondaafval, incl. nieuwe grondstoffen, hebben elk een aandeel van 7%.

In 2012 werd 24% van de totale hoeveelheid bedrijfsafvalstoffen en nieuwe grondstoffen van de landbouw rechtstreeks afgevoerd voor verschillende vormen van materiaalrecyclage (recyclage, composteren, direct gebruik als nieuwe grondstof, hergebruik). Ongeveer 69% van het bedrijfsafval, incl. nieuwe grondstoffen, uit de landbouw ondergaat een voorbehandeling (sorteren, andere voorbehandeling) op weg naar de eindverwerking. De hoeveelheid primair bedrijfsafval, incl. nieuwe grondstoffen, die zonder voorafgaande sortering of verwerkingsstap naar een stortplaats gaat, bedraagt 2%. Ten slotte wordt er ongeveer 5% van het afval, incl. nieuwe grondstoffen, zonder voorafgaande behandeling verbrand. Bedrijven geven meer afval aan dat verbrand wordt zonder, dan met energierugwinning.

De verpakkingen van gewasbeschermingsmiddelen worden selectief ingezameld door Phytifar-Recover vzw. Sinds 2002 wordt in België jaarlijks meer dan 88% van de op de markt gebrachte fytoverpakkingen gerecupereerd (Phytifar-Recover, persoonlijke communicatie, 2014). In 2013 is 88% van de ingezamelde verpakking afkomstig van landbouwers. De ingezamelde fractie niet-gespoelde verpakking, die beschouwd wordt als gevaarlijk afval, blijft in 2013 stabiel ten opzichte van 2012. Het spoelwater van de spoelbare bussen wordt aan lagere concentratie en spuitvolume verspoot over het behandelde gewas of verwerkt via een bioremediëringssysteem. Daarnaast haalt Phytifar-Recover vzw tweejaarlijks niet bruikbare gewasbeschermingsmiddelen (NBGM) op. Dat zijn producten waarvan de erkenning werd ingetrokken of die door de landbouwer of groenvoorziener niet meer gebruikt worden. In 2013 werd ruim 30% minder tonnage NMGB ingezameld dan in 2011, wat erop zou kunnen duiden dat de historische stock verder gedaald is.

Op nogal wat landbouwbedrijven worden oude autobanden gebruikt om de kuilfolie op voederkuilen te verankeren. Vaak hadden landbouwers echter overtollige of beschadigde silobanden waar ze geen blijf mee wisten. Door het prijskaartje voor de opruiming en de vigerende wetgeving betreffende het vervoer van afval, stapelden deze banden zich immers op en ontsierden zij op verschillende plaatsen het landschap. Daarom werkten OVAM en Recytyre in samenspraak met de Boerenbond en ABS een plan uit om het probleem van de silobanden bij landbouwers aan te pakken in het Vlaams Gewest. Sinds november 2012 kunnen Vlaamse landbouwers die hun activiteiten stopgezet of afgebouwd hebben een beroep doen op een financiële tegemoetkoming van Recytyre en de OVAM voor de verwijdering van autobanden die gediend hebben om het plastic folie over hun veevoeder op zijn plaats te houden. Vanaf eind 2013 geldt dit ook voor nog actieve landbouwers die overtollige silobanden bezitten, bv. omdat zij van bevestigingssysteem veranderen. Eind 2013 stond de teller op +/- 150.000 silobanden die ingezameld werden door de hiertoe gerechtigde ophalers. Het project loopt nog tot eind 2015 (www.recytyre.be).

2.10 Geluidshinder, lichthinder en geurhinder

Hinder door geluid, geur of licht is een onaangenaam zintuiglijk gevoel met zowel een objectief als een subjectief karakter. Kenmerkend is dat het lokaal en direct merkbaar is. Ernstige hinder kan leiden tot een aantasting van de geestelijke en lichamelijke levenskwaliteit. Om een zicht te krijgen op de beleving van milieuhinder in Vlaanderen wordt sinds 2000 een periodieke bevraging georganiseerd bij de bevolking.

Uit de enquête blijkt dat het aandeel van de respondenten die ernstig tot extreem gehinderd worden door lawaai uit de landbouw beperkt is tot ongeveer 1%. Bronnen van lawaaihinder uit de landbouw zijn landbouwwerktuigen, vee en ventilatoren van stallen (LNE, 2013).

Lichthinder noemt men ook wel de overlast die mens en dier ondervinden van kunstlicht. De bron van lichthinder door de landbouw is vooral assimilatiebelichting in de glastuinbouw. Dat wordt gebruikt om bepaalde sierplanten- en groentesoorten sneller te laten groeien. Momenteel wordt in Vlaanderen assimilatieverlichting vooral gebruikt bij de teelt van rozen. Voor deze belichting worden lampen met een groot vermogen gebruikt. Het licht dat verloren gaat via de zijwanden en de bovenkant van de serres is een belangrijke oorzaak van storend licht en veroorzaakt mee hemelgloed. Het aanbrengen van schermen kan hiervoor een oplossing bieden (Wustenberghs et al., 2007). Uit de bevraging naar lichthinder blijkt dat slechts 0,1% van de Vlaamse bevolking ernstig tot extreem gehinderd is door overmatig licht uit de landbouw (LNE, 2013).

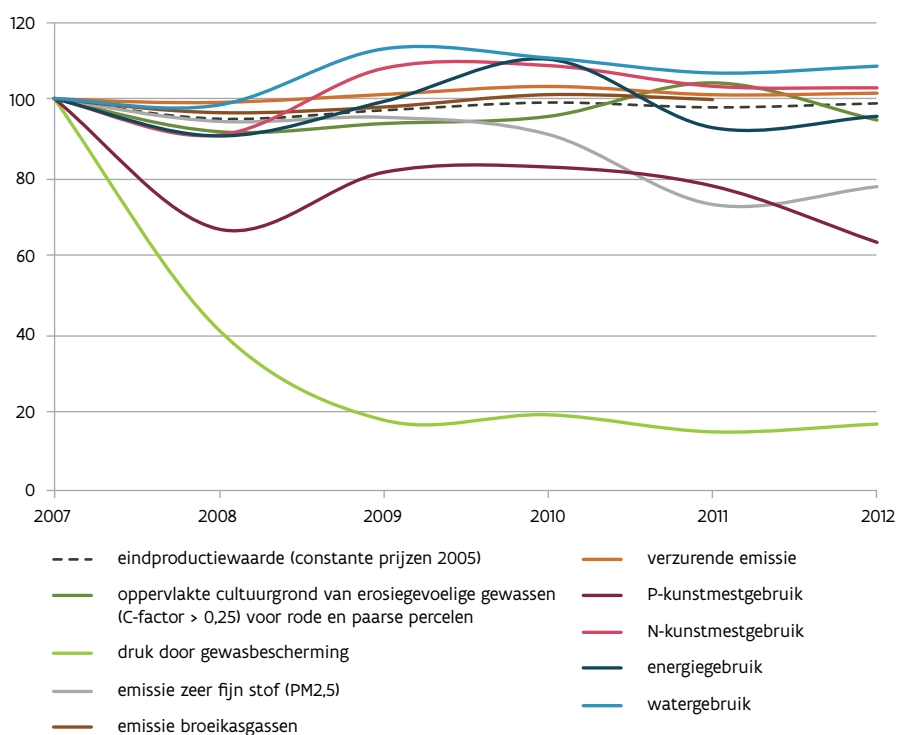
Geur is het resultaat van de waarneming van een complex mengsel van verbindingen. Het is een vorm van milieudruk die zeker met de landbouw geassocieerd wordt. De vorming van geur wordt door heel veel factoren beïnvloed zoals de stalinrichting, stalklimaat, mestsamenstelling, diersoort, voederopname en mestgedrag. Omdat er inzake geur- en andere emissies in de veehouderij nog tal van kennislacunes zijn, werden er de laatste jaren immers heel wat initiatieven opgestart. Zo voert het ILVO referentietaken uit voor het departement LNE. Sinds 2012 beschikt het ILVO over een gespecialiseerd geurlaboratorium met olfactometrie dat uitsluitend is gericht op de Vlaamse veehouderij. Uit de enquête naar geurhinder blijkt dat de respondenten die ernstig of extreem gehinderd worden door geur de categorie landbouw als derde belangrijkste hindercategorie (1,8%) aanstipten in 2013. In vergelijking met de vorige metingen is het aandeel van de categorie landbouw stabiel gebleven. Het uitspreiden van mest en veestallen zijn de voornaamste geurbronnen binnen de categorie landbouw. De geurhinder door deze activiteiten vinden we verspreid over Vlaanderen terug. Technieken voor het beperken van stof, emissiearme bemestingstechnieken en de toepassing van emissiearme stalsystemen (in de put of met biowasser) zorgen voor een verminderde geuremissie. Het PDPO II verleent hiervoor subsidies en ook PDPO III zal inzetten op geurbestrijding.

2.11 Eco-efficiëntie

Om een beeld te krijgen van de eco-efficiëntie van de landbouw worden drukindicatoren tegenover een economische indicator geplaatst. Figuur 15 geeft belangrijke parameters weer van de milieudruk die uitgeoefend wordt door de landbouw. Als drukindicatoren selecteerden we de gewaserosiegevoeligheid, het N- en P-kunstmestgebruik, het watergebruik, het energiegebruik, de druk door gewasbescherming, de emissie van fijn stof en van broeikasgassen en de potentieel verzurende emissie. Als economische indicator kozen we voor de eindproductiewaarde tegen constante prijzen. De eindproductiewaarde voor Vlaanderen raamden we op basis van de nationale gegevens. Daarbij werd verondersteld dat de prijsindex per product(groep) voor België en Vlaanderen dezelfde is.

In de periode 2007-2012 blijft de eindproductiewaarde min of meer stabiel. De milieudrukindicatoren evolueren onderling verschillend ten opzichte van de eindproductiewaarde in die periode. Enkel voor de emissie van zeer fijn stof, het P-kunstmestgebruik en de druk door gewasbeschermingsmiddelen stellen we vast dat er een ontkoppeling plaats heeft tussen de activiteit en de milieudruk en dat er dus sprake is van een verbeterde eco-efficiëntie. Drijvende kracht achter de sterke daling van het P-kunstmestgebruik is het gevoerde mestbeleid. Daarnaast spelen ook de stijgende prijzen van P-kunstmest een rol. De gunstige evolutie van de druk door gewasbeschermingsmiddelen kan verklaard worden door enerzijds de afname van het gebruik en anderzijds het uit de handel nemen van de meest toxische producten. De daling van de emissie van zeer fijn stof hangt samen met de omschakeling naar aardgas. Daarentegen zijn de toenemende veestapel vanaf 2008 en het toenemende aantal WKK's in eigen beheer in de glastuinbouw belangrijke factoren die ervoor zorgen dat inspanningen voor het milieu zich niet vertalen in een daling van het energiegebruik, de broeikasgasemissie en de potentieel verzurende emissie. Daarnaast is de oppervlakte erosiegevoelige gewassen op rode en paarse percelen, d.w.z. percelen met een hoge respectievelijk zeer hoge bodemerosiegevoeligheid, gedaald of gelijk gebleven ten opzichte van 2007. Tot slot ligt het watergebruik hoger in de periode 2009-2012 ten opzichte van het jaar 2007, waarin er veel neerslag was in februari, mei en juni.

Figuur 15. Eco-efficiëntie in de Vlaamse landbouw, index: 2007 = 100%, 2007*-2012

*omdat de indicator m.b.t. oppervlakte erosiegevoelige gewassen op rode en paarse percelen beschikbaar is vanaf 2007, wordt dit als het referentiejaar beschouwd

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van VMM, LNE, Eurostat

3 NATUUR

Als grootste grondgebruiker en –beheerder heeft de landbouwsector een grote invloed op de toestand van de natuur en biodiversiteit in Vlaanderen. De manier waarop de landbouwer produceert en zijn bedrijf runt, bepaalt in sterke mate de biodiversiteit op en rond de landbouwgronden (Peymen et al., 2009).

Om de biologische diversiteit in de Europese Unie te waarborgen werd een ecologisch netwerk van speciale beschermingszones “Natura 2000” opgericht. Het Natura 2000-netwerk omvat de speciale beschermingszones voor de uitvoering van de Europese habitatrichtlijn en de vogelrichtlijn. In Vlaanderen zijn 24 vogelrichtlijngebieden en 38 habitatrichtlijngebieden afgebakend. In het najaar van 2009 voegde de Europese Commissie het IJzer- en het Schelde-estuarium toe aan de lijst met de goedgekeurde gebieden voor de Atlantische regio. De netto-oppervlakte Natura 2000-netwerk bedraagt in totaal 166.187 ha of 12,3% van het Vlaams grondgebied (INBO, 2010). Hiervan wordt 66.730 ha of zo’n 40% aangegeven in de eenmalige perceelsregistratie. Op vraag van Europa worden momenteel instandhoudingsdoelstellingen (IHD) of kortweg natuurdoelen geformuleerd voor de Europees beschermde habitattypes en soorten in deze gebieden (zie hoofdstuk ‘Landbouwbeleidsontwikkelingen in Vlaanderen’). In een eerste fase werden gewestelijke natuurdoelen (G-IHD) opgemaakt en in de tweede fase worden specifieke natuurdoelen (S-IHD) per Natura 2000-gebied opgemaakt. Zodra de gebiedsspecifieke natuurdoelen definitief zijn vastgesteld, moeten de doelen ook gerealiseerd worden. De realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen zal van verschillende sectoren grote inspanningen vragen – niet het minst van de land- en tuinbouw.

In het PDPO werd een aantal agromilieumaatregelen uitgewerkt waarop landbouwers op vrijwillige basis kunnen intekenen. Er zijn enerzijds maatregelen die rechtstreeks ingrijpen op de biodiversiteit en anderzijds maatregelen die inspelen op het verbeteren van de milieucondities, maar onrechtstreeks ook de biodiversiteit ten goede komen. Het PDPO biedt beheerovereenkomsten aan voor perceelsrandenbeheer, het onderhoud, herstel en ontwikkeling van kleine landschapselementen, erosiebestrijding, verbetering van de waterkwaliteit, het botanische beheer van graslanden en akkers en beheerovereenkomsten voor de bescherming van bedreigde soorten. Deze laatste maatregel omvat overeenkomsten voor de bescherming van akkervogels, weidevogels en hamsters.

Het is echter van belang de ecologische impact van de agromilieumaatregelen te kennen. Daarom werd er de voorbije jaren naar verbanden gezocht tussen een biodiversiteitscomponent (broedvogels van landbouwlandschappen) en de inzet van agromilieumaatregelen in Vlaanderen. Er werd een indicatorenset ontwikkeld waarmee op niveau van Vlaanderen de impact van agromilieumaatregelen op de biodiversiteitscomponent 'landbouwwogels' opgevolgd kan worden. Die indicator maakt gebruik van de resultaten van het meetnet 'algemene broedvogels Vlaanderen' (ABV) en van teelt- en gebruiksinformatie over landbouwpercelen verzameld via de jaarlijkse verzamelaanvragen van landbouwers (VLM, persoonlijke communicatie, 2014).

Om een goed beeld te krijgen over de impact van het globale pakket aan PDPO II-maatregelen werden de maatregelen gegroepeerd in een beperkt aantal groepen (directe, indirecte, geen verwachte impact op algemene biodiversiteit). Algemeen kan gesteld worden dat geen enkele van de groepen van maatregelen in alle gebieden dezelfde resultaten opleveren. De variatie tussen de gebieden bleek zo groot dat de analyses voor elk gebied afzonderlijk uitgevoerd moesten worden. Door deze variatie is het moeilijk om algemene conclusies te trekken, maar er komen wel enkele zaken naar voren. Zo blijkt de totale oppervlakte van de percelen waarop de maatregelen uitgevoerd worden regelmatig een positief verband te hebben op de frequentie en/of de soortendiversiteit van de broedvogels. Voor akkervogels is het verband iets meer uitgesproken dan voor weidevogels. Indien verder ingezet wordt op dergelijke agromilieumaatregelen is het concentreren ervan, zodat ze op een voldoende grote oppervlakte voorkomen, de beste manier van werken. Het verder werken met en duidelijk aflijnen van kerngebieden is hiervoor van groot belang. Maatregelen met een verwacht direct of indirect effect bleken nagenoeg nergens een invloed te hebben op de vogelpopulatie, net zoals het voorkomen van grote grazers en drainage. Aangezien de maatregelen voor akkervogels nog maar sinds 2010 in werking zijn getreden (met elk jaar een groter aantal percelen), zou het kunnen dat hun invloed nog niet helemaal duidelijk is en dat deze pas binnen enkele jaren tot duidelijke resultaten zullen leiden. Enkele typische akkersoorten zoals geelgors en veldleeuwerik lijken alvast lokaal positief beïnvloed te worden door deze maatregelen. De maatregelen voor weidevogels zijn al langer actief, maar in de studie leiden ze tot minder positieve verbanden dan de akkervogelmaatregelen. Er zijn enkele soorten, zoals bijvoorbeeld grutto, graspieper en Kievit, die lokaal positief beïnvloed worden, maar evenzeer zijn er twee soorten - Kievit en gele kwikstaart - waar een negatief verband met de maatregelen vastgesteld wordt.

4 DIERGEZONDHEID EN DIERENWELZIJN

Dierenwelzijn en diergezondheid hangen nauw samen, waarbij een goede gezondheid (het afwezig zijn van ziekteverschijnselen en verwondingen) een randvoorwaarde is voor goed welzijn. Het zijn belangrijke aspecten in de veehouderij. Maar diergezondheid en dierenwelzijn zijn niet makkelijk meetbaar waardoor het aantal beschikbare indicatoren over de diercategorieën heen beperkt is.

De burger vindt meer en meer dat dieren een intrinsiek recht hebben op een waardig leven, ook in de intensieve veehouderij (ILVO, 2014). Maar dierenwelzijn is geen eenduidig begrip. De geloofwaardigheid van onderzoek naar dierenwelzijn kan afhangen van de mate waarin de maatschappij de wetenschappelijke vertaling van dierenwelzijnsonderzoek juist en volledig vindt. Daarom werd onderzocht welke aspecten van dierenwelzijn de Vlaamse landbouwer en burger belangrijk vinden. Beiden plaatsen een goede gezondheid boven het gedrag bij het bepalen van welzijn van landbouwdieren (VILT, 2011).

Aangezien antibacteriële middelen waardevolle instrumenten zijn bij het behoud van diergezondheid en dierenwelzijn behandelen we dit thema hieronder.

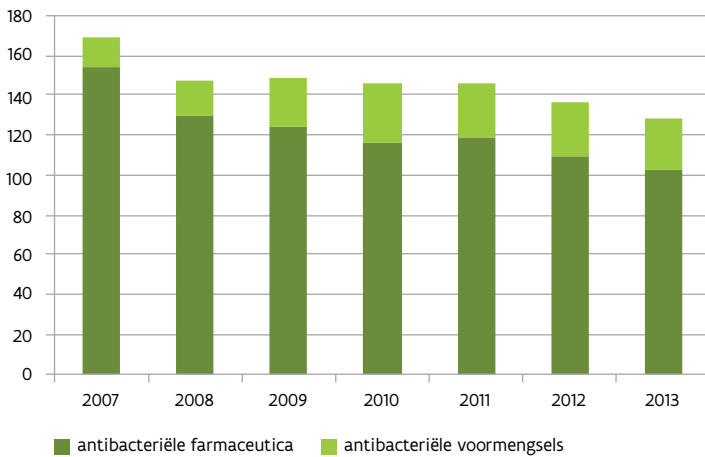
4.1 Gebruik antibacteriële middelen bij dieren

Antibacteriële middelen kunnen levens redden en dierenleed voorkomen. Maar foutief of preventief gebruik van antibacteriële middelen leidt onveranderlijk tot resistentievorming bij bacteriën, waardoor infecties bij zowel dier als mens moeilijker te behandelen zijn. Het veelvuldig gebruik van antibacteriële middelen en het verband met antibacteriële resistentie is vandaag de dag een wereldwijde bekommernis voor zowel de dieren- als volksgezondheid. Zoals in de humane geneeskunde, worden in België sinds 2007 ook de gebruikscijfers van antibacteriële middelen in de diergeneeskunde opgevolgd. De gegevens omvatten alle antibacteriële middelen die werden verkocht aan een apotheker of dierenarts in België (=antibacteriële farmaceutica) evenals de antibacteriële voormengsels die via gemedicineerd diervoeder worden toegediend. Het betreft dus data over het gebruik van antibacteriële middelen bij zowel landbouwhuisdieren als gezelschapsdieren (BelVetSAC, 2014).

De totale consumptie van antibacteriële middelen in de diergeneeskunde, uitgedrukt in ton actieve substantie, is tussen 2012 en 2013 met 6,6% gedaald (259.449,5 kg in 2013). Dat is het tweede jaar op rij dat een duidelijke daling genoteerd wordt. Deze substantiële daling is het gevolg van een daling van het gebruik van farmaceutica met 6,4% en een daling van het gebruik van antibacteriële voormengsels van 7,4%. In vergelijking met 2007 is er een daling van 25,6% in de totale consumptie. Een aanzienlijk deel van die daling werd gerealiseerd tussen 2007 en 2008. Tussen 2008 en 2011 valt een relatief status quo waar te nemen terwijl in 2012 en 2013 opnieuw een aanzienlijke daling plaatsvond.

Om het gebruik in verhouding tot het aantal aanwezige dieren te kunnen plaatsen, zetten we het gebruik van antibacteriële middelen in functie van de biomassa uit (figuur 16). De totale biomassa geproduceerd in 2013 in België is heel lichtjes gedaald t.o.v. 2012 (-0,3%) waardoor de daling in gebruik in absolute aantallen zich ook vertaalt in een daling uitgedrukt in mg per kg geproduceerde biomassa van 6,3%. In de afgelopen twee jaar werd een totale reductie van 12,7% gerealiseerd (in mg per kg geproduceerde biomassa) en dit verdeeld over de farmaceutica (13,3%) en de antibacteriële voormengsels (10,2%). Deze resultaten tonen een hoopvolle voortzetting van de dalende trend die in 2012 werd ingezet, maar moeten tegelijk een motivatie zijn om de inspanningen nog verder aan te wakkeren om een verdere duurzame daling te realiseren. Dit is van groot belang om het opduiken en de verspreiding van ernstige vormen van resistentie tegen te gaan. Wanneer de gerealiseerde dalingen worden vergeleken met de cijfers van de omliggende lidstaten met eenzelfde type veehouderij wordt duidelijk dat de inspanningen verder geïntensifieerd moeten worden (BelVetSAC, 2014).

Figuur 16. Totaal gebruik van antibacteriële middelen in de diergeneeskunde, mg actieve substantie per kg biomassa, België, 2007-2013

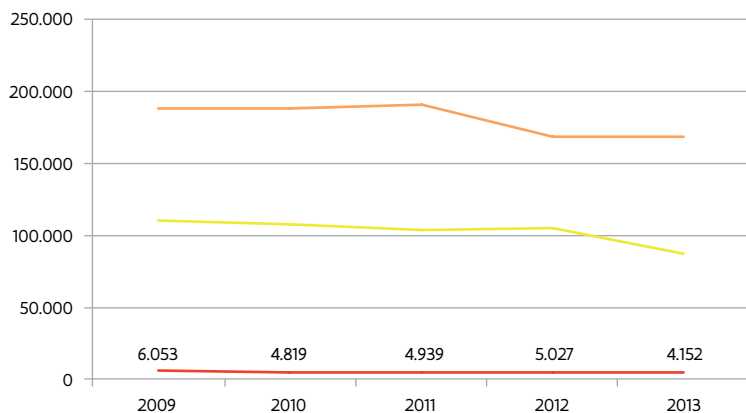

Bron: BelVetSAC (2014)

Wanneer meer in detail naar de verschillende types antibacteriële middelen die worden gebruikt gekeken wordt, merken we dat penicillines (31,1%), sulfonamiden + trimethoprim (28,7%) en tetracyclines (24,1%) de drie meest gebruikte antibacteriële klassen blijven. Dit jaar viel een substantiële reductie in het gebruik van sulfonamiden en een beperkte reductie in het penicilline- en tetracyclinegebruik op. In tegenstelling tot vorig jaar is ook het gebruik van de meest kritische belangrijke antibacteriële middelen van de humane gezondheidszorg zoals de derde en vierde generatie cefalosporines en de fluoroquinolonen voor het eerst ook aanzienlijk gezakt (-17,4%) (rode groep in figuur 17). Ook het gebruik van de macroliden is lichtjes gedaald met 3,8%.

In mei 2014 hebben de leden van AMCRA, het kenniscentrum voor antibioticagebruik en -resistentie bij dieren in België, een visie 2020 opgesteld. Het plan stelt reductiepercentages voorop tegen 2020: een halvering van het algemeen gebruik van antibacteriële middelen en een vermindering van 75% van de meest kritische belangrijke antibacteriële middelen tegen 2020. Voor gemedicineerde voeders streeft men naar een vermindering van 50% binnen drie jaar. Via een omvattend datacollectiesysteem zal het gebruik van antibacteriële middelen bij nutsdieren transparant gemaakt worden. Gelijktijdig met het invoeren van deze datacollectie zal de bedrijfsbegeleiding in de veehouderij verder uitgebouwd worden, met bijzondere aandacht voor ziektepreventie en bioveiligheid. Dat loopt samen met een breedschalige sensibilisatie van de betrokken actoren om hen blijvend te overtuigen van het belang van een rationele reductie van het gebruik van antibacteriële middelen (AMCRA, 2014).

Figuur 17. Gebruik van antibacteriële middelen in de diergeneeskunde, kg actieve substantie per antibacteriële kleurengroep, België, 2009-2013

gele groep: producten met laagste belang voor humane en diergeneeskunde in termen van resistentie selectie en transfer en daarom worden er geen bijkomende voorschriften bovenop de wettelijke voorgesteld. De gele groep bevat de meerderheid van de penicillines, de sulfonamiden, cefalosporines van de eerste generatie en de fenicolen.

oranje groep: de groep bevat producten met hoger belang voor humane en diergeneeskunde. Daarom mogen die producten enkel ingezet worden na goede diagnose om een gerichte behandeling mogelijk te maken. De oranje groep bevat de hoogste hoeveelheid verschillende moleculen met inbegrip alle beschikbare macroliden, polymyxinen, aminoglycosiden, tetracyclines en sommige penicillines.

rode groep: producten met hoogste belang voor humane en diergeneeskunde. Het gebruik van deze producten moet zo veel mogelijk vermeden worden in de diergeneeskunde. De groep bevat de derde en vierde generatie cefalosporines en de fluoroquinolonen.

Bron: BelVetSAC (2014)

Het PDPO II geeft steun aan demonstratieprojecten rond het verantwoord gebruik van antibacteriële middelen in de intensieve rundveehouderij en in de Vlaamse melkveehouderij.

BRONNEN

Aernouts K., Jespers K. & Dams Y. (2013) **Eindrapport Energiebalans Vlaanderen 2011 (uitgebreid)**, rapport 2013/TEM/R79/september 2013, <http://www.emis.vito.be/cijferreeksen>.

AMCRA (2014) <http://www.amcra.be/nl/nieuws/amcra-visie-2020>

BelVetsAC (2014) **National consumption report 2013**, Belgian Veterinary Surveillance of Antimicrobial Consumption, UGent, Gent <http://www.belvetsac.ugent.be>.

Bodemacademie (2014) <http://www.bodemacademie.nl>

Coppens J., Stas S., Dolmans E., Meers E., Vlaeminck S.E., Buysse J. & Overloop S. (2013) **Begroting van stikstof- en fosforstromen in Vlaanderen**, studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, MIRA/2013/09, UGent.

Fevry D. & Spanoghe P. (2013) **Aanpassingen van de indicator Druk op het waterleven door gewasbescherming**, studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, MIRA/2013/11, UGent.

ILVO (2013) <http://www.agreon.be/websites/1/uploads/file/Workshop%203%20-%20Reductie%20van%20methaanuitstoot%20bij%20melkvee.pdf>

ILVO (2014) <http://www.ilvo.vlaanderen.be/NL/Over-ILVO/ILVO2020/Kwaliteitsvolle-dierenhouderij>

INBO (2010) **Natuurindicatoren 2010**. Internationaal beleid: Oppervlakte Natura 2000 (versie van 18-02-2010), Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

Janssens B. & Cnockaert H. (2006). **Koppeling en analyse van de NH₃-veldemissiemeting uitgevoerd in Vlaanderen en Nederland**. Studie uitgevoerd in opdracht van de Afdeling Lucht, Hinder, Milieu en Gezondheid van het departement LNE, in samenwerking met VLM Afdeling Mestbank, 21 p.

Jespers K., Aernouts K. & Y. Dams (2014) **Eindrapport Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2012 DEEL I: hernieuwbare energie**, VITO, Mol.

Koninklijk Meteorologisch Instituut (KMI) (2014) www.meteo.be, Brussel.

Lenders S. & Jespers K. (2009) **Energieverbruik in de Vlaamse landbouwsector 1990–2007, nieuwe methode en resultaten**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Lenders S., D'hooghe J. & Tacquenier B. (2013) **Gebruik van energie, gewasbescherming, water en kunstmest in de Vlaamse landbouw. Resultaten op basis van Landbouwmonitoringsnetwerk 2005–2011**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Lenders S., Oeyen A., D'hooghe J. & Overloop S. (2012) **Bodembalans van de Vlaamse landbouw, cijfers voor 2007–2009**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie in samenwerking met de Vlaamse Milieumaatschappij, Brussel.

LNE (2013) Departement Leefmilieu, Natuur en Energie van de Vlaamse overheid <http://www.lne.be/themas/hinder-en-risicos/milieuhinder-en-klachten/slo/lne-slo-3-eindrapport.pdf>

LNE (2014) Departement Leefmilieu, Natuur en Energie van de Vlaamse overheid, <http://www.lne.be>.

Maes S., Elsen A., Tits M., Boon W., Deckers S., Bries J., Vogels N. & Vandendriessche H. (2012) **Wegwijs in de bodemvruchtbaarheid van de Belgische akkerbouw- en weilandpercelen**, Bodemkundige Dienst van België, Leuven.

Meersmans J., De Ridder F., Canters F., De Baets S. & Van Molle M. (2008) **A multiple regression approach to assess the spatial distribution of Soil Organic Carbon (SOC) at the regional scale (Flanders, Belgium).** Geoderma (IF 2.3), 143, 1-13.

Meersmans J., van Wesemael B., De Ridder F. & Van Molle M. (2009a) **Modelling the three dimensional spatial distribution of soil organic carbon (SOC) at the regional scale (Flanders, Belgium).** Geoderma, 152, 43-52.

Meersmans J., van Wesemael B., De Ridder F., Fallas Dotti M., De Baets S. & Van Molle M. (2009b) **Temporal analysis of organic carbon distribution with depth in agricultural soils in north Belgium.** Global Change Biology (IF 6.9), 15, 2739-2750.

Meersmans J., van Wesemael B., Goidts E. & Van Molle M. (2011) **Spatial analysis of soil organic carbon evolution in Belgian croplands and grasslands, 1960–2006.** Global Change Biology, 17, 466-479.

Meul M., Nevens F. & Hofman G. (2006) **Indicatoren voor duurzaam watergebruik op Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven.** Steunpunt Duurzame Landbouw, Publicatie 27, 57p.

Milieurapport (2013) <http://www.milieurapport.be>

Milieurapport (2014) <http://www.milieurapport.be>

Mulier A., Nevens F. & Hofman G. (2006) **Daling van de organische stof in Vlaamse landbouwgronden. Analyse van mogelijke oorzaken en aanbevelingen voor de toekomst.** Steunpunt Duurzame Landbouw, Gontrode.

OVAM (2014) **Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2004–2012**

Peymen J., Hens M., Gobin A., Uljee I., Van Esch L., Engelen G., Overloop S., Maes F., Gavilan J., Carels K. & Van Gijsegem D. (2009) **Landgebruik.** In: Dumortier M., De Bruyn L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T. & Van Reeth W. (red.) (2009) **Natuurverkenning 2030.** Natuurrapport Vlaanderen, NARA 2009, Brussel.

Van Der Biest K., Van Gossum P., Struyf E. & Van Daele T. (2014). **Hoofdstuk 21 – Ecosysteemdienst regulatie van erosierisico (INBO.R.2014.2065899).** In Stevens, M. et al. (eds.) (2014) **Natuurrapport – Toestand en trend van ecosystemen en ecosysteemdiensten in Vlaanderen. Technisch rapport.** Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M.2014.1988582, Brussel.

Van Gossum P., Danckaert S., Spanhove T. & Wils C. (2014). **Hoofdstuk 11 – Ecosysteemdienst voedselproductie. (INBO.R.2014.1987588).** In Stevens, M. et al. (eds.) (2014) **Natuurrapport – Toestand en trend van ecosystemen en ecosysteemdiensten in Vlaanderen. Technisch rapport.** Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M.2014.1988582, Brussel.

Van Steertegem M. (red) (2010) **Milieurapport Vlaanderen. Indicatorrapport,** Vlaamse Milieumaatschappij, Erembodegem. <http://www.milieurapport.be/Upload/main/00%20mira2010.pdf>

VILT (2011) http://www.vilt.be/Welzijn_van_dieren_onder_de_loep_van_de_wetenschap_Wanneer_is_een_huisvestingssysteem_onacceptabel

VLM (2014) **Voortgangsrapport Mestbank 2013 over de mestproblematiek in Vlaanderen.** www.vlm.be. Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.

VMM (2014a) <http://www.vmm.be/water/kwaliteit-oppervlaktewater/toestand-oppervlaktewater/fysisch-chemische-toestand/nutrienten-in-landbouwgebied-map>

VMM (2014b) <http://www.milieurapport.be/nl/feitencijfers/milieuthemas/vermesting/nutrienten-in-water/nitraat-in-grondwater-in-landbouwgebied>

Wustenberghs H., Claeys D., D'hooghe J., Claeys S. & Overloop S. (2007) **Milieurapport Vlaanderen MIRA. Achtergronddocument Landbouw,** Vlaamse Milieumaatschappij, www.milieurapport.be

LECTOREN EN MEDEWERKERS

Beleidsdomein Landbouw en Visserij:

Cindy Boonen, Karen Demeulemeester, Katrien Janssen, Hubert Hernalsteen, Fleur Marchand, Hilde Wustenberghs

Beleidsdomein Leefmilieu, Natuur en Energie:

Kor Van Hoof

Stuurgroep LARA 2014:

Koen Carels (SALV), Stijn Overloop (VMM), Dirk Smets (SVR), Katleen Van Essche (LNE), Peter Van Gossum (INBO), Dirk Van Guyze (SALV), Kris Van Nieuwenhove (SALV), Danny Vandebeeck (VAC)

NAAM: TOMAS VAN DIJCK

LEEFTIJD: 40

PLAATS: VERREBROEK

TEELT: AKKERBOUW

Tomas Van Dijck volgde in 2009 zijn vader op aan het hoofd van een akkerbouwbedrijf. Hij kwam niet onbeslagen op het ijs. Na zes jaar landbouwschool in Sint-Niklaas volgde hij een zevende jaar in Koksijde, dat meer gericht was op akkerbouw. In Nederland deed hij een specialisatiejaar mechanisatie en techniek.

Tomas kiest op zijn 90 ha groot areaal voor diversiteit. Hij teelt aardappelen, uien, suikerbieten, voeder- en baktarwe, vezelvas en graszaad voor gazons. Die afwisseling is nodig voor teeltrotatie, maar met de schommelende prijzen op de markt wedt hij ook niet graag op één paard.

Zijn liefde voor het vak heeft vele redenen. Hij is blij dat hij zijn eigen baas is en dagelijks in en met de natuur werkt. Bovendien dient zijn werk een hoger doel: voedsel maken voor mensen. Hij ergert zich soms wel aan de enorme regelgeving, die veel papierwerk met zich meebrengt, en aan de negatieve berichtgeving in de media over de landbouw.

Trots is hij op de rimpelloze overname van het bedrijf in goede verstandhouding met zijn ouders en drie broers. Hij is voortdurend bezig met een optimalisatie van zijn teelten en de rentabiliteit van zijn bedrijf. Hij deed al inspanningen voor een betere onkruidbestrijding en bemesting. Zijn tractoren rijden op gps. De druk op grond is in zijn omgeving wel groot door de uitbreiding van de haven van Antwerpen. Hij verloor al landbouwgrond aan natuurcompensatieregelingen.

DE KETEN IN BEELD

Kris Roels, Vincent Samborski

1 VAN PRODUCENT TOT CONSUMENT: DE KETEN IN BEELD

De landbouwsector is niet de enige economische actor die gericht is op het aanbieden van voedsel, maar vormt een belangrijke schakel in een hele reeks van schakels of sectoren. De structuur en de dynamiek van de landbouw wordt steeds meer bepaald door de relatie met de rest van de keten. Productie raakt meer en meer geïntegreerd in de keten. Daarom is het noodzakelijk om die complexe interactie in beeld te brengen.

Figuur 1 geeft een visuele voorstelling van het Vlaamse agrobusinesscomplex (ABC). De kader in stippellijn omvat alle sectoren van de keten die deel uitmaken van het Vlaamse ABC. Het ABC omvat de agrarische toelevering (bv. landbouwmachines) en agrarische tussenhandel, de landbouwsector (akkerbouw, tuinbouw en veeteelt), de verzamelende handel (bv. veilingen), de voedingsindustrie (eerste en tweede transformatie) en de groothandel. Het ABC vormt samen met de schakels retail, catering en de consument de volledige keten (Samborski, 2011).

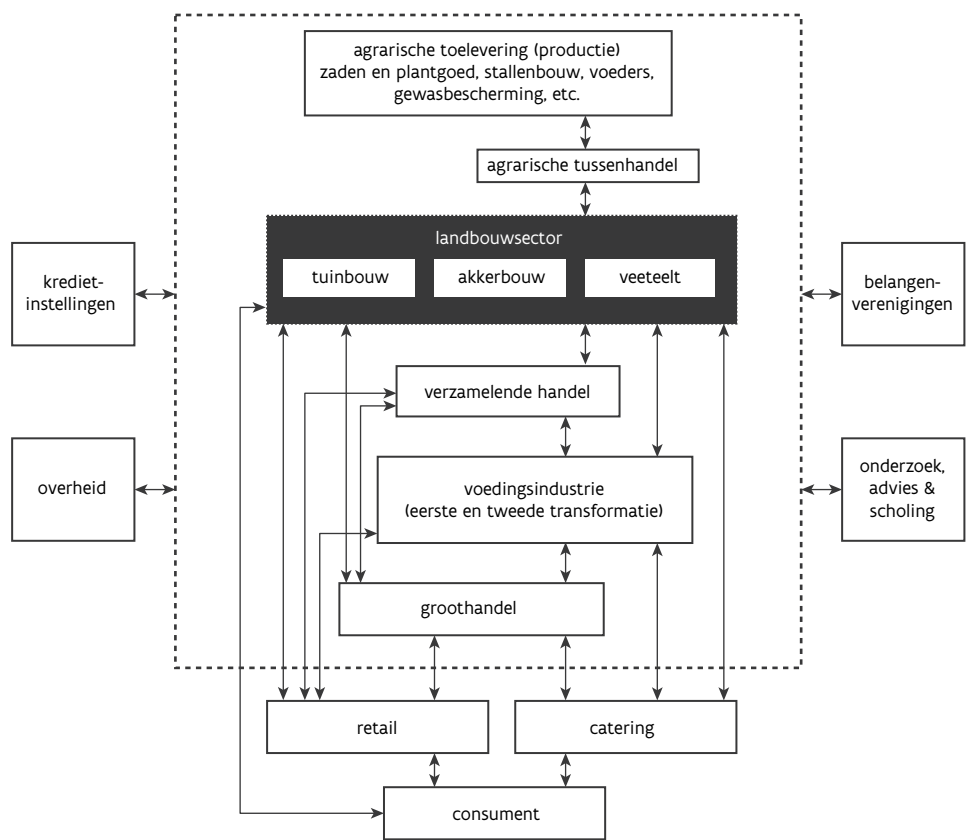
Het overgrote deel van de producten belandt bij de consument via de tussenschakel van de handel. Producten uit de landbouwsector kunnen door de landbouwer ook zelf rechtstreeks aan de man gebracht worden. Dan spreken we van korte keten. De boer verkoopt zijn producten op het bedrijf (bv. hoevewinkel, community supported agriculture-bedrijf (CSA), enz.), op (boeren)markten, via groenteabonnementen, voedselteams, enz.

De handel is opgedeeld in twee blokken. Een groothandel is een commerciële onderneming die voor eigen rekening en risico goederen verhandelt die buiten de eigen onderneming zijn vervaardigd en die voornamelijk aan bedrijfsmatige (niet-consumptieve) afnemers worden afgeleverd. De hoofdfunctie van de groothandel is het verder verhandelen van producten, voornamelijk richting retail. Binnen de sector groothandel onderscheidt men verschillende typen groothandels. Na groothandel komt retail waarbij voeding en dranken verkocht worden aan consumenten.

Het alternatief is dat voeding en dranken buitenshuis worden aangeboden. Deze economische activiteit is de afgelopen jaren sterk toegenomen en omvat een heel diverse waaier aan activiteiten. We noemen deze activiteiten food service(s). Dat is een collectieve term die zowel verwijst naar restaurants, take-away en fastfoodoutlets, cafés en bars, maar ook naar bedrijfs-, ziekenhuis- en schoolkantines, event catering en andere vormen van food service.

Een van de belangrijkste ontwikkelingsfactoren voor de verkoop van voeding en dranken aan de consument is de convenience trend. Vroeger winkelden consumenten op een bijna dagelijkse basis in lokale gespecialiseerde voedselwinkels. In de loop der tijd, en parallel aan de groei in persoonlijk autogebruik, zijn consumenten overgestapt naar 'one-stop' oplossingen, hen aangereikt door retailers, vaak buiten de stad, die duizenden producten aanbieden, het hele jaar rond, onder hetzelfde dak en met een gemakkelijk toegankelijke en gratis parking. De gemiddelde grootte van winkels nam toe en retailers diversifieerden in andere domeinen, bv. kledij. Terwijl de shopfrequentie bij de retail afnam, is het tegenovergestelde waar voor de food service. Het haastige tempo van het moderne leven en de reductie in de grootte van huishoudens (vooral groei van eenpersoonshuishoudens) zijn twee belangrijke verklaringen voor de trend dat consumenten steeds meer buitenshuis voedsel consumeren of bereide gerechten afhalen voor thuisverbruik (Eurostat, 2011).

Figuur 1. Schematische voorstelling van het agrobusinesscomplex

Bron: Idea Consult & Agro Business Consultancy, 2008

2 HET AGROBUSINESSCOMPLEX

We bespreken het Vlaamse agrobusinesscomplex aan de hand van de economische kernindicatoren en bespreken het aandeel van de verschillende sectoren in het ABC. We analyseren vervolgens verschillende indicatoren op sectorniveau. De handelsrelaties binnen het ABC en met de rest van de Vlaamse keten komen aan bod en we sluiten af met een bespreking van de agrohandel. Voor meer informatie over de afbakening van het ABC en de deelsectoren en de berekening van de economische kernindicatoren verwijzen we naar de Methoden, achteraan in dit boek.

2.1 Economische kernindicatoren ABC en aandeel per sector

Tabel 1 toont de evolutie in de economische kernindicatoren van het ABC: aantal bedrijven, omzet, investeringen, tewerkstelling en netto toegevoegde waarde.

Tabel 1. Evolutie van de economische kernindicatoren van het ABC, 2008-2013

kernindicatoren ABC	2008	2009	2010	2011	2012	2013*	2008-2013
bedrijven (aantal)	42.417	40.868	39.835	37.360	36.473	35.471	-16,4%
omzet (miljard euro)	53,1	50,6	51,1	56,8	58,8	61,1	+15,1%
investeringen (miljoen euro)	1.808	1.586	1.559	1.699	1.836	1.622	-10,3%
tewerkstelling** (aantal)	159.401	152.156	149.752	148.480	147.640	147.402	-7,5%
netto toegevoegde waarde (miljoen euro)	7.119	7.791	8.022	7.673	8.407	8.393	+17,9%

*voorlopige cijfers

**gemiddeld aantal voltijdse en deeltijds tewerkgestelden

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, RSZ, RSVZ, Belfirst, Agentschap voor Landbouw en Visserij en FEVIA.

Het Vlaamse agrobusinesscomplex telt 35.471 bedrijven. Er is sprake van een dalende trend: ten opzichte van 2008 zijn er 16% minder bedrijven in 2013. De omzet daarentegen is sterk toegenomen. In 2013 draaien ABC-bedrijven 61 miljard euro omzet, goed voor een stijging van 15% ten opzichte van 2008. De investeringen schommelen van jaar tot jaar. In 2008 werd er 1,81 miljard euro geïnvesteerd, in 2013 investeerden bedrijven voor 1,62 miljard euro, een daling van 10%. Anno 2008 werden er 159.401 mensen tewerkgesteld in de verschillende takken van het ABC. In 2013 waren dat er 147.402 of 7,5% minder dan in 2008. De netto toegevoegde waarde nam toe met 18% en bedraagt 8,4 miljard euro in 2013.

Tabel 2 toont het aandeel van de diverse sectoren in de economische prestaties van het ABC, per indicator voor 2013. Het grootste aandeel per indicator is in het vet weergegeven. De land- en tuinbouw levert het gros van het aantal bedrijven: 7 op de 10 ABC-bedrijven zijn land- en tuinbouwbedrijven. De voedingsindustrie is de grootste werkgever (42%), levert het grootste aandeel van de omzet (64%), doet de meeste investeringen (55%) en creëert de grootste netto toegevoegde waarde (55%). De groothandel levert een vijfde van de omzet en 15% van de netto toegevoegde waarde. De overige sectoren zijn goed voor 13% van de tewerkstelling en 15% van de netto toegevoegde waarde.

Tabel 2. Aandeel van verschillende sectoren in het ABC, per kernindicator, 2013*

kernindicator	land- en tuinbouw	voedingsindustrie	groothandel**	overige sectoren***
bedrijven (aantal)	70,1%	13,0%	9,0%	7,9%
omzet (miljard euro)	9,5%	64,3%	20,5%	5,7%
investeringen (miljoen euro)	28,5%	54,6%	12,0%	4,9%
tewerkstelling****	39,7%	42,0%	5,4%	12,9%
netto toegevoegde waarde (miljoen euro)	15,3%	54,8%	14,5%	15,4%

*gebaseerd op voorlopige cijfers.

**De 'verzamelende handel' uit figuur 1 is meegenomen met de groothandel in de gelijknamige categorie, deze omvat ook handelsbemiddeling.

***overige sectoren' omvat o.a. toelevering (excl. veevoeders, die meegeteld worden bij de voedingsindustrie), productie tabak, productie textiel, machinebouw en veterinaire diensten.

****gemiddeld aantal voltijdse en deeltijdse tewerkgestelden.

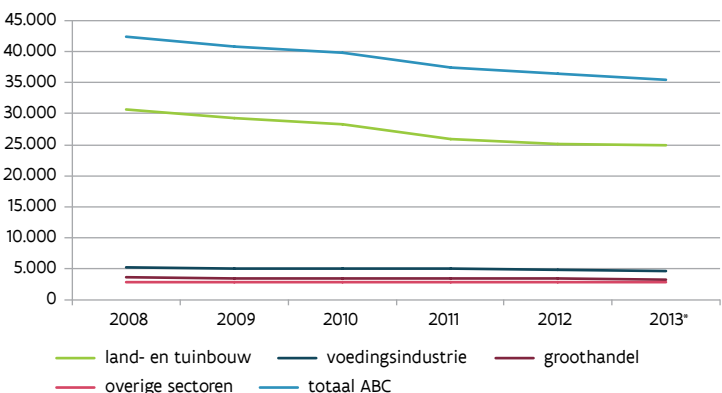
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie- Algemene Directie Statistiek, RSZ, RSVZ, Belfirst, Agentschap voor Landbouw en Visserij en FEVIA.

2.2 Analyse per indicator op sectorniveau

2.2.1 Aantal bedrijven

In 2013 telde het ABC 35.471 bedrijven, waarvan 24.884 land- en tuinbouwbedrijven, 4.606 voedingsbedrijven, 3.191 groothandelsbedrijven en 2.790 bedrijven in de overige sectoren (figuur 2). Het aantal bedrijven binnen het agro-voedingscomplex blijft afnemen van jaar op jaar. Vooral de jaarlijkse daling van het aantal landbouwers heeft weerslag op het ABC-cijfer. In de periode 2008-2013 nam het aantal ABC-bedrijven af met 16%. In de land- en tuinbouw bedraagt die afname over dezelfde periode 19%. Het aantal bedrijven in voedingsindustrie en groothandel nam respectievelijk met 14% en 11% af. In de overige sectoren verminderde het aantal bedrijven met 1%.

Figuur 2. Aantal bedrijven per sector, 2008-2013

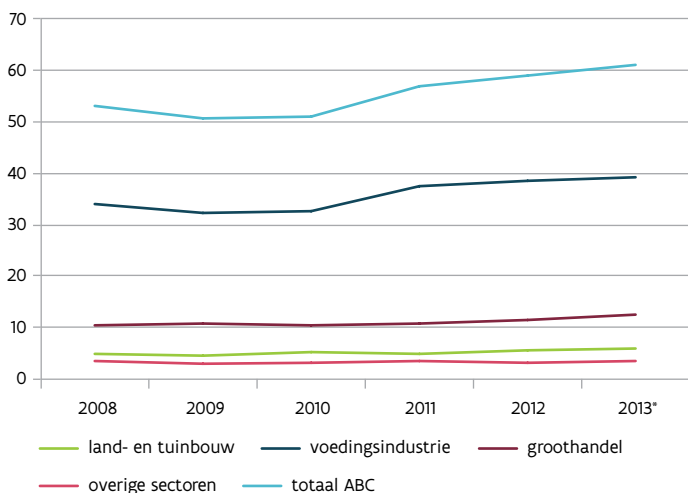
*voorlopige cijfers, behalve voor de land- en tuinbouw

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Algemene Directie Statistiek

2.2.2 Omzet

In de periode 2008-2013 steeg de omzet van het Vlaamse ABC tot 61 miljard euro in 2013 (figuur 3). Die groei is vooral te danken aan de voedingsindustrie, die een omzet haalde van 39,3 miljard euro. In zes jaar tijd kwam er 15% omzet bij. Vervolgens komt de groothandel met 12,5 miljard euro, een stijging van 20% in vergelijking met 2008. De land- en tuinbouw en de overige sectoren sluiten het rijtje af met respectievelijk 5,8 en 3,5 miljard euro omzet.

Figuur 3. Omzet per sector, miljard euro, 2008-2013

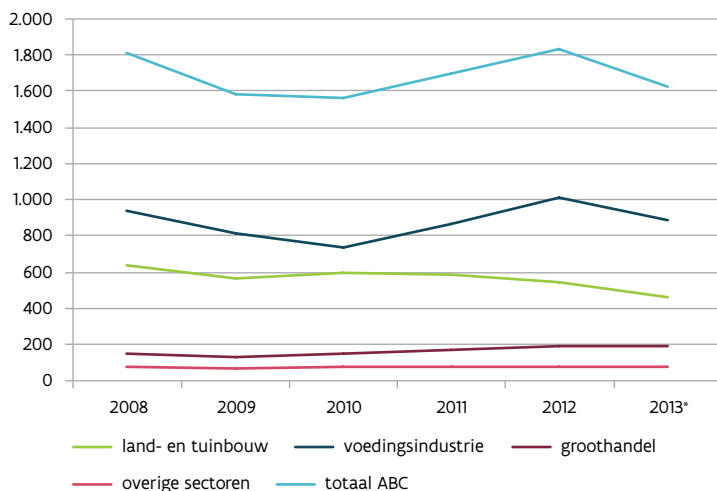
*voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Fevia

2.2.3 Investeringsen

Om op langere termijn competitief te zijn en te blijven, is voortdurende innovatie nodig, zowel van de producten als van de gebruikte processen. Investeringsen zijn in die zin een partiële maar belangrijke indicator voor het duurzame aspect binnen de resultaten van een bedrijf. De mate waarin geïnvesteerd wordt, geeft eveneens een indicatie of de sector het financieel moeilijk heeft of niet. De investeringsen in de land- en tuinbouw zijn geraamd op basis van ingediende investeringsbedragen voor subsidiëring bij VLIF. De gemaakte investeringsen in de overige ABC-schakels werden bepaald aan de hand van de informatie uit de btw-aangiften bij de FOD Economie.

Figuur 4. Investeringsen per sector, miljoen euro, 2008-2013

*voorlopige cijfers, behalve voor de land- en tuinbouw

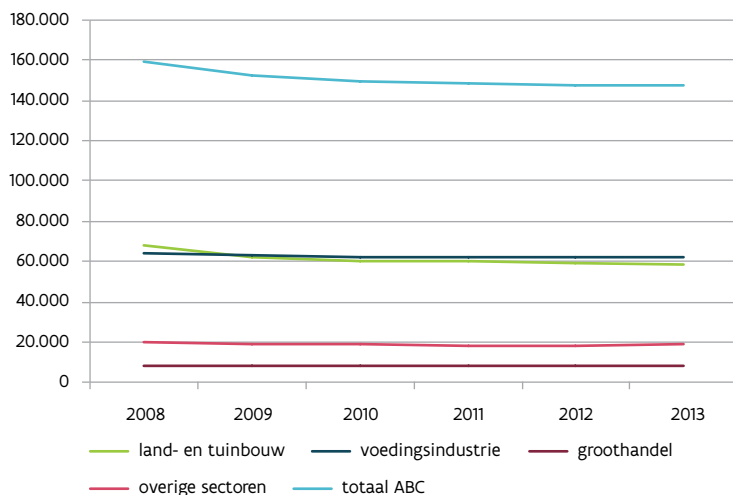
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Agentschap voor Landbouw en Visserij en FOD Economie – Algemene Directie Statistiek

In het Vlaamse ABC werd in 2013 voor 1,62 miljard euro geïnvesteerd (figuur 4). Na een dip in de investeringen in 2009 en 2010, nemen de investeringen weer toe in 2011-2012. In 2013 noteren we opnieuw een daling in de investeringen. De stijging in 2011 en 2012 is voornamelijk het gevolg van de investeringen in de voedingsindustrie. In 2010 daalden de investeringen in de voedingsindustrie tot 737 miljoen euro. In 2011 werd opnieuw meer geïnvesteerd, goed voor 863 miljoen euro. In 2012 werd de kaap van één miljard euro investeringen in de voedingsindustrie overschreden. In 2013 daalden de investeringen in de voedingsindustrie met 13% ten opzichte van 2012. De investeringen van land- en tuinbouwers vertonen een dalende trend. In 2013 zette de daling zich door, met 462 miljoen euro of 16% minder investeringen dan in 2012. Ten opzichte van 2008 werd er in 2013 28% minder geïnvesteerd in de land- en tuinbouw. De groothandel ziet zijn investeringen toenemen met 26% in zes jaar tijd, goed voor 194 miljoen euro aan investeringen in 2013. De investeringen in de overige sectoren bedragen in 2013 80 miljoen euro, het investeringsniveau is vrij stabiel in de tijd.

2.2.4 Tewerkstelling

In 2013 zijn er naar schatting 147.402 mensen tewerkgesteld in het ABC (inclusief de zelfstandigen in land- en tuinbouw), waarvan 42% in de voedingsindustrie en 40% in de land- en tuinbouw (figuur 5). Over het gehele ABC is dat een daling van 8% ten opzichte van 2008. De tewerkstelling in de voedingsindustrie blijft de laatste jaren stabiel, de tewerkstelling in de landbouwsector neemt verder af. De overige sectoren zijn goed voor 19.003 tewerkgestelden (13%), de groothandel voor 8.049 tewerkgestelden (6%).

Figuur 5. Tewerkstelling per sector, aantal tewerkgestelden*, 2008-2013

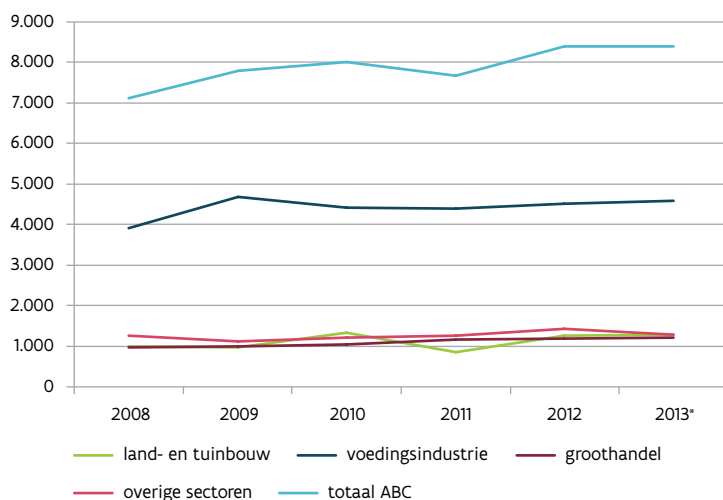
*land- en tuinbouw omvat zowel gemiddeld aantal voltijdse en deeltijds tewerkgestelden (RSZ) als het aantal aangesloten zelfstandigen (RSVZ), vanwege het hoge aandeel zelfstandig tewerkgestelden in de totale tewerkstelling. Cijfers voor de voedingsindustrie geven het gemiddeld aantal tewerkgestelden weer. Bij groothandel en overige sectoren gaat het om het gemiddelde aantal voltijdse en deeltijdse tewerkgestelden.

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van RSZ en RSVZ

2.2.5 Netto toegevoegde waarde

De netto toegevoegde waarde van het ABC steeg de afgelopen jaren (figuur 6). Tussen 2008 en 2013 was er sprake van een stijging met 18%. In 2011 is een daling op te tekenen, vooral te wijten aan een terugval in de land- en tuinbouw, maar de netto toegevoegde waarde in 2013 overstijgt opnieuw die van 2010. De sterke daling in de land- en tuinbouw in 2011 is het gevolg van slechte omstandigheden in de groentesector: de sector had te kampen met de EHEC-crisis met een verminderde productiewaarde van 20% tot gevolg. In 2013 bedraagt de totale netto toegevoegde waarde 8,4 miljard euro. De voedingsindustrie is goed voor een aandeel van 55%. Na een sterke stijging in 2009 verliest de voedingsindustrie aan netto toegevoegde waarde in 2010, waarna de sector stabiliseert. De schommelingen zijn meer uitgesproken bij de land- en tuinbouw. Dat is te wijten aan de toegenomen volatiliteit van zowel de kosten als opbrengsten.

Figuur 6. Netto toegevoegde waarde per sector, miljoen euro, 2008-2013

*voorlopige cijfers.

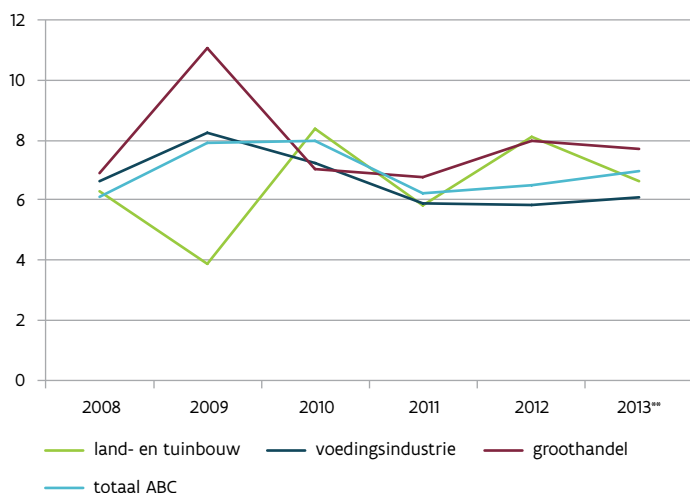
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

2.2.6 Winstgevendheid

De gemiddelde rentabiliteit van het eigen vermogen (REV) is het verhoudingscijfer tussen de winst of verlies na belasting ten opzichte van het eigen vermogen. Een REV van 6% betekent dat de bedrijfsleider 6 eurocent terugkrijgt op elke geïnvesteerde euro. Dit cijfer moet steeds vergeleken worden met de huidige marktrente. Indien de REV daaronder ligt, is het voor de ondernemer verstandiger om zijn geld op de bank te zetten.

De REV van het ABC lag in de periode 2008-2013 tussen 6% en 8%. Volgens de gegevens van Belfirst vertoont de groothandel in 2013 de beste resultaten, met een gemiddelde REV van +8% (figuur 7). De land- en tuinbouwsector heeft een REV van +7%. De gemiddelde rentabiliteit in de voedingsindustrie nam in 2013 lichtjes toe met 5%.

Figuur 7. Gemiddelde rentabiliteit van het eigen vermogen per sector*, %, 2008-2013

*Hierbij dient erop gewezen te worden dat wat de land- en tuinbouw betreft het enkel gaat om een kleine groep bedrijven met rechts-persoonlijkheid die een jaarrekening neerleggen bij de NBB. Dit cijfer is geenszins vergelijkbaar met uitspraken over rentabiliteit gebaseerd op landbouwboekhoudingen. De overige sectoren zijn niet opgenomen in deze grafiek omdat een gemiddelde rentabiliteit van een restcategorie een vertekend beeld geeft.

**voorlopige cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Belfirst

2.3 Handelsrelaties binnen het ABC en met de rest van de Vlaamse keten

De meest tastbare relaties tussen de verschillende ABC-sectoren zijn de handelsrelaties in termen van aan- en verkopen. Hiermee krijgen we een idee van hoeveel er verhandeld wordt tussen de verschillende schakels binnen het ABC. Daarnaast worden ook de transacties in kaart gebracht met niet-ABC-sectoren (bv. chemische industrie, logistieke sector, enz.). Voor een duidelijk begrip wordt in tabel 3 een onderscheid gemaakt tussen bedrijven die in Vlaanderen gevestigd zijn en bedrijven die buiten Vlaanderen gevestigd zijn (Wallonië, Brussel en buitenland). Sommige vakken zijn niet van toepassing (nvt) omdat transacties tussen bedrijven buiten Vlaanderen onderling buiten de scope van de rapportage vallen.

Tabel 3. Transactiewaardes van het ABC in Vlaanderen, miljard euro, 2012

KLANTEN						
LEVERANCIERS	binnen het ABC	binnen het ABC			buiten het ABC (gevestigd in Vlaanderen)	buiten het ABC (gevestigd buiten Vlaanderen)
		land- en tuinbouw (gevestigd in Vlaanderen)	land- en tuinbouw (gevestigd buiten Vlaanderen)	voedingsindustrie, groothandel en overige sectoren (gevestigd in Vlaanderen)	voedingsindustrie, groothandel en overige sectoren (gevestigd buiten Vlaanderen)	
		1,41	0,11	3,63	0,19	1,45
		0,86	nvt	0,50	nvt	0,16
		2,49	0,30	8,49	1,15	11,20
		0,10	nvt	0,96	nvt	2,56
	1,78	0,17	9,11	1,88	nvt	
	buiten het ABC (gevestigd in Vlaanderen)	0,25	nvt	3,4	nvt	nvt

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Financiën

De totale waarde van de aan- en verkopen door het ABC in Vlaanderen (grijze en groene vakken in tabel 3) bedroeg 36,77 miljard euro in 2012. Dat is 17% meer dan in 2010. De totale transacties binnen het ABC (groene vakken), dus zonder rekening te houden met niet-ABC-sectoren (grijze vakken), bedroeg 20 miljard euro in 2012, een stijging van 2,3% in vergelijking met 2010.

De belangrijkste klant van de Vlaamse landbouwsector (landbouw als leverancier), goed voor 3,82 miljard euro of 54% van de verkooptransacties binnen het ABC, zijn uiteraard andere ABC-bedrijven. Het gaat om leveringen aan voedingsbedrijven (primaire verwerking), veilingen en groothandel en bedrijven uit de 'overige sectoren' (bv. textielbedrijven). In tweede instantie verkopen landbouwbedrijven aan collega-landbouwers (goed voor 21% van de verkooptransacties). Tussen btw-plichtige landbouwbedrijven bedroeg de totale waarde van de transacties in 2012 1,52 miljard euro. De overige 1,78 miljard euro (25%) aan transacties hebben betrekking op leveringen aan bedrijven die niet tot het ABC behoren zoals de geneeskundige industrie, de cosmetische nijverheid, de retail en de catering.

Van elke euro van wat de landbouwsector zelf aankoopt (landbouw als klant), komt 33 eurocent uit niet-ABC-bedrijven, in totaal goed voor 2,03 miljard euro. 42 eurocent van de gemiddelde landbouweuro wordt gespendeerd aan aankopen uit ABC-bedrijven (voedingsindustrie, groothandel en overige sectoren), in totaal goed voor 2,59 miljard euro. De leveringen van ABC-sectoren aan de landbouw omvatten voornamelijk uitgangsmateriaal (bv. plant- en zaaigoed), veevoerders, machines, installaties en werktuigen.

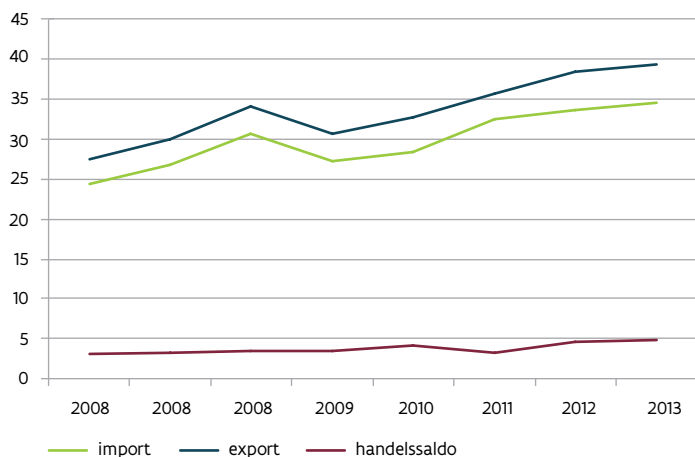
Ook verwerkers en verdelers verhandelen onder elkaar. In 2012 werd er voor 8,49 miljard euro verhandeld tussen verwerkers en verdelers binnen Vlaanderen. Dit cijfer is vooral representatief voor processen in de tweede verwerking zoals de levering van bloem aan de industriële bakkerij, van suiker aan de confiserie en de chocolade-industrie, aardappelen aan de aardappelverwerkende industrie, maar bijvoorbeeld ook de levering van veiling en verwerker aan de groothandel.

Het zwaartepunt van de transacties ligt met 18,1 miljard euro bij de levering van de voedingsindustrie, groothandel en overige sectoren aan niet-ABC-bedrijven in binnen- en buitenland. Dat bestaat voornamelijk uit de verkoop van de vers- en verwerkte producten aan de volledige distributie. De niet-ABC-bedrijven (zowel in Vlaanderen als daarbuiten) leveren eveneens allerlei goederen en diensten aan het ABC (bv. transportbedrijven, werkkledij, bestelwagens, loodgieters, elektriciens, onderhoud, accountants, brandstof, etc.). Dit gaat om een bedrag van 14,4 miljard euro naar de voedingsindustrie en groothandel en 2,2 miljard naar de landbouw. De niet-ABC-bedrijven (zowel in Vlaanderen als daarbuiten) nemen zelf voor 15,5 miljard euro af van Vlaamse voedingsbedrijven en groothandelaars en voor 1,78 miljard euro af van de Vlaamse land- en tuinbouw.

2.4 Agrohandel

Onder agrohandel verstaan we de handel in landbouwgerelateerde ('agro') producten met andere landen. Landbouwgerelateerde producten is breed te begrijpen, alle producten (ook niet-voeding) geproduceerd en/of verwerkt in het agrobusinesscomplex vallen hieronder. Agrohandel wordt opgedeeld in vijf categorieën: akkerbouwproducten, tuinbouwproducten, dierlijke producten, agro-industriële producten (bv. bestrijdingsmiddelen) en andere producten (bv. vis en dranken). Handel bestaat uit import en export. Wanneer we beide vergelijken, maken we een handelsbalans op. De omvang van de export wordt beschouwd als een belangrijke indicator voor de internationale marktpositie van een sector, die op haar beurt bepalend is voor het concurrentievermogen. Ook de bijdrage aan de totale handelsbalans (alle sectoren) is voor beleidsmakers een tastbaar resultaat van de economische prestatie van een sector (Van Dingenen et al., 2008).

Figuur 8. Import, export en handelssaldo voor de Belgische agrohandel, miljard euro, 2006-2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat (Comext)

Figuur 8 geeft de evolutie weer van de Belgische agrohandel. In 2009 kende zowel de export als de import een terugval, maar sinds 2010 zitten beide weer in stijgende lijn. Over de gehele beschouwde periode ligt de export een stuk hoger dan de import, wat leidt tot een positieve agrohandelsbalans. In 2013 werd er voor 39,4 miljard euro aan Vlaamse ABC-producten geëxporteerd. De import bedroeg 34,5 miljard euro. Het handelsoverschot bedraagt 4,9 miljard euro. Voor de totale Belgische handel in landbouwproducten wordt het Vlaamse aandeel in de in- en uitvoer geraamd op respectievelijk 79% en 80%.

De Belgische buitenlandse handel kende in 2013 een bescheiden groei, met een totale import van 340,3 miljard euro en een totale export van 353,5 miljard euro (+1,7%). Na de crisis in 2010 ging de handel er in 2011 op vooruit, waardoor de situatie naar een normaal niveau teruggekeerd is. Het totale Belgische handelsoverschot nam toe van 7,2 miljard euro tot 13,2 miljard euro in 2013 (+82,4%). De agrohandel neemt een aandeel van 10,1% in de totale Belgische import en 11,1% in de totale Belgische export.

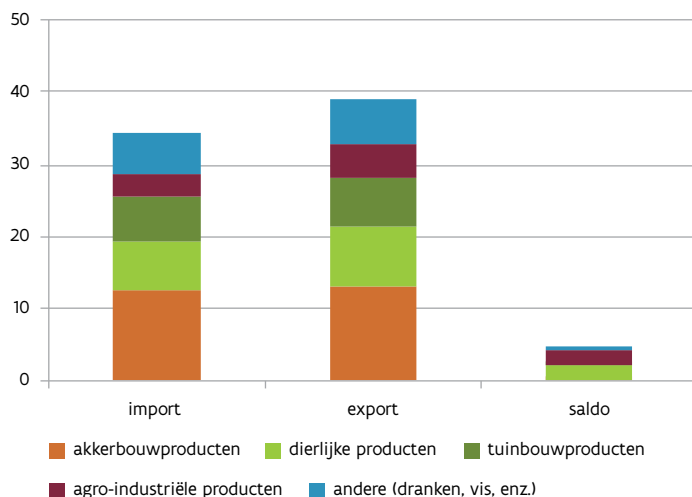
De landen van de EU-28 voerden samen voor 494 miljard euro aan landbouwproducten uit (zowel binnen als buiten de EU) en voor 482 miljard euro aan landbouwproducten in. België heeft een aandeel van 8,0% in de totale agrarische uitvoer van de EU-28 en staat daarmee op de vijfde plaats na Duitsland (16,0%), Nederland (15,5%) en Frankrijk (13,0%) en Spanje (8,1%). België is verantwoordelijk voor 7,2% van de totale invoerwaarde van alle landen van de EU-28 samen. Ons land komt hier na Duitsland (16,9%), Frankrijk (11,6%), het Verenigd Koninkrijk (11,3%), Nederland (10,2%) en Italië (8,9%). Het land met het grootste agro-handelstekort is het Verenigd Koninkrijk met -27,5 miljard euro.

Het grootste handelsoverschot is voor Nederland met 27,3 miljard euro. België rangschikt zich met 4,9 miljard euro op de zesde plaats bij de hoogste agrarische handelssaldi binnen de EU-28.

2.4.1 Handel per categorie

Vooral de dierlijke producten en agro-industriële producten dragen bij tot het positieve saldo, met een overschot van respectievelijk 2,0 miljard euro en 1,9 miljard euro (figuur 9). Geen enkele productgroep vertoont nog een tekort. In de volgende jaren wordt een verdere toename van de export verwacht, nu de voedingsindustrie inzet op een omzetstijging van 5 miljard euro uit de export (zie '4. Voedingsindustrie').

Figuur 9. Import, export en handelssaldo van agrarische producten, België, miljard euro, 2013

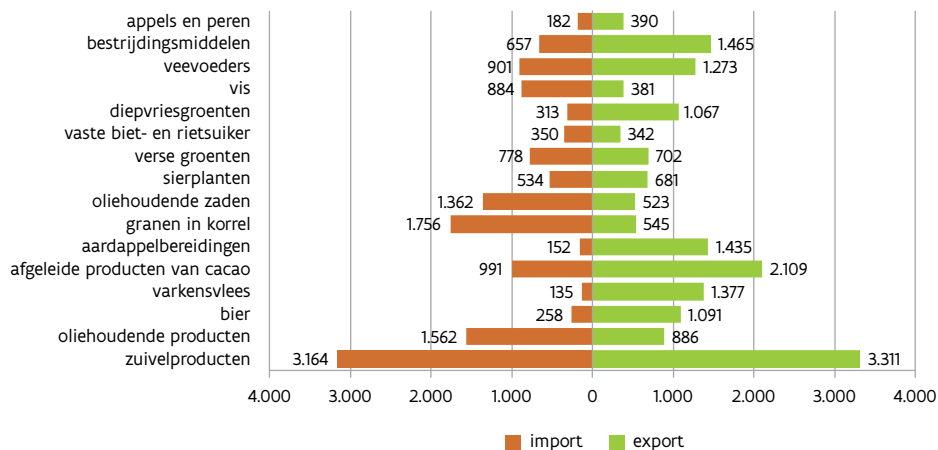
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat (Comext)

2.4.2 Belangrijkste producten en productgroepen

Figuur 10 geeft de producten en productgroepen weer die een belangrijke rol spelen in de agrarische buitenlandse handel. Ze vertegenwoordigen samen bijna de helft van de totale agrarische export en import. De zuivelproducten blijven de grootste categorie, met een uitvoerwaarde van 3,3 miljard euro en een invoerwaarde van 3,1 miljard euro. Nederland (718 miljoen euro) en Frankrijk (639 miljoen euro) blijven onze belangrijkste leveranciers. De handel in Belgische chocolade is sterk exportgericht, met een exportwaarde van 2,1 miljard euro. In heel wat landen zijn Belgische pralines synoniem voor delicatessen, ook in heel wat niet-EU-landen. Frankrijk (407 miljoen euro), Nederland (346 miljoen euro) en Duitsland (346 miljoen euro) zijn onze belangrijkste afnemers.

De diepvriesgroentesector behaalde in 2013 opnieuw een zeer groot handelsoverschot. De sector voerde voor een bedrag van 1,1 miljard euro uit of 1,25 miljoen ton, meer dan eender welk ander land in Europa. 90% van de uitvoerwaarde voor diepvriesgroenten wordt gerealiseerd door export binnen Europa. Spanje, tweede uitvoerder van diepvriesgroenten, volgt met 366 miljoen euro ver achter ons land. Duitsland (264 miljoen euro), Frankrijk (230 miljoen euro) en het Verenigd Koninkrijk (156 miljoen euro) zijn de belangrijkste afnemers. De aardappelverwerkende industrie blijft met een exportwaarde van 1,6 miljard euro koploper op wereldniveau, dit ondanks erg hoge prijzen die de afzet onder druk hebben gezet en protectionistische maatregelen vanuit bepaalde landen. De sector verwerkte 3,54 miljoen ton aardappelen tot friet en andere bereidingen, een daling met 3% (Belgapom, 2014). Bier overschrijdt voor het tweede jaar op rij de kaap van 1 miljard euro in uitvoerwaarde. Omdat de binnenlandse consumptie gedaald is, zetten brouwerijen meer in op export. De daling in consumptie is het gevolg van een lager verbruik in de horeca, door faillissementen in de sector en minder cafébezoek. De export van bier is met 70% gestegen in 10 jaar tijd. Opvallend bijvoorbeeld is dat de uitvoerwaarde voor bier naar China verdubbeld is van 5,5 miljoen naar 13 miljoen euro.

Figuur 10. Import- en exportwaarden voor de belangrijkste producten, België, miljoen euro, 2013

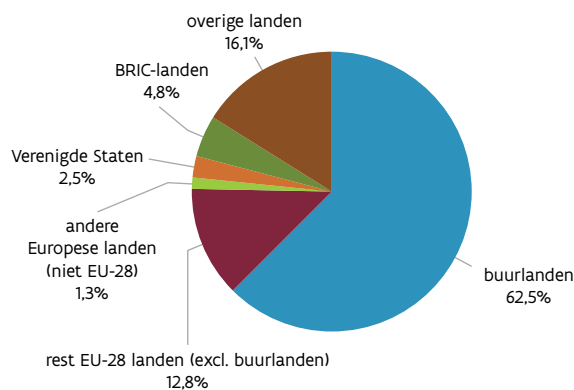

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat (Comext)

2.4.3 Handelspartners

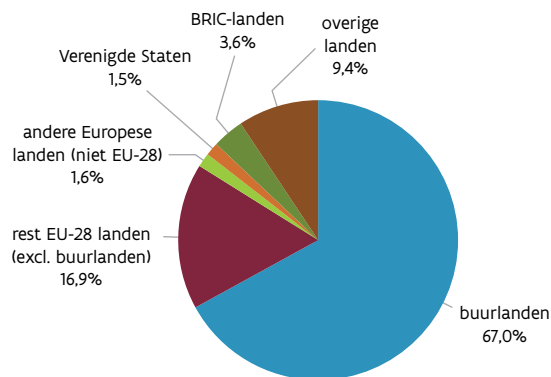
België heeft verschillende exportmarkten: onze buurlanden, de EU-28 (excl. buurlanden), Europese landen die niet tot de EU-28 behoren, de Verenigde Staten, de BRIC-landen of groeiende economieën en tot slot de overige landen. Figuur 11 en figuur 12 geven een overzicht van de aandelen in de in- en uitvoer van de verschillende markten. Beide grafieken maken duidelijk dat onze handel vooral plaatsvindt met onze buurlanden. De invoer uit onze buurlanden bedraagt 62,5% en ligt daarmee 2,5 procentpunten hoger dan in 2012. De export naar de buurlanden daalt lichtjes van 68% naar 67%. De tweede belangrijkste landengroep voor de invoer zijn de overige landen, waaruit in grote hoeveelheden producten als rijst, koffie, chocolade, soja en palmolie ingevoerd worden. Deze landen zijn goed voor 16% van de totale invoerwaarde. Voor de uitvoer zijn de landen van de Europese Unie (zonder de buurlanden) onze tweede belangrijkste klant, met een aandeel van 17% in de totale uitvoerwaarde. De agrohandel met de opkomende economische grootmachten, de BRIC (Brazilië, Rusland, India, China), gebeurt op kleine schaal en vertoont een handelstekort van 226 miljoen euro, die voornamelijk in de akkerbouw ligt en te wijten is aan de import van oliehoudende zaden en koffie. De handel met de Verenigde Staten en de Europese niet-EU-landen blijft beperkt.

Figuur 11. Handelspartners van België voor invoer, per landengroep, %, 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat (Comext)

Figuur 12. Handelspartners van België voor uitvoer, per landengroep, %, 2013

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat (Comext)

3 AGRARISCHE TOELEVERING

De primaire sector wordt vaak genoemd als de eerste schakel van het agrobusinesscomplex en de keten, maar om te kunnen produceren is hij afhankelijk van inputs. De schakel die zich bezighoudt met de productie van deze inputs noemen we de agrarische toelevering. Land- en tuinbouwbedrijven nemen rechtstreeks af van deze bedrijven of kopen aan via de agrarische tussenhandel (zie figuur 1).

We focussen op de belangrijkste subsectoren in de toelevering: veevoerders ('mengvoederfabrikanten'), kunstmeststoffen en gewasbescherming ('agrochemie'), tractoren, landbouwmachines, veeteeltuitrusting en stallenbouw ('uitrustingssector') en zaaigoed ('zaadsector').

Vanwege de nauwe link met humane voeding en de grootschalige inzet van niet-eetbare reststromen uit de voedingsbedrijven in veevoerders wordt de mengvoederindustrie ook beschouwd als een deelsector van de voedingsindustrie. De cijfers over de voedingsindustrie in het tweede ('Het agrobusinesscomplex') en vierde deel ('Voedingsindustrie') van dit hoofdstuk omvatten ook de veevoederindustrie.

3.1 Mengvoederfabrikanten

De Belgische mengvoederindustrie produceerde in 2012 6,6 miljoen ton veevoeder en is daarmee de belangrijkste leverancier van productiemiddelen voor de Vlaamse landbouw. Dat wijst op het grote aandeel van de veehouderij in de Vlaamse landbouw. Er wordt in de eerste plaats varkensvoeder geproduceerd, goed voor 56% van de totale voederproductie. Op de tweede en derde plaats volgt pluimveevoeder (21%) en rundveevoeder (18%). De overige 5% is bestemd voor kalveren, paarden en andere dieren (Bemefa, 2013). Tussen 2002 en 2012 is vooral de productie voor varkens en rundvee sterk toegenomen (Bemefa, 2013b).

De term mengvoerders is afgeleid van het feit dat deze fabrikanten diverse stromen mengen om het vereiste voeder samen te stellen. De samenstelling van het voeder wordt afgestemd op de nutritionele vereisten van elke diersoort en de levensfase waarin de dieren zich bevinden. Zo bereikt men de juiste dagelijkse dosis eiwitten, vitaminen, mineralen, vetten en vezels, aangeleverd door de verschillende tientallen grondstoffen. Meer dan de helft van deze grondstoffen komt uit het buitenland en wordt deels aangevoerd per zeeschip om vervolgens via de binnenscheepvaart of bulktransport aan de mengvoederfabrikant geleverd te worden. De belangrijkste grondstoffen van mengvoederfabrikanten zijn granen (45%), bijproducten oliehoudende zaden (22%), bijproducten maalterijen (11%), andere (7%) en suikerbereidingen (5%). Kleinere stromen macromineralen, oliehoudende zaden, toevoegingsmiddelen, oliën en vetten vervolledigen de lijst van grondstoffen (Bemefa, 2013). Het aandeel van de mengvoederindustrie in de totale omzet van de voedingsindustrie bedraagt anno 2012 ongeveer 12% (Bemefa, 2013).

De omzet van de Belgische mengvoederfabrikanten bedraagt 4,96 miljard euro in 2012, in 2006 haalde de sector nog een omzet van 2,81 miljard euro. Tussen 2006 en 2008 stijgt de omzet met bijna 50%, om in 2009 terug te vallen op 3,11 miljard. Sinds 2009 neemt de omzet jaar na jaar sterk toe. In 2012 werden er 3.518 mensen tewerkgesteld in de Belgische mengvoederindustrie, goed voor 4% van de totale voedingsindustrie. Het tewerkstellingsniveau zit daarmee, na de terugval in 2010 (-5,7% t.a.v. 2009), terug op hetzelfde niveau als in 2009. België importeert voor 1,1 miljoen ton diervoeders, voornamelijk uit de buurlanden, met Nederland op kop (63% of 725.000 ton), gevolgd door Frankrijk (28% of 324.000 ton) en Duitsland (4% of 1.608 ton). Ook de export van diervoeders (in totaal ook 1,1 miljoen ton) is gericht op de buurlanden: Frankrijk (40%), Nederland (25%), Duitsland (10%) (Bemefa, 2013b).

3.2 Agrochemie

Onder kunstmest worden doorgaans de middelen van niet-organische oorsprong verstaan die ter bevordering van de groei van gewassen aan de bodem worden toegevoegd (ook wel minerale meststoffen). Een betere omschrijving zou echter zijn: alle voedingselementen die in minerale vorm vermarkt worden. De oorsprong van de nutriënten kan divers zijn: synthese van stikstof uit de lucht met aardgas, mijnbouw van natuurlijke geologische afzettingen (zoals steenzouten of fosfaathoudende gesteenten) of gemineraliseerde organische bronnen (bv. na verassing). Aangezien verschillende chemische processen worden toegepast in extractie, opzuivering en formulering, worden deze meestal beschreven met de term 'kunstmest'. Onder organische mest verstaat men de uitwerpselen van dieren en gefermenteerde resten van planten en dieren. Kunstmest en organische mest vullen elkaar agronomisch aan. De belangrijkste meststoffen zijn stikstof, kalium en fosfaat, al wordt die laatste in Vlaanderen samen met stikstof voornamelijk via dierlijke mest toegediend. Het verbruik van minerale meststoffen in de EU is sterk gedaald sinds eind jaren tachtig. Het jaarlijks verbruik in België wordt ruw geschat op ongeveer 0,8 à 0,9 miljoen ton minerale meststoffen op productbasis (dat omvat naast nutriënten ook kalk en vulstoffen) (Jaeken, 2014). Daarvan is naar schatting 50 à 55% stikstofmeststoffen, 20 à 25% kalk, 10 à 12% kaliummeststoffen en 10 à 15% kleinere producten zoals samengestelde meststoffen of fosfaatmeststoffen (Deckers, 2010). Ongeveer de helft van alle voedingsproducten wordt geproduceerd met behulp van minerale meststoffen. Ons land telt een achttal fabrikanten van minerale meststoffen (Jaeken, 2013).

De gewasbeschermingsmiddelenindustrie opereert in toenemende mate op mondiaal niveau. De sector wordt gedomineerd door multinationale ondernemingen en grotere kmo's wegens de hoge kosten, de relatief lage slaagkansen en de lange doorlooptijd die gemoeid is met onderzoek, ontwikkeling, productie en toelatingsprocedure van gewasbeschermingsmiddelen. Het totale onderzoeks- en ontwikkelingstraject kan tot 10 jaar in beslag nemen en kost ongeveer 200 miljoen euro voor elk nieuw werkzaam bestanddeel, mede afhankelijk van de aard van het middel en de toepassingen. Ook is de Belgische of soms zelfs de Europese markt niet groot genoeg om voldoende omzet te genereren voor rendabele bedrijfsvoering. De multinationale ondernemingen met hoofdkwartier in het buitenland hebben voornamelijk verkoopondernemingen in België. De sector heeft ook vier productie- en formuleringssites in België (Antwerpen, Seneffe, Gent en Luik). Daarnaast zijn een aantal Belgische ondernemingen actief in de sector. Basisonderzoek in België is eerder beperkt maar veel firma's hebben productontwikkelingsactiviteiten voor de Belgische of de Europese markt. Phytofar, de Belgische Vereniging van de Industrie van Gewasbeschermingsmiddelen, telt 18 leden die samen meer dan 90% van de Belgische omzet in gewasbeschermingsmiddelen vertegenwoordigen (Jaeken, 2014).

De agrochemie en biosciences, zoals de subsector van de chemische industrie die zich met minerale meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen op de landbouw richt, wordt genoemd, was in 2012 goed voor 1.437 arbeidsplaatsen in Vlaanderen (Jaeken, 2014). In 2013 had de subsector een handelsoverschot van 1,6 miljard euro (Departement Landbouw en Visserij op basis van Eurostat - Comext).

3.3 Uitrustingssector

Binnen de agrarische toelevering verzorgt de 'uitrustingssector' voornamelijk de productie van tractoren en landbouwmachines, veeteeltuitrusting en stallenbouw voor de primaire sector.

In 2012 realiseerde de subgroep tractoren en landbouwmachines, die een dertigtal ondernemingen en 4.190 werknemers telt, een omzet van 1,48 miljard euro. In België bestaat deze groep ondernemingen uit enkele multinationale bedrijven en vele kmo's, gespecialiseerd in marktniches (aardappelrooiers, ploegen, aanhangwagens, versnipperaars, spuitmachines, enz.). Ze zijn zeer actief op exportvlak: ongeveer 80% van hun productie wordt uitgevoerd (Agoria, 2013). Hun bekendste product is uiteraard de tractor. Met 2.214 verkochte tractoren was 2012 het beste jaar sinds topjaar 2008 en was er een stijging van 2,4% tegenover 2011. New Holland (27,3%), John Deere (19,4%), Fendt (11,3%), Case (9,7%), Deutz-Fahr (8,8%) en Massey Ferguson (7,4%) hebben gezamenlijk meer dan 80% van de tractormarkt in handen (Fedagrim, 2014).

Uit een recente enquête bij leden van sectorfederatie Fedagrim blijkt dat de uitrustingssector verder wil inzetten op groei. Zo werden er het afgelopen jaar 110 jobs gecreëerd bij de ondervraagde constructeurs en nationale verdelers, 20% wil dit jaar opnieuw aanwerven. 40% van de leden wil dit jaar investeren, goed voor in totaal 27,5 miljoen euro. Een derde van de leden schat dat zijn omzet met gemiddeld 11% zal groeien in 2013/2014 (Fedagrim, 2014).

3.4 Zaadsector

De zaadsector in België telt 30 bedrijven. Deze zijn qua aard en structuur sterk verschillend. Ongeveer de helft van de bedrijven maakt deel uit van een internationale zaadonderneming. De andere helft zijn lokaal verankerde ondernemingen, soms met een familiale structuur, soms met een coöperatieve structuur. Ook de Vlaamse en de Waalse overheid zijn in de plantenveredeling en zadenhandel actief. 25 van de 30 bedrijven liggen in Vlaanderen. De belangrijkste wereldspelers in zaden zijn ook prominent op de Belgische markt actief. Er is de laatste jaren een duidelijke tendens waar te nemen waarbij grote multinationale ondernemingen steeds belangrijker worden in de Belgische zadenmarkt (Semzabel, 2014).

De voornaamste subsectoren zijn in volgorde van belang: groentezaden (prei, tomaat, sla, witloof en koolsoorten), maïs (als voornaamste akkerbouwgewas), granen (voornamelijk tarwe), suikerbieten en grassen. De zaadsector boekt een omzet van 138 miljoen euro. Maïs is goed voor 33% van de omzet, gevolgd door groentezaden (28%), grassen (landbouw en gazon: 13%), granen en suikerbieten (elk 11%) (Semzabel, 2014).

In België worden momenteel vrij grote investeringen gedaan in de zaadsector. Wat productie-installaties betreft, zijn er het afgelopen decennium twee nieuwe fabrieken voor verwerking van zaaigraan gebouwd en één totaal vernieuwd. Op het vlak van onderzoek wordt er voornamelijk geïnvesteerd in de plantenveredelingen. Zo worden er momenteel investeringen in onderzoek van suikerbieten gerealiseerd ten belope van 10 miljoen euro. De investeringen in al de verschillende gewassen is moeilijk in te schatten aangezien het over meerdere gewassen gaat en aangezien het vaak gaat over projecten door internationale ondernemingen in een internationaal kader (Semzabel, 2014).

De tewerkstelling in de zaaizaadsector bedraagt in België 450 personen. Dat aantal is sterk afhankelijk van de al dan niet aanwezigheid van researchstructuren van buitenlandse ondernemingen in ons land. Het aantal is de laatste jaren vrij stabiel (Semzabel, 2014).

4 VOEDINGSINDUSTRIE

4.1 Economisch belang

De kernactiviteit van de voedingsindustrie, ook wel voedingsnijverheid, is het aankopen van grondstoffen bij landbouwers of andere voedingsbedrijven, deze verwerken en verpakken en ze via de distributiesector op de markt brengen. De versmarkt (verse producten die geen verwerking ondergaan) is daar dus niet bij inbegrepen. De voedingsindustrie omvat zowel de eerste (bv. van graan naar meel) als de tweede transformatie (bv. van meel en andere grondstoffen tot brood). Daarnaast levert de voedingsindustrie ook grondstoffen aan de landbouw (bv. veevoerders en bodemverbeteraars). De voedingsindustrie is niet alleen producent van voedingsmiddelen, maar ook een belangrijke afnemer en gebruiker van andere industrieën en diensten, zoals verpakking, transport, energie en reclame (Elsen en Kielemoes, 2012).

Hoewel België maar 2,2% van de inwoners van de EU-28 telt, neemt de voedingsindustrie voor de meeste indicatoren een belangrijker aandeel in de Europese voedingsindustrie in. De Belgische voedingsindustrie heeft een aandeel van 4,2% in de omzet, 3,3% in de netto toegevoegde waarde, 2,1% in de werkgelegenheid en 2,7% in het aantal werkgevers van de Europese voedingsindustrie (Fevia, 2013).

Het belang van de voedingsindustrie binnen de Belgische industrie is groot. De voedingssector neemt een steeds groter aandeel van de omzet, tewerkstelling en export van de industrie voor zijn rekening. In 2013 is de voedingsindustrie goed voor 17,1% van de omzet en 15,8% van de netto toegevoegde waarde in de industrie. Bijna 18% van de industriële investeringen vindt in een voedingsbedrijf plaats. Meer dan een kwart van alle werkgevers (27,8%, door het hoge aantal kmo's) en 18,3% van het aantal arbeidsplaatsen (17,3% indien uitgedrukt in voltijdsequivalenten) is toe te schrijven aan de voedingssector. Een tiende (9,5%) van de export van de Belgische industrie betreft producten van de voedingsindustrie (Fevia, 2013).

In België is de voedingsindustrie voornamelijk in Vlaanderen geconcentreerd. Vier vijfde van de omzet van voedingsproducten (excl. dranken) werd in 2013 gerealiseerd door ondernemingen in Vlaanderen. De Vlaamse voedingsindustrie is goed voor 72% van het aantal arbeidsplaatsen en het aantal vestigings-eenheden (Fevia, 2013). De voedingsindustrie is economisch gezien een van de belangrijkste sectoren uit het agrobusinesscomplex en de keten. Uit tabel 2 blijkt dat de Vlaamse voedingsindustrie 64% van de omzet, 55% van de investeringen, 42% van de tewerkstelling en 55% van de netto toegevoegde waarde van het Vlaamse ABC op zich neemt. Enkel wat het aantal bedrijven betreft komt de voedingsindustrie op de tweede plaats door het hoge aantal bedrijven in de landbouw (goed voor 70% van het ABC). Qua tewerkstelling is het verschil minimaal: de tewerkstelling in de land- en tuinbouw ligt op 40% van de totale tewerkstelling in het ABC, de voedingsindustrie heeft een aandeel van 42%.

4.2 Structuur sector

De voedingsindustrie is een sterk diverse sector en omvat een hele waaier van subsectoren. De activiteiten gaan van vervaardiging van dranken tot snoep, van brood tot vleeswaren, van zuivel tot bouillonblokjes, in zowel industriële als ambachtelijke bedrijven. Op basis van Belgische cijfers van FEVIA over de aandelen van de verschillende subsectoren in de sectoromzet, is het mogelijk het belang van de verschillende sectoren te beschrijven. De drie belangrijkste subsectoren zijn de vervaardiging van andere voedingsmiddelen (o.a. chocolade, suiker, koffie en bereide maaltijden), de vleesindustrie en de vervaardiging van oliën en vetten (figuur 13). Samen zijn ze goed voor 43% van de totale omzet (Fevia, 2013). Wat opvalt, is de vrij gelijke verdeling van de overige subsectoren (elke subsector ongeveer 10%). Enkel de vervaardiging van maalderij- en zetmeelproducten scoort onder de 10%. Uit Fevia (2013) blijkt dat de verdeling van de omzet volgens de verschillende subsectoren in de loop der jaren relatief constant blijft.

Ten opzichte van 2005 is de grootste omzetsijting waar te nemen bij de subsector van oliën en vetten, dierenvoeders en de verwerking en conservering van groenten en fruit. Het aandeel in de omzet van de dranken, bakkerijproducten en deegwaren en de vleesindustrie is er ten opzichte van 2005 met respectievelijk 2,6 procentpunten, 2,3 procentpunten en 1,7 procentpunten op achteruit gegaan.

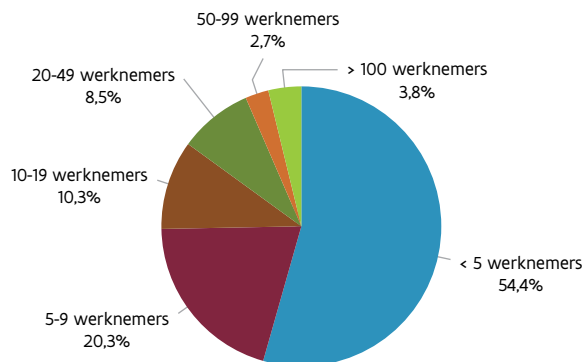
Figuur 13. Aandelen subsectoren in de totale omzet van de Belgische voedingsindustrie, %, 2013

Bron: Fevia op basis van FOD Economie – Algemene Directie Statistiek, 2013

Meer dan de helft (54,4%) van het aantal werkgevers in de sector (zelfstandigen niet meegeteld) telt minder dan 5 werknemers, 85% van het aantal werkgevers telt minder dan 20 werknemers (figuur 14). Dit gegeven illustreert het hoge aandeel aan kmo's (kleine en middelgrote ondernemingen) in de sector. Slechts 6,5% van het aantal werkgevers telt 50 of meer werknemers. De voorbije jaren is het aantal werkgevers gezakt (vooral te wijten aan de daling van artisanale bakkers), terwijl het aantal arbeidsplaatsen per werkgever wel is toegenomen. In 2009 telde een voedingsbedrijf gemiddeld 17 werknemers (zelfstandigen niet meegeteld), in 2013 zijn dat er 19. M.a.w. er is een trend naar minder, maar grotere bedrijven: de schaalvergroting zet zich ook door in de voedingsindustrie. In vergelijking met 2013 is het aandeel van kleine werkgevers (tot 20 werknemers) teruggelopen ten voordele van werkgevers uit hogere dimensieclassen (Fevia, 2013).

Figuur 14. Verdeling werkgevers in de Belgische voedingsindustrie volgens aantal werknemers, %, 2013

Bron: Fevia (2013) op basis van RSZ – gecentraliseerde statistieken

4.3 Economische kernindicatoren

Tabel 4 geeft een overzicht van de evolutie van de Vlaamse voedingsindustrie over de voorbije zes jaar. Deels werd dit al eerder besproken in ‘2. Het agrobusinesscomplex’.

Tabel 4. Economische kernindicatoren van de Vlaamse voedingsindustrie, 2008-2013

kernindicatoren	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2008-2013*
bedrijven (aantal)**	5.330	5.108	5.147	5.053	4.936	4.606	-14%
omzet (miljard euro)	34,1	32,1	32,5	37,5	38,4	39,3	+15%
investeringen (miljoen euro)	939	817	737	863	1.015	886	+6%
tewerkstelling**	63.680	63.172	62.345	62.291	62.576	61.870	-3%
netto toegevoegde waarde (miljoen euro)	3.911	4.692	4.420	4.396	4.520	4.597	+18%
gemiddelde rentabiliteit van het eigen vermogen	6,6	8,3	7,2	5,9	5,8	6,1	-7,5%
intramurale uitgaven aan O&O (miljoen euro)***	114,8	117,9	134,1	146,1	-	-	+27%

*Er wordt telkens de evolutie getoond tussen 2008 en het recentste jaar waarvoor data beschikbaar zijn. Dat is niet in alle gevallen 2013.

**Het aantal btw-aangevers met NACE-codes 10 + 11 is verschillend van de afbakening die Fevia hanteert. Fevia hanteert een ondergrens (minimale grootte bedrijf), hier wordt er geen ondergrens gehanteerd.

***Belgische cijfers

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van FOD Economie – Algemene Directie Statistiek, RSZ, Belfirst en BELSPO (Federaal Wetenschapsbeleid)

De voorbije vijf jaar is het aantal bedrijven afgenomen met 14%. In 2013 telde de Vlaamse voedingsindustrie (inclusief zelfstandigen) 4.606 bedrijven. In 2008 waren er dat nog 5.330. Voor alle andere indicatoren is een stijging waarneembaar, behalve de tewerkstelling, die blijft stabiel, en de gemiddelde rentabiliteit van het eigen vermogen. De omzet is met 15% toegenomen. Vooral in 2011 realiseerde de sector een serieuze omzetstijging. De investeringen zijn toegenomen met 6%, vooral vanaf 2010 stijgt het aantal investeringen sterk. In 2012 passeerde de voedingsindustrie de kaap van 1 miljard euro aan investeringen. In 2013 was er een daling in de investeringen tot 886 miljoen euro. De netto toegevoegde waarde steeg met 18% tot 4,6 miljard euro. De gemiddelde rentabiliteit van het eigen vermogen stabiliseert en bedraagt 6,1 procentpunten, een daling van 7,5% t.o.v. 2008. De intramurale uitgaven aan O&O, een indicator voor innovatie in de sector, bedroegen in 2011 146,1 miljoen euro.

4.4 Exportgerichtheid

De Belgische uitvoer van verwerkte voedingsproducten en dranken (nationale concept) bedraagt in 2013 (op basis van voorlopige cijfers) 22,1 miljard euro, een stijging van 2,2% t.o.v. 2012. In 2012 werd nog een exportgroei van 4,4% gehaald in vergelijking met 2011. De import van deze producten vertegenwoordigt een waarde van 19,0 miljard euro, waardoor er voor voeding en dranken een handelsoverschot van ongeveer 3,1 miljard euro was. Indien we ook de doorvoer meerekenen in de import en uitvoer van voeding en dranken (het communautaire concept), bedroeg de uitvoer in 2013 26,8 miljard euro en de import 22,6 miljard euro. Dit resulteerde in een handelsoverschot van 4,2 miljard euro. De Vlaamse voedingsindustrie kende in 2013 een overschot op de handelsbalans van ongeveer 2,87 miljard euro, een toename van 15%. Over de periode 2009-2013 is het handelsoverschot in Vlaanderen toegenomen met 13,6% (Fevia, 2013).

De exportgerichtheid van de Belgische voedingsindustrie nam de laatste decennia toe. In 2002 bedroeg de waarde van de export 13,7 miljard euro, in 2013 bedroeg dit 22,1 miljard euro (stijging van 61% in 11 jaar) (Fevia, 2013; Fevia, 2013b). Tussen 2003 en 2011 steeg het aandeel van de export in de omzet van 45,2% naar 49,4%. De laatste jaren schommelt de exportgerichtheid rond de 50% (50,1% in 2013). Bijna 60% van de uitvoer gaat naar Nederland, Frankrijk en Duitsland. Het belangrijkste exportproduct van onze voedingsindustrie is vlees. Ook zuivelproducten, dranken, bereidingen van groenten (diepvriesgroenten in het bijzonder), bereidingen van graan (in het bijzonder koekjes) en cacaoproducten scoren sterk. Samen zijn ze goed voor 64% van de totale export van voeding en dranken. De verre export bedraagt 13,4% van de totale uitvoer in 2013, een lichte toename. De Verenigde Staten en China worden steeds belangrijker voor de verre export van voedingsproducten. Andere belangrijke afzetmarkten zijn Rusland, Japan, Canada en Brazilië (Fevia, 2013).

Eind 2012 lanceerde de Belgische voedingsindustrie de FOOD 2015-groeistrategie, het nieuwe project voor duurzame groei van de voedingssector op de wereldmarkt. In de strategie schuift de sector drie ambitieuze en met elkaar verbonden doelstellingen naar voren:

- België moet uitgroeien tot een wereldwijd referentiepunt voor uitmuntendheid in voeding.
- Er moet een sterk merk zijn voor Belgische voeding ('branding'). De sector ontwikkelde daartoe het concept 'Food.be – Small country, Great food' om het imago van Belgisch voeding als geheel op de wereldmarkt te verbeteren.
- Door verzadiging van de binnenlandse markt zet de sector in op export om groei te realiseren. De ambitie is om de export te laten stijgen met 5 miljard euro tegen 2015: van 22 miljard euro in 2011 naar 27 miljard euro in 2015 of een jaarlijkse exportgroei van 5%. De totale omzet bedraagt 51,8 miljard euro in 2015 t.o.v. 45,8 miljard euro in 2011 (Fevia, 2013b).

4.5 Toekomstverkenning

Om tegen 2025 de transitie naar een innovatieve kennissamenleving te kunnen maken heeft de Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie voor zeven transitiegebieden toekomstverkenningen 2025 opgesteld (VRWI, 2014). De voedingssector is een van deze zeven transitiegebieden.

Vlaanderen zal zich moeten blijven onderscheiden van andere landen en op zoek moeten naar manieren om een hoge(re) toegevoegde waarde te realiseren. Met het oog op 2025 stelt het expertpanel een verantwoordelijke voedingssector voorop, die zich duurzaam wil ontwikkelen, een sector die de exportpositie van Vlaanderen sterk wil uitbouwen, een sector die de R&D-investeringen wil vergroten en gericht is op kwaliteitsvolle producten die internationaal erkend worden. Met andere woorden, anno 2025 moet de Vlaamse voeding zowel verantwoord zijn ('trustable') als smakelijk ('gourmand', 'indulgent'). Dit vereist dat voeding veilig ('safety'), duurzaam ('sustainable') en evenwichtig is ('healthy & balanced'). Dit vraagt enerzijds om technologische (product)innovatie en anderzijds om organisatorische en sociale innovatie en de ontwikkeling van nieuwe businessmodellen (VRWI, 2014).

In het transitiegebied Food 2025 werden vijf verticale en twee horizontale businessopportunities geselecteerd om de voorsprong van de Vlaamse voedingsindustrie in internationaal verband te behouden en in te spelen op specifieke maatschappelijke uitdagingen en trends.

Een eerste verticale prioriteit is het tegengaan van voedselverlies. Voedselverlies is elke reductie in het voor menselijke consumptie beschikbare voedsel dat in de voedselketen, vanaf de oogst tot en met consumptie, plaatsvindt. Omdat voedselverliezen in de gehele keten voorkomen, vereist de aanpak van de prioriteit voedselverliezen bovenal samenwerking tussen partijen uit de hele keten. De valorisatie van nevenstromen en restproducten is een prioriteit die integraal deel moet uitmaken van de bedrijfsstrategie. Het is de uitdaging om nevenstromen en restproducten te valoriseren met een zo hoog mogelijke toepassing en zo de meeste toegevoegde waarde te realiseren. Het valoriseren van waardebehoud via het cascadeprincipe is hierbij een belangrijk uitgangspunt.

Een derde prioriteit is het aanbieden van functionele voeding: voeding waarbij bestanddelen zijn toegevoegd of juist verwijderd om de gezondheidswaarde van het product te verbeteren. Daarnaast is ook het aanbieden van evenwichtige voeding een prioriteit. Hiermee wordt voeding met evenwichtige samenstelling, gezonde variatie aan producten en evenwichtige portiegroottes bedoeld. Inzetten op natuurlijke processtabele ingrediënten is de vijfde en laatste verticale prioriteit. Het gaat daarbij om voeding die vrij is van synthetische geur-, kleur- en smaakstoffen, antioxidanten en conserveringsmiddelen, zodat de voeding een natuurlijke samenstelling behoudt. De oorspronkelijke kwaliteit, functionaliteit en veiligheid van het product moeten daarbij behouden blijven. Het gebruik van 'natuurlijke' ingrediënten biedt hierbij mogelijkheden.

De horizontale businessopportunities zijn ondersteunend aan de verticale prioriteiten. Het aanbieden van kwaliteitsvolle en veilige voeding, een integrale ketenaanpak, meer transparantie en het sensibiliseren van consumenten zijn noodzakelijke voorwaarden voor het realiseren van de businessopportunities (VRWI, 2014).

5 RETAIL

5.1 Beschrijving sector

De retail levert fysieke goederen voor persoonlijk gebruik aan de consument. De food retail bevoorraadt zich via de groothandel, maar ook rechtstreeks bij de voedingsindustrie, de verzamelende handel of de landbouw.

De food retail is onder te verdelen in verschillende segmenten. Officiële statistieken maken een onderscheid tussen

- niet-gespecialiseerde retailers (bv. supermarkt, buurtwinkel);
- gespecialiseerde retailers (bv. slager, bakker);
- markten en stallen (beperkt aandeel).

De belangrijkste en bekendste groep binnen de retail zijn de niet-gespecialiseerde retailers, retailers die een breed assortiment aanbieden (evolutie naar 'one stop shopping') in plaats van zich te specialiseren binnen een bepaalde productcategorie. Dit landschap bestaat uit vele kleine zelfstandige winkeliers en een aantal supermarktketens. Supermarktconcerns of -groepen zijn bedrijven die zich via een of verschillende formules van supermarkten op de consument richten. De hard discount wil een lager prijsalternatief bieden op de retailmarkt door het aanbod aan producten te beperken en vooral eigen merken (huismerken) aan te bieden. Lidl en Aldi zijn de hard discountketens in België. De soft discounters willen ook zonder veel franjes een lagere prijsalternatief bieden door hun kosten te beperken (bv. Colruyt), maar bieden toch een breder assortiment aan van zowel huis- als nationale merken (FOD Economie, 2012). De buurtwinkels zijn te begrijpen als een kleine variant van de supermarkt gericht op de lokale omgeving. Binnen de ketens van de niet-gespecialiseerde retail is er sprake van een sterke concentratie. Enkele grote groepen domineren de markt. In België zijn de drie groepen Colruyt, Delhaize en Carrefour goed voor een marktaandeel van ruim 70% (Neerman, 2012).

5.2 De niet-gespecialiseerde retail

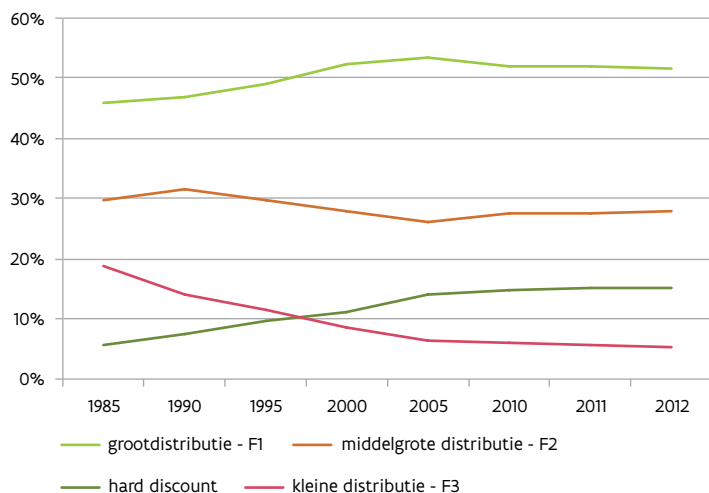
We analyseren de niet-gespecialiseerde retail aan de hand van de jaarlijkse Grocery Universe studie van Nielsen (2013).

Nielsen (2013) maakt volgende indeling van de niet-gespecialiseerde retail:

- grootdistributie (F1), bv. Colruyt, Delhaize supermarkten, Carrefour Hypermarkten;
- middelgrote distributie (F2), bv. Okay, Proxy Delhaize, Carrefour Market;
- kleine distributie (F3), zelfstandige winkeliers en zelfbedieningszaken van ketens met oppervlakte onder 400m² (bv. Carrefour Express);
- hard discounters: Aldi en Lidl.

Figuur 15 toont de procentuele verdeling van de omzet over de verschillende afzetkanalen van voedingsproducten in België en toont hiermee het marktaandeel per afzetkanaal (Nielsen, 2013).

Figuur 15. Verdeling van de omzet volgens verschillende afzetkanalen, België, %, 1985-2012

Bron: Nielsen, 2013

De grootdistributie is al ruim 20 jaar goed voor de helft van de markt. In 2012 bedroeg het aandeel 51,6%. De middelgrote distributie is de tweede in rangorde met een marktaandeel van bijna 28% in 2012. De laatste jaren neemt het marktaandeel lichtjes toe. De hard discounters zijn goed voor iets meer dan 15% van de markt. Ter vergelijking: in 1985 maakten zij nog maar 5,5% van de markt uit. In vijftien jaar tijd zien we bijna een verdubbeling. Sinds 2000 groeit het aandeel nog verder, weliswaar in een rustiger tempo. Het marktaandeel van de kleindistributie blijft onafgebroken dalen, met een uitzondering in 2007 en 2008. In 1985 had was dit segment goed voor bijna 19% van de markt, intussen is de sector in aandeel bijna vier keer kleiner. De kleindistributie komt op 5,3%. Hoewel de kleindistributie 65% van het aantal winkels uitmaakt, zijn het in termen van marktaandeel overduidelijk de grote en middelgrote distributie en hard-discounters die haast alle omzet realiseren (Fevia, 2013). Als we kijken naar de situatie in Vlaanderen zien we een gelijkaardige marktverdeling. Het marktaandeel van de grootdistributie ligt iets lager (45%). Het marktaandeel van de middelgrote distributie (32%) en van de hard discount (17%) ligt iets hoger.

In 2012 telde de Belgische niet-gespecialiseerde retail 7.385 winkels of 184 winkels minder dan in 2011 (daling van 2,4%). Tussen 2005 en 2012 is er sprake van een daling met gemiddeld 131 winkels per jaar. De daling is vooral te wijten aan de daling in winkels in de kleindistributie. De belangrijkste redenen voor de afname in winkels in dit segment is de toegenomen concurrentie van georganiseerde supermarktketens en de onvoldoende hoge verkoop en winst, waardoor broodnodige investeringen niet gedaan kunnen worden. Vlaanderen telt 4.302 winkels, goed voor 56% van het Belgische aantal (Nielsen, 2013).

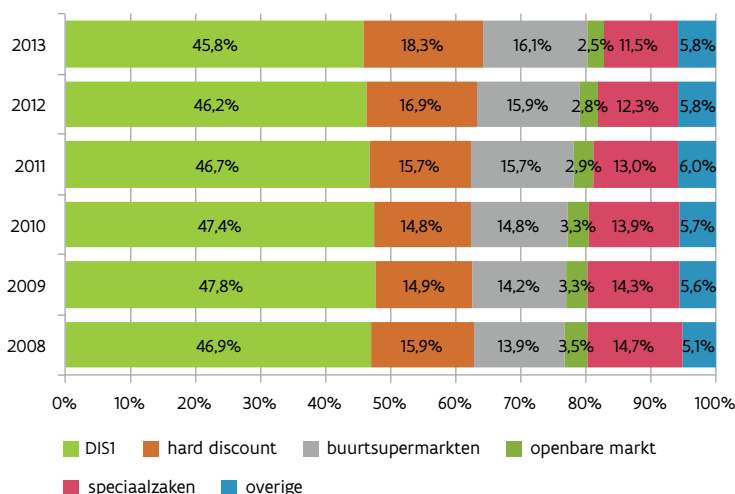
De totale verkoopoppervlakte in de Belgische niet-gespecialiseerde retail bedraagt 3,55 miljoen vierkante meter. De segmenten grote en middelgrote distributie hebben de grootste totale oppervlakte (respectievelijk 1,2 en 1,1 miljoen m²) en de grootste gemiddelde verkoopoppervlakte (respectievelijk 2.028 en 844 m²). De kleindistributie heeft uiteraard de kleinste gemiddelde verkoopoppervlakte, maar door het hoge aantal winkels ligt hun totale verkoopoppervlakte wel in dezelfde ordegrootte.

De totale omzet van de niet-gespecialiseerde retail bedraagt 23,9 miljard euro in 2012 (België), goed voor een stijging van 2,7% in vergelijking met 2011. Vlaanderen is met 12,7 miljard euro goed voor 53,2% van de omzet. De belangrijkste productcategorieën, uitgedrukt in omzet, zijn alcoholische dranken (17,2%), melk(producten) (16,2%), kruidenierswaren (14,5%), niet-alcoholische dranken (12,9%) en verse producten (12,3%) (Nielsen 2012).

5.3 Versmarkt

We zoomen verder in op de afzetkanalen voor verse producten (versmarkt) op basis van de jaarlijkse analyse van bestedingen aan verse voeding door GfK in opdracht van VLAM. In deze analyse bekijken we alle drie de segmenten van de food retail. Ook de rechtstreekse verkoop wordt meegenomen onder 'overige'. De volgende cijfers geven dus een volledig beeld omtrent de distributie van een specifiek productsegment, met name de verse producten, in België (GfK Panelservices Benelux, VLAM, 2014).

Figuur 16. Aandeel van de distributiekkanalen voor versproducten in België, op basis van besteding, %, 2008-2013

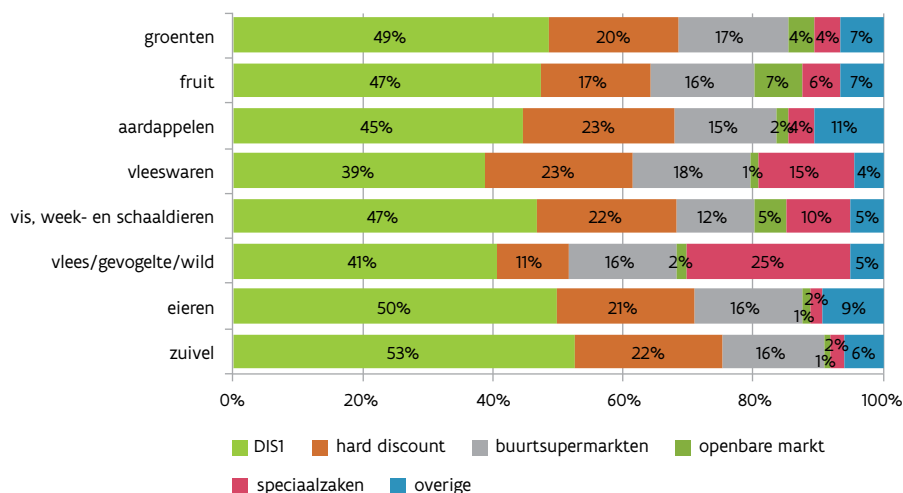

Bron: GfK PanelServices Benelux, VLAM, 2014

DIS1 (Carrefour Planet(hyper)/Market(GB), Delhaize De Leeuw, Colruyt, Makro, Cora, Match en Champion) blijft de absolute marktleider onder de verschillende distributiekkanalen en is goed voor bijna de helft van alle bestedingen (figuur 16). Op een gedeelte tweede plaats volgen de hard discount en de buurtsupermarkt met respectievelijk 18,3% en 16,1%. Speciaalzaken (bv. bakker, slager, groente- en fruitwinkel) zijn goed voor 11,5%. De overige kanalen (o.a. rechtstreekse verkoop van boer aan consument) zijn goed voor bijna 6%. Tot slot is er nog de openbare markt met 2,5%. De hard discount heeft zijn inzinking van 2009 verwerkt en groeit sinds 2011 opnieuw sterk door, richting een tweede plaats. Ook het marktaandeel van de buurtsupermarkt zit in de lift, al groeit dit segment iets trager. De groei van hard discount en buurtsupermarkt gaat ten koste van DIS1 en vooral van de speciaalsaak. Ook de openbare markt deelde in de klappen (GfK Panelservices Benelux, VLAM, 2014). Vlamingen bezoeken vaker dan Brusselaars of Walen speciaalzaken. In Vlaanderen hebben de speciaalzaken maar ook de buurtsupermarkten een hoger aandeel dan het nationale gemiddelde (GfK Panelservices Benelux, VLAM, 2013).

Figuur 17 toont het aandeel van de distributiekanaal per verscategorie. DIS1 heeft bij alle verscategorieën het grootste marktaandeel, gaande van 39% voor vleeswaren tot 50% voor eieren en 53% voor zuivel. Bij de hard discount valt vooral het lage marktaandeel voor vers vlees op: slechts 11%. Vers vlees, gevogelte en wild is natuurlijk een categorie waar de speciaalzaken (o.a. slagers) sterk staan met een aandeel van 25%. De openbare markt is relatief belangrijk voor fruit, groenten, vis, week- en schaaldieren. Verder is het hoge aandeel (11%) van het kanaal 'overige', voornamelijk rechtstreekse verkoop op de hoeve, bij aardappelen (11%) en eieren (9%) vermeldenswaardig.

Figuur 17. Aandeel van de distributiekanaal voor versproducten per categorie, op basis van besteding, %, 2013

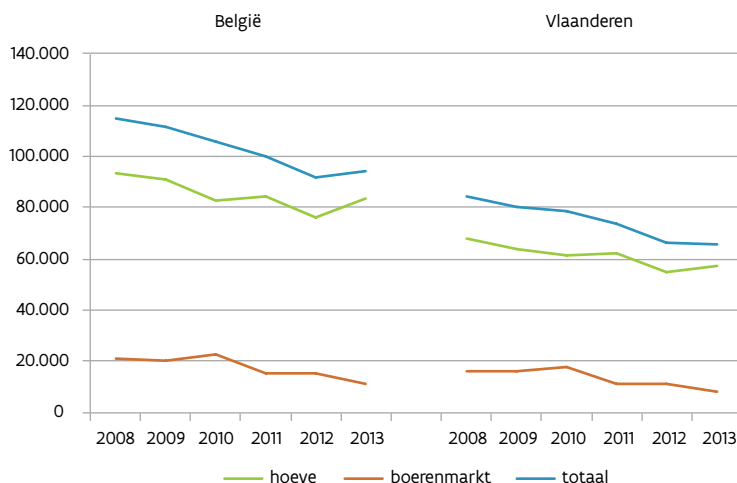
Bron: GfK PanelServices Benelux, VLAM, 2013

5.4 Korte keten

De korte keten is een afzetsysteem waarbij een rechtstreekse relatie bestaat tussen de producent en de consument. In de korte keten verkoopt de producent rechtstreeks aan de consument. De korte keten is zeer divers en bestaat uit een verscheiden verzameling van bedrijven en initiatieven. Volgende kanalen zijn mogelijk binnen de korte keten: hoevewinkel, boerenmarkten, automaten, zelfoogst en zelfpluktuinen, CSA, groenteabonnementen of vleespakketten, voedselteams, enz.

Ongeveer 1.200 Vlaamse producenten verkopen rechtstreeks aan de consument (Van Buggenhout et al., 2014). In 2013 bedroeg de omzet van de korte keten (enkel cijfers voor hoeve en boerenmarkten) in België bijna 95 miljoen euro of 3% meer dan het jaar ervoor (figuur 18). Het aandeel van de hoeveverkoop (83,7 miljoen euro) is bijna 8 keer groter dan de boerenmarkt (11 miljoen euro). Vlaanderen is goed voor 70% van de omzet van de korte keten in België (GfK PanelServices Benelux, VLAM, 2013).

Figuur 18. Evolutie van de omzet van verse voeding op hoeve en boerenmarkt, 1.000 euro, 2008-2013

Bron: GfK PanelServices Benelux, VLAM, 2013

De stijging is het gevolg van een toename in de verkoop op de hoeve. De omzet van de boerenmarkt daalde vorig jaar van 15,4 naar 11,1 miljoen euro. Aardappelen nemen een groot stuk van de groei voor zich. Door de omzetstijging stijgt het marktaandeel van de hoeve binnen de totale Belgische voedingsmarkt van 0,49% naar 0,52% (of +6,4% omzet). In Vlaanderen heeft de hoeve een hoger marktaandeel, en ook hier stijgt het marktaandeel naar 0,64% (of +4,1% omzet). De boerenmarkt haalt slechts een marktaandeel van 0,07% op nationaal vlak en 0,09% in Vlaanderen.

De stijging wordt veroorzaakt door een hogere uitgave per bezoek. Het aantal kopers vertoont een dalende trend. Zo'n 16 op de 100 Belgische gezinnen kochten in 2013 minstens één keer op de hoeve. In 2008 waren dat er nog 20. In Vlaanderen kochten 21 op 100 mensen minstens één keer op de hoeve. De kopers die bleven, zijn wel intensiever gaan kopen. Het aantal bezoeken blijft stabiel op 9,8 keer op jaarbasis. Een gemiddeld gezin besteedde vorig jaar wel meer op de hoeve: 112,5 euro (102 in 2012).

De grootste omzetmaker op de hoeve is vlees met meer dan 20%, gevolgd door aardappelen en dan groenten en fruit. In Vlaanderen is fruit de belangrijkste categorie met 22,4% op de voet gevolgd door aardappelen, vlees en groenten. Aardappelen, groenten en fruit zijn goed voor meer dan 60% van de hoeveomzet in Vlaanderen. Het kerncliënteel bestaat vooral uit welgestelde gepensioneerden en welgestelde gezinnen met kinderen (bijna 60% van alle kopers op de hoeve). Naast het direct contact met de boer, de versheid en de meerwaardebeleving, biedt de hoeve meestal ook een prijsvoordeel (GfK PanelServices Benelux, VLAM, 2013).

Het gekochte product op de hoeve is ook vaker dan in andere kanalen van biologische oorsprong. Op de totale besteding op de hoeve is 16% van biologische origine. Dat is beduidend hoger dan het gemiddelde marktaandeel van biologische voeding dat slechts 2% bedraagt (GfK PanelServices Benelux, 2013). 44% van de Vlaamse biologische landbouwers doen een beroep op de korte keten (Samborski & Van Bellegem, 2013).

Een recente bevraging van 130 Vlaamse landbouwers die aan korte keten doen, biedt een beter inzicht in (de aanpak van) de landbouwer achter de korte keten (Van Bugghenhout, 2014). Zo blijkt dat productuitwisseling gebruikelijk is. De helft van de bevroagde landbouwers verkoopt ook producten van collega's, eventueel aangevuld met aangekochte producten, de andere helft verkoopt uitsluitend eigen producten. Een derde is lid van een samenwerkingsverband voor de afzet van producten via de korte keten. De (winkel)ruimte op het bedrijf is het meest populaire afzetkanaal (92%). Gemiddeld wordt een aanzienlijk deel van de eigen productie afgezet via de korte keten. Het gaat om maar liefst 41% van de totale productie. Net zoals bij de oorsprong van de producten wordt de groep ongeveer in twee verdeeld: de helft verkoopt maximum 25% van de eigen productie via de korte keten, de andere helft meer dan 25%. Een op de drie verkoopt zelfs meer dan de helft van de eigen productie via de korte keten.

De belangrijkste motivatie om producten via de korte keten aan de man te brengen is voldoening en waardering, 90% van de respondenten vindt dat belangrijk tot zeer belangrijk. 41% vindt dat zeer belangrijk. Daarnaast is er ook het belang van het contact met en het verhaal naar de consument (87% en 78%). Naast deze meer immateriële redenen lijkt korte keten ook een bewuste strategie om een aanvullend inkomen te vergaren (83%), het inkomen te spreiden (78%), meer autonomie te hebben (83%) en een beter toekomstperspectief te hebben (75%). De motivatie om te verkopen via de korte keten kan ook extern van oorsprong zijn: ongeveer 70% benut nieuwe kansen en speelt in op de vraag. (Van Bugghenhout, 2014).

Het is belangrijk te vermelden dat de cijfers uit de bevraging niet veralgemeend kunnen worden voor alle Vlaamse korteketeninitiatieven, aangezien het niet mogelijk is om de representativiteit te garanderen van de steekproef t.o.v. de populatie (Van Bugghenhout, 2014).

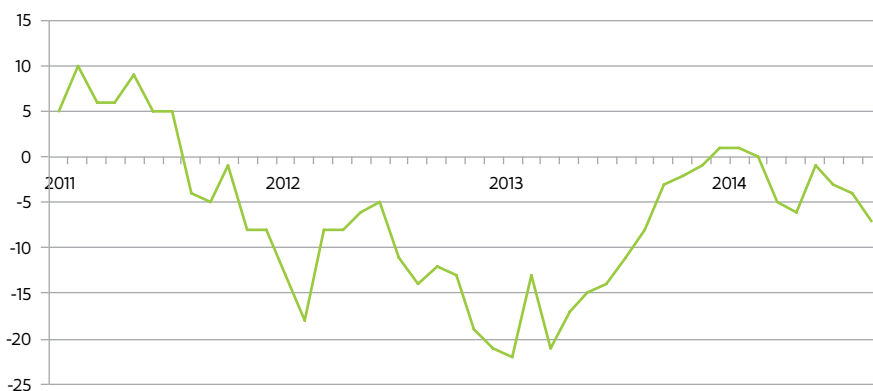
6 CONSUMENT

Vlaanderen telt 6,4 miljoen inwoners (FOD Economie, 2013) en maakt daarmee 57% uit van de totale Belgische bevolking. Vlaanderen telt dus ook 6,4 miljoen consumenten van voeding.

6.1 Financiële aspecten

Als gevolg van de economische en financiële crisis, duikt ook het consumentenvertrouwen sinds 2008 haast continu onder nul. Na een licht herstel in de lente van 2011, zakte het consumentenvertrouwen opnieuw onder nul. Het consumentenvertrouwen bereikte een dieptepunt begin 2013 met een waarde van -22. Sindsdien is het consumentenvertrouwen weer verbeterd om in december 2013 boven nul uit te komen (figuur 19). In 2014 ging het alweer bergaf. Na een korte opflakking in mei zien we de laatste maanden al opnieuw een daling in het consumentenvertrouwen.

Figuur 19. Consumentenvertrouwen van de Vlaamse consument, 2011-2014

Bron: NBB

In 2012 consumeerde de gemiddelde Vlaming voor 15.462 euro. Per huishouden is dat 36.948 euro. De Vlaming gaf gemiddeld 1.855 euro uit aan voeding en 398 euro aan dranken (208 euro aan niet-alcoholische en 190 aan alcoholische dranken), tezamen goed voor een aandeel van 14,6% in het totale budget. Daarnaast spendeerde de Vlaming gemiddeld 782 euro aan voeding en dranken in horeca-aangelegenheden (FOD Economie, 2012).

Om de evolutie van de 'levensduurte' te meten, wordt gebruik gemaakt van een indexcijfer. De consumptieprijsindex is een economische indicator die de prijsontwikkeling meet van een korf door gezinnen aangekochte goederen en diensten die representatief zijn voor hun verbruiksgewoonten. Figuur 20 toont de consumptieprijsindex voor voeding. Op het einde van 2013 en in de eerste helft van 2014 was de consumptieprijsindex vrij stabiel.

Figuur 20. Consumptieprijsindex voor voeding, België, 2013=100%, 2008-2014

Bron: FOD Economie

6.2 Belangrijkste aankoopcriteria

In opdracht van VLAM analyseerde iVox (2014) de aankoopcriteria voor verse voeding bij 400 Vlaamse VVA's (verantwoordelijken voor aankoop) tussen 18 en 64 jaar. De vermelde percentages geven het aandeel van de ondervraagden weer dat het criterium een belangrijke of zeer belangrijke rol in het aankoopproces toekent.

De Vlaamse consument koopt verse voeding in de eerste plaats op basis van zijn zintuigen: ziet het product er vers, lekker en kwaliteitsvol uit? Smaak, versheid en kwaliteit zijn de belangrijkste aankoopcriteria. Meer dan 95% van de VVA's vinden deze criteria eerder belangrijk tot heel belangrijk. Ook de prijs speelt een belangrijke, maar niet dé belangrijkste rol. Slechts 14% van de VVA's vindt prijs onbelangrijk of staat er neutraal tegenover. Na de zintuiglijke criteria en de prijs volgen criteria die te maken hebben met de info op de verpakking en informatie over de veiligheid van het product (bv. afwezigheid van additieven, houdbaarheid). Seizoensgebondenheid is bij 64% van de ondervraagden een belangrijk criterium. De afwezigheid van additieven, een praktische verpakking en een integrale ketenbewaking is voor meer dan de helft van de consumenten een belangrijk aankoopcriterium (iVox, 2014).

De top tien van aankoopcriteria bevat geen criterium dat expliciet betrekking heeft op duurzaamheid. Dierenwelzijn en milieubewust scoren van alle duurzaamheidscriteria het hoogst, 47% van de respondenten hecht belang aan deze aankoopcriteria. De criteria soort winkel, lokale productie, arbeidsomstandigheden, afwezigheid van genetisch gemodificeerde organismen (ggo's), ambachtelijkheid, aanwezigheid van een label, land van herkomst, traceerbaarheid en eerlijke handel schommelen tussen de 30 à 40%. Het aandeel 'heel belangrijk' bedraagt voor deze criteria echter niet meer dan 10%, met een uitzondering voor de arbeidsomstandigheden (10%) en de afwezigheid van ggo's (12%). Halal wordt door 4% van de respondenten als belangrijk beschouwd (iVox, 2014).

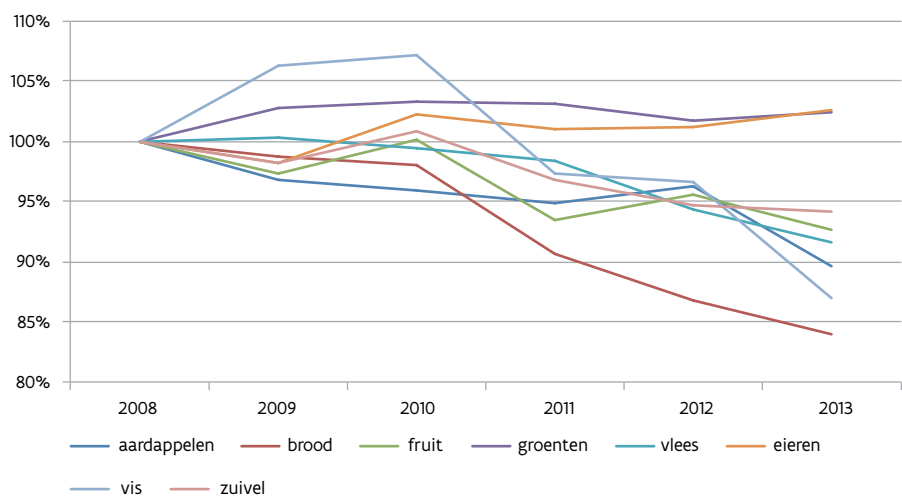
Bezorgdheden op vlak van milieu of duurzaamheid vertalen zich tijdens het aankoopproces in iets mindere mate door naar een hoog belang voor biologische voedingsproducten. Slechts twee op de tien VVA's vinden het biologische karakter van voedingsproducten belangrijk (iVox, 2014). Ondanks het feit dat het duurzaamheidsgehalte van producten niet de meest doorslaggevende factor is, speelt dat voor een belangrijke groep Vlamingen toch mee. 16% van de VVA's is echt overtuigd van het belang van duurzaamheid. Duurzaamheid is voor hen een belangrijke motivatie en ze handelen er dan ook consequent naar. Daarnaast is er nog een groep van maar liefst 40% die in hun gedrag zo veel mogelijk rekening probeert te houden met duurzaamheid en dit vooral als ze er zelf baat bij hebben. In vergelijking met 2010 zijn er in 2012 meer Vlamingen die vinden dat de overheid inspanningen op het vlak van duurzaamheid moet belonen (van 67% naar 75%) en zijn ook meer mensen bezorgd over de klimaatverandering (van 42% naar 53%). Anderzijds zijn er wel minder Vlamingen die verklaren bereid te zijn om een meerprijs te betalen voor duurzamere producten (van 42% naar 37%) (Insites Consulting, 2012).

Algemeen gezien zijn er de laatste jaren geen grote verschuivingen in de verhoudingen tussen de verschillende aankoopcriteria vastgesteld (Insites Consulting, 2012). Ook uit de resultaten van de Consumer Behaviour Monitor van OIVO blijkt een grote stabiliteit van de criteria prijs, smaak, veiligheid, geur, kwaliteit en versheid in het keuzeprocess van de consument voor een voedingsproduct. De belangrijkste 'top of mind' (eerste waar je aan denkt) en spontaan genoemde criteria die een rol spelen bij de keuze voor een voedingswinkel zijn achtereenvolgens nabijheid, prijs, kwaliteit en versheid, parking en verscheidenheid (divers assortiment). Overige criteria zijn in de ogen van de consumenten minder belangrijk, maar de consument wordt wel almaar veeleisender (OIVO, 2012).

6.3 Consumptie

Figuur 21 toont de recente evolutie in het thuisverbruik (dus exclusief consumptie buitenshuis) van de belangrijkste (verse) agrovoedingsproducten in Vlaanderen. De gemiddelde Vlaming consumeert 34,5 kg aardappelen per jaar. Dat is een 10% minder dan in 2008. Brood is de sterkste daler. In 2013 aten we jaarlijks gemiddeld 44 broden of 16% minder dan in 2008. De consumptie van fruit verloopt variabel, maar volgt ook een dalende trend. In 2013 aten we ongeveer 4 kg minder fruit dan 6 jaar geleden (-7%). De consumptie van groenten is licht toegenomen, van 40 kg in 2008 tot 41 kg in 2013. Vlamingen eten gemiddeld minder vlees. In vergelijking met 2008 eten we thuis 8% minder vers vlees (inclusief wild en gevogelte), goed voor 28,5 kg. De daling is vooral toe te schrijven aan de lagere consumptie van rund- en varkensvlees. De consumptie van vers gevogelte en wild blijft stabiel. Eieren eten we meer: zo'n 3% meer dan het referentiejaar of 66,6 stuks. De consumptie van vis is eerst gestegen om vervolgens weer te dalen. In 2013 consumeren we gemiddeld 4,1 kg vis of 6% minder dan in het referentiejaar. Ook de zuivelconsumptie vertoont een dalende trend (-6%). In 2013 consumeren we gemiddeld 96 kg zuivel, en dan vooral melk, kaas en yoghurt.

Figuur 21. Thuisverbruik belangrijkste agrovoedingsproducten*, 2008=100%, 2008-2013

*aardappelen: vers en verwerkt; vlees: vers vlees inclusief gevogelte, wild en konijn; vis: verse vis, inclusief week- en schaaldieren
Bron: GfK Panel Services Benelux, VLAM, 2013

7 SAMENWERKING IN DE KETEN

De afgelopen jaren worden gekenmerkt door een verhoogde samenwerking tussen de verschillende ketenschakels. Deze samenwerkingsverbanden krijgen vorm rond gemeenschappelijke uitdagingen die sectorgrenzen overstijgen. Het ketenoverleg van de agrovoedingsketen focust op faire economische relaties tussen de verschillende schakels. Het transformatieproject is het gezamenlijke antwoord van enkele ketenschakels op de duurzaamheidsuitdaging waarmee het huidige voedselsysteem wordt geconfronteerd. Recent engageerden de gehele keten en de Vlaamse overheid zich om gezamenlijk een ketenroadmap ter reductie van voedselverliezen op te stellen.

7.1 Belgische ketenoverleg van de agrovoedingssector

Sinds 2009 overleggen de verschillende schakels van de Belgische agrovoedingsketen (Bemefa, Agrofront, Fevia, Comeos, Unizo en UCM) in een officieel ketenoverleg. De ketenpartijen hechten belang aan een sterk partnerschap in de keten, gebaseerd op de drie pijlers van duurzame ontwikkeling (economisch, ecologisch en sociaal). De initiatiefnemers willen de samenwerking in de keten verbeteren en goede partnerschapsrelaties stimuleren tussen alle operatoren met vrijwaring van de contractuele vrijheid (Agrofront et al, 2013).

Om dat verder te concretiseren werd overeengekomen om drie werven op te starten:

- de ontwikkeling van een gedragscode voor goede en ethische handelspraktijken in de relatie tussen de agrovoedingsketen en de distributiesector;
- de valorisatie van bovenwettelijke kwaliteit;
- de studie van de mogelijkheid voor het afsluiten van interprofessionele akkoorden (IPA), binnen een Europese context, die de positie van de landbouwsector in de keten moet versterken.

Een eerste resultaat van dit overleg was de ondertekening op 20 mei 2010 van de gedragscode voor faire relaties tussen aanbieders en kopers in de agrovoedingsketen. De gedragscode dient als referentie voor de gehele keten. Einde 2012 hebben 221 ondernemingen de toetreding getekend, waarvan 42 mengvoederbedrijven, 166 bedrijven uit de voedingsindustrie en 13 bedrijven van de distributiesector. De code is een nationaal initiatief maar Europese harmonisatie wordt nagestreefd.

Een aantal aanbevelingen in de gedragscode hebben betrekking op de contractuele relaties tussen aanbieders en kopers en vragen om meer verduidelijking. Dat gebeurt in de leidraad voor sectorale interprofessionele akkoorden die op 30 juni 2011 werd goedgekeurd. Deze leidraad voorziet in een aantal horizontale aanbevelingen die sectoraal ingevuld kunnen worden. Sectorale interprofessionele akkoorden kunnen bijdragen tot het verhogen van de transparantie van individuele of collectieve contractuele onderhandelingen tussen operatoren uit de verschillende schakels uit de keten.

Op 20 september 2010 werden twee principes door alle partijen aanvaard. Ten eerste moeten de certificatiekosten voor markttoegang in de keten geoptimaliseerd worden. Ten tweede moet er een correcte verdeling zijn van de meerkosten en –prijs in de keten. Met deze afbakening werd de weg vrijgemaakt voor de integratie van systemen van markttoegang in de private systemen van zowel de voedingsindustrie als de distributie. Momenteel wordt de laatste hand gelegd aan de ontwikkeling van een generiek lastenboek markttoegang voor rundvlees.

Op vraag van het ketenoverleg heeft de UGent een inventaris opgesteld van duurzaamheidseisen die voorkomen in de commerciële lastenboeken van retailers, food service en grote voedingsbedrijven. Deze inventaris wordt momenteel gebruikt om generieke duurzaamheidseisen op te nemen in de lastenboeken voor markttoegang (Agrofront et al, 2013).

7.2 Transformatieproject

Onder het motto 'de voedingsketen verduurzaamt' is midden 2013 de aftrap gegeven van het 'transformatieproject', dat de transformatie naar een duurzamer Vlaams landbouw- en voedingssysteem wil bevorderen en versnellen. Het transformatieproject wordt gestuurd door vertegenwoordigers van alle schakels uit de landbouw- en voedingsketen, aangevuld met afgevaardigden van maatschappelijke organisaties en van de Vlaamse overheid. Het Agentschap Ondernemen financiert het project in het kader van het Nieuw Industrieel Beleid (<http://devoedingsketenverduurzaamt.blogspot.be>, 2014).

Het project is het antwoord van de keten op het initiatief 'The New Food Frontier', de meest recente poging om landbouwers, bedrijven, belangenorganisaties en de overheid te overtuigen om deel te nemen aan het transitieproces. De voedingsbodem is terug te vinden in de verschillende beleidsinitiatieven die de Vlaamse regering de afgelopen jaren heeft opgestart – Vlaanderen in Actie (ViA), Pact 2020 en de Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling (VSDO) – en die expliciet stellen dat transitie richting duurzaamheid nodig zijn om een aantal grote maatschappelijke uitdagingen aan te pakken, ook in het voedingssysteem (Platteau et al., 2012).

7.3 Samen tegen voedselverlies

Op 31 maart 2014 heeft de Vlaamse regering de engagementsverklaring 'Vlaanderen in Actie: Samen tegen voedselverlies' aan het publiek voorgesteld (Vlaamse Regering et al., 2014). De verklaring is een gezamenlijk initiatief van de Vlaamse Regering en Boerenbond, Fevia Vlaanderen, Comeos Vlaanderen, Unie Belgische Catering, Horeca Vlaanderen en het Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties (OIVO). De gehele keten engageert zich om de komende jaren via duurzaam volgehouden inspanningen voedselverlies verder terug te dringen in samenwerking met de Vlaamse overheid en de stakeholders.

De ondertekenaars willen voedselverliezen in de gehele keten (productie, verwerking, distributie, bereiding en consumptie) zoveel mogelijk beperken en maximaal valoriseren, met de cascade van waardebehoud als leidraad en in lijn met de Europese doelstellingen. Er wordt vertrokken van een gemeenschappelijke visie die stoelt op drie principes:

- Gedeelde verantwoordelijkheid

Voedselverlies is een uitdaging waar alle schakels in de keten mee geconfronteerd worden, van productie tot en met consumptie. De keten is bovendien een dynamisch gegeven: wat de ene schakel onderneemt, kan een impact hebben op een andere schakel terug of verderop in de keten. Het voorkomen van voedselverlies is een gezamenlijke én gedeelde verantwoordelijkheid en vergt een ketenaanpak.

- Preventie als uitgangspunt, cascade van waardebehoud als leidraad

Voedsel wordt geproduceerd, verwerkt, verdeeld en bereid met als doel de mens van voeding te voorzien. Door in te zetten op de preventie van voedselverliezen willen de ondertekenaars in de eerste plaats voorkomen dat voedsel verloren gaat voor humane voeding. Wanneer voedselverlies toch optreedt en het voedsel niet meer gebruikt kan worden voor humane voeding, probeert men deze stroom zo hoogwaardig mogelijk te valoriseren.

- Samenwerking en overleg

Samenwerking en overleg tussen de verschillende schakels van de keten, zowel op keten- als op bedrijfsniveau, resulteert in een arsenaal aan win-winmogelijkheden om de strijd met voedselverliezen aan te gaan. Om zo efficiënt en effectief mogelijk te handelen en structurele vooruitgang te boeken, is samenwerking en overleg bovendien noodzakelijk.

Het engagement wordt in het najaar van 2014 uitgewerkt in een ketenroadmap voedselverlies met een strategie, doelstellingen en acties om voedselverliezen terug te dringen, met als tijdshorizon 2020. Hier toe zitten de schakels en de Vlaamse overheid samen in een Vlaams ketenoverleg voedselverlies. Daarbij wordt vertrokken van enkele prioritaire acties: het opbouwen van een kennisbasis, vergroten van het bewustzijn, de consument erbij betrekken en sociaal aan de slag met voedselverlies. De ondertekenaars roepen bedrijven en organisaties uit de keten en stakeholders op om de engagementsverklaring te onderschrijven en acties te ondernemen om voedselverliezen zoveel mogelijk te reduceren (Vlaamse Regering et al., 2014).

BRONNEN

Agoria (2013) **Dossier Landbouwmachines: innovatief en exportgericht**, Agoria, Brussel.

Agrofront, Bemefa, Fevia, Comeos, UCM & Unizo (2013) **Het Belgische Ketenoverleg in de Agrovoedingssector – Statusrapport**, Brussel.

Belgapom (2014) **Belgapom in 2013–2014**, jaarverslag, Brussel.

Bemefa (2013) **De mengvoedersector: facts and figures**, Bemefa, Beroepsvereniging van de mengvoederfabrikanten, Brussel.

Bemefa (2013b) **Bemefa Statistisch jaarverslag 2012–2013**, Bemefa, Beroepsvereniging van de mengvoederfabrikanten, Brussel.

Elsen N. & Kielemoes J. (2012) **Integrale Milieuanalyse Vlaamse Voedingsnijverheid 2012**, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Vlaamse overheid, Brussel.

Essencia (2013) **Chemie, kunststoffen en life sciences in België – Kerncijfers 2013**, Essencia, de Belgische federatie van de chemische industrie en life sciences, Brussel.

Eurostat (2011) **Food: from farm to fork statistics, Pocketbooks**, Eurostat, Brussel.

Deckers B. (2010) **Verder besparen op meststoffen doet de opbrengst dalen**, interview in VILT-duiding, Vlaams Infocentrum over Land- en Tuinbouw, http://www.vilt.be/Bart_Deckers_-_manager_plantenvoeding_AVEVE_-_Verder_besparen_op_meststoffen_doet_de_opbrengst_dalen, 31.05.2010.

Jaeken P. (2013) **Veiligheid is topprioriteit in kunstmeststoffensector**, interview in VILT-nieuws, Vlaams Infocentrum over Land- en Tuinbouw, http://www.vilt.be/Veiligheid_is_topprioriteit_in_kunstmeststoffen-sector, 18.04.2013.

Jaeken P. (2014) **Persoonlijke mededeling**, Belfertil, Brussel.

Fedagrim (2014) **‘Klaar voor groei’ De uitrustingssector doorgelicht – Economisch dossier 2013–2014**, Fedagrim, Brussel.

Fevia (2013) **Economische ontwikkeling van de Belgische voedingsindustrie in 2013 – Basisdocumentatie**, Fevia, Brussel.

Fevia (2013b) **Food 2015 – A catalyst for sustainable growth in the Belgian food sector**, Fevia, Brussel.

FOD Economie (2013) **Loop van de bevolking**, link: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/bevolking/loop>

FOD Economie (2013) **Prijsniveau in supermarkten**, FOD Economie, Brussel.

GfK Panelservices Benelux (2012) i.o.v. VLAM

GfK Panelservices Benelux (2013) i.o.v. VLAM

GfK PanelServices Benelux (2014) i.o.v. VLAM

Insites Consulting (2012) i.o.v. VLAM

iVox (2014) i.o.v. VLAM

Janssens R. (2013), **De buitenlandse handel in land- en tuinbouwproducten: stand van zaken in 2013**, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Neerman P. (2012) **De concurrentie neemt sterk toe op de Belgische voedingsdistributiemarkt, Retaildetail**, <http://www.retaildetail.be/fr/case-van-de-week/item/14349-%E2%80%98de-competitie-neemt-sterk-toe-op-de-belgische-voedingsdistributiemarkt%E2%80%99>

Nielsen (2012) **Grocery Universe 2012**, Nielsen, Brussel.

Nielsen (2013) **Grocery Universe 2013**, Nielsen, Brussel.

OIVO (2012) **Consumer Behaviour Monitor**, Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties, Brussel.

Platteau J., Van Gijseghe D., Van Bogaert T. & Maertens E. (reds.) 2012 **Landbouwrapport 2012**, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Samborski V. & Van Bellegem L. (2014) **De biologische landbouw in 2013**, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Samborski V. (2011) **Het Vlaamse agrovoedingscomplex**, Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Semzabel (2014) **Persoonlijke mededeling Marc Ballekens en Kristiaan Van Laecke**, Semzabel, Melle.

Van Buggenhout E. (2014) **Persoonlijke mededeling**, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Van Buggenhout E., Vuylsteke A. & Van Gijseghe D. (2014) **Kort maar krachtig: samenwerking bij logistiek in de korte keten**, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Van Dingenen K., Wautet A., Vermeire B. & Gellynck X. (2008) **Analyserapport voor het agrobusiness-complex in Vlaanderen**, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Vlaamse overheid (2014) **Factsheet Voedselverspilling bij de consument**, Vlaamse overheid, Interdepartementale Werkgroep Voedselverlies, Brussel.

Vlaamse Regering, Boerenbond, Femia Vlaanderen, Comeos Vlaanderen, Horeca Vlaanderen, Unie Belgische Catering, Onderzoeks- en informatiecentrum van de verbruikersorganisaties (2014) **Vlaanderen in Actie: Samen tegen voedselverlies**, Brussel.

VRWI (2014) **Toekomstverkenningen VRWI for Flanders 2025**, Studiereeks 26, Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie, Brussel.

<http://devoedingsketenverduurzaamt.blogspot.be> (2014) **De voedingsketen verduurzaamt**, geraadpleegd op 30/06/2014.

LECTOREN EN MEDEWERKERS

Beleidsdomein Landbouw en Visserij:

Maayke Keymeulen, Isabelle Magnus, Marie Verhassel

Stuurgroep LARA 2014:

Koen Carels (SALV), Luc Van Bellegem (VLAM), Peter Van Gossum (INBO), Dirk Van Guyze (SALV), Kris Van Nieuwenhove (SALV), Danny Vandebecck (VAC), Paul Verbeke (Bioforum)

- Kraamhokke -

NAAM: BERT WAUTERS

LEEFTIJD: 23

PLAATS: SLEIDINGE

**TEELT: VARKENS EN
AKKERBOUW**

Bert Wauters is een jonge, hoog opgeleide landbouwer. Hij studeerde drie jaar agro-biotechnologie met als afstudeerrichting landbouw en mag zich professionele bachelor noemen. Op 1 januari 2013 nam hij het varkensbedrijf van zijn vader over. Het bedrijf telt 250 zeugen en 2.100 vleesvarkens.

Bert gaat prat op het duurzame, kostenbesparende systeem van zelfvoorziening dat hij hanteert op zijn bedrijf. Zo teelt hij korrelmais, tarwe en gerst om er zelf veevoeder van te maken. De geproduceerde mest dient om de akkers te bemesten. In zijn nieuwe zeugenstal ontbreekt het niet aan de modernste techniek. Die wordt bijvoorbeeld ingezet om de bronst te stimuleren en de uitval bij biggen te reduceren. Zijn ondernemerschap zag hij al beloond met een trofee voor de meest verdienstelijke Evergemse zelfstandige ondernemer.

Bert houdt van de vrijheid die zijn beroep biedt. Hij beslist elke dag zelf hoe hij zijn bedrijf structureert, uitbouwt en vernieuwt. De schaduwkanten van het vak zijn voor hem de volatiele markten en de daarbij horende onzekerheden, de strenger wordende normen, het steeds kapitaalsintensievere karakter van moderne bedrijven en het schaars worden van betaalbare landbouwgrond.

Hij gelooft dat er in Vlaanderen een mooie toekomst is weggelegd voor landbouwers die innoveren en die zich snel kunnen aanpassen aan veranderende normen. Zijn oproep aan het beleid: "Geef onze landbouw zo veel mogelijk kansen om op een duurzame manier vooruitgang te boeken."

AFKORTINGEN

ABC	agrobusinesscomplex
ABV	algemene broedvogels Vlaanderen (vogelmonitoringsproject)
AD Statistiek	Algemene Directie Statistiek, onderdeel van de FOD Economie
AGNAS	afbakening agrarische en natuurlijke structuur
ALBON	Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen
ALV	Agentschap voor Landbouw en Visserij
AMIS	Agricultural Market Information Statistics
AoA	Agreement on Agriculture
BBT	best beschikbare technieken
BCV	Belgian Controlled Veal
BCZ	Belgische Confederatie van de Zuivelindustrie
BelVetSAC	Belgian Veterinary Surveillance of Antimicrobial Consumption
BEMEFA	Belgische beroepsvereniging van mengvoederfabrikanten
BIRB	Belgisch Interventie- en Restitutiebureau
BNP	bruto nationaal product
BO	brancheorganisatie
BRIC(S)	Brazilië, Rusland, Indië, China (en Zuid-Afrika)
BTR	braakleggingstoelagenrechten
btw	bruto toegevoegde waarde
C	koolstof
CETA	Comprehensive Economic Trade Agreement
CF	Cohesiefonds
CH ₄	methaan
CIW	Coördinatiecommissie Integraal Waterbeleid
CLP	Classification, Labelling and Packaging
CO ₂	koolzuurgas
CSA	community supported agriculture
CVBB	Coördinatiecentrum Voorlichting en Begeleiding duurzame Bemesting
DNA	desoxyribonucleïnezuur
EAG	ecologisch aandachtsgebied
EC	Europese Commissie
EFMV	Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Zeevisserij
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EFSA	European Food Safety Authority
EHEC	Enterohemorragische Escherichia coli
EIP	Europees Innovatiepartnerschap

ELFPO	Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling
ELGF	Europees Landbouwgarantiefonds
ESF	Europees Sociaal Fonds
ETS	Emissions Trading System (emissiehandelssysteem)
EU	Europese Unie
FAK	familiale arbeidskracht
FAO	Food and Agriculture Organization (Voedsel- en Landbouworganisatie)
FAVV	Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen
FOD	Federale Overheidsdienst
FTA	free trade agreements
GAP	goede agrarische praktijken
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
ggo	genetisch gemodificeerde organismen
G-IHD	gewestelijke instandhoudingsdoelstellingen
GLB	gemeenschappelijk landbouwbeleid
GMB	geïntegreerd maritiem beleid
GMO	gemeenschappelijke marktordening
GPBV	geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging
GSK	gemeenschappelijk strategisch kader
GSTP	Global System of Trade Preference (voor ontwikkelingslanden)
GTR	gewone toeslagrechten
GUK	gasuitwisselingskamer
GVB	gemeenschappelijk visserijbeleid
GVE	grootvee-eenheid
ha	hectare
HAG	herbevestigd agrarische gebied
HPG	historisch permanent grasland
IFAD	International Fund for Agricultural Development
IHD	instandhoudingsdoelstelling
ILVO	Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek
IMJV	integraal milieujaarverslag
INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
IPA	interprofessionele akkoorden
IPCC	International Panel on Climate Change
IPPC	Integrated Pollution Prevention and Control
IPM	Integrated Pest Management (geïntegreerde gewasbescherming)
IPPC	International Plant Protection Convention
ISAAA	International Service for the Acquisition of Agri-biotech Applications
IWG	interdepartementale werkgroep

KMI	Koninklijk Meteorologisch Instituut
kmo	kleine of middelgrote onderneming
kton	kiloton
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
LMN	Landbouwmonitoringsnetwerk
LNE	Leefmilieu, Natuur en Energie
MAP	mestactieplan
MERCOSUR	Mercado Común del Sur
MFK	meerjarig financieel kader
MFN	Most Favoured Nations
MINA	Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen
MINA-plan 3+	Vlaams milieubeleidsplan 2008-2010
MINT	Mexico, Indonesië, Nigeria en Turkije
MIRA	milieurapport
MIRA-S 2000	milieu- en natuurrapport Vlaanderen: scenario's
MOL	minst ontwikkelde landen
N	stikstof
N ₂ O	lachgas
NACE	nomenclature statistique des activités économiques dans la Communauté Européenne ("statistische naamgeving van de economische activiteiten in de Europese Gemeenschap").
NAFTA	North American Free Trade Agreement
NAPAN	Nationaal Actie Plan d'Action National
NBB	Nationale Bank van België
NBGM	niet-buikbare gewasbeschermingsmiddelen
NH ₃	ammoniak
NO ₂	stikstofdioxide
NO _x	stikstofoxiden, verzamelnaam voor NO en NO ₂
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OIVO	Onderzoeks- en informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties
OVAM	Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij
P	fosfor
P ₂ O ₅	fosfaat
PAS	programmatische aanpak stikstof
PDPO	(Vlaams) programmadocument voor plattelandsontwikkeling
PJ	peta joule
PL	polymelkzuur of polylactide
PM10	fractie van de stofdeeltjes met een aerodynamische diameter kleiner dan 10 µm.
PM2,5	fractie van de stofdeeltjes met een aerodynamische diameter kleiner dan 2,5 µm.

PO	producentenorganisatie
PRUP	provinciaal ruimtelijk uitvoeringsplan
REACH	Registration, Evaluation and Authorisation of CHemicals
REDD	Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation
REV	rentabiliteit van het eigen vermogen
RSV	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
RSVZ	Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RUP	ruimtelijk uitvoeringsplan
R&D	Research & Development
SALK	strategisch actieplan Limburg kwadraat
SALV	Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij
SBZ	speciale beschermingszone
Seq(+)	verspreidingsequivalenten
S-IHD	specifieke instandhoudingsdoelstelling
SO	standaard output
SO ₂	zwaveldioxide
SPS	sanitaire en fytosanitaire maatregelen (Sanitary and Phytosanitary Measures)
STR	speciale toeslagrechten
SuMMA	Steunpunt Duurzaam Materialenbeheer
SWOT	Strengths Weaknesses Opportunities & Treaths
UGent	Universiteit Gent
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNEP	United Nations Environment Programme
UNIZO	Unie van Zelfstandige Ondernemers
UPO	unie van producentenorganisaties
US	United States
VAK	volwaardige arbeidskracht
VEMIS	consortium kennisopbouw luchtemissies in de veehouderij
VEN	Vlaams Ecologisch Netwerk
VEVA	Vereniging voor Varkenshouders
Via	Vlaanderen in Actie
VITO	Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VK	Verenigd Koninkrijk
VLAM	Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing
VLAREA	Vlaams reglement voor afvalvoorkoming en -beheer
VLAREM	Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning
VLAREMA	Vlaams reglement betreffende het duurzaam beheer van materiaalkringlopen en afvalstoffen

VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
VMM	Vlaamse Milieumaatschappij
VN	Verenigde Naties
VRWI	Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie
VS	Verenigde Staten
VSDO	Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling
VVA	verantwoordelijken voor aankoop
WKK	warmte-krachtkoppeling
WTO	Wereldhandelsorganisatie (World Trade Organization)
Zeq	zuurequivalent

BEGRIPPEN

Afval

Afval is volgens de Europese en Vlaamse wetgeving elke stof of elk voorwerp waarvan de houder zich ontdoet, voornemens is zich te ontdoen of zich moet ontdoen. In een kringlooeconomie eindigt de afvalfase na een of meer bewerkingen die uiteindelijk leiden tot een nieuwe grondstof of nieuw product waarvan men zich niet meer ontdoet, wenst te ontdoen of moet ontdoen.

Agenda 2000

In 1999 publiceerde de Europese Unie de Agenda 2000. Dat was een pakket hervormingsmaatregelen dat de Unie moest voorbereiden op de komst van een reeks nieuwe lidstaten. De doelstellingen van Agenda 2000 waren een betere levenskwaliteit voor inwoners van armere gebieden, de garantie op een gezond leefmilieu en op gezonde voeding voor iedereen, een redelijk inkomen voor landbouwers en een verantwoord beheer van de Europese financiën.

Agenda 2000 stelde een grondige modernisering van het GLB voor, de weg naar een milieubewust en afgeslankt Europees landbouwmodel. De voorstellen waren voor een deel gebaseerd op de hervormingen van 1992, maar trokken resoluter de kaart van de algemene plattelandsontwikkeling.

Agrarische toelevering

De primaire sector wordt vaak genoemd als de eerste schakel van het agrobusinesscomplex en de keten, maar om te kunnen produceren is hij afhankelijk van inputs. De schakel die zich bezighoudt met de productie van deze inputs noemen we de agrarische toelevering. Land- en tuinbouwbedrijven nemen rechtstreeks af van deze bedrijven of kopen aan via de agrarische tussenhandel. De voornaamste subsectoren in de toelevering zijn veevoerders ('mengvoederfabrikanten'), kunstmeststoffen en gewasbescherming (agrochemie), de toeleveranciers van machines, gebouwen en uitrustingen (bv. tractoren, landbouwmachines, stallen, enz.) en de zaai- en pootgoedhandel.

Agrobusinesscomplex (ook wel ABC)

De landbouwsector is niet de enige economische actor die gericht is op het aanbieden van voedsel, maar vormt een belangrijke schakel in een hele reeks van schakels of sectoren. De structuur en de dynamiek van de landbouw wordt steeds meer bepaald door de relatie met die rest van de keten. Productie raakt meer en meer geïntegreerd in de keten. Daarom is het noodzakelijk om die complexe interactie in beeld te brengen. Men noemt dat het agrobusinesscomplex, ook wel ABC. Het ABC omvat de agrarische toelevering (bv. landbouwmachines) en agrarische tussenhandel, de landbouwsector (akkerbouw, tuinbouw en vee-teelt), de verzamelende handel (bv. veilingen), de voedingsindustrie (eerste en tweede transformatie) en de groothandel. Het ABC vormt samen met de schakels retail, catering en de consument de volledige keten.

Agrohandel

Onder agrohandel verstaan we de handel in landbouwerelateerde ('agro') producten met andere landen. Landbouwerelateerde producten is breed te begrijpen, ook niet-voedingsproducten zoals landbouwmachines, plantaardige vezels etc. vallen hieronder. Ook de visserij maakt deel uit van de agrohandelscijfers.

Bedrijfstak

Is een onderdeel van het gehele bedrijf en kan omvatten: dieren (bv. bedrijfstak melkvee met bijhorend jongvee), gewassen (bv. bedrijfstak suikerbiet, akkerbouw met alle akkerbouwgewassen) of verbrede activiteiten of neventakken (bv. bedrijfstak hoeveverkoop, verhuur kamers).

Bodemerosie

Bodemerosie is een proces waarbij bodemdeeltjes losgemaakt en verplaatst worden door water, wind of bodembewerking. Bodemerosie vermindert de bodemvruchtbaarheid en de opbrengsten op lange termijn, draagt bij tot het ontstaan van modderstromen en overmatige ruimings- en baggerspecie.

Bodemverdichting

Bodemverdichting of bodemcompactie is het samendrukken van bodempartikels door externe krachten waardoor de volumedichtheid en de penetratieweerstand toenemen en het totale poriënvolume afneemt.

Broeikasgas

Gas dat de opwarming van de aarde bevordert. Elk broeikasgas heeft zijn eigen opwarmend effect, relatief t.o.v. CO_2 . Enkele belangrijke broeikasgassen met hun opwarmend effect of 'global warming potential' (GWP): CO_2 of koolzuurgas (1), CH_4 of methaan (21), N_2O of lachgas (310).

C-factor

De mate waarin de bodem bedekt wordt door de gewassen (bedekkingsgraad) bepaalt de gewaserosiegevoeligheid uit de zogenaamde RUSLE-vergelijking (Revised Universal Soil Loss Equation). De C-factor is een dimensieloze schalingsfactor tussen 0 en 1, waarbij 1 betekent dat er evenveel bodemverlies is als op een braakliggend terrein zonder vegetatieve bedekking.

Cultuurgrond

De oppervlakte cultuurgrond wordt ingedeeld in vier grote bestemmingen: akkerbouwgewassen, tuinbouwteelten, voedergewassen en andere.

Onder akkerbouw worden volgende teelten geklasseerd: granen voor de korrel, droge peulvruchten, nijverheidsgewassen (suikerbieten, cichorei, vezelvlas, oliehoudende gewassen, geneeskrachtige en aromatische planten en kruiden, landbouwzaden en andere nijverheidsgewassen) en aardappelen.

De voedergewassen omvatten voederbieten, andere wortel- en knolgewassen, voedermaïs, andere eenjarige voedergewassen dan maïs, meerjarige voedergewassen (klaver, luzerne en andere), tijdelijk en blijvend grasland.

Tuinbouwteelten zijn groenten, fruit, sierteelt en tuinbouwzaden en -plantgoed, zowel in openlucht als in serres.

Het braakland vormt dan de andere bestemmingen.

Derogatie

Derogatie laat toe dat bedrijven meer dierlijke mest kunnen opbrengen dan de maximale bemestingsnorm van 170 kg N/ha, weliswaar onder strikte voorwaarden.

Duurzaam watergebruik

De indicator duurzaam watergebruik wordt berekend als de som van alle hemelwater, 80% van het oppervlaktewater en 50% van het ondiep grondwater, gedeeld door het totale watergebruik.

Eco-efficiëntie

Vergelijking van de milieudruk die een sector/regio teweegbrengt (emissies, brongebruik) met een activiteitenindicator van deze sector/regio (productie, volume, bruto toegevoegde waarde, enz.). Een winst in eco-efficiëntie leidt slechts tot winst voor het milieu wanneer de druk ook in absolute cijfers daalt.

Familiale arbeidskracht (FAK)

Het aantal FAK is het aantal niet-betaalde (meestal familiale) regelmatige en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten (zie definitie volwaardige arbeidskrachten).

Fijn stof

Fijn stof is een mengsel van deeltjes van uiteenlopende samenstelling en afmetingen in de lucht (bv. PM10 en PM2,5).

Food service(s)

De consument kan voeding en dranken buitenshuis aangeboden krijgen. Deze economische activiteit is de afgelopen jaren sterk toegenomen en omvat een heel diverse waaier aan activiteiten. We plaatsen deze activiteiten onder de koepelterm food services. Dat is een collectieve term die zowel verwijst naar restaurants, take-away en fastfood outlets, cafés en bars, maar ook naar bedrijfs-, ziekenhuis- en schoolkantines, event catering en andere vormen van food service.

Gewaserosiegevoeligheid

Relatieve maat voor de erosiegevoeligheid van een bepaald type gewas of bodemgebruik waarbij een waarde van 0 aangeeft dat er onder dit bodemgebruik geen bodemerosie door water kan optreden en een waarde 1 aangeeft dat onder dit bodemgebruik bodemerosie door water maximaal is, d.w.z. even intens als bij een volledig onbedekte (onbeschermde) bodem.

Groothandel

Een groothandel is een commerciële onderneming die voor eigen rekening en risico goederen verhandelt die buiten de eigen onderneming zijn vervaardigd en die voornamelijk aan bedrijfsmatige (niet-consumptieve) afnemers worden afgeleverd. De hoofdfunctie van de groothandel is het verder verhandelen van producten, voornamelijk richting retail.

Grootvee-eenheden (GVE)

Het aantal GVE wordt bepaald door het aantal dieren om te zetten met behulp van volgende coëfficiënten: runderen jonger dan 1 jaar: 0,4; runderen van 1 jaar en jonger dan 2 jaar: 0,6; mannelijke runderen van 2 jaar en meer: 1; vaarzen van 2 jaar en meer: 0,5; melkkoeien: 1; zoogkoeien en reforme koeien: 0,8; schapen en geiten: 0,1; biggen van minder dan 20 kg: 0,027; zeugen: 0,5; andere varkens: 0,3; vleeskippen: 0,007; leghennen, poeljen en fokhanen: 0,014; ander pluimvee: 0,03 en paardachtigen: 0,6.

Hernieuwbare energiebronnen

Energiebronnen die onuitputtelijk zijn en telkens opnieuw kunnen worden gebruikt voor het opwekken van energie. Voorbeelden zijn waterkracht, zonne-energie (via zonnepanelen), windenergie (via windturbines), energie uit biomassa (bv. vergisting van groente-, fruit- en tuinafval, vergisting van mest of slib of verbranding van houtafval), aardwarmte, getijdenenergie en golfenergie.

Health check (van het GLB) in 2008

Bij de MTR van 2003 besliste de Europese Commissie om het GLB in 2008 te onderwerpen aan een grondige gezondheidscontrole. Die health check bekeek enerzijds hoe de hervormingen van 2003 verfijnd konden worden. De financiële steun op basis van de productiecapaciteit moest in sommige landen verder afgebouwd worden en er moest meer geld gaan naar plattelandsontwikkeling in achtergestelde gebieden. De regels konden nog een stuk eenvoudiger. Anderzijds moest de Europese Unie zich afvragen hoe ze met het GLB kon inspelen op de grote uitdagingen en veranderingen in de wereld. Hoe kan landbouw zich wapenen tegen de gevolgen van de klimaatverandering? Welke evenwicht moet landbouw vinden in het leveren van voedsel en het leveren van grondstoffen voor bio-energie? Hoe behoudt Europa de nodige biodiversiteit?

Intermediair verbruik

Het intermediair verbruik is de waarde van alle goederen en diensten die als input voor de productie van de beschouwde periode worden gebruikt en buiten de regionale hoevee aangekocht worden. Deze post omvat geen uitgaven waarvan het gebruik verdeeld is over verschillende jaren.

Meer gespecificeerd geeft het intermediair verbruik de uitgaven weer, gedaan voor:

- zaai- en pootgoed dat in de handel aangekocht wordt;
- energie en smeermiddelen;
- meststoffen;
- fytosanitaire producten;
- veevoeders gekocht buiten de landbouw;
- ingevoerd gebruiksvee;
- klein materiaal en onderhoud- en herstellingskosten van machines en gebouwen;
- algemene onkosten (diergeneeskundige zorgen, verzekeringen, water, enz.).

Per definitie omvat het intermediair verbruik noch de aankoop van materiaal waarvan de levensduur groter is dan één jaar, noch de aankoop of grote herstellingen van gebouwen, welke investeringsuitgaven zijn.

De lonen maken geen deel uit van het intermediair verbruik.

IPM

IPM staat voor 'Integrated Pest management' of 'geïntegreerde gewasbescherming'. IPM is de zorgvuldige afweging van alle beschikbare gewasbeschermingsmethoden, gevolgd door de integratie van passende maatregelen die de ontwikkeling van populaties van schadelijke organismen tegengaan, het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en andere vormen van interventie tot economisch en ecologisch verantwoorde niveaus beperkt houden en het risico voor de gezondheid van de mens en voor het milieu tot een minimum beperken. Bij de geïntegreerde gewasbescherming ligt de nadruk op de groei van gezonde gewassen, waarbij de landbouwecosystemen zo weinig mogelijk worden verstoord en natuurlijke plaagbestrijding wordt aangemoedigd.

Keten

Zie Agrobusinesscomplex.

Korte keten

De korte keten is een afzetsysteem waarbij een rechtstreekse relatie bestaat tussen de producent en de consument. In de korte keten verkoopt de producent rechtstreeks aan de consument. De korte keten is zeer divers en bestaat uit een verscheiden verzameling van bedrijven en initiatieven. Volgende kanalen zijn mogelijk binnen de korte keten: hoevewinkel, boerenmarkten, automaten, zelfoogst en zelfpluktuinen, CSA (Community Supported Agriculture), groenteabonnementen/vleespakketten, voedselteams, enz.

Kunstmest(stoffen)

Hieronder worden doorgaans de middelen van niet-organische oorsprong verstaan die ter bevordering van de groei van gewassen aan de bodem worden toegevoegd (ook wel minerale meststoffen). Een betere omschrijving zou echter zijn: alle voedingselementen die in minerale vorm vermarkt worden. De oorsprong van de nutriënten kan divers zijn: synthese van stikstof uit de lucht met aardgas, mijnbouw van natuurlijke geologische afzettingen (zoals steenzouten of fosfaathoudende gesteenten) of gemineraliseerde organische bronnen (bv. na verassing). Aangezien verschillende chemische processen worden toegepast in extractie, opzuivering en formulering, worden ze meestal beschreven met de term 'kunstmest'.

Landbouwbedrijf

Het aantal landbouwbedrijven is het aantal bedrijven dat onderworpen is aan de landbouwtelling. De bedrijven opgenomen in de steekproef worden vanaf 2011 geselecteerd uit het register van landbouwbedrijven die een verzamelaanvraag indienen bij de gewestelijke overheden in het kader van het geïntegreerd beheers- en controlesysteem. Het betreft ondernemingen met bedrijfszetel in het desbetreffende gewest die landbouwproducten en/of tuinbouwproducten voor de verkoop voortbrengen als hoofdactiviteit of als nevenactiviteit.

Lissabonstrategie

De Lissabonstrategie was de langetermijnstrategie waarmee de Europese Unie zich tot doel stelde om in 2010 de sterkste economie van de wereld te worden.

Tijdens de Europese Raad van Lissabon, in maart 2000, stemden de regeringsleiders van de EU-landen in met een nieuwe economische en sociale strategie. De Europese Unie heeft zichzelf daar een strategisch doel gesteld. Vóór 2010 moest Europa: (1) de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie in de wereld worden, (2) in staat zijn tot duurzame economische groei en (3) zorgen voor meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang.

De Europese Raad van Göteborg, in juni 2001, voegde een milieudimensie toe aan het proces van Lissabon.

Mengvoederfabrikanten

De term mengvoerders is afgeleid van het feit dat deze fabrikanten diverse stromen mengen om het vereiste voeder samen te stellen. De samenstelling van het voeder wordt afgestemd op de nutritionele vereisten van elke diersoort en de levensfase waarin de dieren zich bevinden. Zo haalt men de juiste dagelijkse dosis eiwitten, vitaminen, mineralen, vetten en vezels, aangeleverd door de verschillende tientallen grondstoffen.

Mestaanbod

Het mestaanbod omvat de hoeveelheid dierlijke mest die geproduceerd wordt in Vlaanderen, verminderd met de hoeveelheid dierlijke mest die verwerkt en geëxporteerd wordt buiten Vlaanderen.

Mestafzetruimte

De afzetmogelijkheid voor dierlijke mest is de hoeveelheid dierlijke mest die kan worden afgezet op Vlaamse landbouwgrond, rekening houdend met de maximale bemestingsnormen van het mestdecreet, de mate waarin de landbouwers deze bemestingslimieten effectief kunnen invullen met dierlijke mest en de toepassing van derogatie.

Mid Term Review (van het GLB) in 2003

De Agenda 2000 had de krijtlijnen uitgezet voor het GLB tot in 2006. Maar al in 2003 werd het GLB opnieuw bijgestuurd. Die bijstellingen staan bekend als de Mid Term Review (MTR). De MTR diende om het GLB betaalbaar te houden ondanks de uitbreiding naar 27 lidstaten. Op financieel vlak was de belangrijkste aanpassing dat de steun aan de landbouwers (in hoge mate) losgekoppeld werd van de productie. Landbouwers ontvingen voortaan inkomenssteun in de plaats van productiesteun. Dat inkomen hangt samen met het respecteren van de zogenoemde randvoorwaarden: bedrijven moeten beantwoorden aan normen op het vlak van natuurbehoud, milieuzorg, dierenwelzijn en voedselveiligheid. Terwijl de bijstelling van het GLB in 1992 resulteerde in het terugdringen van de overschotten, slaagde de MTR erin om boeren meer marktgericht te laten produceren. De ontkoppelde steun, of ook directe inkomenssteun genoemd, goedgekeurd in 2003 en van kracht sinds 2005, zorgt voor een minimumgarantie op het vlak van inkomen voor de landbouwers en op het vlak van duurzame productiewijze voor de maatschappij.

MINA-plan

Vlaams milieubeleidsplan voor een periode van vijf jaar.

Nieuwe grondstoffen

Nieuwe grondstoffen verwijzen naar bijproducten of materialen die het einde van de afvalfase hebben bereikt, overeenkomstig artikel 36, 37 of 39 van het materialendecreet. Het gaat hier niet over alle grondstoffen die in de (Vlaamse) economie circuleren, uit winningsgebieden of mijnbouw, via import of eigen productie, half bewerkt, verwerkt of herwerkt. In deze context en dit rapport focussen we op materiaalstromen die vallen binnen het kader van de grondstoffenregeling van het VLAREMA (Vlaams reglement betreffende het duurzaam beheer van materiaalkringlopen en afvalstoffen) en waarover (voldoende) gegevens beschikbaar zijn. De term 'nieuwe grondstoffen' spreekt zich niet uit of iets een afvalstof is geweest of dat het wellicht specifiek als bijproduct of gerecycleerd product moet worden gekenmerkt. En hoewel er een overlap is met de vroegere term 'secundaire grondstoffen' markeert het een wijziging in de manier waarop we materialen in en van productie- of verwerkingsprocessen opvatten. In de toelichting bij de Vlaamse wetgeving staat hierover: "Dit wil zeggen dat we in de praktijk dezelfde criteria zullen toepassen om een materiaal dat vrijkomt in een productieproces dat niet in de eerste plaats bedoeld is voor de productie van dat materiaal, te beschouwen als een bijproduct, als degene die gelden om een afvalstof die qua aard en samenstelling vergelijkbaar is te beschouwen als een materiaal dat het einde van de afvalfase heeft bereikt".

Olfactometrie

Dat is een meettechniek die een beroep doet op de menselijke neus. Bij de olfactometrische methode wordt de geurconcentratie in een luchtstaal bepaald door een panel samengesteld uit personen met een vooraf getest vermogen tot geurwaarneming.

Orthofosfaten

Orthofosfaten zijn fosfaten die zijn afgeleid van fosforzuur (H_3PO_4).

Pocketvergister

Kleine eenvoudige biogasinstallatie op basis van eigen biomassa van het bedrijf. Is hoofdzakelijk gericht op eigen energievoorziening. Hoewel het begrip pocketvergisting niet vast gedefinieerd is, is er een zekere consensus in Vlaanderen dat hier installaties bedoeld worden met een motor van maximum 200 kW waarbij maximaal 5.000 ton biomassa per jaar wordt vergist.

Potentiële bodemerosie

De potentiële bodemerosie houdt geen rekening met het huidige landgebruik (grasland of akkerland) en is de som van de gemodelleerde bewerkingserosie en watererosie.

Productierichting

De indeling van de bedrijven volgens specialisatie is gebaseerd op het begrip standaard output (SO, zie definitie SO). De productierichting of specialisatie wordt vastgesteld, rekening houdend met het relatief aandeel van de verschillende producties in de totale SO van het bedrijf.

De bedrijven worden ingedeeld in negen grote groepen. Binnen deze groepen bestaat dan nog een verdere opdeling. In dit rapport worden volgende productierichtingen gebruikt. Voor een gedetailleerd overzicht wordt verwezen naar het Publicatieblad van de Europese Unie (PB, L220 van 17 augustus 1985).

De productierichtingen zijn:

gespecialiseerde bedrijven:

- gespecialiseerde akkerbouwbedrijven
- gespecialiseerde tuinbouwbedrijven
- gespecialiseerde bedrijven met blijvende teelten
- gespecialiseerde graasdierbedrijven met specialisatie:
 - melkvee
 - mestvee
 - gemengd rundvee
 - andere graasdieren
- gespecialiseerde hokdierbedrijven met specialisatie:
 - varkens
 - pluimvee
 - andere hokdieren

gemengde bedrijven:

- bedrijven met combinaties van gewassen
- bedrijven met combinaties van veeteelt
- bedrijven met combinaties van gewassen en veeteelt
- niet te classificeren bedrijven

Productiewaarde

De (eind)productiewaarde, berekend door het Departement Landbouw en Visserij, wordt opgesteld aan de hand van het begrip regionale hoeve: een fictief landbouwbedrijf dat de totale landbouwoutput van de Vlaamse landbouw voortbrengt. De eindproductiewaarde omvat de waarde van het gedeelte van de productie die verkocht wordt buiten deze regionale hoeve, het gedeelte dat verbruikt wordt door de landbouwer en zijn gezin en de inventarisverandering. Voor meer details wordt verwezen naar volgende publicatie: Bernaerts E. & Demuyne E. (2005) Regionale rekeningen van de landbouw, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Rentabiliteit

De rentabiliteitsgegevens zijn gebaseerd op de naar regionaal vlak geëxtrapoleerde boekhoudresultaten van een 700-tal bedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN). In wat volgt worden de definities van enkele kengetallen weergegeven. Voor meer details wordt verwezen naar volgende publicatie: Bernaerts E., Maertens E., Oeyen A. & Tacquenier B. (2013) Economische resultaten van de Vlaamse land- en tuinbouw 2011-2012, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

- netto bedrijfsresultaat

Dit bedrag is het verschil tussen de totale opbrengsten en de totale kosten. Een positief (negatief) bedrag duidt een winst (verlies) aan.

- arbeidsinkomen:

Het arbeidsinkomen wordt gedefinieerd als de totale opbrengsten verminderd met de totale kosten exclusief de toegerekende en betaalde lonen. Dit arbeidsinkomen wordt uitgedrukt per volwaardige arbeidskracht (zie definitie volwaardige arbeidskracht).

- familiaal arbeidsinkomen

Het arbeidsinkomen van het gezin is gelijk aan het toegerekend loon voor de niet-betaalde regelmatig tewerkgestelde personen, vermeerderd met de winst of verminderd met het verlies. Het familiaal arbeidsinkomen wordt uitgedrukt per familiale arbeidskracht (FAK).

- bedrijfsinkomen

Het bedrijfsinkomen is het familiaal arbeidsinkomen vermeerderd met de toegerekende vergoeding op het eigen geïnvesteerde bedrijfs- en grondkapitaal. Het bedrijfsinkomen wordt net zoals het familiaal arbeidsinkomen uitgedrukt per FAK.

Regelmatig tewerkgesteld

In de mei-enquête van de Algemene Directie Statistiek wordt jaarlijks gevraagd naar het aantal regelmatig tewerkgestelde personen. Een persoon wordt beschouwd als regelmatig tewerkgesteld als hij in de loop van de 12 maanden die de dag van de enquête voorafgaan, elke week of elke maand op het bedrijf gewerkt heeft, wat ook de wekelijkse of maandelijkse duur van zijn werk mag zijn. Deze persoon kan dus voltijds of deeltijds werken.

Retail

In het agrobusinesscomplex komt na groothandel de retail. Retail is jargon voor de levering van (diensten en/of) goederen aan particulieren. In dit hoofdstuk ligt de focus op food retail: retail waarbij voeding en dranken verkocht worden aan consumenten. De food retail is onder te verdelen in verschillende segmenten. Officiële statistieken maken een onderscheid tussen

- niet-gespecialiseerde retailers (bv. supermarkt, buurtwinkel),
- gespecialiseerde retailers (bv. slagers, bakkers),
- markten en stallen (beperkt aandeel).

De belangrijkste en bekendste groep binnen de retail zijn de niet-gespecialiseerde retailers, retailers die een breed assortiment aanbieden in plaats van zich te specialiseren binnen een bepaalde productcategorie. Dit landschap bestaat uit vele kleine zelfstandige winkeliers en een aantal supermarktketens. Supermarktconcerns of -groepen zijn bedrijven die zich via een of verschillende formules van supermarkten op de consument richten. De hard discount wil een lager prijsalternatief bieden op de retailmarkt door het aanbod aan producten te beperken en vooral eigen merken (huismerken) aan te bieden. De soft discounters willen ook zonder veel franjes een lagere prijsalternatief bieden door hun kosten te beperken, maar bieden toch een breder assortiment aan van zowel huis- als nationale merken. De buurtwinkels zijn te begrijpen als een kleine variant van de supermarkt gericht op de lokale omgeving.

Standaard output (SO)

De SO is de geldwaarde van de bruto landbouwproductie per eenheid (oppervlakte of dier) tegen prijzen af boerderij en exclusief BTW. De standaardopbrengsten worden per landbouwproduct vastgesteld. De lijst van de producten waarvoor de standaardopbrengsten worden berekend, is in overeenstemming met de lijst van de kenmerken voor de landbouwstructuurenquêtes zoals vastgesteld bij Verordening (EG) nr. 1166/2008.

In tegenstelling met het bruto standaard saldo wordt er bij de SO geen rekening gehouden met de subsidies en ook de specifieke kosten (zaad, meststoffen, bestrijdingsmiddelen, voeders, energie enz.) worden niet afgetrokken.

De standaardopbrengsten per eenheid zijn gebaseerd op gemiddelde waarden over een referentieperiode van vijf jaar, maar worden regelmatig geactualiseerd.

Op basis van deze gemiddelde SO-coëfficiënten per product en het belang van de verschillende producten binnen het bedrijf (oppervlakte of aantal dieren), wordt een SO per bedrijf berekend. Om een vergelijking met de voorgaande jaren mogelijk te maken, worden alle beschouwde jaren berekend met dezelfde SO-coëfficiënten. Tenzij anders vermeld, wordt gewerkt met SO 2007 (gemiddelde 2005 tot 2009).

Toegevoegde waarde

De bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen is het verschil tussen de eindproductiewaarde en het intermediair verbruik. Wanneer de bruto toegevoegde waarde vermeerderd wordt met de subsidies en verminderd met de taksen en de afschrijvingen, verkrijgt men de netto toegevoegde waarde tegen factorkosten. De netto toegevoegde waarde tegen factorkosten vertegenwoordigt dan het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit.

Volwaardige arbeidskrachten (VAK)

Een volwaardige arbeidskracht is een volwassen persoon, jonger dan 65 jaar, volledig arbeidsgeschikt en bestendig beschikbaar voor het bedrijf. De beschikbare arbeidskrachten worden omgerekend tot VAK met behulp van omrekeningscoëfficiënten die rekening houden met de leeftijd en de arbeidsgeschiktheid. Voor meer details wordt verwezen naar de publicatie Bernaerts E., Maertens E., Oeyen A. & Tacquenier B. (2013) Economische resultaten van de Vlaamse land- en tuinbouw 2011-2012, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Vermesting

Vermesting is de ophoping van nutriënten in het milieu door agrarische, huishoudelijke en industriële activiteiten. Hierdoor worden de ecologische processen en natuurlijke kringlopen in de compartimenten bodem, water en lucht verstoord.

Verspreidingsequivalenten (Seq(+))

Het is een maat voor de druk van de bestrijdingsmiddelen uitgeoefend op het waterleven en het weegt de gebruikte hoeveelheid actieve stof op ecotoxiciteit en verblijftijd in het milieu. Seq(+) heeft geen eenheid.

Verzuring

Verzuring wordt omschreven als de gezamenlijke (potentieel) verzurende effecten van luchtverontreinigende stoffen die via de atmosfeer worden aangevoerd.

Vlaamse mestbalans

De Vlaamse mestbalans geeft het verschil weer tussen het aanbod van dierlijke mest in Vlaanderen en de afzetruimte voor dierlijke mest op Vlaamse landbouwgrond.

WKK

Warmte-krachtkoppeling (WKK) is een energetisch proces dat kan bijdragen tot het reduceren van de energieverliezen bij de productie van warmte. Hierbij wordt warmte en elektriciteit in eenzelfde installatie opgewekt. Aangezien warmte zo moeilijk te transporteren is, bevindt deze installatie zich dicht bij de warmteverbruiker.

Zuurequivalent (Zeq)

Aan de hand van het zuurvormend vermogen van zwaveldioxide (SO_2), stikstofoxiden (NO_x , uitgedrukt als NO_2) en ammoniak (NH_3) worden de emissies omgerekend naar zuurequivalenten (Zeq) en kunnen de emissies van de verschillende stoffen gesommeerd worden.

METHODEN

1 LANDBOUWTYPERINGSKAART

Om het belang van een sector in de landbouw binnen de Vlaamse gemeenten te meten, hebben we gebruik gemaakt van onderstaande gegevens:

- de oppervlakte van de verschillende teelten en het aantal dieren volgens de mei-enquête van de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek
- de standaard output “2007” (gemiddelde van 2005 tot en met 2009) per teeltgroep of diersoort (zie definitie SO)

Per gemeente berekenen we dan de totale standaard output (SO) van een bepaalde teelt of diersoort door de gegevens uit de mei-enquête te vermenigvuldigen met de overeenkomstige SO per ha of per dier. Die werden toegewezen aan een sector (akkerbouw, melkvee, enz.). Per sector hebben we een kaart gemaakt die de totale SO per hectare weergeeft op gemeenteniveau via een kleurenschaal.

Voor de landbouwtyperingskaart steunt de bepaling van de landbouwactiviteit van een gemeente op twee profielen: de verdeling van het aantal bedrijven over een aantal productierichtingen enerzijds en de verdeling van de economische dimensie (SO “2004”) over een aantal bedrijfstakken anderzijds. De gemeenten hebben we gegroepeerd volgens een min of meer grote gelijkenis van hun profielen. De meest voorkomende productierichting of teeltgroep bepaalt de naam van de landbouwactiviteit van de gemeente. Gemeenten waar één activiteit primeert (specialisatie of overheersend) zijn volledig ingekleurd zonder arcering. Gemeenten met een dubbele activiteit zijn weergegeven met een grondkleur (belangrijkste landbouwactiviteit) en een arcering (tweede belangrijkste activiteit).

Een aantal fusiegemeenten waar het aandeel van de landbouw zeer klein is qua aantal beroepsbedrijven en aandeel van de landbouw in de totale oppervlakte van de gemeente, werden vooraf uitgesloten en geklasseerd onder verstedelijkt gebied.

Voor meer details in verband met het kaartmateriaal verwijzen we naar: Danckaert S., Lenders S. & Oeyen A. (2009) De landbouwactiviteit in Vlaamse gemeenten, proeve van typologie, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

2 BEREKENING VAN HET GEBRUIK VAN ENERGIE, GEWASBESCHERMING, WATER EN KUNSTMEST IN DE VLAAMSE LANDBOUW

Hier volgt een beknopte toelichting, voor meer uitleg zie volgende publicatie: Lenders S., D'hooghe J. & Tacquenier B. (2013) Gebruik van energie, gewasbescherming, water en kunstmest in de Vlaamse landbouw. Resultaten op basis van Landbouwmonitoringsnetwerk 2005-2011, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Totaal gebruik

In het Landbouwmonitoringsnetwerk worden alle gebruiken toegewezen aan het jaar van de oogst. Energie berekenen we vanaf 2007 in samenwerking met de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO) (Lenders & Jespers, 2009). Uitschieters, bedrijven met een sterk afwijkend gemiddeld gebruik, schrappen we voor extrapolatie uit de analyse. Het totale Vlaamse gebruik wordt voor het LARA na extrapolatie geaggregeerd tot 10 bedrijfstypes of deelsectoren. Er dient te worden opgemerkt dat het totale gebruik slechts een schatting is.

Gemiddeld gebruik (kengetallen)

Om meer detail te verkrijgen, berekenen we ook gewogen gemiddelden per bedrijfstak, bv. het aantal kg actieve stof voor 1 ha aardappelen. Een gebruik van water of energie per bedrijfstak is niet mogelijk, omdat de gehanteerde verdeelsleutels niet afdoende zijn. Voor gewasbescherming en kunstmest is de toewijzing aan een bedrijfstak wel voldoende bekend. De kengetallen per gewas zijn gebaseerd op alle LMN-bedrijven met dit gewas. Indien realistisch, nemen we bedrijven met nulgebruik mee in het gemiddelde. De uitschieters worden uitgesloten, er wordt niet geëxtrapoleerd en enkel de belangrijkste gewassen met voldoende waarnemingen worden weergegeven. De gewogen gemiddelden voor kunstmest zijn op jaarbasis of op basis van teeltronde (bv. bij sla). Voor gewasbescherming berekenen we een gewogen gemiddelde over de gehele periode om de invloed van het weer uit te schakelen.

3 AFBAKENING ABC EN BEREKENING VAN DE ECONOMISCHE ABC-INDICATOREN

Indeling ABC in vier sectoren

We bespreken de economische prestatie van het ABC op sectorniveau. Hiervoor zijn volgende sectoren onderscheiden:

- land- en tuinbouw,
- voedingsindustrie (NACE-code 10&11),
- groothandel: de 'verzamelende handel' uit figuur 1 (ABC-complex) is meegenomen met de groothandel in de gelijknamige categorie, deze omvat ook handelsbemiddeling.
- overige sectoren. Dit omvat o.a. toelevering (excl. veevoerders, meegeteld in voedingsindustrie), productie tabak, productie textiel, machinebouw, veterinaire diensten.

Onderverdeling in retail

Nielsen (2013) maakt volgende indeling van de niet-gespecialiseerde retail:

- grootdistributie (F1), bv. Colruyt, Delhaize supermarkten, Carrefour Hypermarkten
- middelgrote distributie (F2), bv. Okay, Proxy Delhaize, Carrefour Market
- kleine distributie (F3), zelfstandige winkeliers en zelfbedieningszaken van ketens met oppervlakte onder 400m² (bv. Carrefour Express)
- hard discounters: Aldi en Lidl

GfK PanelServices Benelux hanteert volgende onderverdeling:

- DIS 1 = Carrefour Planet(hyper)/Market(GB), Delhaize De Leeuw, Colruyt, Makro, Cora, Match en Champion
- hard discount = Aldi en Lidl
- buurtsupermarkten = Delhaize (AD, Proxy, City), Carrefour Express, Intermarché, Okay, Spar, Cash Fresh
- Dis 1 van GfK PanelServices Benelux komt overeen met F1 en een deel van de F2 van Nielsen. Het overige deel van de F2 en F3 (kleine distributie) is bij GfK PanelServices Benelux samengebracht onder de categorie Buurtsupermarkten.

Economische indicatoren ABC:

- Aantal bedrijven: Als bron voor het aantal bedrijven hanteren we het aantal ondernemingen met NACE-code 10+11 die een btw-aangifte indienen. Deze cijfers zijn afkomstig van de FOD Economie – Algemene Directie Statistiek. Het aantal landbouwbedrijven is afkomstig van de Landbouwtelling van AD Statistiek. Voor de sector voedingsindustrie nemen we de kleine zelfstandige spelers mee. Fevia gebruikt als bron de RSZ-statistieken, waar de zelfstandigen niet in opgenomen zijn.
- Omzet: Als bron voor de omzet gebruiken we de omzetcijfers van de FOD Economie – AD Statistiek. Net zoals Fevia kennen we een percentage van de omzet van de buitenlandse bedrijven in België toe aan de Vlaamse omzet (80%). Fevia hanteert een verdeelsleutel van 80%/85% voor Nace 10/11. Voor Nace-code 11 wordt Wallonië van het totaal afgetrokken.
- Investerings: Als bron voor de investeringen gebruiken we de statistieken die de FOD Economie AD Statistiek publiceert op haar website. De beste inschatting voor de gemaakte investeringen in de land- en tuinbouw gebeurt op basis van ingediende investeringsbedragen voor subsidiëring bij VLIF omdat de cijfers van de FOD Economie geen informatie geven over investeringen in de land- en tuinbouwsector.

- **Tewerkstelling:** Land- en tuinbouw omvat zowel het gemiddeld aantal voltijdse en deeltijds tewerkgestelden (RSZ) als het aantal aangesloten zelfstandigen (RSVZ), vanwege het hoge aandeel zelfstandig tewerkgestelde land- en tuinbouwers in de totale tewerkstelling. Bij groothandel en overige sectoren betreft het gemiddeld aantal deeltijdse en voltijdse arbeidsplaatsen op basis van NACE-codes (RSZ). Cijfers voor de voedingsindustrie zijn ook afkomstig van het RSZ, maar er is een indeling gemaakt van het gemiddelde aantal tewerkgestelden naar activiteitstak en naar plaats van tewerkstelling, conform de door Fevia gehanteerde methodiek.
- **Netto toegevoegde waarde:** Als bron voor de toegevoegde waarde gebruiken we de netto toegevoegde waarde (dus min de afschrijvingen) uit Belfirst. Fevia hanteert voor de voedingsindustrie de bruto toegevoegde waarde. De cijfers zijn dus onderling niet vergelijkbaar.
- **Winstgevendheid:** Winstgevendheid wordt uitgedrukt door gemiddelde rentabiliteit van het eigen vermogen (REV). Dat is het verhoudingscijfer tussen de winst of verlies na belasting ten opzichte van het eigen vermogen. Een REV van 6% betekent dat de bedrijfsleider 6 eurocent terugkrijgt op elke geïnvesteerde euro. De cijfers zijn afkomstig van Belfirst, op basis van gegevens van de Nationale Bank van België (NBB). Er dient op gewezen te worden dat wat de land- en tuinbouw betreft het enkel gaat om een kleine groep bedrijven met rechtspersoonlijkheid die een jaarrekening neerleggen bij de NBB. Dat cijfer is geenszins vergelijkbaar met uitspraken over rentabiliteit gebaseerd op landbouwboekhoudingen. De 'overige sectoren' zijn niet opgenomen in de grafiek omdat een gemiddelde rentabiliteit van een restcategorie een vertekend beeld geeft.
- **Handelsrelaties:** De meest tastbare relaties tussen de verschillende ABC-sectoren zijn de handelsrelaties in termen van aan- en verkopen. Hiermee krijgen we een idee van hoeveel er verhandeld wordt tussen de verschillende schakels binnen het ABC. De bron van deze cijfers is de btw-databank van de FOD Financiën.
- **Agrohandel en handel in producten van de voedingsindustrie:** De agrohandelscijfers dekken de volledige handel af van het ABC (verschillende sectoren en ook niet-voedingsproducten) en hebben betrekking op België. De cijfers over exportgerichtheid van de voedingsindustrie focussen op handel in producten van de voedingsindustrie. Agrohandelscijfers zijn berekend volgens het communautaire concept (Eurostat – Comext), de cijfers over de handel in producten van de voedingsindustrie zijn berekend volgens het nationale concept. In tegenstelling tot het communautaire concept houdt het nationale concept geen rekening met in- en uitvoerbewegingen gerealiseerd door Belgische niet-ingezetenen (die in België btw-plichtig zijn). Een groot deel van de niet-ingezetenen heeft zijn zetel dicht bij de havens en luchthavens van het land.

Financiële indicatoren op consumentenniveau

- **Vertrouwensindicator van de consumenten:** Maandelijks wordt een representatief staal van de bevolking ondervraagd. Er worden vier vragen gesteld die betrekking hebben op zowel het algemene macro-economische verloop als de financiële positie en het mogelijke bestedingspatroon van de ondervraagde. De individuele antwoorden uit de consumentenenquête worden verwerkt tot gesynthetiseerde indicatoren. Doordat de klemtoon ligt op een wijziging van het conjuncturele klimaat, worden van de antwoorden saldi berekend. Hieronder dient het verschil te worden verstaan tussen het antwoordpercentage van consumenten dat een stijging heeft aangegeven en het percentage dat een daling heeft aangekruist. De indicatoren worden samengevoegd tot de indicator van het consumentenvertrouwen. De indicator van het consumentenvertrouwen kan dus worden gedefinieerd als het rekenkundig gemiddelde van de saldi van de hierboven vermelde vragen. Een stijging van het saldo wijst op een ongunstige ontwikkeling, een daling van het saldo daarentegen op een gunstige ontwikkeling. Deze indicator wordt berekend door de Nationale Bank van België.

- **Consumptieprijsindex:** Om de evolutie van de 'levensduurte' te meten, wordt gebruik gemaakt van een indexcijfer. De consumptieprijsindex is een economische indicator die de prijsontwikkeling meet van een korf door gezinnen aangekochte goederen en diensten die representatief zijn voor hun verbruiksgewoonten. De consumptieprijsindex wordt berekend door de FOD Economie – AD Statistiek.